

Popol - Vuh

Maya - Kişeler'in Kutsal Kitabı

Popol - Vuh

Raphail Girard

Popol - Vuh

Maya-Kiſe'lerin Kutsal Kitabı

Özet Çeviri ve Ek Notlar
Suat TAHSUĞ

Ruh ve Madde Yayınları

Özetlenen Kitabın Orijinal Adı
LE POPOL - VUH
HISTOIRE CULTURELLE DES MAYA - GUICHÉS

*Bu Kitabın Her Türlü Hakkı
Metapsişik Tetkikler
ve
İlmi Araştırmalar Derneğine
Aittir*

*Dernekten Yazılı İzin Alınmadan
Hiç Bir Alıntı Yapılamaz*

*Kapak Düzeni
Özgür SÜZER*

*Yayın
Ruh ve Madde Yayınları
Hasnun Galip Sok. Pembe Çıkma No: 4, D: 8
80060 Beyoğlu / İstanbul
Tel: 143 18 14*

*Basım
Bakaş Ofset
Cağaloğlu Yokuşu No: 6
34440 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: 522 89 90*

İstanbul 1991

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
GİRİŞ	9
KOZMOGONİ ve KÂİNATIN YARATILIŞI	22
BİRİNCİ ÇAĞ	34
İKİNCİ ÇAĞ	43
ÜÇÜNCÜ ÇAĞ	47
İLK ÇAĞ	
DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ	64
İKİNCİ ÇAĞ	
KÜLTÜRÜN OLUŞUMU - CAMELER İMPARATORLUĞU	83
ÜÇÜNCÜ ÇAĞ	
İLERİ BAHÇECİLİK	121
DÖRDÜNCÜ ÇAĞ	
KÜLTÜREL ÖZELLİKLER - TARIM KANUNLARI	151
İKİZLER CEHENNEMDE	178
İKİZLERİN TANRILAŞMASI	203
DÖRDÜNCÜ YARATILIŞ	251
SON SÖZ	258

SUNUŞ

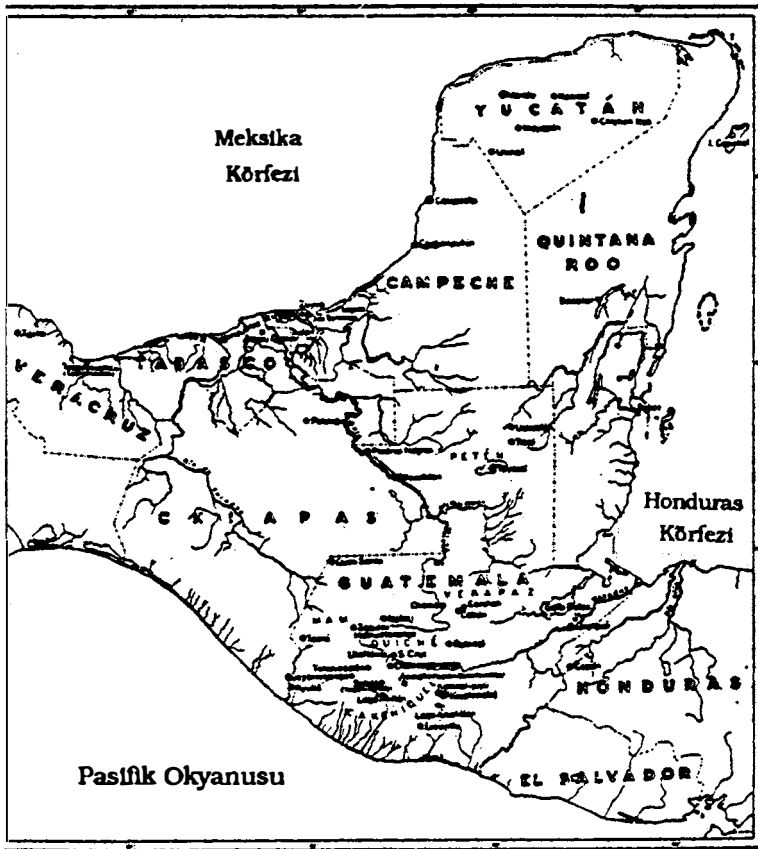
Suat TAHSUĞ'un dünyadan ayrılmadan önce yaptığı bu son çalışması, daha doğrusu R. Girard'ın eserini yetkin bir zihniyetle yeterince özetleyerek bizleri bilgilendirmesi bu alanda oldukça önemli bir boşluğu doldurmuştur. "Giriş" bölümünde kendisinin yaptığı açıklamalar yeterli derecede bilgi içermektedir.

Popol-Vuh Orta Amerika'da yaşamış ve yaşamaya devam eden halkın kültür öğelerini tanıtır, sınıfları kurallastırır. Popol-Vuh benzeri bulunmayan bir dökümandır.

Bir dinin, bir toplumun, bir sanatın, dilin ve kültürün ilk ortaya çıkışından itibaren sürüp gelen gelişimini açıklar. Tanrı, Evren ve gök bilimlerinin tümünü kapsar. Tanrıları, insanları, canlı türlerini ve eşyanın oluşumunu kısaca tümel Yaratılışı anlatır. Kişilerin ve kavimlerin ahlâki görevlerini, olguların sebep ve sonuç bağlantılarını işler, toplum için gerekli sağlıklı bir organizasyonun nasıl olacağını açıklar.

Türkçe olarak şimdiye kadar bu derecede geniş bir anlatımla ele alınan bu konuda başka bir yapıt yayınlanmamıştır.

Popol-Vuh insanlık tarihinin en eski kutsal metnidir.

Maya-Kiçe'lerin bulunduğu yerleşim bölgesinin haritası.

GİRİŞ

"Dört yüz yıl kadar evvel bir Kişe bilgesi, milletin binlerce yıllık geleneklerini Popol-Vuh adıyla tanınan el yazması kitapta topladı. Bunları kendi dilinde, ancak Lâtin harfleriyle yazdı.

Günümüze kadar, bu belgenin ezoterik (gizli) derinliklerine ve tarihsel değerinin niteliğine nüfuz etmek kâbil olmadı. Çünkü bu kitap bizim anlayışımıza uymayan sembolik bir dille yazılmıştı.

Bununla beraber, Batı dünyası için bu kadar karanlık olan bu kutsal metinler, Maya-Kişeler için açıkça anlaşılabilir niteliktedir. Ayrıca onlara göre yaşayan ve mükemmel bir realitenin ifadesidir.

On sekizinci yüzyılın başlarında Rahip Francisco Ximénez(*), Popol-Vuh'u bularak tercüme etti. Yerliler bunu büyük bir titizlikle saklıyorlardı. O kadar ki, eski rahipler kitabın adını da hiç ağızlarına almıyorlardı, ancak bu doktrini hepsi ana sûtûyle beraber benliklerine mal etmişlerdi ve hepsi onu ezbere biliyordu.

Yukarıdaki satırları, Raphael Girard'ın "Maya-Kişeler'in Kültürel Tarihi" adlı eserinden tercüme ettim.

Şurasını açıklamaya gerek var ki, bu tür araştırmalar için insanın daha fazla olanakları olmalı. Ancak, edinemeyeceğimiz değerlere hayıflanarak eli kolu bağlı durmayı da doğru bulmuyorum. Benden daha yetenekli birisi, sonradan bu işi yapar elbet.

İstedikim kadar elimdeki az dokümanla yetinmek zorunda olayım, öyle göze çarpıcı gerçeklerle karşı karşıyayım ki, bu doküman kısırlığı aslında büyük bir engel sayılmayabilir de derim.

(*) Ximénez'in kendi elyazısı ile çevirdiği Popol-Vuh kitabının ilk sayfası için sayfa 260'a bakınız.

Belki, İspanyolca ya da daha birkaç tane yabancı dil bilmemem, gidip çeşitli müzelerde orijinal dokümanları inceleyememem, hatta Guatemala'ya giderek yıkıntıları ve orada yaşayan halkı inceleyememem böyle bir kitabı yazmak için büyük eksikliklerdir. Ama belki de bu olanaksızlıklar bana meselenin özüne inebilmek olanağını verdiği için bir bakıma daha şanslıyım. Ünlü bir örnek vardır: Birkaç tane kör, elleriyle dokunarak filî tanımlarken her biri kendi tuttuğu yere göre "Fil şudur..." derler. Ama ben, gözlerim açık, filî uzaktan görüp "İşte Fil!" diyebiliyorum.

Bunun nedeni, ne benim okumuşluğum, ne de olağanüstü yeteneklere sahip oluşum. Dünyanın her yerinde geçerli prensipleri yakalayabilirsek her alanda anlaşılabilir, bir çocuğunkine benzer yalın fakat gerçek izlenimleri, başka varlıklara aktarabiliriz.

Çok az tanıyabildiğim bir bilgenin, bana aktarılan bir sözü var: "Bu dünyada insanların öğrenmesi gerekli şeyleri bir kâğıda yazsaydım bir iki defter sayfasını geçmezdi."

Düşünün, on binlerce yıllık insan yaşamı ve birbirini kovalayan yüzlerce kuşak. Bütün bu insancıklar bir iki sayfalık gerçeği kavrayabilmek, için bunca serüven yaşıyorlar.

Ancak esas olan yaşam. O bir iki sayfayı, on binlerce yıl evvelki varlığa gösterseydik, hiç, hiçbir şey anlamayacaktı.

Ve, on binlerce yıl kaynatıldığımız potada, yani dünyada, tonlarca kayanın aşınıp, parçalanıp çeşitli işlemlerle işlenip ortaya eşsiz bir mücevher çıkışı gibi, varlığımızın gerçeği, zamana bağlı yaşamlarla belirliyor. Bu yolda hiçbir uygulamayı hor görmemek, hiçbir olaydan ürküntü duymamak ve hiçbir sonuçta "Dünya bitti!" diyerek aptalca bir böbürlenme veya yılgınlığa kapılmamak gerekiyor.

Popol-Vuh Orta Amerika'da yaşayan, bugün de yaşamakta olan bir halkın öyküsüdür...

Bir takvim edinebilmek için yüzyıllar boyu gökyüzünü gözleyen, yaşadığı yerin iklimini bu gözlemlerin so-

nuçlarına bağlayabilen, yaşam kavgasında yiyeceğini edinebilmek için ekeceği şeyin özelliklerini derinlemesine öğrenen ve o nesneye bir tanrı gibi tapınan, ama gerçekte "Tek Tanrı" inancı içinde olan, buna rağmen nesiller boyu kan döken, insanı kurban eden bir halkın öyküsüdür bu.

Köylüler çalışır; ürünleri, yaşam için gerekli nesneleri üretirler. Bunun sonucu birkaç seçkin, olağanüstü bir lüks, yaşam kolaylığı ve rahat içinde egemendirler. Ancak, bu seçkinler, kutsal takvimi, büyük taş tapınakların yapımındaki gizemleri, sanatı, hâsılı insanoğlunun yaşamında ileriye yönelik, güzele yönelik her şeyi bilirler.

Maya-Kişe toplumu edinebildiği izlenimlere göre budur. Ve iddia da şudur: Yaşam, aynı koşullar içinde boyuna tekrarlanır.

Bugün bile, yaşadığımız koşullarda, mutlu yaşayan soylular ve dünyayı dünya yapmak için didinip ter kan döken insanlar vardır. Gizemler soylulardadır. Öbürleri, kendilerine ayrılan alanlarda -sınırlı mutluluklarla- ve onları sınırlı kılan şartlanmalarla bir nevi robot hayatı yaşarlar.

Ancak, yeni bir döneme girersek, ki hiçbir şey bugüne kadar bu yeni dönemin şartlarını tam anlamıyla sağlayamamıştır, iki esas koşul geçerli olacaktır: Soyluluk yoktur ve saklanacak sır yoktur.

Sadece gerçek vardır ve biz. Bu gerçek karşısında tutunamazsak ne olur?

Popol-Vuh'un mantığı basittir: O zaman, dünya yıkılır ve yeni bir dünya kurulur. İnsanlar da yeniden işe başlarlar. Ta ki her fert bir soylu ve gerçeğin sahibi olana kadar.

İnsan topluluklarını hiçbir zaman biraraya gelmiş kum taneleri gibi düşünemeyiz. Bugün yeryüzünde yaşayan her etnik ünitenin, sayısal realitesini aşan özel bir manevî atmosferi vardır.

Bu manevî atmosfer istediği kadar garip, ilkel, tutucu, dogmatik, akıl dışı görünsün; insanı kuşatan maddî ortam kadar gerçek ve insan kişiliğinin yaşam ve gelişmesinde onun kadar zorunludur.

Durkheim'e göre toplumun ortaklaşa şuuru, tartış-

masız, bireye kendini zorla kabul ettiricidir. Jung ise, arşetip adını verdiği sembollerin kişi uydurması olmayıp doğada yaşayan bir varlık türü kadar tartışmasız ve kendine özel olduğunu savunmuştur. Ancak hiçbirinin bunların nasıl meydana geldiği hakkında bizleri doyuran bir açıklamada bulunamamışlardır.

Ne kişilerin birarada yaşadıkları toplumsal heyecan, ne mânâ fikri, ne de hücre çekirdeğinde kalıtımla aktarılan bilgiler teorisi, toplumsal şuuru ve insanlığın ortaklaşa sembollerini açıklamaya yeterli değildir.

Etnik grubun özelliğini oluşturan veriler doğuştan değil, eğitilmedir. Bunu kanıtlayan tartışmasız öge, ilkel toplumlardaki inisiyasyon törenleridir. Kabile anlayışına varabilmek için çeşitli deney ve öğretiler gereklidir.

Tabu fikrine gelince, kabilenin ana fikirlerine, sisteme yabancı üyeleri, bir çeşit ayırımla inisiye edilmektedir: Kadınlar ve çocuklar gibi. Bunlar kutsal ve kutsal olmayan ayrımını çeşitli sertliklerdeki müeyyidelerle öğrenirler. Tıpkı, Çingeneler'in oynattığı zavallı ayıcıkların, tabanları kızdırılırken bir çeşit müzikle şartlandırılmaları gibi. O müziği duyan ayı, şartlı refleks ile otomatik olarak oynar.

Sembol de, belirli bir şeklin biraz da belirli bir tepkiyi yaratmasına yarayan bir araçtır.

İlkel toplumun totem sembolü ileride çeşitli fikirlerin aktarılmasına aracılık edecek çeşitli sembollerin tanınmasında bir basamaktır. Nitekim sonradan bu semboller, hiyeroglifler, harfleri ve sözcüklerle, tümcelerle aktarılan fikirlere aracılık edecek yazı şekillerini oluşturacaklardır. Giderek bu semboller, soyut kavramlar olan sayıları, matematik formülleri ve insan mantığına yardımcı, deneylerle kanıtlanan çok ilerlemiş bir sembolizmi içerecektir.

Bu sembollerin yardımı olmasaydı, iki insan birbirini anlayamayacağı gibi ne evler yapılabilir, ne araçlar meydana gelir, ne de insanoğlu uzayı araştıran süper araçlar edinebilirdi.

Yaptığımız gözlem basit olduğu kadar ilgi çekicidir : Soyut birtakım kavramlar ve anlaşıma işaretleri, sonuçta

koskoca bir tekniğin, bir uygarlığın, maddesel yaşamın sebebi olmaktadır.

Ama bunların kökenini açıklamak -kendimizi belirli anlayış sistemleriyle kısıtlarsak- yine de zordur.

İnsanoğlu bunları nasıl ediniyor? Ya da ona bu semboller kim veriyor?

Toplumun eğitimi sonucu bunlar ediniliyor demek kolaydır. Toplumun bunu nasıl edindiğini öğrenmek, bir bakıma zordur.

Bir kısmı der ki: İnsan, doğayı taklit ederek kendine bir dil edinmiştir. Örneğin, Avusturalya yerlileri için -yanılmıyorsam, yağmur sözcüğü Tippu-Tippu'dur. Bir damlama sesi gibi. Ancak bütün dünya dillerinde Baba Ana sözcükleri, B ve M harflerinin çeşitli türev ve yardımcı diğer harf kombinasyonlarıyla aktarılmaktadır.

Olaylar, bize şu izlenimi vermektedir: Gerçek olan bir çeşit "yaratıcı şuur"dur. Bu şuur ile insanlar, kişiler arasında bir ilişki vardır. Bu şuurdan genel, yaratıcı tanımına uygun olarak, "ne yaptığını bilen şuur"dan, bireysel şuurlara sürekli aktarmalar yapılmaktadır.

İşte bu aktarmalar, yine bireylerin aracılığı ile olmakta. İşte sihirbaz... İşte gelenekleri ve kutsal bilinen şeyleri ezbere hatırlarda tutan yaşlı... İşte peygamberler.... İşte filozoflar, düşünürler, kâşifler, âlimler...

Hepsi kişisel bir gayret, uygulama, araştırma içinde; kişisel yeteneklerle orantılı olarak yaşamada ve yaşatıcı bilgiyi insanoğluna aktarmada, bunun savaşını vermede.

İnsan olarak hepsi kusurlu elbet. Tembel, keyif düşkün, kendi öz nefsinin egemenliğini kurarak yaşam savaşından kârlı çıkmak peşinde. Ancak benliklerin, geniş şuurla ilişkili bölümleri, ister istemez insan gelişimi ile ilgili gerçekleri, hayatî bilgileri insanlara aktarma fonksiyonu içindeler. Biri olmazsa öbürü. O kadar ki, kişisel rahat, zenginlik, hatta can güvenliği hiçe sayılarak yapılıyor bu aktarmalar.

Kitle-çevre, insanlardan oluşan ortam, onlardan geri ve otomatizmalar içinde. İşte aktarılanlar, bu hareketsizliğe eğilimli ortamı tedirgin ediyor, çalkalandırıyor. Çeşitli, çoğu kez trajedik serüvenlere yol açıyor.

Nasıl aktarılıyor bu bilgiler? Rûya yoluyla, ilham yoluyla, sezisle, tefekkürle, çabayla, araştırmayla, insan kişiliği ile bütünleşerek.

Bu yüzdendir ki insan, doğayı gelişigüzel ve kendini tek akıllı görüyor. Her şeyi ben yaptım diyebiliyor. Bu gurur veren, insanın kendi öz kaynakları ile büyük ve yaşayan bir şuur arasında ayırımı yapabilecek kadar zihni yetenekten yoksun oluşu, yine bu sebeptendir ki, insan ister mistik, ister materyalist olsun "Ben Allah'ım!" diyecek kadar utanmazlığını ve bilgisizliğini ileri götürebiliyor.

Oysaki insan, "Ben, oluşmakta olan bir şeyim." diyebilseydi daha çok kazanırdı.

Ama bu davranışı, akıllanma yolunda olan insan için, yine de doğaldır. Akıl öyle bir şey ki, sapıklıkla birlikte gitmek zorunludur. Aksi takdirde bir akıldan söz bile edemezdik.

Yaşadığımız bu durumda bizlere, yalnızca namuslu gözlemler yapmak ve bu gözlemlerin bizde uyandırabileceği sonuçları karşılaştırarak birtakım sentezlere gitmek kalıyor.

Kişiyi oluşturan toplumsal realitedir. Nasıl bir mısır tanecığı toprağa düşerek dağılır, ancak tanecikten apayrı nitelikte, koşulların yardımı ile bir bitki olarak gelişir ve yüzlerce yeni tanecik doğurursa, insan da niteliklerini toplumsal realite içinde kaybederek yeniden edindiği nitelikleri yüzlerce benzerine aktarmak zorunda.

Bu durumda, "Maya-Kişeler, mısırı tapıyordu, vah zavallı yabaniler..." diyebilecek miyiz?

"Bu, başlangıçtır, eski Kişe tarihinin hareket noktasıdır. Burada eski tarihi, başlangıcı, Kişe halkının menşei ve Kişe halkı tarafından yapılan bütün şeyleri yazacağız."

Kitapta bölüm yoktur. Başlangıcından sonuna kadar sürekliliği yazılmıştır.

Bu biçim, Maya-Kişe düşünüş tarzının özelliğidir ve onların zaman anlayışına da yansımaktadır. Gerçekten takvimlerinin bütün devirleri birbirine geçmiş ve aralıksız devam eder. Tıpkı tarihsel metnin, kozmik sıralamada bir boşluk bırakmaktan kaçınması gibidir. Sihir-

sel zaman sistemleri, zihin yapılarının bütün arşetip ve mitlerine uydurulmuştur. Böylece mitler, Maya-Kişeler'in kültürlerinden oluşan şuurlarının temelini teşkil ettiğinden, onlar için hiçbir karanlık tarafı olmayan geçmişleri ile süreklilik hâlinde yaşarlar.

Maya-Kişeler'in tarih sistemleştirme ve anlayışlarını ifade etmek için kullandıkları metodu bilmek son derece önemlidir. Bu metot, geçmiş de şimdiki zamana bağlayan, tarihsel bir bütünlük içinde dönemlerin, devri olduğu doktrinine dayanır.

Bu bilgi, dört devir ya da tarihsel seriden oluşur. İlk üçü geçmiştir; dördüncüsü ise "dördüncü yaratılış" ile başlayan içinde yaşadığımız devirdir. Mevcut kültür biçimleri şimdiye, yani dördüncü devre aittir. Geçmiş kültür biçimleri ise mevcut değildirler, çünkü onlar şimdikilere dönüşmüş, onlarda vücut bulmuşlardır.

Şimdiki şekilleri geçmişten ayırmak ve onların oluşum ilişkilerini ifade etmek için Maya-Kişeler şaşılacak kadar basit bir formül keşfetmişlerdir. Geçmiş zamanı şimdikinden kesin bir kopuklukla ayırmışlar, devri seriler arasına, önceki durumu tamamen yok eden bir genel yıkım -kayamet- koymuşlardır. Bu yüzden geçmiş durum doğrudan incelenemez; çünkü o artık yoktur.

Geçmiş, şimdiki zamandan ayrılınca tarih öncesine ait olur. Böylece ilk üç etnik dönem bir daha geri dönmemesine ortadan kalkmış ve Maya-Kişeler'in tarihleri boyunca yaşanmış devreler olmuştur.

Bu devir veya dönemler bir tek "Bütün"ün zorunlu bölümleri olarak hem birbirlerine bağlı, hem de ayırırlar: Geçmişin safhalarını belirlemek için ayrılmışlar, bütünü bölümlerini birbirine bağlayan sebep bağını korumak için birleşmişlerdir.

Her ne kadar geçmişin özellikleri sembolik bir kayametle silinmişse de, şimdiki zamanın özellikleri geçmiş özelliklerin yerini alınca, kökü tarih öncesinde bulunan cari şekilleri anlayabilmek için geçmiştekileri hatırlamak gereklidir.

Gerçekte bu geçmiş kaybolmamıştır. Şimdiki zamanın kültürel oluşumunda vücut bulmak suretiyle şekil de-

ğıştırmıştır.

Böylece örneğin, ilk devrin devleri "Evren Taşıyıcıları"na, ikinci devrin tanrıları, şimdiki devrin kötü cinlerine dönüşmüşlerdir. Keza tarih öncesinin erdemleri Dördüncü Devrin kötülükleri olmuştur.

Bu kitabın hazırlanışının esas amacı Kutsal Tebliğler'in mekanizmalarındaki benzerliklerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu tebliğler insanın oluşumu ile çok yakından ilgilidir ve kanımızca Durkheim'un ve Jung'un açıklamalarındaki eksik zincir halkasıdır. Aynı zamanda kişi ruhiyatı ile toplum ruhiyatı arasındaki bağlardır.

Orta Amerika'da, çok yakın zamanlara kadar âdeta dünyanın bütün geri kalan bölümlerinden tecrit edilmiş bir etnik grubun geleneklerinde gerek Hristiyan metinleri gerek Kur'an'la bir paralellik bulursak, bu ilk ağızdan bizler için çok şaşırtıcı olmalıdır. Ancak bu şaşırtıcılık, tebliğlerin gerisindeki şuurun evrenselliği düşüncesiyle ortadan kalkabilir.

Bu şuur, insanın her şeyi ile çok yakından ilgilidir: O topluluğun bir zaman fikri edinmesi, işlenmekte olan bir cevher olduğunu bilmesi, tarım faaliyeti, âlet yapabilmesi, ölüm, ölüm ötesi ve yentiden doğum sürecinin bilinmesi, nihayet bir "kurtarıcı"yı öneren bir "kurtuluş" doktrinine dayanması. Bu son iki öğeye Fransızca'da "eschatologie" ve "sotértologie" denilmektedir.

Popol-Vuh'un devirleri, Kur'an'da felâketleri anlatan peygamberler, halkın anlayışsızlığı, kaçınılmaz felâket ve kurtarılanlar dizilerini hatırlatmaktadır.

Kur'an'da bu serilerde ilk olarak Nuh anlatılır. Sonraki Hud'dur. Ad kavmine gönderilmiştir. Ad, Nuh kavminden daha boyulu bosludur.

Sonraki Semüd'dur. Salth peygamberin kavmidir. Bunlara Hicr ahalisi de dentir.

Kavme bir dişi deveyi kesmemesi ıttar edilir; keserler. Semüd'un ovalarda köşkleri, dağlara oyulan evleri vardır. Zelzeleyle yok olurlar.

Sonra Lût anlatılır. Sodom ve Gomora halkı sapık cinsel ilişkiler içindedir. Lût'un karısının da tuz direğine

döndürüldüğü bir felâketle batarlar.

Şuayb, Medyen halkına gönderilmiştir. Onlar da zelele ile yok olurlar.

Kur'an, seriyi sonunda Musa'ya getirir. Musa da Mısır'a, Firavun kavmine gönderilmiştir. Firavun da askerleriyle birlikte denizde boğulur. Halbuki Musa ve İbrâniler kurtulmuşlardır.

Batan halklar arasında Kuyu halkı (Bazı müfessirlere göre Arabistan'da veya Antakya civarında bulunan bir kuyu söz konusudur. Res, "XXV-38" Eyke, Tûbba "L-14" Sebe "XXXIV-15") Su seddinin yıkılışından evvel sağda ve solda iki bahçeleri vardır. Yıkılıştan sonra acı ılgın ve köknar ağaçlarıyla dolu iki bahçeleri olur. Yıkılışlarına sebep, ticaret yolları üzerindeki konakların aralarını uzaklaştırmak -bir bakıma tekâmül hızını yavaşlatmak- istemeleridir. Ormanlık yerde oturanlar "X-79'da vardır. Kur'an'da Sodom ve Gomora ile ormanlık yerde oturan kavimlerin yerlerinin hâlâ işlek yollar üzerinde oldukları belirtilir.

"L-15'de şöyle denilmektedir: Biz ilk yaratmada acı mı gösterdik ki yeniden yaratmak hususunda acı kalalım! Hayır, onlar, bu yeni yaratılıştan şüphe içindedirler."

Popol-Vuh'ta her devre yeni bir yaratılıştır. Çünkü geçmiş, şimdiki zamanda vücut bularak yok olmuştur. Her devirde nedeni belli olmayan mütasyonlar (varlık biçimlerinde sıçramalar) vardır, ancak bunlar öncekilerle ilişkilerini kaybetmeksizin tedrici bir ilerleme gösterir. Tıpkı biyolojik yapıların tarihsel süreç içinde, evrim bakımından sıralanışı gibi.

Kültür öğelerinin oluşumunu, yani şimdiki zamanda vücut bulmadan evvel ne anlama geldiklerini bilmek, sonradan ne olduklarını, nasıl, niçin ve hangi koşullar altında değiştiklerini ve onların şimdiki durumlarını belirleyen olayların neler olduklarını anlamak için zorunludur. Bu çok önemlidir; çünkü tarihsel ve dinsel doktrinlerin esas öğretileri bu olaylara dayanmaktadır.

Geçmişin çizgileri silinmiştir, fakat ancak görünüşte. Çünkü onlar yeniden yorumlanmışlardır ve şimdiki

zamanda canlı ve elle tutulurcasına ortadadırlar. Böylece mitik tarih, yaratılış, oluşum yönünde tanımlanmaktadır. Geçmişin şimdiki zamanda vücut buluş sürecini, yani bir devirden ötekine zenginleşen kültür varlığının sürekliliğini anlatır. Aynı zamanda tarihsel sürecin akışında kültür öğelerinin değişimlerini anlamamıza, ahlâkın veya bütün kültür alanlarında gerçekleşen değişikliklerle ilgili kurumların gelişmesini izlememize olanak verir.

Başka bir ifadeyle, şimdiki kültür tarihsel bütünün bir ürünüdür. Bunun sonucu olarak da, tesiri altında kaldığı geçmiş diliminin büyüklüğü oranında uygarlık merdivenindeki yeri daha yüksektedir. Ve böylece bir devrin kültür derecesi tarih öncesi geçmişinin süresiyle doğru orantılıdır.

Bu temel üzerine Popol-Vuh, tarihleri boyunca Maya-Kişe halkını ve insan hayatını peş peşe gelen tablolar hâlinde yansıtır. Kesin ve renkli, basit ve heyecan verici, açık bir üslupla her etnik dönemin maddi ve manevî kültürünü simgeleyen tipteki ailenin hayatını anlatır. (İlk devirde, Grukup Cakix; ikincide Camé; üçüncüde İxmu-cané; dördüncüde uygarlık getirci kahraman ve ilk dört gerçek insan.) Böylece tarihin basit ve insancıl yanı ile birlikte her devrin kültür tipinin tam bir panoramasını, özellikle o devri belirleyen ruhsal, toplumsal, ekonomik olayları anlatır.

Popol-Vuh sadece kültürü biçimlendiren öğelerin ve kurumların tarih içinde meydana gelen değişimlerini kaydetmekle kalmaz, aynı zamanda ilkel şekillerin dış etkilerle, örneğin başka tip kültürlerle çatışmasından ortaya çıkan değişimleri de inceler: Aztekler'in etkisiyle insan kurban etme âdetinin kabulü ve sonuçları gibi. Aynı zamanda bize kültür olaylarının, belli bir zamanın kurum inanç ve fikirlerinden ayrılmayan organik temel zorunluluklarla belirlendiğini gösterir.

Maya-Kişeler'e göre tarih, zaman içinde insan veya bir grup insandan ibarettir. Modern tarih bilimcilere göre de tarih, "özel olduğu kadar tipik ve kollektif tezahürleri içinde, sosyal varlık olarak insanın gelişmesinin (tekâ-

mülünün) olgularını sebep ilişkileri bakımından araştırıp açıklayan bilimdir".

Şu halde Popol-Vuh ile, insan hayatı üzerine Maya-Kişeler'in yazdığı dolaysız bir kaynağa sahibiz demektir. Popol-Vuh ilkel çağdan uygarlık seviyesine kadar insan hayatının bütün değişimlerini kapsar.

Tarihsel doğruluğu, şimdiki kültüre tekabül etmeyen, binlerce yıldır terk edilmiş, fakat geçmiş zamanların hayatı kültür realitesini ifade eden ruhsal hayatın tezahür biçimlerinin ve olguların anlatımında ortaya çıkar.

Maya-Kişeler tarihçilerimizden önce insanı ilgilendiren gerçek tarihi yazmışlardır; yani, gelecek için hiçbir değeri olmayan resmî olayları değil, bir milletin gerçek hayatını.

Mitlerle ifade edilen tarihsel olaylar, Maya-Kişeler'in uzak atalarının zamanında gerçekleştirdikleri kalıplaşmış davranış ve olguları yansıtırlar. Bu olaylar yalnızca geçmişte cereyan etmemiş olup şimdi de cereyan etmektedirler. Daima aynı şekilde dinsel törenlerde, takvimde, tiyatroda ve şimdiki âdetlerde tekrarlanmaktadır.

Gerçekten mitler, bugün yaşayan yerlinin düşünce ve uygulamalarında açık bir izah buluyor. Yerlilerin fizyolojik fiiller de dahil olmak üzere bütün kişisel ve kolektif fiilleri, mitik kalıpları devamlı tekrarlayan dinsel törenlerden esinlenir. Mitik kaidelere göre yaşayıp davranmak Maya-Kişeler'in sürekli saplantısıdır.

Kökten mitolojik olan Maya-Kişe kültüründe, tarih ve bilim dinden ayrılmış değildir. Yerli, hâlâ mitolojik bir devirde -Dördüncü Devir- yani kutsal bir yer ve zaman içinde yaşar. Bu durum, kültürünün Batı etkisine kapalı oluşunun ve kültürel olayların açıklamalarının mitlerde bulunuşunun nedenini açıklar.

Amerika yerlilerinin bu durumu yalnızca kendilerine özel değildir. Leo Frobenius, "Schicksalskunde" adlı yapıtında "insanlığın mitolojik dönemi"nden bahseder ve Batı tarihinin bir döneminde kültürün mitik biçimler hâlinde anlatıldığını gösterir. Sir George Garey, "Polinezya Mitolojisi ve Yeni Zelanda Irkının Kadim Geleneksel Ta-

rihi"nde (1855) Polinezya halkının tamamen mitlere bağımlı yaşadığını açıklar. Yani bu halkın mitolojisi bir yaşam biçimi olarak etkiliydi. Asya'nın ve eski Yunan'ın ilk halkları da bu biçimde yaşamışlardı. (**Miguel de Ferdinandes "En torno al pensar mítico", Anales de Arqueologia Etnologia dela Universidad Nacional de Cuyo, tomo VIII,1947)**

Max Müller, eski Veda metinlerinin iki bin yıldan beri, hiçbir değişime uğramaksızın şifahî olarak aktarıldığını kanıtlamıştır. (**La Ciencia de la Religion, Ed. Albatros, 1945)**

Popol-Vuh, Tanrı, evren ve gök bilimlerinin tümünü kapsayan bir yapıttır. Bize teolojiyi, tanrıların, insanların, türlerin ve eşyanın doğuş ve oluşumunu, yani Yaratılışı ve onları ifade eden terimlerin teşekkülünü açıklar. Evrenin yaratılışını, insan kişiliğinin dünyadaki durumunu, Tanrı'nın insanlarla ilişkilerini, kişinin ve grubun ahlâkî görevini, olguların sebep sonuç ilişkilerini, toplumun sağlıklı organizasyonunu anlatır. O bölgenin insanını ve çevresini, geçim olanaklarını, ruhsal yönelimlerini ve kurumlarının tekâmül yürüyüşünü gözlerimiz önüne serer.

Böylece Popol-Vuh, insanlık tarihinde benzerine rastlanmayan bir dokümandır. Bir dinin, bir toplumun, bir sanatın, bir dilin giderek bir kültürün ilk yaşam anını ve sonraki bir dizi gelişimini açıklar. Tek kelimeyle Maya-Kişe kültürünün oluşumu, büyüme ve tekâmülünü saptar.

Popol-Vuh, Maya-Kişe tarihinin dönemlerinin her birine tekabül eden kültür öğelerinin tanınması ve sınıflandırılması için kesin kurallar koyar. Bu antropoloji başyapıtı sayesinde bundan böyle şimdiye kadar teorik alanda kalmış olayları inceleyebilir ve görürüz ki, Maya-Kişe kültürünün gelişimi her zaman düzgün, doğru hareket biçiminde olmamıştır. Etnik erimeler sonucu bu kültürün doğuşunda büyük bir gelişim müşahade edilir, fakat ilkel dünyaya oranla önemli gerilemeler de vardır. Amerika yerlilerinin bu şaşırtıcı yapıtı, mağara adamlarının yaşam tarzı, psikoloji ve faaliyetlerini sanki gözümüz ö-

nünde cereyan ediyormuş gibi tanımlar. Gerçekten Maya-Kişe tarihinin başlangıcı İsa'dan binlerce yıl önce Amerika kıtasında insanın ilk gözükmeğe başladığı çağlara rastlar. Buradan da Popol-Vuh'un insanlık tarihinin en eski dokümanı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Rıg Veda ve Zend Avesta'dan daha eskidir ve en eski kutsal metin sayılmaktadır. .

Suat TAHSUĞ

KOZMOGONİ VE KÂİNATIN YARATILIŞI

Popol-Vuh, İspanyollar'ın bölgeyi sömürgeleştirme-sinden sonra (1554 veya 1558'de) Hristiyanlık döneminde yazıldı.

Kişe halkının mitik üslûpta yazılan bu tarihi, Kişe tanrılarının adlarının sıralanması ile başlar: Tzakol, Bitol, Alom ve Cajolom. Bunlar aynı zamanda Hunahpu-Vuch, Hunahpu-Utiu, Zaqui-Nima-Tz'is, Tepeu, Gucumats, U Cux Cho, U Cux Palo, Ah Raxa Lac, Ah Raxa Tzel, İyom, Mamom, Matzanel, Chuckenel diye de adlandırılırlar. Bunlara büyük atalar, büyükbaba ve büyükanne İxptyacoc ve İxmucané de eklenir.

"Hayatın, canlı varlıkların, şerefli oğulların, aynı dili konuşanların, kalbi saf olanların, uygar ve ileri görüşlü kızlar ve oğulların ana ve babası Tzakol ve Bitol'un dediği gibi, gökyüzünün açıları aranarak ve onda olan her şey ölçülerek, ölçüleri dört köşeli olarak göğün ve yerin ihtiva ettiği temel noktalar tayin edilerek yerdeki ve gökteki her şey yaratıldığı zaman, geçmişte yazılmış kitabımızda, tarif ve anlatılış muhteşemdir." (Villacorta)

Chumayel, Chilam Balamı'nda (1) dört yönün birbirinden renkleri ile ayrılan (kırmızı, beyaz, siyah ve sarı) işaretlerle (taş, ağaç) belirlendiğini tasrih ederek Kişe el yazmasını doğrular ve tamamlar. O zaman bu dört kozmik noktanın şef veya idarecisi yaratılırlar.

Bundan başka gökyüzünün dört köşesinde yakılan mumlardan (Can Sib) bahseder. Bugün de Mayalar'dan gelme Chortiler bu dört tanrı veya güneşi mihrabın dört köşesine konulan dört mumla temsil ederler. Bunların her biri kâinatın o bölümüne özel işaretlerle şahıslandırılırlar ve kozmik idareciler olarak farklı renklerinden

(1) A. Mediz Bolio tercümesi, Meksika, 1941.

KOZMOGONİ VE KÂİNATIN YARATILIŞI

tanınırlar. Chorti rahipleri iki mumun doğuya ve diğer iki mumun batıya tekabül ettiğini belirtirler. Mumlar dünyanın sınırı ve mumların alevi, dört kozmik güneştir.

Hareketleri ile tanrılar transandantal modeli tesis ederler. Bundan böyle bu model geometriye, astronomiye, takvime, ayine örnek teşkil edecek, zamanlar boyunca boyuna tekrarlanacaktır. Bize de Maya kökünden gelen ve araziyl, köyü, meydana, avluyu, mihrabı, milpayı (yani mısır tarlasını) dört köşeli ayırarak bu tanrısal kaidelere uyan ve onları uygulayan rahip ve ekiciler aracılığı ile in- tikal etmiştir.

Chorti (Maya veya Kışe) kültürü, yansıttığı âlem gibi birbirine yansıyan anlamlara dayanmaktadır. Evren bilgisi, tanrı bilgisi, takvim, ayınlar, matematik, yılların sayımı, astronomi, ekonomi, aile, toplum ve hükümet aynı plândan kopye edilmiştir. Her şeyin Evren Bütünü içinde birbirine geçmiş bulunduğu bir sistem karşısındayız. Hiçbir kültür ögesi bu Bütün'den ayrılmaz, ona tam anlamıyla dahil olmuştur.

Bu kozmik dört yerin yönünü de belirlemek gerekir. Şimdiye kadar yanlışlıkla sanıldığı gibi (kuzey-güney-doğu-batı) dört yönünü göstermez: Güneşin solstis (mevsim başlangıcı) noktalarını gösterir. Dört yönü belirleyen astronomik dörtgen dört eşit bölüme ayrılmıştır. Yani, dörtgenin solstis noktaları açılarıdır, dört yön noktaları ise dörtlü ve haçvari bölümün kenar üzerindeki kesişme noktalarıdır.

Popol-Vuh'un zikrettiği bu yer ölçücü tanrılar, günlük hareketleri ve solstislerle sınırlanan düzenli yıllık gitme ve gelmeleri ile, görünür ufukta devasa bir dörtgen çizen büyük gök cisimleridir (güneş ve ay). Yıldızın durduğu her kozmik açı Mayalar'ın Ancantun dedikleri dünyayı sınırlayan bir işaretle belirlenmiştir ve güneşin her bir aşırı pozisyonu, ismi, karakteri ve kendisine özel fonksiyonları ile teogonik bir varlık olarak kabul edilmekle kalmaz, aynı zamanda zenit noktasındaki güneşte bulunan bir tek tanrının bütünleyici bölümleridir.

Dörtlü plânın ve dört tanrının veya dört kozmik gü-

neşin mevcudiyeti -dolayısıyla kaosu karanlıklarını delen ışık- birbirini tamamlayan bir bütün olduğundan tanrılar, yıldızlar ve evren bölümleri arasındaki ilişki Maya-Kişe tanrıbiliminin temeli olan mitte ifadesini bulur. Gerçekten Popol-Vuh kozmik dörtgenin nasıl ölçüldüğünü anlatmadan birkaç satır evvel, "Tzakol, Bitol, Alom ve Cajolom'un müdahalesi ile ışığın doğuşu"nu tarif eder. (Bak: *Tevrat'ın Tekvin bölümü, Bab I, Ayet 3,4: Ve Allah dedi: Işık olsun. Ve ışık oldu. Ve Allah ışığın iyi olduğunu gördü. Ve Allah ışığı karanlıktan ayırdı.*) Bu tanrılar idare ettikleri dünya bölümleri ile eşdeğerdirler. Çünkü yıldızlar, tanrılar, evrenin köşeleri, ulûhiyetin durup kutsadığı yerlerdir. Şahıslandırdıkları dünya bölümünün iklim ve meteorolojik niteliklerini paylaşırlar. Böylece yıldız bilimi ve zaman ölçümüne yansıyan Maya-Kişe düşünce realitesini belirtirler.

Şurası ilgi çeker ki, başlangıçta sadece iki kozmik plân zikredilir ve yeraltı dünyasına (öbür dünyaya) değinilmez. Bunun da genel sisteme girişi daha sonra gerçekleşecektir. Bu eksik evren, devrin bilgisindeki ilkelliği gösterir. O zamanlar insan ancak görebildiğini kavıyordu! Gök ve yer.

Popol-Vuh, yaratılışın kademeli olduğunu bildirir: Gök, yer ve kademeli bir sıraya göre içindekiler: Mineral, bitki, hayvan, insan.

Popol-Vuh kadar Chumayel'in Chilam Balamı da bu kademeli yaratmanın, her şeyden evvel mevcut olan, her varlığın ilk sebebi ve yaratılmamış Tanrı'dan geldiğinde mutabıktır.

Chilam'ın ifadesi şöyledir: Bir Chouen tarihinde (Tanrı) kendi ulûhiyetinden çıkararak yeri ve göğü yaptı. Göğün ve suyun ortasından geçmek için ilk merdiveni yaptı. Daha ileride, Maya metni bunu şöyle tekrarlar:

"Her şey Babamız Tanrı ve onun Kelâmıyla yaratıldı. Gök ve yer yoktu ve O'nun Ulûhiyeti mevcut idi; buluta dönüşü ve Kâinatı yarattı, ve onun ihtişamı ve İlâhî Kudreti gökleri titretti." (Mediz Bolio tercümesi) *Yuhanna İncil'i, Bab I: "Kelâm başlangıçta vardı ve Kelâm Allah nezdinde idi ... Her şey onun ile oldu ve hiçbir şey onsuz olmadı."*

KOZMOGONİ VE KÂİNATIN YARATILIŞI

Bu satırlar En Üstün Varlığın varlık bilimsel tanımlanmasıdır.

Yalnız gök mevcuttu, der Popol-Vuh: Ona benzer bir şey yoktu, yalnızca sakin deniz ve gökyüzünde olan her şey vardı. (Tekvin, Bab I, Ayet 2: "Ve Allah'ın Ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu.") Maya ve Meksika inançlarına göre deniz ve gök aynı cevherdendir. Bunun içindir ki Chortiler bulutları, yağmuru ve suyu "gök"ten bilirler. Bu gökyüzü daha sonra yıkılarak insanlığı yok eden tufana neden olacaktır.

Bu sükûnet ve karanlıklar içinde der Popol-Vuh, Tzakol, Bitol, Tepeu, Gucumatz, Alom ve Cajolom göz kamaştırıcı bir ışıkla parlıyorlardı. Quetzal'in tüyleri gibi yeşil tüylerle örtülü mantolar giymişlerdi. Bu yüzden onlara Gucumatz deniliyordu. "Çok yüksek duyguları vardı." (Villacorta) "Tabiatları büyük bilgilerin, düşünürlerin tabiatı idi." (Recinos) "Böylece gökyüzü ve ismi Cabaguil olan gökyüzünün kalbi mevcut idi." (Villacorta)

Ve Recinos'a göre: "Böylece gökyüzünün kalbi mevcut idi, çünkü Tanrı'nın ismi budur."

Burada, Chortiler'den edinilen bilgilerin ışığında, adı geçen ve karanlık kalmış olan mitik varlıkların anlamlarını açıklamak üzere bir parantez açıyoruz. Dört kozmik tanrıya: Tzakol, Bitol, Alom ve Cajolom; iki yeni si ilâve oluyor: Tepeu ve Gucumatz. Gökyüzünün kalbi ve ya Cabaguil ile birlikte, bunlar tanrısal yediliyi oluştururlar.

Şimdi burada bir karşılaştırma yapalım: (Kur'an; XLI Fussilet Suresi, Ayet 10-13) ...Yeri iki günde yarattı. Üzerine hareketsiz dağlar koydu. Onu kutsadı. Ona (yer yüzünde yaşayanlara) yiyeceklerini dağıttı. Bunları dört günde yaptı. Sonra buhar hâlinde olan göğe ve aynı zamanda yere yöneldi ve "İkiniz de isteyerek ya da istemeyerek gelin!" dedi. Onlar da "İsteyerek itaat ederek geldik!" dediler. Onları iki günde yedi kat göğe çıkarıldı ve her gökte ona işini vahyetti.

Şimdi, tanrısal yediliyi gösteren şu Maya hiyeroglifini inceleyelim: İç içe dairelerin dışındaki **iki** küçük yuvarlak; iç içe dairelerin içinde **dört** küçük yuvarlak; mer-

kezdeki tek yuvarlakla birlikte toplamı: **Yedi**.

Buna, Tevrat'ta...dünyanın altı günde yaratıldığı ve yedinci gün tanrının dinlendiğini...ilâve edelim. (Tekvin, Bab I, Ayet 6 ve ilh.)

Yaydıkları ışık, onların güneş tanrıları olduklarını gösterir. Ancak, bu tanrılar sadece gök cisimleri veya kozmosun bölümleri olmayıp mevcudiyetleri ile hareket meydana getiren, tesir alanlarına tanrısal karakterlerini veren ruhlardır. Bu onların yüksek duygulu, büyük bilgin ve düşünür oluşları ile belirlenmiştir. Şu hâlde burada ruh ve madde arasında bir karışıklık söz konusu değildir. Değil mi ki güneşler tek başlarına tanrı değildirler; onlar iç bilinmezliklerinin görünür tezahürleri dolayısıyla böyle sayılmışlardır. Böylece, çeşitli konumlarda bulunmakla birlikte nasıl bir tek güneş varsa, çok adlı ve çok şekilli ve güneşin belirli konumlarıyla tezahür zemini bulan bir tek Tanrı vardır. Bu tarifler, Popol-Vuh'un dogmalarından farklı olmayan Chorti rahiplerinin mitik düşünceleridir. Tanrısal grup, başlangıçta dördünün zikredilmesine rağmen, şimdi yedi üyelidir. Bu sayı farkı, ulûhiyetin yeni bir işlevsel görünümü ile açıklanabilir. Çünkü artık yalnız kâinatı ölçmek söz konusu değildir, fakat gerçekleşmesi için yedi tanrının katılmasının zorunlu olduğu bir yaratıcı fiil vardır.

Bu olayı açıklayabilmek için Chorti tanrıbilimcilerinin bilgilerine başvurmak zorundayız.

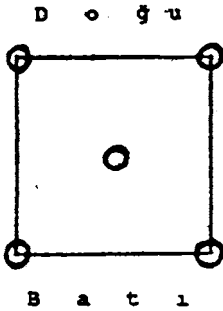
Kâinatın yaratıcı enerjisi özellikle bitkilerin her yıl yağmur mevsimiyle yenilenip dünyayı yeşil bir örtü ile kaplamasında tezahür eder.

(Kur'an, VII.Araf, 56, 57.. Rüzgârlar yağmurlu bulutları yüklenince onları ölü bir yere süreriz, oraya su yağdırırız ve onunla her çeşit meyvaları yetiştiririz. İşte Biz ölüleri de böyle dirilteceğiz ki ibret alarak hatırlayasınız...)

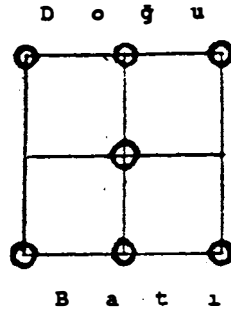
Bu olay astronomik olarak güneşin zenitten ilk geçişi ile belirlenir ve göğün (semavî tanrıların) yeryüzüyle evlenmesine benzetilir. O zaman güneş gökyüzünde, kozmik dörtgeni iki eşit parçaya ayıran devasa bir yol izler. Bu bölümlerin biri karanlık, biri aydınlıktır. Bunlar

KOZMOGONİ VE KÂİNATIN YARATILIŞI

sırasıyla yaz seması -kurak dönem- ve kış seması yağmur dönemidir. Yani tropiklerin sadece iki mevsimi vardır. Astronominin ve Maya-Kişe takviminin bu ana çizgisi gökyüzünde iki uçta yerleşmiş yani doğu ve batıda iki yeni güneşle belirlidir. Bu olaydan evvel yaz döneminde ancak beş güneş vardı -dört solstisler ve merkez güneşi- (Şekil-1) fakat bir yaratma fiili için, zenitteki iki güneşin de katılması gerekmektedir. Ve böylece göksel-tanrısal yedili oluşur. (Şekil-2) Ancak o zamandır ki güneş tamamen gökyüzünün merkezinde bulunur; yeryüzüne tamamen diktir ve yeryüzünü döllenmesi için tek pozisyon da budur.

Şekil 1

Şekil 2

Şekil: 1- Tzakol, Bitol, Alom ve Cajolom'a tekabül eden dört Gündönümü Tanrısı, veya dört güneş ile birlikte kozmik dörtgen.

Şekil: 2- Dört Güneş veya Gündönümü Tanrısı'yla birlikte, yıldız - Tanrı'nın Tepeu ve Gucumatz'a tekabül eden iki tepe noktası konumunu veren kozmik dörtgen. Orta yerde Gökyüzü Tanrısı veya Tanrı Yedi.

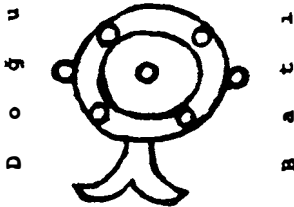
Chorti rahiplerinin senede iki defa kutladıkları güneşin zenitten geçiş merasımıyla, Popol-Vuh'taki dünya ve insanlığın birbirini ardından yaratılışlarında olduğu gibi, kozmik yaratılış dramı tekrarlanır. Mitte olsun, törelerde olsun, aynı kutsal kuvvetlerin aynı etkilerle müda-

hale ettiği bu yeni yaratılışlar veya dünyanın, insan ve bitkilerin bu yenilenmesi, bize bütün yaratılışların arşetipi olan ilk yaratılışın evren-tanrı bilimsel mekanizmasını tam olarak anlama olanağını verir.

Simgelediği yaratıcı tanrılar gibi, Gucumatz'ın kişiliğine bürünerek Chorti rahibi, tanrının elbisesine benzer yeşil bir merasim cübbesi giyer. Bunların her ikisi de yağmurun sihirsel gücü ile yenilenecek olan bitki örtüsünün sembolüdürler. Bu dinsel tören güneşin zenitten geçtiği, tanrısal yedilinin harekete geçtiği zamanda yapılır. Yaz döneminde güneş rahibinin giydiği sarı ve kırmızı mantonun zıttı olan yeşil manto, manzarada (Büyüde: Similia Similibus! Benzer benzeri meydana getirir formülünce.) istenilen değişikliği meydana getirecektir.

Mitle tören arasındaki tarih boyunca var olan bu ilişkiler, arkeoloji, Maya ve Meksika el yazmalarınca da doğrulanmaktadır. Buralarda tüyden bir manto ile örtülü tanrılar veya yılan teması sık sık tekrarlanmaktadır.

Tanrısal yediliyle bütünleşmeden, yaratıcı tanrılar mevcut değildir. Popol-Vuh bunu böyle teyit etmektedir: "Sadece Tepeu ve Gucumatz'ın gelişyle Kelâm geldi ve yer yaratıldı."

Şekil: 3- 2. Şeklin kısmen insana benzetilmiş durumu.

Tanrısal Kelâm anı yaratılış veya oluşu zorunlu kılar. Söylenen olmuş veya olacaktır. Sonuç olarak Kelâm, Kudret ve Fiil'e eşdeğerlidir. Bu yaratıcı tanrılar tarafından örnek olarak verilmiş zihinsel kaideler Chorti dinsel büyüünün temelidir.

Şekildeki Maya hiyeroglifinde beş güneşi kapayan çift daire vardır. Bu "kın" işaretidir. Daireleri kestiği düşünülen imajiner çizginin iki ucunda iki işaret daha vardır. Bu çizgi gü-

KOZMOGONİ VE KÂİNATIN YARATILIŞI

neşin zenitten geçiş çizgisidir. Çift çatallı dil, bu yarı insana benzer şekilde hayatı meydana getiren tanrısal Kelâm'ın organıdır ve Popol-Vuh'un şu satırlarını açıklamaktadır: "Tepeu ve Gucumatz'ın gelişi ile -dış iki noktanın iç beşliye katılarak yediyi teşkil etmesi- Kelâm geldi."

Burada, her ne kadar bizi daha ileri götürecek bir sonuca kavuşamıyorsak da, Kur'an XLI; 12'deki şu ifadeyi hatırlamaktan kendimizi alamayız: "Onları iki günde yedi kat göğe çıkardı."

Popol-Vuh'u okumaya devam ederek, tanrısal yediliğin teşekkülü anında, tanrıların müzakere ettiklerini, fikir ve duygularını ifade ettiklerini, birbirlerine sorular yönelttiklerini, yaratmak niyetinde oldukları varlıkların gelecek mevcudiyetleri üzerinde münakaşa ettiklerini ve sonuçta oybirliği ile karar aldıklarını görüyoruz. Bu karar hepsini tam anlamıyla tatmin etmektedir. Ve dünyayı ifade eden tam doğru kelimeyi söyler söylemez, dünya ortaya çıkarılır: "Dünya, dediler ve dünya derhal şeklini aldı." Keza Chortl feoponizmdeki (2) tarım tanrıları bir araya gelip münakaşa, müzakere ederler ve hiçbir karar, onlarca toptan ortak bir sonuca varılmadan alınmaz. Bunun içindir ki bir tek beden teşkil ettikleri gökyüzünde birbirlerini çağırır veya davet ederler ve yapacaklarını (metinde aynen) "bir tek sesle" yaparlar. Mayalar, Kişeler ve Meksikalılar, teogonik organizmaları içinde, tanrılar tarafından örneği verilmiş davranış çeşitlerine uymaya devam eden bir şefler meclisince yönetilen kendi toplum ve idare çeşitlerini de böyle düşünürler. Müzakereler daima oybirliğiyle alınmış kararlarla sonuçlanır ve bu yüzden bu kararlardan geriye dönüş yoktur.

Ayrıca hep birlikte hareket eden bu teogonik bütün, teklik içinde çokluğa dayanan yerlilerin tektanrı anlayışını kanıtlar, kişinin tek başına bir değer taşımayıp topluluğun bir üyesi ve bir bütünün tamamlayıcı ve zorunlu bölümü sayıldığı toplumsal organizmayı da idare eden aynı prensiptir.

Popol-Vuh'a göre gökyüzünün kalbi üç isimle ifade o-
(2) Çok tanrı dinlerdeki tanrıların soy kütüğü.

lunur; yıldırım, şimşek, gök gürültüsü. Gökyüzünün sonsuzluğunda beliren tanrısal Kelâm'ın sözlü (gök gürültüsü) ve yazılı (yıldırım, şimşek) araçları. Bu noktada mit, Chortl, Maya ve Kişe teogonileri ve gökyüzünün kalbine tekabül eden tarım tanrısı veya yaratıcının eski kutsal resimleri arasında tam bir uygunluk vardır. Bunlar yıldırım, gök gürültüsü ve şimşegi kullanırlar. Bu unsurlar Chortiler'de cilalı taştan balta, yıldırım, davul, gök gürültüsü ve tahtadan kılıç, şimşek olarak sembollendirilmiştir. Bütün mitolojiler, mitlerin teşekkür ettiği çağlarda kullanılan silâhları tanrısal olarak görmüşlerdir. Bu öğelerin etnolojik eskilikleri üzerinde durmak ilgi çekicidir. Cilalı taştan balta, merasim davulu ve tahta kılıç. Bu âletlere güneş ışınlarını simgeleyen sarbakanı (3) da eklemek gerekir. Ok ve yay Maya-Kişe mitolojisinde görülmez. (Şekil-4 ve Şekil-5)

Dünyanın yaratılışı dolayısıyla, gökyüzünün kalbi veya Cabahuil'in şahsiyetini ifade etmek üzere ilk defa "tek ayaklı" Hunrakan adı ortaya çıkar. Bu değişiklik belli bir işlevsel anlam taşımaktadır. Hunrakan'ın mitolojik olarak bir ayağını kaybetmesi, bir tanrının bir diğerinin bölünmüş bir parçası olduğu anlayışını ifade eder. Çünkü bir tek Tanrı mevcut olup çeşitli kişiliklere (4) ayrılmaktadır.

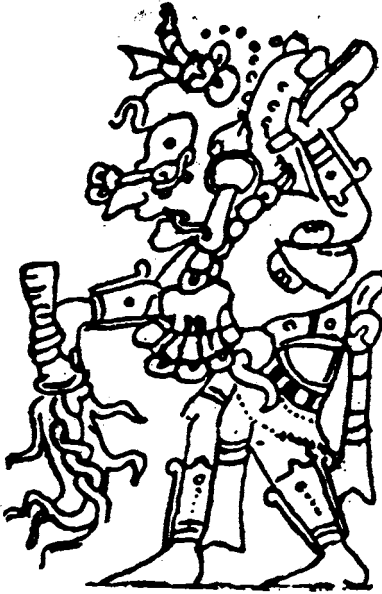
Yeryüzü, bir tanrıça olarak gök tanrısı Hunrakan'ın bölünmüş bir parçası, kozmik bir plân olarak semavî plânın bir hipostazi veya dublesidir.

"Dağların, yamaç ve vadilerin oluşması, yeryüzünde sık ormanların zuhuru, olağanüstü, acayip harikulâde bir şey oldu." der, Popol-Vuh. Sonra suların yolu oluştu ve bunlar dağların arasında eteklerde akmaya başladılar. Yeri yapmadan evvel, yaratıcı tanrılar ilk sulara bir boşluk meydana getirdiler, sonra toprağın yüzünü bir tabak gibi yamyassı çıkarttılar.

Bu yassı yeryüzünün görünüşü, kıyıların ve akarsu-

(3) Sarbacane (Fransızca) küçük sivri cisimcikleri atmak için içine üflenen boru.

(4) Hypostase. Arapçası, Uknûm. Tanrıbilimsel bir terim olarak bir şahsın çeşitli kişiliklere bölünmesi demektir. Hristiyanlıktaki Baba, Oğul, Ruhül-Kudûs üçlemesi (ekânîmî selase) gibi.

Şekil 4

Şekil 5

Şekil: 4- Elinde yıldırım baltası ve göksel ateşi (şimşek) tutan Yaratıcı Tanrı (tarım)

Şekil: 5- Aynı Tanrı, gökgürültüsü çıkaran trampeti çalarken. (şekiller Dresden el yazmasından alınmıştır)

ların teşekkülü bize geniş ve basık, dağlarla sınırlanmış ve ırmaklarla bölünmüş bir sahil manzarası tasvir eder.

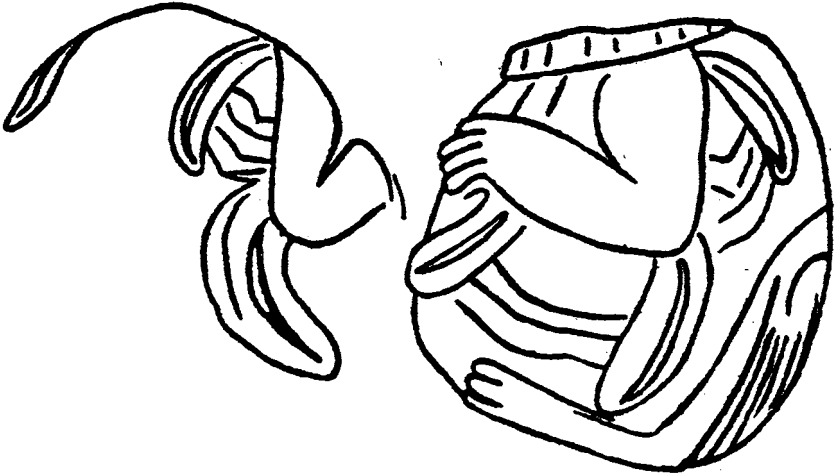
Oluşan ırmaklar değildir, ancak suların akacağı yollardır; çünkü su yer teşekkül etmeden önce de mevcuttu. Böylece yalnız yeraltı sularının akacağı yataklar çizildi ve nehre dönüştüler.

Popol-Vuh "Böylece dünya, gökyüzünün kalbi, yer-yüzünün kalbi vasıtasıyla yaratıldı ve dolduruldu." diye olayı sonuca bağlar.

Bu isim, aynı zamanda şimdi bir yer tanrısı da olan gök tanrısının işlevsel bir görünümünü ifade eder. Popol-

Vuh'da bahsedilen "yeryüzünün kalbi - gökyüzünün kalbi" tabiri Maya sanatında iki başlı bir varlık veya yer tanrısının karnına konulmuş bir disk ile maddeleştirilir.

Copan'daki taş levhalarda ve Mayalar'ın başka arkeolojik kalıntılarında rastlanan bu iki başlı canavar, gök-yer ikilisi, chanja isimli kutsal bir masayla temsil edildiği Chorti ayinlerinde de gözükmekte devam eder. Masa, tanrının yılan vücudunu (Gucumalz'ın yerini tutan yeşil yılanı) simgeler. Üstü yeşil yapraklar, tüylerle kaplıdır. İki tane canlı başı vardır. Bunlar, yılanın vücudunu maddeleştiren masanın iki ucuna oturmuş kadın ve erkek rahibin başlarıdır. (Şekil-6)

Şekil: 6 - Copan'daki arkaik heykelde görülen ,kuş tüyünden veya yapraklardan yapılmış manto. Heykelin kaidesine paralel duran bacakların vaziyetine dikkat edin.

Şüphesiz yerin yaratılışı ile tanımlanan bölümün ihtiva ettiği evren-tanrıbilimsel anlayışlar, ilkel av-meyve toplayıcılığı zamanına ait değildirler; bunlar tarımla uğraşan cemaat hâlinde organize bir halkın mitik dünyasından çıkmışlardır. Üstelik bu anlayışlar tropik Ame-

KOZMOGONİ VE KÂİNATIN YARATILIŞI

rika'nın özelliklerini yansıtmaktadırlar.

Dört köşeye yerleştirilmiş İdareciler'le yönetilen dört köşeli evren şeması, anlatımı ileriki sayfalarda başlayacak "Dünyanın Dört Devri" doktrinine temel teşkil eder.

BİRİNCİ ÇAĞ

Yerin ve yeri örten bitki örtüsünün teşekkülünden sonra tanrılar, varlıklarının karşılığı olmak üzere Yaratıcı'ya tapınması istenen canlı varlıklarla yeryüzünü doldurmaya koyuldular. "Sonra, bütün ormanların koruyucuları ile beraber ormanların küçük hayvanları, dağların cinleri, geyikler, kuşlar, aslanlar, kaplanlar, yılanlar, sarmaşıkların koruyucusu olarak karayılanlar ve engerekler yaratıldılar." (Recinos) Her türün oturacağı yer gösterildi: Mağara, yuva, in. O zaman Tzakol, Bitol, Alom ve Cajolom, gökyüzünün dört bölümünün tanrısı, her birine mahsus derdini anlatma biçimini hayvanlara verdiler; her grubu birbirini anlama biçimine göre ayırdılar: Kükreme, uluma, ötme... (İnsanların konuştukları dillere göre bölümlere ayrılmasına benzer hayvan sınıflandırılması.)

Bu işte, Maya mitolojisinde hayvanlar ve yaban bitkilerinin organizatörleri olan Chaclar'la eşdeğer olan yalnız dört kozmik tanrı girişimde bulunurlar. Bugün de Chortiler hayvanları ormanların **koruyucusu** sayarlar. Bu sözcük mabedin koruyucusuna "Mayordomo"da uygulanmaktadır. "U wink ir e tecpan" şu anlamda ki mabet, ormanlar gibi, tanrının mülkiyetindedir. Yerli bir ava, bir bitki ya da ağaca gereksinme duyduğu zaman yine Chaclar'a başvurur. Onların iznini dilerken, dilediğine olan gereksinmesini kanıtlamak ve onu almak için bir şey ödemek zorundadır.

Ancak tanrılar, yaşamı hovardaca bir bağış olarak vermemekte, varlıkların Yaratıcı'ya bağımlı olduklarını onu çağırarak, saygı ve sunakla, onu besleyerek bilmelerini istemektedirler. Bunun için tanrılar hayvanlardan isimlerini anmalarını isterler. "Değil mi ki biz sizin ana-

nız ve babanız bizimle konuşun, bizi çağırın, bizi övün, bize tapın." der onlara tanrılar. Ancak hayvanlar itaat etmezler. Çünkü onların kendilerine özel bir dilleri yoktur ve sesleri farklı olduğundan kendi aralarında bile anlaşılamamaktadırlar.

Başarısızlıklarına üzülen tanrılar, onların yerine başka varlıklar getirmeye ve onların konuşmasını, yiyeceğini değiştirerek hayvanları cezalandırmaya karar verirler. O zamandan başlayarak onları kurban edilmeye ve yenilmeye mahkûm ederler "ve bu yüzdendir ki yerin bütün hayvanları öldürüleceklerdir.". (Villacorta) "Kendi adınızı çağdırmayı ve kendimize taptırmayı başaramadığınız için fikir değiştirdik. Yazgınızı kabullenin! Etleriniz didik didik edilecek ve yazgınız bu olacak." Sonra, kendilere taptırmayı yeniden denediler. Fakat kendi aralarında anlaşmayı beceremeyen hayvanlar ne bir şey yapabildiler, ne de bir şey elde edebildiler. Bu yüzden hayvanlar kurban edildi ve yeryüzündeki bütün hayvanlar öldürülmeye ve yenilmeye mahkûm edildiler." (Recinos)

Yerli düşüncesinin karakteristiklerinden biri, aynı allegori (5) içinde çeşitli fıkırların ifade edilmesine, bu anlatım boyunca sık sık göreceğimiz gibi, çeşitli sembollerin birarada mevcudiyetine dayanır. Tanrıların boş yere akıllı varlıklar sırasına yükseltmeye çalıştıkları hayvanların yaratılışı, gerçek anlamından fazla olarak daha derin dinsel, etnik, sosyal ve ekonomik başka bir anlam taşımaktadır.

Yerli cemaati, kültürel bakımdan olduğu kadar dil bakımından da tam anlamıyla homojen bir birlik oluşturmakta ve üyelerinin Tanrı'yı ifade etmek üzere kullandıkları aynı sözcükle kişilik bulmaktadır. Tanrı'nın isminin telâffuzundaki her başkalık ve değişiklik bir dil farkını ve bunun sonucu olarak politik ayrılığı zorunlu kılmaktadır. Çünkü dil kabileye özeldir ve onunla birlikte yayılır. Bu olay, Amerika yerli gruplarına özel olmayıp tanrıça İstar'ı anlatmak için çeşitli isimler kullanan Ön Asya halkları için de aynıdır.

İlk insan kuşağı birçok defalar "tanrılara tapınma-

(5) Rumuz, mecaz, sembol, simge.

yı" denediler, "fakat dillerinin farklı oluşu yüzünden, birlikte oldukları zaman aralarında anlaşmayı başaramadılar, hiç duygulanmadılar, yaratıcılar onlar için bir şey yapamadı." (Villacorta) Buradan, o zamanlar ne dil bakımından bir homojenlik, ne de Maya-Kişe kültürüne ait organizasyon tipi mevcut bulunduğunu çıkaramayız. Yaratıcısına saygı göstermeyi beceremediğinden insan, hayvanlar gibi mağaralarda, inlerde yaşamaya mahkûm oldu. Tanrı onun için bir şey yapmadı ve onu kaderine terk etti.

Av ve meyve toplama dönemine tekabül eden ilk devir boyunca memleketin etnik görünümünün bundan canlı bir tablosu çizilemez. O zamanlar kabileden evvelki küçük insan toplulukları (horde) mağara ve yarıklarda oturuyor, ölülerini bile ortada bırakıyorlardı. Geçim olanakları çok ilkel; yapraklarla örtünüyor veya çıplak geziyorlardı. Din hakkında müphem bilgileri vardı. Her ne kadar bir en üst Yaratıcı kabul ediyorlarsa da tapınmasını bilemiyor, yani ayin veya dinî merasime benzer bir şey yapamıyorlardı. Bunun içindir ki "Tanrılar onlar için bir şey yapamadılar." O devrin insanların yaşama ve düşünce biçimleri hayvanlarınkinden farklı değildi. Kültür sahibi olmayan insanı hayvanlara benzetmek sırf Amerika yerlilerine özgü değildi. Fenike kozmogonisinde ilk insanlar akılsız hayvanlarla karşılaştırılır. (Sanchoniaton ve Philon)

İlk insanların mükemmel olmayan oluşumundan sonra bunlar yok edildi, yani yaratıcılarına tapınmasına, bilmedikleri için hayvana dönüştürüldüler. Sonraki yaratılışlarda aynı şekilde yok edilecekler, insan varlıkları, hayvanların sınıflandırılmasında daha üst kademeden hayvanlara dönüştürülecektir; ta ki tanrılar kültür tekâmülünde gittikçe yükselen bir gelişme meydana getirerek mükemmel bir insan yapmakta başarılı olabilsinler. Ayrıca bu benzetme (allegori) insanlar ve hayvanlar arasında soydan gelen bir yakınlığı gösterir. Hayvanların vaktiyle konuşmayı bildikleri inancını da izah eder. Mayaların mükemmel insanı, "gerçek insan", zaman içinde tekâmül ederek Maya-Kişe kültürünü kazanmadan

mevcut olmayacaktır. Diğer taraftan, sonuçta insanın yaratıldığı sıra, Kalde kozmogonisinde olduğu gibi, dünyanın yaratılışındaki mantıklı sırayı izler. Önce gökyüzü zuhur eder; sonra sırasıyla yeryüzü, bitkiler, hayvanlar ve son olarak insan.

Tanrı "hayvanları kurban edilmeye ve yenilmeye ayırdı; bunun içindir ki, onlar uygar ve kültürlü insanlar tarafından aldatılır ve yenilirler." (Villacorta) Burada, Yaratıcı'nın açık bir emri söz konusudur. Buna göre de uygar insan öldürmeye, avlanmak için hile kullanmaya, hayvanları kurban etmeye ve yemeye yetkili kılınmıştır. Tanrı tarafından konulmuş her tanrısal kanun, Maya-Kişe anlayışına göre insandan gayri yaratıkların kurban merasimlerini zarurî kılar. Bu metinlerin başka bir yerinde, insan kurbanları barbar bir devrin ve barbar bir halkın davranışları sayılmakta ve kötü görülmektedir.

Burada "kurban" fikrinin nasıl gelişmiş olduğu üzerinde durmamız gerekir. Yığınlar hâlinde yaşayan ilkel şuursuz insan toplulukları ne bulurlarsa yemekte, belki birbirlerini bile yemekte dirler. Ancak totemizmle birlikte yeme fikri de bir kutsallık kazanır. Av, kutsal bir törendir. Hele totem olan nesnenin yenilmesi apayrı bir özelliği gösterir; çünkü burada, yeme fiili aracılığı ile totemin temsil ettiği güç ile bir bütünleşme söz konusudur.

Tevrat, uzun bölümler boyunca kurbanların nasıl yapılacağını anlatır. İlk Brahmanlar, Hindistan'a geçen, çok tanrılı ve hayvan besleyen Arî halkın öküz kurban edicileridir.

Bu törenler, taşıdıkları "kutsallık" inancı ile, insanoglunun sınır tanımaz iştahına bir sınır getirmek yolunda ilk adımlardır.

Bu ilk izler tarihin karanlık çağlarından günümüze dek uzanmaktadır. Mutaassıp Yahudiler'in yedikleri eti sağlayacak hayvanların hahamlar tarafından kesilmesi, Müslüman halkın bayram ve adak münasebeti ile kestikleri hayvanlar gibi.

Tevrat'ta ve Kur'an'da zikredilen İbrahim peygamberin oğlunu Tanrı'ya kurban edecek iken bir koç kesmesi, daha önceki barbar çağlardan ve insan kurbanından ilk

ayrılmayı gösterir.

Kurban ve adaklar sadece et sunulmasından ibaret değildir. Tarla mahsulleri, dökülen takdimeler, çörek vs. takdimeler de adakları oluşturmaktadır. Hatta yılbaşı çamları, paskalya çörekleri çok eski törenlerin günümüze bir yansımasıdır.

Kurban sadece belirli zaman aralıkları ve belirli törenlerle insana bir düzen ve ıtidal getirme amacını taşımakla kalmaz. Burada, çok daha derin bir amaç da gizlidir.

Bu amaç, insanın kendi kendisini kurban etmesidir. Kur'an'da Habil, kendini öldüren Kabil'e karşı koymaz. Ve kabul edilen Habil'in kurbanı, yani kendi kendini feda edışıdır.

Totem ve animik inançlar döneminde insan kutsal güçlere ve doğaya ne kadar yakınsa, çok tanrıcılık ve şeriat döneminde de doğadan, ilâhlardan ve Tanrı'dan o kadar uzaklaşmıştır.

Eski Yunan'da Olimpos'un tanrıları kendi tanrısal dünyalarına çekilmişlerdir ve insanlarla ilişkileri kaprislidir. Aynı biçimde Yehova da şiddetli, kıskanç bir tanrıdır. Kullanından kör bir itaat ister. Boyun eğmediklerinde de onları acımasızca cezalandırır.

Tanrı ve tanrısallıkla uyuşma için ara öğelerine gerek vardır. Bu eski Yunan'da Diyanizos ayınları ile, Roma çağında İsa peygamberin çarmıha gerilişi ile sağlanır.

Bu şekilde insan kaybettiği yolun yeni bir geçidini bulur ve insanlar "Oğullar" olurlar.

Gerçekte bu kurban, istediği kadar kan dökümü ile gösterilirse gösterilsin, insanın kendi egosunu kurban edışıdır.

Freud, insan kişiliğindeki bu çatışmayı id-ego-süper ego deyimleri ile ifade eder. Süper ego, burada vicdanın yerini almaktadır. Toplumun bir verisidir.

Ancak toplum şuuru şuursuz, buna rağmen kişiyi ezip bunaltan birtakım ahlâk hükümleri yekünü sayarsak elbette ki kişiyi kurtarmak için yeniden id den gelen, yani aşağılık nefsanî içgüdülerden gelen şuursuz bataklıklarda tatmin olmaya ve böylece bir kurtuluş ara-

maya yönelirtir. Ya da enerji sarfını süblümasyonlarla yani yüceltmelerle hayırlı alanlara çekmeye çalışırız.

Bu çözüm, dertin bir bilgisizlikten, fert şuuru ile daha üst şuur arasındaki ilişkilerin bilgi yolu ile aydınlatılmamış oluşundan ileri gelir.

Aradaki boş alanı doldurabilmemiz için kuşaklar sürüp giden büyük bir uygulama, yaşama dönemini gözlememiz şarttır. Kendi egosunu kurban eden, etmiş veya edecek olan kişinin gerisinde bunu sağlayabilecek nitelikte deneysel bir bütünlük, yaşam sürekliliği ve yaşanmış deneylerin acı sonuçlarından çıkarılmış büyük bir birikim vardır.

Ve şuur olayı, kesiksiz sürüp gelmekte, daha da ilertlere uzanmaktadır. İlkel semboller bunları bizlere acayıp isimli tanrıların maceralarında pek güzel anlatmaktadır. Konu, bir anlamda hayvandan gelen varlığın insanlık düzeyinde bir kişilik kazanması ve gözlemlerimizin sınırlarında, daha ilerilerde, bilemediğimiz ufuklara koşmasıdır.

Yaratıcı tarafından konan bu kanuna uyarak, Maya-Kişeler'in uygar halkının değişmemiş törenleri sadece hayvan kurbanına müsaade etmektedir. Nitekim eski Mayalar'ın şimdiki torunları Chortiler'de bu adet değişmeden kalmıştır. Tarihlerinin ileriki bir çağında Yukatan'daki Kişe ve Mayalar, sırası gelince açıklanacak tarihsel koşullar altında insan kurbanını benimsemişlerdi.

Bununla birlikte, sadece uygar insanlara mahsus bu öğretinin yanında, cahil, sakar ve ilkel insanların, daha ileri bir kültürün insanları tarafından hayvanlarla bir sayılıp kurban edilmeleri fikrine de rastlamaktayız. Bu da, ileriki devirlerdeki insan kurbanlarının kökenini açıklar.

Guaman Poma de Ayala'nın yapıtında (6) Maya-Kişe anlatımına uyan ve onu genişleten ilkel Amerika yerlisinin ilgi çekici bir tanımını bulmaktayız.

"Pakarimok Runa" denilen ilkel devirde, Guaman

(6) El Primer Nueva Coronica y buen Gobierno, por Phelipe Guaman Poma de Ayala, Paris, 1936.

Poma'nın ifadesine göre insanlar, yabancı hayvanlarla savaş hâlinde kayalıklarda ve mağaralarda yaşıyorlardı. Bu insanlar, hiçbir şeyi, giyecek yapmayı bile bilmiyorlardı. Ağaç yapraklarıyla örtünüyorlar ve kendilerine ev yapamıyorlardı. Tanrı'ya şöyle yalvarıyorlardı: "Ne zamana kadar seni çağıracağım ve beni ıslitmeyeceksin, bağıracağım ve bana cevap vermeyeceksin?" Yaratıcıya böyle sesleniyorlardı; ancak putları, mabetleri ve mezarları yoktu. Göğü, yeri ve bütün içindekileri yapan bir Yaratıcı'nın mevcut olduğuna dair müphem bir bilgileri vardı. İnançları şu sözcüklerle dile getiriyorlardı: "Runa camak, pacha rurac" (İnsanın Yaratıcısı, Dünyanın Yaratıcısı). Diz çökmüş ve ellerini gökyüzüne uzatarak böyle sesleniyorlardı. Başka kanunları ve Tanrı'nın buyruklarını bilmiyorlardı. Bu ifade Popol-Vuh'un beyanına da uymaktadır: "Yaratıcı'ya tapınmasını bilmiyorlardı." Bilmedikleri bir ülkede kaybolmuş gibi yürüyorlardı. Bu a-borijen (7) halk (uarıuricocharuna), tanrıya inanç ve ümitlerini kaybettikleri gibi, kendilerini de kaybetmişlerdi (uarı sözcüğü özgünlük, ilkelik, eskilik ve vahşi hayvanlık hâlini de ifade etmektedir). (8)

Maya-Kişe anlatımına göre Tanrı'nın onları terk edişini hatırlayalım. Bu halk nereden geldiklerini bilmiyordu. Mabetleri yoktu; ne "güneşe, ne aya, ne yıldızlara ne de şeytanlara tapıyorlardı,

Bu ifadeyi dinsel bir yoruma tâbi tutmayalım. "Ay'a, Güneş'e, yıldızlara tapmak", aynı zamanda bunların hareketlerini gözleyerek zaman hakkında bir bilgi edinmek demektir. Nitekim şeytanlara tapmak da evrenin yalnızca gök ve yerden ibaret olmayıp bir de öte dünyayı içerdiğini anlamakla eşdeğerdir.

Bununla beraber çekişmesiz ve kavgasız yaşıyorlardı ve kötü âdetleri yoktu. Tanrı'yı çağırmak için belirli yerleri vardı ve bu yerleri çok temiz tutarlardı. Diz çöküp ellerini ve yüzlerini göğe kaldırarak sağlık dilerler ve yüksek sesle şöyle seslenirlerdi: "Neredesin Babamız?" Ölülerini hiçbir putperest ayini ve tören yapmaksızın

(7) Göçlerden evvelki ilk yerli halk anlamında.

(8) Toribio Mejía Xespe, Lima 1939.

gömerlerdi.

Meksika tarihsel kaynaklarına göre "Gök, yer ve onun bütün içindekiler tek ve en üst bir Tanrı'nın elinin eseridir." İsmi her şeyin Yaraticısı veya her şeyin O'nda olduğu anlamına gelen Tloque Nahuaque'dir. "Vasıtasıyla yaşadığımız ve olduğumuz" anlamına O'na İpalnemohualoni de derler. İlkel zamanlarda bu halkın tapındığı tek Tanrı buydu. Hatta sonraları bile, puta taparlık ve yanlış inançlar geçerli olduğu sürelerde bu Tanrı'yı bütün tanrılara üstün sayar ve gözlerini göğe kaldırarak O'na yakarırlardı. Bu ilkel devirde Tloque Nahuaque'den başka tapındıkları ve ibadetleri olmadı. Puta taparlık ve çoktanrılar çok sonraları ortaya çıktı. Bu dünyanın başlangıcında insanların yalnızca otlar ve meyvelerle beslendikleri söylenmektedir. (9)

Çeşitli kaynakların (Maya, Kişe, Peru, Meksika) karşılaştırılmasından anlaşıldığına göre üst kültür seviyesindeki Amerika yerlilerinin geleneklerinde, tarihlerinin doğuşu sırasında, parazit ekonomi döneminde ve dinsel plânda tek tanrıcılık ile belirlenen ilk bir kültür olduğu fikri ortaklaşadır.

Bu ilkel fakat iyi huylu halk döneminde animizm mevcut değildi. Tanrı'ya yakarmak için temiz yerlerde toplanırlardı. Bu âdet daha yüksek kültür dönemlerinde de devam etmiştir. Bugünkü Chortiler'de de böyledir, törenlerin yapıldığı yerin iyice temizlenmesi kaçınılmaz bir şarttır. Çünkü avlu, gökyüzünün simgesi gibi sayılmaktadır ve bu yüzden "güneşin yolu gibi temiz" olmalıdır.

Cogolludo'ya göre Yukatan yerlileri tek bir Tanrı'ya inanırlar. Canlı, gerçek ve tanrıların en üstünüdür. Fakat şekli yoktur ve simgesi yapılamaz; çünkü bir bedene sahip değildir. İsmi Hunab Ku'dur. Her şey O'ndan gelir; fakat bedensiz oluşundan, tapınmak için benzeyişinde bir şekil yapılamaz. (10)

Chortiler teogonik grupların başına, Olympus'un en

(9) Historia antigua de Mexico. Mariano Veytia. Editorial Leyenda. S.A. Mexico, 1944.

(10) Fray Diego Lopez de Cogolludo, Historia de Yucatan, Madrid, 1688.

üst mertebesine, Hunab Ku'nun muadili olarak Ölümsüz Baba'yı yerleştirirler. O, bütün tanrılara üstündür ve O'nun müsaadesi olmaksızın öbür tanrılar bir şey yapamazlar. Bununla beraber O, kudretini kendi altlarına devreder; zaten onlar da O'nun bölünmüş parçaları gibidirler. O zaman O, pasif bir rolle yetinir, zahiri bir hareketsizlik içine çekilmişken diğer tanrılar hareket hâlinde dirler.

Bu ilkel çağın basit tek tanrıculığından hareketle bileşik bir tek tanrıculuk gelişir. Bu ilkel bir kültürün gereksinmelerine yeterli olan tek tanrı anlayışı, niteliklerini kaybetmeksizin, kültür geliştikçe tanrısal hipostazlara bölünerek yeni toplumsal ve ekonomik koşullara uymak zorunda kalır. Günlerimizde de Mayalar'ın doğrudan doğruya torunları olan Chortiler, diz çökmüş ve gözleri gökyüzünde bu aynı Tanrı'ya tapınırlar.

İKİNCİ ÇAĞ

İlk yaratılışın başarısızlığını gören tanrılar "vücutlarını nemli çamurdan yaparak" (Villacorta) kendilerine tapınacak yetenekte yeni varlıklar oluşturmayı denediler. Tevrat'ta olduğu gibi "insanın bedeni toprak ve çamurdan yapıldı." (Recinos)

Fakat böyle yaratılmış insanların mukavemetsiz olduğunu ve kendilerine su değince dağıldıklarını görmekte gecikmediler. Bu varlıklar şekilsizdiler ve "bir boynu olan bir çamur yığını andırıyordı; çok büyük bir ağızları vardı ve gözleri yalnız bir yana doğru bakıyordu. Üstelik bu varlıkların kafası da yoktu." (Villacorta) "Çehreleri boyundan ibaretti." (Recinos) "Konuşmasını biliyorlardı; fakat hiçbir şey hissetmiyorlardı." (Villacorta) "Akılları yoktu." (Recinos) O zaman Aıtzak ve Aıbit onlara: "Ancak yeni varlıkların gelişine kadar mevcut olacaksınız. Döl yetiştirmek ve çoğalmak için çabalayacaksınız." dediler. (Villacorta) Sonra yarattıklarını yok ettiler ve daha kararlı, görüp anlayabilen, yaratıcılarına yakarabilen varlıkları nasıl yaratabileceklerini düşündüler. Chumayel'in Chilam Balamı'nda A. Mediz Bolio tercümesi) bu başarıya ulaşmamış yaratılış benzer terimlerle anlatılmaktadır. "On üç Akbal, tanrı su aldı, toprağı ıslattı ve insan vücudunun kalıbını meydana getirdi. Bir kanın yaratmış olduğu kötü eserden canı sıkıldı. İki Chichan'a kötü olan (kötü eser) gözükte. Bu, insanların gözlerinin içinde görünüyordu."

Bu dönem, bir öncekine göre epeyce bir ilerleme gösterir; çünkü insanlar "konuşabiliyorlardı, fakat henüz akılları yoktu". (Villacorta) Bu demektir ki o sıralar insanlar birbirlerini anlıyorlardı; çeşitli grupların önceki bö-

lümde söz konusu olan farklı dilleri karşılıklı anlaşılır hâle gelmişti. Bununla beraber bu halk Maya medeniyetinin dinsel akıl düzeyine erişememişti. Bunun içindir ki tanrılar ikinci yaratışlarını yok etmeyi kararlaştırdılar.

Guaman Poma, "Wari Runa" denilen İkinci Dönem'in özelliklerinin, aborijenlerin çoğalması ve çalışmanın başlaması olduğunu belirtir. O zamanlar işlenmemiş topraklar kazılır, zerzavat bahçeleri ve "andenes" denilen yüksek yerlerdeki tarlalar yapılır. Bu tarlalara o zaman "pata, chakara" deniliyordu. Bu, tarım yaşamının başlangıcıdır.

Bu aborijenlerin evleri yoktu; taştan pukullo denilen meskenleri fırınlara benziyordu. Dokumacılığı bilmiyorlardı ve elbiseleri hayvan derilerindendi. Muhafaza etmeye başladıkları kanunları vardı. Babalarına, analarına, beylerine itaat ediyorlardı; gökyüzü ve cehennem varlığını biliyorlardı, yorgunluğu, açlığı tanıyorlar, kötülüğün cezalandırılacağını biliyorlar, üç şahısta tek bir Tanrı'ya inanıyorlardı! Adaleti yerine getirici baba, iyiliksever oğul ve sağlığı veren, hastalıkları iyileştiren, onları beslemek için gökyüzünden su gönderen küçük oğul.

Diğer taraftan Meksika kaynakları ikinci devrin bitkisel beslenme devri olduğu üzerinde ısrarla dururlar. Fransisken el yazmasına göre centecupi denilen bir ot söz konusudur.

Thévet -de- Jongue (11) el yazmasına göre bu tanecikli bitkiye cintrococopi denilmekte ve bu bitki mısıra benzemektedir. Bu son derece önemlidir, çünkü söz konusu olan yabancı mısırdır.

İkinci etnik dönemin en belli başlı karakteristiği parazit ekonomiden (gelişigüzel toplanan yiyecek dönemi) küçük tarıma (horticulture; bahçecilik) geçiştir. Buna paralel olarak, ilk başlangıçta çok kaba bir çömlekçilik başlamıştır. Bunu, Popol-Vuh'un seramik sanatının ilk tezahürü hakkındaki tariflerinden çıkarabiliriz.

Yerli mitolojisinde her devre mahsus insan faaliyetleri tanrısal varlıklarda kişileştirilmiştir. Ajbit, ancak

(11) Hystoire de Mechique. Journal de la Soc. des Américanistes, Paris 1905.

dayanıksız eşya ve şekilsiz varlıklar yapabilen beceriksiz çömlekçinin arşetipidir. Diğer taraftan varlıkların yapılmasına yarayan madde, her kültürel dönemin endüstrisinin karakteristiğini gösterir: İkinci Dönem'de çömlek çamuru, Üçüncü Dönem'de tahta ve son Dördüncü Dönem'de mısır.

Peru kaynakları bu hususta bize daha az ayrıntı verir. Bununla birlikte kil çamurundan insan yaratılışı, allpa manta rurak -T.Mejia Xesspe'nin tercümesine göre kil çamuru ile çalışan veya yapan anlamına- sözcükleriyle anlatılmıştır. Bu da İkinci Dönem'in yaratıcı tanrısını belirler.

Küçük bahçe tarımı ile, bundan evvelki dönemde görülmeyen tarım ve bereket tanrıları kompleksi ortaya çıkar. Aynı zamanda bir yeraltı dünyası hakkında bilgi de ilk defa belirir. Daha ileride Popol-Vuh bize bu dünyanın ilgi çekici bir tanımını verecektir. Fırtına tanrısı, yıldırım, gök gürültüsü, şimşek üçlemesinden oluşmuştur. Bunlar bir tek tanrının üç ayrı tezahürüdür ve bu dönemden başlayarak tarımcı Amerika yerlilerinin tapınma konusudur. Birlik içinde tanrısal çokluk anlayışı, bahçeciliğin başlamasıyla doğan ortaklaşa yaşayan toplum tipini yansıtır. İlk olarak, insanların iyiliğine ve toprağın bereketine çalışan genç bir tanrının kişiliği belirir. Bu, Guaman Poma'nın zikrettiği tanrısal üçlemenin üyelerinden küçük oğuldur. Bu kültür getiren kahraman, grubun koruyucusu, bitkisel yiyeceklerin dağıtıcısı ve yerli Amerika mitolojisinin belli başlı konusudur. Tartışmasız kişiliği ve eylemleri en çok ilgiyi çeker. Bu devirde tanrılar bahçecilik sanatını öğretirler. "Şafakta, yaratıklarımızı beslemek için besleyici şeyler ekmemiz gerek." (Villacorta)

"Bizi besleyecek ve ayakta tutacak şeyleri yapalım." (Recinos) der Popol-Vuh.

Bahçeciliğin bulunuşundan sonra insanların göç etme huyları yavaş yavaş azalır. Toprağa yerleşirler ve nüfus çoğalır. Bu olay bize Maya-Kişe kaynaklarınca olduğu kadar Peru kaynaklarınca da doğrulanır: "Onlara tanrıları döllenip çoğalmaya çalışacaksınız, dediler ve iradele-

rı böylece yerine getirildi." (Villacorta) Guaman Poma da "İnsanlar çoğaldılar ve analarını, babalarını ve beylerini yanlarında bulundurup korumaya başladılar ve birbirlerine itaat ettiler." demektedir. Bütün bunlar önceden mevcut olmayan bir toplum ve aile statüsünün ortaya çıkışını göstermektedir. Kısaca aborijenlerin yaşadıkları dönemlerden ikincisi en önemlisidir; çünkü Amerika yerlilerinin, tanrılar âleminde yansımış kurumların doğuşu sonucu, yaşam koşullarındaki köklü bir değişmeyi kaydeder: Küçük bahçe ekonomisi (horticole), komünal sistem ve din.

ÜÇÜNCÜ ÇAĞ

İkinci yaratılışın yok edilmesinden sonra tanrılar birliği, öncekilerden daha iyi varlıklar oluşturma'nın biçimi hakkında tartışmak üzere yeniden toplanır. "Gören, anlayan ve bizi çağıran" varlıklar der Villacorta, "Oluşturacağımız, yaratacağımız insanın bizi tutması, beslemesi, çağırması ve hatırlaması için çareler bulmak üzere toplanmamız gerek." (Recinos)

Kurul, dört kozmik tanrıyı "yeni bir yaratılış ve tezahür günü"nü belirlemekle görevlendirir. Önce de söylendiği gibi, her yaratılış ilk yaratılışın bir tekrardır ve dolayısıyla dört tanrı veya kozmik güneş eylemi tekrarlayacaklar, şafakta, "gün"de (q'in= Chorti lisanında gün veya güneş), devir veya çağ ile eşanlamlı bu dönemde, dünyayı aydınlatacaklardır.

Popol-Vuh'taki bu "gün" anlamı bizce çok önemlidir. Bunun mukaddes kitaplardaki "gün"le karşılaştırılmasında büyük faydalar vardır. Tevrat'ta Tanrı dünyayı altı günde yaratır. Kur'an'da Tanrı, "Din günü"nü'nün sahibidir. Daha önceki sayfalarda referans olarak verdiğimiz kayıtlardan da anlaşılacağı gibi Kur'an da gün sözcüğünün çeşitli yerlerde kullanıldığı açıktır.

Güneş, günlük hareketi ile günü meydana getirdiği bu hareketin tekrarı ile ay, sene ve daha uzun zamanları meydana getirir. Maya-Kişe anlayışı bu noktada çok belirli bir anlam daha getirmektedir: Zaman, günler sınırsız değil, dünyanın genel bir yıkımı ile sınırlıdır. Buradan sonra doğacak gün, yeni bir başlangıç, yeni bir yaratılıştır.

Üzerinde yaşadığımız dünya, evrenin belli koşul-

larının geçerli olduğu bir bölgesi, belli kanunlar altında varlığı gerçekleşen bir ortamdır. Bu kanunların en başta geleni **kesikliliktir**. Gün bir bütündür, güneş, doğar ve batar. Ayrıca geceyi de kapsar. Ayların -mevsim bakımından- belirli özellikleri vardır. Ancak, bölümlüdür onlar; tıpkı, gündüzün saatleri gibi. Ama, yıl bir bütündür.

Yıllar içindeki insan yaşamı da kesiklidir: Doğum ve ölümle sınırlıdır. İşaya'da insan yaşamı otlara benzetilir: Sürer, serpilir, çiçek, meyve verir solar ve dağılır.

Büyük bir seneler topluluğu içinde yeryüzü, tıpkı bir insan yaşamı gibi, çeşitli dönemler geçirir. Nihayet bu dönem de tükenir. Kutsal metinlerdeki kıyamet fıkrı bunu anlatmaktadır.

Ancak yaşamdaki bu tekrarlamalar, bir saatin boyuna on ikiyi tekrarlayıp birden tekrar başlaması gibi biteviyelik içinde değildir. Gündüzü gece kovalar. Gündüz aydınlık, gece karanlıktır. Varlıklar geceleri dinlenirler. İnsanoğlunun gece yaşamı gündüz yaşamından farklıdır. Bu, günlük koşulların ötesinde bir şuur yaşamıdır. Şuurumuzda kalan izlere göre de bu bir rüya yaşamıdır.

Bu şuur, günlük yaşam şuurundan değişiktir. Dış uyarıların bile yorumlanması, akıp gitmekte olan zaman sürekliliğinden farklıdır. Örneğin, evde öğle uykusu uyuyorun, komşunun kızı kapının zilini çalıyor. Uyanırken birden, kendimi işe gitmek üzere olduğum bir sabahta sanıyorum ve zil sesini, beni uyandıracak olan saatin zili olarak yorumluyorum.

Daha komplike yorumlar da vardır. Burada, bir arkadaşımın aniden uyandırılış rüyasını nakletmek istiyorum: Arkadaşım, bir tren yolunda, trenin düdüğü sesini duyarak raylar arasında adımları ses çıkararak koşuyor, fakat bir türlü raylardan uzaklaşmıyor. Ancak uyandığı zaman, söz konusu olan iki sesin, sokaktaki satıcıdan ve sobayı sert bir cisimle vurarak temizlemekte olan annesinden geldiğini fark ediyor.

Devasa bir araştırma alanı olan rüya şuurundan ben, kısaca, zaman, yer ve gerçek olaylarla, uyku şuurunda yer alan hikâyelerin farklılığı bakımından söz etmek istedim.

Tıpkı bunun gibi, yaşam sona erince, bir karanlık dönem başlar. İşte burada eskatolojik bilgiler, insanların çoğu için anlamsız gibi de gelse, bir öte dünya yaşamını içertir. Öte dünya, yaşamının ötesi, yeni bir doğum, Eski Mısırlılar'ın deyişimyle "güne çıkış", Tibet metinlerine göre de yeniden bir ana rahmine, bir çocuk olarak doğmak üzere, kapağı atıştır.

Saatler, teknik ilerlemelere göre ancak zaman göstermekte hassaslaşabilirler, onların tekâmülü budur. Ancak insanın yaşamları, bir öncekinin tekrarı asla değildir. Aksi hâlde yığın hâlinde yaşayan ilkel mağara insanının bugün de aynı koşullar altında yaşaması gerekirdi.

Genel yıkımla sonuçlanan "büyük gün" veya devreden sonra, insanlar ne olur? Bu düşünce, insanların "kurtuluş" doktrinlerine sarılmalarını sağlamıştır. Bu da, yaşamın isteklerden doğan bir ıstırap olduğunu ve doğum-hayat çemberi kırılarak kurtulanabileceğini savunur.

Doğum-hayat çemberinin kırılması demek yaşadığımız koşullardan ayrılmak demektir. Yaşadığımız koşulların en belirlisi, kesikli bir zaman koşuludur: Gün biter, yaşam biter, dünya biter...

Ama varlık bítmez... Böylece, "ebedi hayat" dediğimiz kesiksiz zaman koşulu gerçekleşince, varlık da bu ortamı terk etmiş olur.

Tanrılar bu dönemde isim değiştirirler. Şimdi Tzakol, Bitol, Alom ve Cajolom yerine İxpiyaccoc, İxmucané, Hunahpuguch ve Hunahputiu (Kayat: Bir çeşit yabanî köpek) vardır. Bunun hayret edilecek bir yönü yoktur; çünkü bu isimler ilk isimlerle eşanlamli olarak başlangıçta verilmişlerdi. (12) Sonra, önce aralarında, daha sonra da İxpiyayacoc ve İxmucané ile konuşan "yapıcı tanrılar" Ajtzak ve Ajbit zikredilir. Bunlar Tzakol ve Bitol'un değişiminden ibarettir. Kozmik dörtlmeden "güneşin büyükannesî, ışığın büyükannesî, şafağın büyükannesî" (Recinos) seçilir. Bu işler İxpiyacoc ve İxmucané'nindir. İlk defa teogonik bir grupta dışı bir tanrıça aktif bir rol alır. Bu, yaşlı tanrıça ay-dünyanın kişileştirilmesi ve ailedeki

(12) Bknz. Kozmogonî ve Kâinatın Yaradılışı.

büyükannenin fonksiyonel (işlevsel) karşılığıdır. (Bak: Yeni Ahit, Vahiy, Bab 12) Tüm dikkati üstüne çeken odur; İxpıyacoc pasif bir rol oynar.

Devrin ekonomik ve toplumsal durumunu kişileştiren İxmucané'nin yöneticiliği ile, ileri bahçecilik ve anaerki dönem en ileri noktasına varır. Bu toplumsal-ekonomik düzenin belirgin hatları, Üçüncü Çağ'a tekabül eden uygarlık getiren kahramanın serüvenleri ile belirlenir.

Maya tanrılarının anası İxcanleos, İxmucané'nin işlevsel karşılığıdır. İki sözcük arasında kelime köklerindeki etimolojik yakınlık (İx,can) açıktır.

Bir yönetici seçiminden ilk kez söz edilmektedir. Bu da kozmik yöneticiler serisinde İxmucané'nin başlatıcı durumunu açıklar.

Eski Yunan teogonisinde Gaia, bütün öğelerin kaynağında bulunan ana ilkedir. Evreni bir düzen yöntemine göre meydana getirir, önce tek başına, sonra dişi erkek birleşme yoluyla evrenin kendisini ve tanrılarını yaratır.

...Zamanla Gaia'nın mitolojide yeri ve önemi değişmiş, kozmik nitelikteki Ana Toprak, dinde daha belirli birer tanrıça olarak görülen, bir yandan Demeter, öte yandan Kybele gibi, toprak ve bereket tanrıçalarına yer vermiştir. (Azra Erhat, Mitoloji sözlüğü, sf.145,146)

Maya teogonisindeki İxmucané ile paralelini bulduğumuz bu mitin tekabül ettiği gerçek kalıbı bulmak zorundayız. Bu kalıp bir organizatör alan, bu alanın idaresindeki bir ortamdır. İnsan düşüncesi için elbette bu, üzerinde yaşadığımız dünya, Ana Toprak'tır. Nasıl kadın, yeni varlıkları bedeninde meydana getirebiliyorsa, yeryüzü de bütün varlıkları bedeninde meydana getirebilmektedir.

Bizce, bu kalıba döllenmiş tek bir yumurta da girer. Mit'in gerçeğe ilgisini açıklayabilmek için 1960'larda Türkiye Metapsişik Tetkikler ve İlmî Araştırmalar Cemiyeti'nde yapılmış bir çalışmadan, bir celseden aldığımız özet, bugünkü dile yaklaştırarak veriyoruz:

"Erkek ve dişi hücre ayrı ayrı birer varlıktır. Bu

varlık, kendi beden organizasyonunu sevk ve idare etmektedir. Uygun koşullarda dişi ve erkek hücre, daima kendilerinde noksan olan tesiri (13) almak için birbirlerine doğru yaklaşırlar. Bu yaklaşma sonucu meydana gelecek olan tek hücrenin idaresi ise, yavaş yavaş o ilk iki varlıktan alınmakta ve yepyeni bir varlık bu uygun koşullardan yararlanarak tesirlerini o bedene bağlamak-tadır. Bu birleşme sırasında, iki varlık birbirlerine karşı göndermiş oldukları tesirleri aldıktan sonra o yeni oluşmuş ortamdan (bedenden, o yeni tek hücreden) ilişkilerini yavaş yavaş keserler ki, bu koşul üçüncü esas varlığın o bedene bağlanması için en uygun koşuldur.

Varlığın cinsiyeti söz konusu değildir. Fakat o iki ayrı varlık, başka başka seviyededir. Ve orada dişi hücre, erkek hücreden daha müttekâmdir. (olgun, gelişmiş). Bu durumda, erkek hücrenin, dişi hücrenin göndereceği tesirlere ihtiyacı vardır. Burada, meydana gelen olayın her safhasının ayrı ayrı idarecileri vardır. Ve bu arada köprü vazifesini gören birtakım idareciler de vardır. Bir şeyin idarecisinin, idare edilenden daha müttekâml olması gerekir. Bu duruma göre, birleşmeyi idare eden dişi hücre-dir. Bunun için dişi hücre daha yetiştirilmiştir (müttekâmlı)"

Yönetici seçiminden sonra, gökyüzü merkezinin tanrısı Hunrakan, Tepeu ve Gucumatz'la birleşerek (güneş zenitte olunca yaratıcı eylem tekrarlanır) "güneşinkilere, güneşi gösteren ve saklayanlara" yeniden toplanmalarını ve "onların üstünde olduklarından kendilerine tapınmaları için hangi cins insanı yaratıp, oluşturup koruyacaklarını kararlaştırmalarını" isterler. (Villacorta) "Öyle yapın ki insanlar türesin, şafak gelsin, bizi çağırsınlar, tapınsınlar ve yaratılmış insan tarafından biz hatırlanalım..." (G.Raynaud)

Onlara bir tapınma çeşidi ile bağlanacak, onları üstü olarak tanıyacak, onları besleyecek ve onlara zorunlu bir vergi ödeyecek varlıklar oluşturmak tanrıların devamlı

(13) TESİR sözcüğü, çoğu kez üzerinde durmadan kullandığımız, basit anlamda (etkili) yerine kullanılan bir mefhumdur. Ancak bu sözcüğü bir enerji bütünlüğü, bir bilgi olarak ele almalıyız. Değerini şuur yapısında uğrayacağı birtakım işlemler (analiz ve sentezler) sonucu olarak varlıkta etkin hâle geçer.

uğraşlarıydı. (14)

(Tevrat'ın ilk beş kitabında, Yahve'ye tapınmak için nasıl rahipler seçileceği, nasıl bir ibadet yeri yapılacağı, nasıl kurbanlar verileceği en ince ayrıntılarına kadar uzun uzun anlatılır.)

İlk yaratışların ardarda gelen başarısızlıkları, Maya dininin ahlaki tipinin, ne kadar geç ve güç oluştuğunu gösterir ve tanrısal korunmadan yararlanmak istiyorsa insanın tanrılara ebedi borçlular olduğu ve onları idare etmek zorunda olduğu temeline dayanan Maya-Kişe kültürünün temel bilgilerini açıkça belirler. İnsan türü, Yaratıcı'ya bağımlı olduğunu bilmelidir; fakat Yaratıcı da insanlara bağlıdır, değil mi ki onlarsız yaşayamaz ve tapınılma olmadan mevcut olamaz. Ona tapınması şartıyla insanlığı korumaya razı olur. Şu hâlde yükümlülükler karşılıklıdır. Chorti rahiplerinin dinsel törenleri ve bu halkın geleneksel âdetleri, tarım tanrıları tarafından konulan ve yukarıda anlatılan prensiplere tamamen uygundur.

Bundan sonra Kişe el yazması on iki tanrısal isimden oluşan bir seriyi sıralar: "Böylece, Yaratıcımız tarafından çağırıldılar." (Villacorta) der. Ses, eylemle bir sayıldığından çağırılmak, yaratılmakla aynıdır. Bu ad sıralanışında tanrı-on üçe veya on üç tanrıların kişiliğine ilk kez rastlanılmaktadır. Bunlar, gök cisimleri olarak, zenit durumundaki güneş-tanrı ve yağmur tanrılarını oluşturan on ikili yıldız yardımcılarıdır. Maya mitolojisinin "chaque"larına, Meksikalıların "tlaloque"larına tekabül ederler. Bu açıklamayı bu mitle tesis edilmiş geleneksel kaidelere uymakta devam eden Chorti rahiplerine

(14) Bütün dinlerde insan inanmaya zorlanmaktadır. Bunun nedeni Yaratıcının inanılmaya bir gereksinme duyduğudur dersek, yaratıcılık gibi çok üstün bir fiili başarıları diğer taraftan çok çocuksu ve ilkel bir duygusallıkla suçlamış oluruz. Şu hâlde ne?

İnanmanın yaratılan lehine bir durum olduğunu düşünebiliriz. Varlığına bir neden aramak demek şuurun ilk adımıdır. Hayvan varlığına bir neden aramamaktadır. Oysa ilk atasının bir kangru olduğunu düşünen insan bile, bu bakımdan hayvandan ileridir.

Başlangıcını ve sonunu düşünen insan, kendi varlığını bu düşünce sürecinde tanı . Kutsal metinlerde: "Bilginin başlangıcı Tanrı korkusudur." denilmiştir; uh için: "Bir tanrısal kıvılcımdır." denilmesini de böyle bir mantıkla düşünebiliriz.

borçluyuz. Yağmur hazırlık törenleri sırasında, büyük gök tanrısı ile (tanrı-on üç) onları da davet ederek, yani çağırarak veya isimlerini zikrederek on iki yağmur tanrısının zuhuruına sebep olurlar. Bu on iki tanrı veya on iki yıldız, dört kozmik tanrı gibi, büyük gök tanrısının hi-postazları ve sonuçta, aynı vasıfların sahipleridirler. Bu, Popol-Vuh'un listesinden açıkca ortaya çıkar. Çünkü zikredilen on iki üyenin isimleri, büyük "yaban domuzu" olan (Maya el yazısının sayfalarında böyle zikredilir.) yaratıcının fonksiyon ya da niteliklerine tekabül eder; züm-rüdün efendisi, şaşaalı efendi, ışıkları nüfuz edici olan, gökyüzünün genişliğinde olan, aydınlık yüzlü, sanatkâr, vs. Bu nitelikler gök cisimleri olarak güneşe ve yıldızlara uygulanabildiği gibi tanrı-on üç'e veya on üç tanrılara uygulanabilir.

Bu on üç tanrının bir "tek"de birleşmesi, Chumayel'in Chilam Balamı'nda (Mediz Bolio çevirisi) dünya kadınının (ay-yer tanrıçası) talebi üzerine Kelâm-Tanrı tarafından ölçülen Oxlahun-oc "on üç ayaklı" bölümünde açıkça anlatılır. Ortaya çıkışları Üçüncü Çağ olan on üç tanrılar, Orta Amerika takvim ve astronomisinde temel olan kutsal on üç sayısının simgesidirler. Tam bir siklusu gösterirler. Bu gök tanrısı ortadadır. Astronomik plânda, güneşin zenitten geçerkenki yıldızlı göğün panoramasına tekabül ederler. Yani bu, o kadar arzulanan yağmurların yağması için, gökyüzünün kapılarının açıldığı mayıs ayıdır.

Bu gökyüzü manzarası Chortiler'in kutsal masasında şöyle simgelenir: İki sıraya dizilmiş altı çift kap. Ortaya konulmuş gökyüzünün merkez tanrısını tanrı-on üç olarak sembolize eden daha büyük bir kap. Yağmur tanrılarına takdime olarak verilen yiecekleri ihtiva eden kaplar arasındaki boş mesafe güneşin yolunu veya gökyüzünü iki eşit bölüme ayıran paralel çizgiyi gösterir. Bu şema aynı zamanda mabetlerde ve Maya Piramitleri üstünde, aynı konuyu temsil etmek üzere meydana getirilmiştir. Örneğin Copan'daki tarım mabedinde, Chortiler'in kutsal masalarındaki aynı simetri ve yönelişle on iki heykelin sıralanmış olduğunu zikredebiliriz. Copan hiye-

roglıflerinin büyük merdivenini süsleyen on iki kaplan çifti paralel çizgiye yani güneşin zenit'ten geçiş çizgisine yönelmiştir. Uxmal'de Devın Piramidi'nin büyük merdivenleri, zenitten geçerken güneşin refakatindeki yıldız alayını oluşturan on iki yağmur tanrısının her iki tarafa sıralanmış maskalarıyla çevrelenmiştir. Bu figürler Kışe kumaşlarını, Chorti yerlilerinin gömleklerini süsler. Chumayel'in Chilam Balam yıldızlarda tutuklanmış tanrılardan bahseder ve şekilde görülen, bize on iki yıldız refakatinde tanrı-on üç görevindeki gökyüzü merkezinin güneş tanrısını, on üç tanrılık grubunun mükemmel bir örneğini verir.

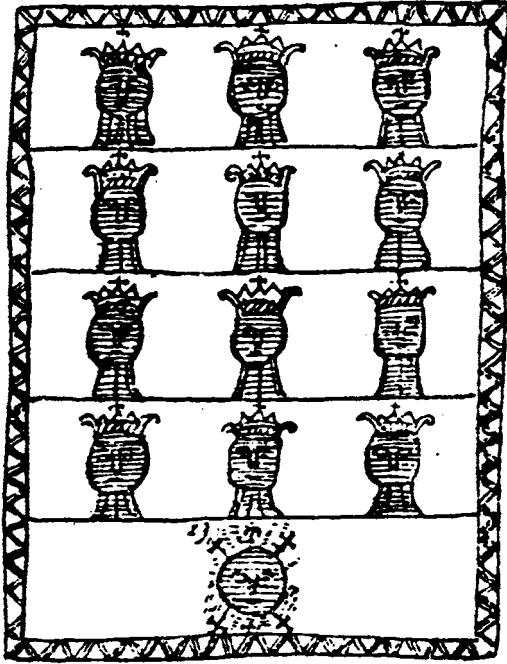
Şekil: 7- Kışılığını bütünleyen on iki yıldızın arasında duran Tanrı on üç (güneş). Tanrının kozmik ağaç üzerinde ayakta duruşu dikkate değer. Ağacın dalları da yürekten gelen bir sevgi ile gökyüzünün lütfunu diliyor.

Bu teogonik bütünün en eski ve en çarpıcı örneği Guatemala City'nin pek uzağında olmayan El Naranjo'daki on üç monolittir.

Chorti rahiplerinde tanrı-on üçe refakat eden on iki tanrı, rahibin on iki yardımcı ile temsil edilir.

Tanrı-on üç de tanrı-yedi gibi gökyüzü merkezinin tanrılarıdır. İşlevsel farklılıkları, arkadaşlarının nitelik ve sayılarıyla belirlenir. On iki yıldız tanrı-on üçün takımını, altı kozmik güneş, merkezdeki ile tanrı-yedi'yi oluştururlar. İlk grup yağmur tanrılarını, ikinci grup tanrı tanrılarını temsil eder.

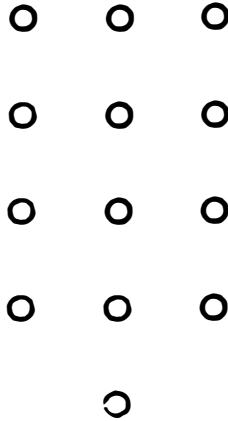
Gerçekte, bir tek Tanrı'nın çeşitli tezahürleri söz konusudur. Bu fıkır Maya sanatında tek Chac figürü ile (koca burunlu tanrı) ifade edilir.

Şekil: 8- Chumayel'in Chilam Balam'ına göre, on üç "katun"un on iki tanrısı, kuralı veya efendisi.

Popol-Vuh'ta da Chumayel'in Chilam Balam'ında olduğu gibi ay tanrıçası, yıldız tanrılara yakından bağlıdır. Chorti teogonisinde ay, gökyüzünün kaptanı, yıldızlarsa onun emri altındakiler veya yardımcıları gibi düşünülür. Ay, su tanrıçası olarak öbürleri de yağmur tanrıları olarak birlikte çalışırlar. Tam bir ahenk içindedirler ve gökyüzünün sularını insanlığın iyiliği için dağıtırlar.

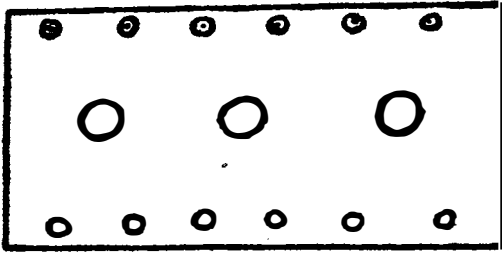
Astroloji ve büyü (majik) gök bilimden ayrılmaz, onunla kaynaşır ve büyük bir gelişim gösterir. Popol-Vuh ilk kez, üçüncü yaratılış sırasında mısır taneleri ve kırmızı tohumlarla (tzité) fal atan büyücü-tanrılardan bah-

Şekil: 9- Chortl'lerin on üç Tanrısı, Tanrı On üç'ü temsil eden bir ermiş kişi - nin giydiği ayın elbisesi üzerinde on üç düğme ile gösterilir. (Olopa)

seder.

İxpiyacoc ve İxmucané büyük kâhinler, "tzité tohumlarının" (fasulye), büyücülerin ana babaları olduğu kadar birbirleriyle çok ilgili olan kehanet sanatı ve tarım takvimini bulanlardır. Çünkü tohum ekimi için havaların önceden bilinişi ile insan kaderi aynı esas prensiplerden hareket eder. Bunu Chortl ve Kışeler'de bu sistemin hâlâ yaşaması sayesinde biliyoruz. İxpiyacoc ve İxmucané Meksika Mitolojisi'ndeki takvim yaratıcıları Oxomoco ve Cipactonal'e tekabül ederler. İxmucané ile Oqomoco

Şekil: 10- Chortı kutsal masasının şekli. On üç Yağmur Tanrısı'na tahsis edilmiş on üç su kabırı göstermektedir. Gökyüzünü sembolize eden masanın üzerinde bu tanrıların astronomik konumlarını belirtecek bir biçimde yerleştirilmişlerdir. Ortadaki su kabı zenitt (tepe noktasında) bulunan Tanrı-On üç'e tekabül eder. Orta sırada bulunan üç su kabı, yıldızın zenitten geçiş anında güneşin bulunduğu yeri göstermektedir. (doğu: merkez:batı)

arasında etimolojik ve mantıkî bir ilişki olduğu görülebilir.

Üçüncü yaratılış dramunda dışı ulûhiyet Chirakan-İxmucané'dir. Bu terim yer-ay tanrıçalığı olan ikili görevini belirler. Chirakan evrenin iç uçları fıkrını ihtiva eder. Villacorta bu terimi "yerin sonlarının dayandığı yer" diye tercüme eder. Bu ifadenin bir paralelini Chortiler'de yağmur yakarışı töreni sırasında yer tanrıçasını temsil eden rahibenin, mabedin ortasında, bacakları açık cinsel organı yere değerek oturuşunda buluruz.

(Not: Girit Adası'ndan gelen Türk muhacirlerden, ilkbaharda, bu töreni anımsatan bir Rumca deyim'in kullanıldığını duydum.)

Bu oturuş pozisyonu geleneklere uygundur ve değiştirilemez. Çünkü rahibe yere oturmaz ve uzvunu temas ettirmezse mısır fıdanları dik olarak yetişmeyeceklerdir. Bu, doğurmakta olan kadın pozisyonudur ve yer tanrıçasının yaratıcı görevinin taklididir.

Popol-Vuh'un bahsettiği "tzité", erythrina corallo-dendron'un meyvesi olup bu bitki Guatemala kökenlidir. Bir fasulye tanesi görünüşündedir, fakat rengi kırmızıdır.

Üçüncü Çağ'ın tanrıları tarafından konulan âdete gö-

re, kâhinlik eden Kişe rahipleri, günümüzde de bu iş için mısır ve "fasulye veya tzté" dedikleri tanecikleri kullanırlar. Mısır ve fasulye arasındaki bu yakın ilişki, iki bitkinin tarlalarda olduğu kadar tanrılar katında da birbirinden ayrılmayıp tanrılaştırıldığı Chorti teogonisinde de bulunur. Mısır, erkek tanrı rolünü oynar; fasulye de onun eşidir. Bu cinsel fonksiyonlar, karakterize ettikleri çağlar ile bu bitkilerin ilişkilerini gösterir. Böylece mısır tanrısı Dördüncü Çağ'ın teogonik temsilcisidir ve mısır tanelerine dayalı insan yaratılışından hareketle babaerkil gelişmiş tarım dönemine tekabül eder. Tanrıça fasulye ise insanın fasulye ya da tzté taneciğinden yaratıldığı anaerkil -gelişmiş bahçeci- Üçüncü Çağ'ı temsil eder.

Yabanî mısırın çok eski zamanlardan beri tanınmış olması ve Popol-Vuh'un Üçüncü Çağ'da mısır yetiştirilmekte olduğundan bahsetmesine rağmen, fasulye daha önemlidir ve bu çağın temel besin maddesini oluşturur. Chumayel'in Chilam Balamı'na göre üçüncü etnik dönemin insanları üç çeşit fasulye ile besleniyorlardı; bundan başka Yaxum'un körpe filizlerini, ezilmiş köklerle beyaz fasulye, kabak çekirdeklerinin içini, büyük ve küçük fasulyeleri yiyorlardı (Medız Bolio tercümesi). Anaerkil küçük bahçecilik döneminde, Cuhmayel'in Chilam Balamı'nın kesin ifadesiyle "çocukların babası ve kadınların kocası olmadığı" dönemde, fasulye ve yumrulu kökler Maya-Kişeler'in temel besinini teşkil ediyordu. Fasulyenin eskiliği bizce Phaseolus vulgaris çeşidinin Guatemala kökenli oluşuyla belirlidir ve bu bitki, çok eski çağlardan beri evcilleştirildiğini kanıtlayan karakteristikler gösterir. Bu fasulye çeşiti Guatemala'dan kıtanın büyük bir bölümüne yayılmıştır ve bu geniş ekim alanı bitkinin eskiliğinin ayrıca başka bir kanıtıdır.

Gerçekten de Guatemala'da seksen altı çeşit evcil ve on beş çeşit yabanî fasulye ve ara tipler saptanmıştır. Bunlardan Phaseolus sylvestre çok yaygın, dayanıklı bir bitkidir ve gövdesi odunlaşır. Çoğu yenilebilir olan yabanî fasulyelere Pasifik bölgesinde ve özellikle yarlarda bolca rastlanır. Kişeler'in İxtapacal dedikleri Phaseolus lunatus'u yerliler yetiştirirler. Bu bitki bir on sene boyunca

ca fasulye verir, sonra odunlaşır. Genellikle alçak arazide bulunur. Phaseolus vulgaris ise yüksek topraklarda yetişir.

O zaman, "tahtadan, insan görünüşünde bebeklere benzeyen, konuşan" adamlardan yapılmış yeni insanlık zuhur etti. (Villacorta) "Bir anda tahtadan bebekler yapıldı. Erkeğin bedeni tzté'den oldu. (15) Kadınsa (Guatemala' da petate tule denilen ve hasır örmekte kullanılan) masette'den yapıldı." (Recinos) Diğer taraftan Popol-Vuh Üçüncü Çağ'ın yaratıklarını "bir ağzı ve yüzü olan tahta heykeller" ile mukayese eder (Villacorta); veya bunlar "tahtadan yapılmış bebekler"dir. (Raynaud)

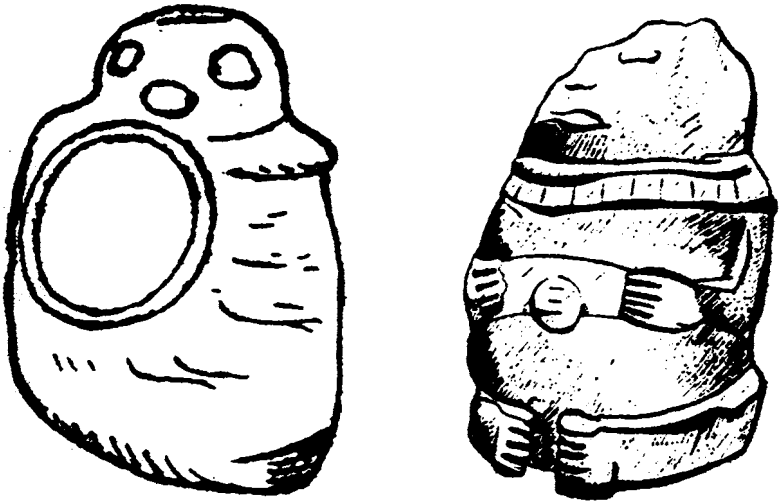
Yaratıcı tanrıların kullanıp üzerinde çalıştıkları bu ilkel maddeler hakkındaki ayrıntılar bize dönemin belirgin noktalarını verir: Fasulyeye dayanan beslenme, odun heykeller ve kadınlarca hasır yapımı. Her dönemin mesleki ve toplumsal uğraşları, tanrıların uğraşlarından yansımaktadır.

Üçüncü Çağ'ın yaratıkları aralarında birleştiler ve çokluk çocuk sahibi oldular, fakat kalpleri olmadığından hiçbir his duymuyorlardı. Yaratıcının çocukları olduklarını bilemiyorlardı. Acayip, amaçsız yaratıklar gibi, orada burada dolaşıyorlardı. Gökyüzünün kalbini anlayamadıkları için, gözden düştüler. Konuşuyorlardı, fakat yüzleri hareketsizdi, ne elleri, ne ayakları ne de kanları vardı; onlar sadece yemek için bir ağzı olan maskelerdi; yanakları kuruydu; parmakları bedenlerinden ayrı olarak fark edilmiyordu. Kendilerini koruyacak uzuvları yoktu." (Villacorta) Canlı renklerle çizilen bu tablo insanların çoğalması ve kültürün genişlemesi ile ilgi çeken bu dönemin durumunu belirler. Guaman Poma, Üçüncü Çağ' da insanların çoğalışı ile ilgili olarak şöyle der: "O zaman insanlar denizin kumları gibi çoğalıyorlardı ve memleket onları almıyordu." (Nueva Coronica) Bu, bize o dönemde göç akınlarının hızlandığını açıklar. Fasulyenin geniş coğrafya alanı ve Üçüncü Çağ'a özel kültür çizgileri bu hususta yerli kaynakların bildirdiklerini doğrular.

(15) Kişeler'in görüşüne göre, kırmızı fasulye veren tzté odunu ile, odunlaşan fasulye Phaseolus Lunatus akrabadırlar.

Bununla birlikte anaerkil dönemdeki epey gelişime rağmen insanlık Mayalar'ın ahlâk ve bilgeliğine erişmemiştir. Bu yüzden kalbi ve duygusu yoktur.

Bundan önceki dönemde olduğu gibi devrin sanatı yaratıkların anatomisine yansır. Önce topraktan, şimdi tahtadan, katı yüzlü, elsiz, ayaksız ve parmakları gövdelerinden ayırt edilmeyen yaratıklar. Biraz önce yapılan ve devrin tahta üzerinde yapılmış heykellerinin estetik kanunlarını kapsayan tanımın doğruluğu, arkeoloji tarafından da teyit edilmektedir. Gerçekten Maya-Kişe arkeolojik uskunun en eski safhasının, tahta üzerine heykelticiliğin son dönemi ve sanat tekniğinin devamı olan kayaya yontulmuş figürler, Kişe el yazmasında tanımlanan tahta bebeklerin karakteristik çizgilerini gösterir: Kaba bir işçilik, sert yüzler, ne el ne de ayağın mevcudiyeti.

Şekil:11- Miraflores'deki arkaik putlar. (Heykelin kaidesine paralel duran bacakların biçimine dikkat edin.)

Bu taş yontmalarda, Popol-Vuh'da denildiği gibi vücut belirli değildir. Gerçekten tarih öncesi dönemde, el ve ayağı belirtmek en güç şeydi. Fakat arkaik devrin sonuna doğru bunlar belirlenmeye başlar. Popol-Vuh'ta yazılı olanları arkeolojik buluşlarda takip etmek kabildir. Ancak daha eski tahta örnekler, odunun çabuk aşınması yüzünden kaybolmuşlardır.

El ve ayağın olmayışı mecazî olarak moral ve fizik bir kuvvet eksikliğini gösterir. "Kudretli kollu uygarlık getirici kahraman" ile bunlar bir sonraki devirde kazanılacaklardır.

Üçüncü devrin insanların zayıf oluşları, kanları olmadığından kolayca anlaşılabilirdi. Maya-Kişeler'in inançlarına göre, uygar insanı canlandıran tanrısal cevher olan mısırdan yaratılmamışlardı.

Böylece tanrıları "onları ölümle yok edilmeye bırakarak" Üçüncü Çağ'ın insanlarını ortadan kaldırmayı kararlaştırdılar. (Villacorta) Kişe el yazmasında "ölüm" sözcüğüne ilk kez burada rastlanır. Chumayel'in Chilam Balam'ında şöyle der: "Üç Cimi zamanında ölüm icat edildi ve ilk ölümü icat eden babamız Tanrı'dır." (Mediz Bolio tercümesi)

Ölüm hakkındaki bu kadar geç kalmış bir referans kuşkusuz, ölümün gizli bilgisi anlayışında bir değişiklik olduğunu ifade etmektedir.

Bir su baskını, büyük bir tufan gelip üçüncü yaradılışın insanlarını sildi süpürdü; gece gibi karanlık bir yağmur durmaksızın, gece gündüz yağdı. Gökyüzünden reçine selleri döküldü.

Nihayet şiddetli kasırgalar tahta yaratıkları yok etmeyi tamamladılar; ölüm tanrısının yardımcılarını gözleri yuvarlarından söktü, etleri kemirdi, bağırsakları dışıladı, sınır ve kemikleri çiğnediler. Popol-Vuh'un apokaliptik (16) bir tablosunu çizdiği ölümün icadı ile, ölüm tanrısının karanlık kişiliği sahneye çıkmaktadır. Bu, o devirde; ölümleri ölümden sonra varlığı düşünülen korkunç düşmanların şerrinden korumak için yapılan gösterişli cenaze törenlerinin varlığını açıklar.

(16) İncil'in "kıyamet" süresince olacakları anlatan bölümü: Apokalips.

(Ayrıca, Tevrat'ta anlatılan tufanın bir paralelinin de Popol-Vuh'ta mevcut olduğunu gösterir.)

Hayvanlar ve ev eşyaları bile tahta adamlara karşı kalktılar ve semavi cezada yerlerini aldılar. Su kapları, mısır pıdelerini pişirmeye yarayan yassı plâklar (comales), tencereler, kazanlar, sabanlar, ocaklardaki taştan üç uçlu sacayakları, dibekler, köpekler, hindiler efendilerini suçladılar ve kendilerine kötü davrandıklarını söylediler. Bu anlatım bize o çağlarda kullanılan ev âletlerini ve evcilleştirilmiş hayvanların varlığını açıklar.

Diğer taraftan çok derin bir moral anlam da içerir ve bugünkü yerlilerin yalnız ehli hayvanları değil eşyayı da itidalle ve saygıyla kullanma âdetlerinin kökenini gösterir. Öte yandan ev eşyaları ve hayvanlar ısıarak, parça parça ederek, kaynatarak, taşlar arasında ezerek, tahta adamları toz ederek kendilerine yapılan kötü davranışların öcünü alırlar. Bu ahlâksal tutuma Chortilerce tam anlamıyla uyulmaktadır.

"...Kuklalar, ikişer ikişer, mısır koçanları gibi, birbiri arkasından koşmaya koyuldular, evlerinin üstüne çıktılar, fakat saçaklara gelince düşüyorlardı. Ağaçlara çıkmayı denediler, fakat ağaçlar ağırlıkları altında devrildi; mağaralara sığınmak istediler, fakat mağaralar onların yaklaştıklarını görünce onları uzaklaştırıyorlardı." Böylece insanlar yok edildiler ve bu onların yıkımı oldu. Onların varlığından eser olarak ormanlarda yaşayan tahta adamların canlı örnekleri olan maymunlar kaldı."

(Bak: Kur'an; "Sebt gününü bozanlar" Bakara (II) Suresi: Ayet 65-66)

"Böylece maymunlar, insanlara en çok benzeyen varlıklardır." (Villacorta) "Şimdi ormanlarda yaşamakta olan maymunların onlardan geldiği söylenir... Bu yüzden ki maymun insana benzer." (Recinos)

J.İmbelloni'nin belirlediği gibi, Popol-Vuh'un anlattığı bu üçüncü kıyamet, hatta felâketten kurtulan az sayıda varlık bulunduğu ayrıntısına kadar, Meksika kaynaklarına tamamen uygundur. (17)

(17) El "Genesis" de los pueblos protohistoricos de América, Buenos Aires, 1920.

Kutsal metinlerin anlatım biçimleri diğer profan (18) metinlerinkine benzemez. Birçok birbirinden farklı konu aynı bölümde birarada ifade edilebilir. Bu anlatım tıpkı üst üste çekilmiş ayrı konuda iki fotoğrafa benzetilebilir.

Yukarıda okuduğumuz bölüm de böyledir. Bir taraftan yeryüzünde uygarlaşmakta olan insanların çeşitli sâfhaları söz konusudur. Yeni bir kültür döneminde, ileri uygarlığa kavuşan insan toplumları gerçekten geri kalanları yok edebilir veya onlar doğal bir elemeyeyle yok olurlar. Burada, yine de kesiksiz bir gelişim söz konusudur.

Yukarıdaki anlatımın ikinci yönü; evrensel bir yıkımın, bütün insanlara şamil bir felâketin, kıyamet ve tufanın anlatılışıdır.

Aynı tarz anlatıma Tevrat'ta da rastlanır. İnsanlar Âdem'den başlayarak çoğalırlar ve sonra Nuh tufanı gelir.

Bu anlatım da ikilidir. Eğer Nuh'a kadar olan uygarlık yıkılıp gitti ise, Nuh'un çocuklarından başlayan yeni medeniyeti birinci devrenin sürekliliği olarak kabul edemeyiz.

Yani, Âdem devri ile Nuh devri tufanla kesintilidir.

(18) Kutsal olmayan, lâdinî, dinlerle ilişkisiz.

İLK ÇAĞ

DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ

Tanrılar tarafından yaşanmış, bir tek tarih gibi düşünülen Maya kültür tarihinin büyük dönemlerini belirleyen âdetler, özlemler ve insani değerler üzerinde bize çok önemli malûmat veren ilk üç çağın anlatımını ikizlerin öyküsü (Hunahpû ve Ixbalamqué) bize başka bir şekilde tekrarlar.

Bu olaylar Chortiler'in haklı olarak "tarih" dedikleri "Devlerin Oyunu"nda dramatize edilmiştir. Bu tiyatro oyununda güneşi ve ayı temsil eden aktörler yüzleri bir örtü ile kapalı olarak görünürler. Bu da, Popol-Vuh'ta şu sözlerle ifade olunan örneğe uygundur: "Gök ve yer o zamanlar mevcuttu fakat güneşin ve ayın yüzleri örtülüydü." (Recinos)

Chorti dramının sonunda, güneşi ve ayı temsil eden aktörler yüzlerini açarlar ve sembolik olarak, "uygarlık getiren kahramanlar"ı gören Dördüncü Çağ'ı aydınlatırlar. Bu benzetmeler (rumuzlar) tanrıların yüzlerini açtıkları uygarlık aydınlığına zıt tarih öncesi devri belirleyen bir cehalet ve ruhsal karanlık safhasını simgeler.

Popol-Vuh der ki o zamanlar Gukup Cakix (yedi papağan veya yedi ateş tüy) adında çok kendini beğenmiş bir varlık vardı. Bu isim, Maya Mitolojisi'nde Kinich Kakmo (kak-ateş; mo-kuş; kin-güneş) adını alan güneş-tanrıdan alınmıştı ve bu varlık onların niteliklerine sahip olmadan güneş ve ay olduğunu iddia ediyordu. Bu sıralar dünya yarı karanlıktı. (Yani, uygar dönemden önceleriydi.) Gukup Cakix, insanları aydınlatıp uygarlaştıracak güneş olmakla övünüyordu. "Onların güneşi, onların aydınlığı ve

DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ

aynı zamanda ay olacağım. Çünkü gözlerim zümrütler gibidir. Dişlerim kıymetli taşlar gibi parıldar, burnum ay gibi uzaklardan ışık saçar, evim de öyle, ıslıl ıslıldır." (Villacorta) diye yüksek sesle ilân ediyordu.

Bu paragraftan, içine kapandıkları ve gökyüzünde seyrederek evreni aydınlattıkları ısıltılı bir evleri olan gökyüzü tanrılarına özel niteliklerin neler olduğunu öğreniyoruz.

Popol-Vuh, ışığın tanrıların gözlerinden, dişlerinden, burunlarından geldiğini zikrederek, resimlerde ve heykellerde somutlaştırılan Maya düşüncesinin özel bir anlayışını da ifade eder. Örneğin Copan'daki sayısız Ahau figürlerini düşünelim. Bunların burnu güneş ışını glifi (19) ile, dişleri ve gözleri zümrütler, inciler, "kın" işareti veya yarımaya gösterilmiştir. Chumayel'in Chilam Balamı'na göre tanrıların sembolü olan kıymetli taşların kutsal değerleri buradan gelir

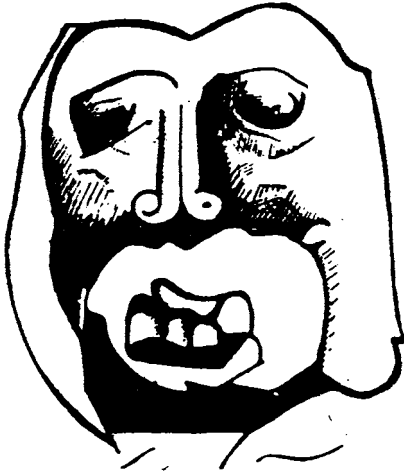
"Büyük Merhamet Taşı"ndan (20) ayrılmış bulunan bu tanrılar baştan aşağı ıslıl ıslıldılar. Fakat insanlar, üzerlerindeki gözlemlere göre, bazı yerlerinden daha çok ışık neşreder, daha fazla parlar veya gün ışığını daha fazla yansıtırlar. Şu hâlde göz, dişler ve burnun çok özel bir önem taşıması normaldir ve anıtlarda veya el yazmalarında rastladığımız güneş tanrısı simgeleyen Ahau'nun

(19) Mimarlıkta, tezyinat olarak kullanılan yiv, çizgi veya oluklar. Burada bir rumuz olan şekil anlamında.

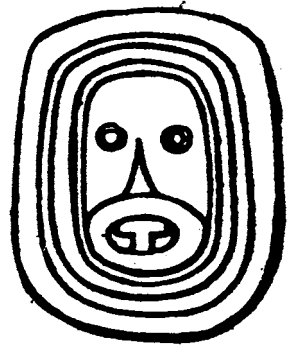
(20) Kendisi Kudret ve Ulûhiyet olan, "Büyük Merhamet Taşı"nu yonttu; başka lûtûflar da bu aynı taştan ayrılarak doğdular (Mediz Bolfo tercümesi). Bu tanım diğer taraftan, tarım tanrıların kendi benzeyişinde yatan En Üstün Varlık postülasına dayanan değışmez tek tanrı anlayışını ortaya çıkarar. Ve o öbürleri bir tek varlıktan ayrılmış parçalar. Bu fıkırlar olağanüstü değer taşıyan "yeşim" taşının değerini açıklar. Yeşim, Orta Amerika uygarlıklarında ruhu, kalbi veya bir varlığın çekirdeğini gösterir. Diğer taraftan, benzetme yolu ile bir bedeni sert ve dik tutan kemik, yani çekirdeğimsi sert madde ile özdeşleştirilir. Taş, kemik, kalp, mısır sapı (pak ar: mısırın kemiği) terimlerinin etimolojik (sözbilimsel akrabalığı buradan gelir. Ölümlerin ağzına taş koyma âdeti, ağzında kıymetli bir taşla dünyaya gelen bir bebek düşüncesi, varlığın ruhunu simgelemektedir. Böylece temsili olarak insanın da tanrılar gibi En Üst Varlığın bir yaratması ve ulûhiyetinin bir parçası olduğu düşünülür.

Bkz. İşaya Bab 51, 1: "Ey sizler, silâhın ardınca giden ve Rabbi arayanlar, beni dinleyin: Yontulup alındığınız kayaya ve kazılıp çıkarıldığınız taş ocağı çukuruna bakın."

yüzlerinden çoğu sadece bu çizgilerle belirtilmiştir. Daha sonra tırnaklar aynı görevi alacaklar, dişler, gözler ve burun gibi kıymetli taşlarla mukayese edileceklerdir. (Şekil 12, 13)

Şekil 12

Şekil 13

Şekil: 12- Ahau'nun yüzü (Copan). Burnu yerine güneşin ışığını gösteren bir hiyeroglif taşır.

Şekil: 13- Maya Kodeksleri 'nde Ahau'nun yüzü.

Fakat o zamanın tanrısı, Mayalar'ın gerçek tanrısı değildir. Gerçekten Kişe el yazması şöyle der: "Gukup Cakix ne güneş, ne de aydı ve görüşü gök kubbenin altında olanları kaplamıyordu." (Villacorta) "Daha güneş görünmüyordu ve gün daha ağarmamıştı. İşte bunun içindir ki, Gukup Cakix kendisinin güneş gibi aydınlatıcı olduğunu

DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ

söyleyerek övünüyordu." (Villacorta)

Sonra, Hunahpû'nun nasıl Gukup Cakix'i öldürdüğü ve Ajtzak ve Ajbit tarafından yeni insanlar yaratıldığı zaman ne kadar ümitsizliğe düştüğü anlatılır.

Gukup Cakix'in ölüm hikâyesi bize Venüs'ün ilgi çekici bir tanımını verir. Güneş ve aydan sonra gökyüzünün bu en parlak gezegeni (Hunahpû ile kişileştirilmiş) günün ilk ışıkları ile söner; tıpkı uygarlığın doğuşu ile barbar karanlığın kayboluşu gibi. Bundan başka tanrıların erdemlerine dayalı Maya ahlâkının birkaç temel ilkesini de aydınlatır. Sahte tanrının yenilgisi ve ölümü, kibirlileri, kendini beğenmişleri, kendilerine tanrısal bir hak ile verilmemiş sıfatları ve görevleri hileyle elde edenleri bekleyen cezanın imajıdır.

Hunahpû ve Ixbalamqué "Bir tek tanrıdan başkası olamaz." diye yüksek sesle ilân ederler "Tek Yaratıcı Caba-huıl'dır." Böylece bu kadar kibirle dolu Gukup Cakix'in "gökyüzünün kalbi" karşısında "kötü" davrandığını düşünürler. Yeryüzünde insanın böyle doğmaması gerekmektedir. (Villacorta)

Genç tanrı-kahramanların bu çekilmez kibirliyi ölümle cezalandıracaklarından, bu kötüleme aynı zamanda bir yargıdır. Gerçekten, sarbakanları ile öleceği hastalığı ona yollamak için, Gukup Cakix'in meyve yemeyi âdet ettiği yere yönelirler. İki delikanlı ile Gukup Cakix arasında geçen sahne iki bölüme ayrılır. Dev, sarı, kokulu ve lezzetli meyveleri kendine besin teşkil eden bir ağaca (nance: Byrsonima catinifolia B, tropiklerin bir ağacı) tırmanmayı âdet edinmişti. Bu ayrıntı, aynı zamanda dönemin parazit ekonomide olduğunu da gösterir.

Ağacın altında onu gözleyen Hunahpû sarbakanıyla, ağza isabet eden bir küçük ok gönderir. Gukup Cakix yere sırt üstü düşer. (Hangi nedenlerden olduğunu ileride göreceğiz.) O zaman Hunahpû üzerine hücum eder ve dövüşmeye başlarlar. Gukup Cakix düşmanının omuzunu yakalar, onu yere düşürür ve bir kolunu kopararak evine götürür.

Gukup Cakix'in iki oğlu vardır. Zipacna ve Caprakan. Karısı Chimalmat'dır. Birincisi adları sıralanan dağları

ve volkanları yapmıştır. (Bu isimler Guatemala'nın orografisine -dağ bilimine- uymaktadır ve bu mitik olayların geçtiği bölgenin Guatemala'nın güneybatı kıyısında geçmiş olduğunu göstermektedir.) Diğer ise, büyük ve küçük volkanları harekete geçirir. "Ben güneşim." der Gukup Cakix; Zipacna, ben yeryüzünü yaptım." der. Caprakan da, "Yeryüzünü sallayarak gökte korku salan benim." demektedir."

Burada söz konusu dört dev önceden değinilen Chorti dramında "bir ayağını vurmasıyla dünyayı titreten" kara devle kişileştirilmiş Maya destanının Atlas ve Herkül'leri'dir. Ve Gudéa döneminden önce ölümsüzlüğe kavuşmak için devlerle çarpışmak zorunda kalan Gılgamış gibi, Hunahpû'da, gerçek tanrıların ve uygarlığın egemenliğini kurmak için, Maya Mitolojisi'nin devleriyle karşılaşmak ve onları yenmek zorunda kalmıştır. Bu savaş diğer taraftan, kozmik düzen egemen olmadan evvel yenir ve gök kuvvetleri arasındaki zıtlığı ifade etmektedir. Sonraları, ikizlerce yenilen dört dev dünyanın dört taşıyıcısına değişmişler ve Maya dünyasının dört idarecisi olarak evrenin açalarına yerleştirilmişlerdir.

Bunları, Tevrat'taki Aden Bahçesi'ne yerleştirilen dört kerubî ile, Kuran'da XL. Mû'mîn suresi 7. ayetteki "arşı taşıyanlar" ile karşılaştırmakta yarar vardır.

Bu idareciler grubu, (taşıyıcılar grubunun olduğu gibi) üç erkek ve bir dişi elemandan oluşmaktadır. (Dört mitolojik idareci: Ixamucané, Camé, Batz, Hunahpû. Dört taşıyıcı: Chimalmat, Gukup Cakix, Zipacna ve Caprakan'dır.) Gukup Cakix ile Hunahpû arasındaki savaşın birinci bölümü, Meksika ve Maya halklarının tanrıbilim ve gökbiliminde çok iyi belirlenmiş bir astronomik temayı da ifade etmektedir. Bu tema Hunahpû'nun kopmuş kolunu, yani bir gök cisminin bir bölümünü "evine götüren" devin dönüşüyle anlatılmaktadır. Diyagramları bir bacağı eksik bir insana benzeyen yıldız grupları Oryon ve Büyük Ayı'dır.

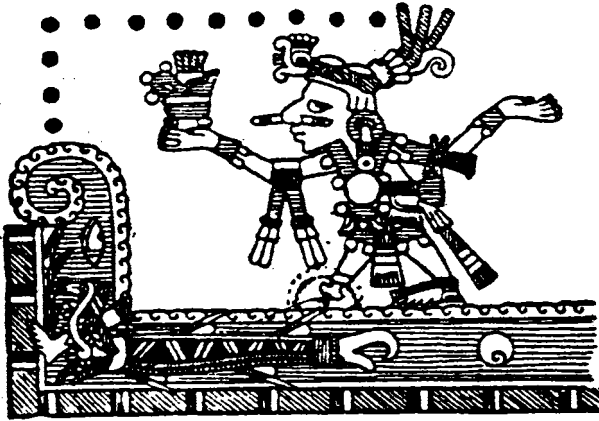
İkisi de, dört tanesi bir dörtgenin dört köşesine yerleşmiş yedi parlak yıldız görünümündedir. Orion'da diğer üçü karenin içindedir. Büyük Ayı'da ise, dörtgenin tepele-

DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ

rinden birinden çıkan bir daire yayı oluştururlar. Yeditanrı ideogramı, yani Hunrakan (tek ayaklı, Sherzer) Büyük Ayı'yı oluşturan yedili gruba yansımaktadır. Bu astronomik tema ve bu allegori ile tek tanrıci düşüncenin temel bir ilkesi verilmek istenmiştir. Bu düşünceye göre tanrılar tek bir tanrının basit hipostazlarıdır. Bu fikir tanrısal bir bedenden ayrılmış bir aza ile anlatılmaktadır. Bu fikre göre, bir tanrı, bir başkasının ayrılmış bir bölümüdür.

(Aynı fikre Tevrat'ta da rastlarız. Örneğin Havva'nın Âdem'in kaburgalarından yaratılışı gibi.)

Fakat bu fikir her zaman bir ayak eksikliği ile anlatılmaz; Maya sanatında alt çenesi olmayan bir başla bu fikir anlatılmaktadır. Meksika el yazmalarında da tek kollu tanrılar görülmektedir. (Şekil 14)

Şekil: 14- Hunrakan'ın benzeri olan Tezcatlipoca. Yalnız tek ayağı vardır. Diğer, yer canavarının ağzında gözükmekte ve bundan da bir mısır sapı çıkmaktadır. (Ayağın oğlu: Bu isim Mısır Tanrısı'nı simgeler ve bir tanrının diğer bir tanrıdan ayrılmış bir parça olduğu fikrini anlatır.)

Borgia el yazmasının on sekinci sayfasında gagasında bir insan kolu tutan bir kuşun indiği görülmektedir.

Bütün bunlar Maya ve Meksika din ve kültürlerinin ortak kökeni olduğuna işaret etmektedir.

Mitoloji ve dinsel resimcilikteki bu el ayak değişmesi dilbilimsel bir olayla da paraleldir. Gerçekten Proto-Maya (ön Maya) kökünden çıkmış çeşitli dillerde ayak, el, bacak, kol sözcükleri genellikle eşdeğerli köklerle ifade olunmaktadır. Örneğin Maya dilinde Chol, Quekchi, Poconchi ve Chorti dilinde ok, ayak anlamına gelmektedir. Oysaki Huastek dilinde ok, el veya koldur. Maya diller grubunun en eskilerinden biri olan Quekchi dilinde kol ve bacak için aynı sözcük kullanılmaktadır.

Devin, uzak mesafeden ve büyü yoluyla öleceği hastalığı meydana getirmek, şimdi de Chorti büyücülerinin kullandığı tekniğin bir arşetipidir. Yerli inançlarına göre ne doğal hastalık ne de doğal ölüm vardır, çünkü bunlara sihir aracılığı ile meydana gelirmiş gözüyle bakılmaktadır. Olayların doğrudan, dolaysız sebepleri ilkesi yerli için mevcut değildir; bütün olup bitenler mistik bir sebeple belirlenmektedirler. Hunahpû ve Gukup Cakix tarafından kullanılan yöntemler arasındaki zıtlık, birincinin büyüye ve ikincinin kaba kuvvete başvurmalarıyla, zekânın kaba kuvvete, bilginin cahilliğe üstünlüğünü gösterir ve uygarların, ilkeller üstündeki teknik başarısını da ifade eder. Mitolojik dramın oyuncularını, Minerva'nın Mars'a, Zeus'un Titanlar'a karşı oynadıkları role benzer bir rol oynamaktadırlar.

Trajik karşılaşmalardan sonra Hunahpû ve Ixbalamque, daha sonradan ikizlerin büyükbaba ve büyükanneleri olan Ixpiyacoc ve Ixmucané olarak kişileştirilen beyaz saçlı iki ihtiyarı görmeye gelirler. Saçların beyaz rengi Birinci Çağ'ın rengidir. Chortiler ilk İdareci'nin fonksiyonunu temsil ettikleri zaman bunu rahibin başına sardığı beyaz bir atkı ile gösterirler. Keza Meksikalılar Birinci Çağ'ı Conizutal (Akbaş) sözcüğü ile tanımlarlar. büyük ana ve büyük baba, Hunahpû'nun kolunu bulmak ve Gukup Cakix'e ceza vermek için onlardan yardım dileyen gençlere yardım ederler. Hunahpû ve Ixbalamque Gu-

DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ

kup Cakix'ı, büyük anne ve büyük babaları ile beraber ve onun kuşkusunu uyandırmadan ziyaret etmek için dilenci kılığına girerler.

Bu arada dev, karısı Chimalmat'a nasıl çenesinden yaralandığını anlatmaktadır. "Beni öldürselerdi şimdi ben ateşin üzerinde kızarmaktaydım." (Villacorta) Bu ayrıntı o çağlarda insan yiyiciliğin geçerli olduğu hakkında bir izdir.

Onu iyileştirmek bahanesiyle ihtiyarlar Gukup Cakix'e kırık dişlerini ve yaralı gözlerini sökerek yerine yenilerini koymayı önerirler. (Tedavi edilmeyi bilmeyen dev acıdan naralar atmaktadır. Bu sahne, daha ileri bir devrin bilgileriyle ilgili tıp karşısında ilkelerin cehaletleri olarak yorumlanmıştır. Chorti rahiplerinin temsilcisi olarak ismini aldığı, bitkilerin şifa verici güçlerini insanlara öğreten tarım tanrısı Chac'ın ilkel mitolojik çağda mevcut olmayışı, ilkel dönem boyunca tıp bilgileri ve tedavicilerin yokluğunu kanıtlar.) Gukup Cakix karşı koyar: "Kabul etmiyorum, çünkü ben bir soyluyum. (Ahau) Benim dişlerim ve gözlerim benim zenginliğimdir." (Villacorta) Bu zenginlikler onun seviye ve kudretini gösteren vasıflardır. O, bu sözlerle, soylu Ahaular'ın yüzlerinin anatomik belirtilerinin sembolik değerlerini doğrulamaktadır. İhtiyarlar operasyonunun yararı üzerinde ısrar ederler, tamamen kemik gibi gözükecek diğer şeylerle dişleri yenilemeyi önerirler. Oysa ki onun dişleri yerine, kemiğe benzer beyaz mısır taneleri koymayı düşünmektedirler. Burada, kemik, dişler ve mısır tanelerini birleştiren, daha önce de söylediğimiz gibi, dil bilimine yansıyan sembolik ilişkiye dikkat edelim. Operasyon biter bitmez dev hiçbir acı duymaz olur; çünkü Ahau vasıflarını kaybettiğinden, o anda ölür. Chimalmat da ölür ve Hunahpü kaybettiği kolunu geri alır. Devlin ve karısının bu anı ve birlikte ölümü, toplum içinde işgal edilen yer ve bu yerin karakteristik vasıflarının birbirinden ayrılmazlığını belirler.

Bu niteliklerin kaybı, kişiliği de yokluğa götürür. Daha ileride göreceğimiz hikâyede Ahaular, Xibalba şeflerince gösteriş unsurlarından soyulmayı kabul etmezler

ve bu yüzden soyluluklarına yeniden kavuşurlar.

(Bu ziynetlerinden soyunarak gücünü kaybetme ögesini daha detaylı olarak İshitar'ın cehenneme inışı öyküsünde buluruz.)

Maya ve Meksika tanrılar topluluğunun üyeleri, görevlerini simgeleyen süsler takınmışlardır. Tanrıların temsilcileri olan şefler onların örneklerini sürdürmek zorundadırlar. Sosyal sınıfın vasıfları, kişilikle özdeşleştirilen unvanlardır. Bu unvanları benimseyerek ak saçlı yaşlılar, yalnız bu sebepten, kendilerini dünyayı idare eden dev yerine koyar ve ilk sırayı işgal ederler. Öte yandan, kocasınınkinden ayrı, görünür bir sebep olmaksızın Chimalmat'ın ölümü, tipik bir nahualizm (21) örneğidir. Nitekim günümüzde yaşayan Chortiler'de ve diğer yerli halkta, bir kişinin ölümü onun "nahual"inin veya dublesinin, ikizinin ölümüne sebep olur. Tıpkı Gukup Cakix'in ölümünün Chimalmat'ın ölümüne neden oluşu gibi.

İkizler, büyülerinden yararlanarak ve büyük babalarının yardımıyla Gukup Cakix'i öldürdükten sonra, Zipacna ve Caprakan'ı da öldürürler.

Bu öyküler bir ev yapmak için büyük bir direği sürükleyen dört yüz delikanlının destanı ile başlar. Bu direği kesmek için, o zamanın ağaçları devirme tekniğine uygun olarak, ilk önce, ağaç gövdesini yakarlar. Çok kocaman tomruğu taşımak için güçlerini birbirine ekleyen bu delikanlıların göz önüne serdiği manzara (dört yüz sayısı pek çok anlamını taşımaktadır), çoğulcu toplum, toplum tipinin ve ilk işbirliğinin canlı bir anlatımıdır. Bu, grubun işbirliğini gerektiren, özellikle tahıl ekimi ve ev yapımı gibi işlerde Chortiler ve diğer yerli halkın bugün dahi kordukları bir âdetin kökenidir. Bu çoğulcu yardımlaşmanın ilk örneği her sene Palo Volador (22) bayramında tekrarlanır. Simgesel dört yüz sayısını göstermek üzere çok sayıda Kişe yerlisi, bu münasebetle toplanarak büyük bir ağaç kütüğünü köy alanına kadar taşırlar. Aynı

(21) Her varlığın kendi varlığı ile özdeş bir hipostazı, öteki benî kı, fikir, tote le bir özdeşleşme kuran ilkel insan düşünüşünün alıdır.

(22) Üzerine çıkılıp, dönen bir tekerleğe sarıl iş ipler yardımıyla uçarak inilen uçma direği.

sahne Meksika'nın bu acayip âdetin hâlâ yaşadığı bazı bölgelerinde tekrarlanır: Zipacna, bir ırmağın kıyısında yılanmaktadır (devrin başka bir âdetine alt referans). Dört yüz kişi evlerini yapmaya yarayacak kütüğü taşıırken, naralar atarak gözükürler. Zipacna onlara doğru ilerler ve kütüğü tek başına taşıyarak onlara yardım etmeyi önerir. Ve onlara bu koca kütüğün neye yarayacağını sorar. "Bu kütük evimizin temel direği olacak." diye cevap verir delikanlılar. Bu soru ve bu cevap az sözcükle ilkel avcılık dönemindeki konut biçimiyle daha ileri bir dönemdeki konut biçimi arasındaki çelişkiyi anlatır. Birinci Çağ'da, söylediğimiz gibi, -devler çağında- insanlar ev yapmayı bilmiyorlardı. Bu bilgisizlik Zipacna'nın "Bu kütüğü ne yapacaksınız?" sorusu ile de ortaya çıkmaktadır.

O zaman dev kütüğü kaldırır, omuzlarına yüklenerek tek başına gençlerin götüreceği yere götürür. Bu hikâye bize iki anlayış arasındaki çelişkiyi de anlatır: Dört yüz delikanlının birlikte çalışmasıyla kişileştirilen (kollektivizm) çoğulculuk ve tek başına hareket eden Zipacna figürüyle cezalandırılan bireycilik.

Bu fikir dört yüz kişilik grubun söylediği cümle ile de belirlenir: "Zipacna'nın tek başına kütüğü taşımasıyla yaptığı bu şey iyi değil." (Villacorta) "Tek başına kütüğü taşımakla iyi etmedi." (Recinos) O zaman gençler ona "Yarın bizimle beraber çalışmaya geleceksin ve evimize temel olacak bu direği dikmemize yardım edeceksin." derler. (Villacorta) O zamandan beri değişmeyen (ortaklaşa iş) uygulanmakta olan çalışmak fiiline dikkat edelim.

Bugünkü Maya-Kişe halkının anlayışına göre ev yapımı ve tarım çalışmaları sadece (çalışmak) olarak adlandırılmakta ve bu çalışmalar da birarada gerçekleştirilmektedir. Sadece tarım tanrıları işçilerdir (ah patnar winik op) ve çoğulcu kaidelerin örneklerini verenler onlardır. Tarım işleri mevsimi iş mevsimidir. Öyleyse, meyve toplayıcılar ve avcılar çalışmasını bilmiyorlardı.

Sonra "düşündüler ve mutabık kaldılar" (Villacorta) -Tanrıların bir işi danışmak için kurdukları topluluklar, aynı yöntemi kullanan yerli cemaatlerinin kaidelerini de gösterir- devî güç kullanarak değil hile ile öldürmek için

anlaşırlar. İlk önce direği dikmek için kazmayı tasarladıkları çukurun dibine onu çeceklerdir ve sonra oru o koca kütük ile ezeceklerdir. Fakat yer tanrısı olan Zipacna, dünyada söylenilen her şeyi ne uzaklıktan olursa olsun duyabilir. Chortiler bu olayı, yeryüzünün bütün çukurlarının (mağara, uçurum, yarık gibi) yerin kulağı olmasıyla açıklar. (23) Nitekim Kışeler ve Chortiler, dağlar ve tepeler de yerin başıdır, derler.

Yer tanrısı Zipacna'yı, Meksika teogonisindeki Cipactli ve Cipactonal ile karşılaştırabiliriz.

(Yunan Mitolojisi'nde Antaios ve Alkyoneus ile eş değerli olduğu düşünülebilir.)

Dev tuzağın farkına varmıştı, fakat hiç belli etmedi; çukurun dibine indi ve rakipleri kendisini öldürmek için kütüğü yuvarlayacakları sırada sığınmak üzere, yanlamasına bir tünel kazdı. Onu öldü sanan dört yüz delikanlı, topluluklarını Zipacna'nın şataşmalarından kurtaracak zaferi kutlamak için sevinçle "üç günlük içeceği" hazırlamaya koyuldular. Hiçbir yabancı tamamen homojen olması gereken bu topluluğa girmemelidir. Bu hikâye de yerliler arasında hâlâ geçerli bir kaideyi belirlemektedir.

"Üç günün içeceği"ne bugün chicha denilmektedir. Chortiler'in ulusal içkisi olup hükümetçe yasaklanmıştır. Sarhoş edici olması için üç gün boyunca alkolleşmeye bırakılır ve sevindirici bir sebep olduğu zaman, Zipacna'nın ölümünü kutlayan dört yüz delikanlı gibi, yerliler, günümüzde de ortaklaşa chicha içerler. Alkollü içecek cemaatle beraber ortaya çıkmıştır; ilkelerin kültüründe yoktur. Popol-Vuh ve etnografya bu hususta mutabıktır. Üçüncü gün chicha hazır olunca dört yüz delikanlı devin öldüğü yere giderek içmeye karar verirler. Orada bir cesedin varlığını gösteren karıncaları bulacaklarını ummaktadırlar. Fakat onların her söylediklerini duyan dev, saçlarından yolar, tırnaklarını kemirir. Böylece karıncaların devden arta kalanları taşıdıklarını gören gençler chichayı içerler ve tamamen sarhoş olurlar. O zaman dev evlerini onların üzerine yıkar ve dört yüz delikanlının ne biri ne ikisi (yerli deyimini) kurtulabilir.

(23) Bizde de kullanılan "yerin kulağı vardır." sözü ilgi çekicidir.

DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ

Sarhoşluğun kaçınılmaz sonuçlarını açıklayan bu hikâye Maya-Kişeler'in içecek kadeh âdedini dört veya beş kutsal sayıyla kısıtlayan ahlâk kaidelerini de belirler. Bu trajik hikâye ile ilkel çağdan sonra, fakat uygar çağdan önce çok alkol kullanıldığını öğreniyoruz. Zipacna'nın cesedi üzerinde bir direk dikmek hikâyesine gelince, bu da, Chortiler'in gök taşıyıcılarının yeraltında olduğu ve ölü ruhlarının onları desteklediği inancını belirler. Bu inanç, chichicastenango Kişeler'in Palo Volador direğini dikme töreninde, çukurun dibine -ilk defa Zipacna'nın yaptığı gibi- yanlmasına bir delik açmaları ve bu deliğe, ölü ruhlarını simgeleyen yanmış mumlar dizmeleriyle çarpıcı bir şekilde belirlenir.

Hunahpû ve İxbalamqué "Dört yüz delikanlının ölü-münü öğrenince kalplerinin sıkıştığını" hissettiler. (Vil-lacorta) Popol-Vuh bize, bu gençlerin bedenlenmek üzere yıldızlara gittiklerini söyler. Bu yıldızlara Motz (grup-laşmışlar) denir. Bunlar Ülker takım yıldızıdır. Şu hâlde bu hikâyeyle bu mitin ve bu yıldız topluluğun isminin kö-keninin açıklanmasına sahip oluyoruz. Fakat ikizlerin son zaferinden sonra ancak, onlar güneş ve ay olunca, on-ların müdahalesi ile dört yüz delikanlı canlanır ve Ülker takım yıldızı olurlar. Bunları Yunan Mitolojisi'nin Hyad-lar'ı ile karşılaştırmak mümkündür.

Hyadlar gökte Pleiad (Ülker) yıldızlarına yakın bulu-nan birtakım yıldızdır, baharda yağmur mevsiminin başlamasıyla görünürler, adları da yağmur yağmak an-lamına gelen "hyein" fiilinden... sayıları iki ile yedi ara-sında değişir... Zeus onları gökte bir yıldız hâline getir-miş... (Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Sh. 185)

Bu mit, Dördüncü Çağ'da, ruhun ölümsüzlüğü inancını açıklar, yer ötesi mekânın yıldızlarda olduğu hakkın-daki yerli inancını belirler.

Dört yüz delikanlının öcünü almak için Hunahpû ve İxbalamqué Zipacna'yı aramaya koyulurlar. Zipacna ise vaktini ırmak kıyılarında balık ya da tatlı su tekeleri (24), ya da dağlarda günlük yiyeceğini aramakla geçirmektedir. Av-meyve toplayıcılığı döneminin ilgi çekici bir (24) Ecrevisse (Fransızca), Crawfish (İngilizce), Crago vulgaris.

tablosudur bu. Maya ve Meksika parazit ekonomi dönemindeki yaşamını yansıtır. O devirde insanlar ağaç, yaparak yiyorlar, ancak toprağı seviyorlar, konuşmayı bilmiyorlardı. (25)

Meksika el yazmaları ilk çağda insanların meşe palamutları, çam fıstığı kozalakları ve akasya meyveleri ile beslendiklerini yazarlar.

Zipacna'nın âdetlerini bilen genç tanrılar onu yenmek için bir tuzak hazırlarlar: Büyük bir tatlı su tekesi modeli yapar, onu bir dağın eteğindeki bir mağaraya koyarlar. Sonra onu aramaya koyulurlar. Dev bir nehrin kenarında gezinmektedir ve iki gündür ağzına bir şey koymamıştır. (O zaman insanların içinde bulundukları güçlüğü anlatan bir ayrıntı.) Ona büyük su tekesini gördükleri yeri tarif ederler. "Bu da devi sevinç içinde bıraktı ve dev, evvelki günden beri bir şey yemedim, açlıktan ölüyorum dedi." (Recinos) "Ne olur bana onun yediğı içtiğı yeri haber verin." (Villacorta)

Sahte su tenekesinin bulunduğu yere gelerek gençler onu mağaranın içine girmeye ikna ederler. "O büyük kabukluyu yakalamak için onun karın üstü, sürünerek deliğe girmesi gerekiyordu." Devın vücudu delikten kaybolunca Hunahpü ve Ixbalamque, "ortasını evvelce oydukları dağı üzerine devirdiler ve dev böylece ezilerek taş oldu". "Dağ devrildi ve yavaşca göğsü üzerine çöktü." (Recinos)

Bu hikâyenin, bundan evvelki gibi çeşitli anlamları vardır. İlk olarak Zipacna, taş oluşundan sonra dağın ruhu olmuş ve böylece kozmik taşıyıcıyı simgelemiştir. Yalnız, ezilirken sırt üstü uzanmış olduğundan (26) ve bu pozisyonda ezildiğinden ruhu çıkamamış ve dağın içinde mahpus kalmıştı. O zamandan beri ölümler ve büyücüler

(25) Memorial de Tecpan Atitlan, A. Villacorta Tercümesi. Fatamala, 1934.

(26) Bu bölümdeki çeviride bir anlamsızlık, ya da ekseklik var. 'Dev yüz üstü -eğilerek'. G. Raynaud- girdiğı mağarada nasıl sırt üstü yatmış olarak ezildi? Bunu Popol-Vuh'un Raynaud çevirisi açıklıyor: Devın eğilerek girdiğı mağaradaki çukurda, su tekesi "sırtına doğru dikilmişti, hileleri yarığın sonundaydı". Birinci girişinde tekeyi yakalayamayan dev, ikinci girişinde yüzünü ona doğru dönmek zorunda kalır ve o bu durumdayken yıkılan dağ "kalbının üstüne" iner.

DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ

ruhlarının çıkıp serbestçe bedenlerine dönememesi için yüz üstü değil, sırt üstü bırakılırlar. Bu yüzdendir ki Gukup Cakıx ağaçtan sırt üstü düşerek ölmemişti. Bu tehlikeyi önlemek için ikizler, üzerine dağı yıkarak ve orada ruhunu hapsederek Zıpacna'nın ağzını mühürlemişlerdir.

Gukup Cakıx ve Zıpacna'nın sırt üstü düşüş mitleri, Chorti büyücülerinin ve ölülerin almaları gereken pozisyonu belirleyen ön örneklerdir. Diğer taraftan Popol-Vuh bize ölüm tanrıları Ajamez ve Ajaltokop'un kurbanlarını onların canını almak için yere sırt üstü uzattıklarını söyler.

Kişe hikâyesi "Kibirli ve gururlulardan ikincisi böyle yok oldu." der.

Hunrakan ve tezahürleri: Gök gürültüsü, yıldırım ve şimşek konuşur ve ikizlere şimdi devlerin sonuncusu Caprakan'ı ortadan kaldırmalarını söyler. "İrademiz budur, çünkü onun yeryüzünde yaptıkları iyi değil; büyüklükte güneşe ve aya eşit olmak istiyor. Onu kurnazca güneşin doğduğu yere getirin." der, Hunrakan ikizlere. (Villacorta) Onlar da "gördüklerinin iyi olmadığını" cevaplar ve "Göğün kalbi olan siz, ancak siz mevcut olmalı ve yaşamalı değil misiniz?" diyerek Birlik inancını yeniden doğrularlar.

Gençler Caprakan'ı aramaya koyulurlar. (Caprakan Hunrakan'ın teogonik karşıtıdır. Bu isimlerinden bellidir: İki ayaklı ve tek ayaklı) Ve onu dağları sallamakta bulurlar. Yeryüzüne ayaklarının hafif bir baskısı büyük ve küçük dağları sallamaya yeterlidir. Chorti rahipleri de tanrısal güç hakkında aynı anlayışa sahiptirler.

Gençleri gören Caprakan kuşkulandır ve onları sorguya çeker: "Burada ne arıyorsunuz? Sizi tanımiyorum isminiz nedir?" (İlkel zihniyette isim kişinin kendisidir.) Ancak Hunahpû ve İxbalamque, serüvenlerinin hiçbir bölümünde kimliklerini açıklamazlar; çünkü iyice bilirler ki bir kişinin adını bilen onun efendisidir ve kendi büyük gücüyle ona egemen olur.

(Mısırlılar'ın Ölümler Kitabı'nda, bir tanrının adını biletin ona egemen olduğu, sayılamayacak kadar çok tekrarlanır. Saygı duyulan bir tanrının ise ismini anmak

caiz değildir. Örneğin Herodot Ostris'ten bahsedecekken "adını anamayacağım birisi" der)

Hunrakan'a itaat eden gençler, devî güneşin doğduğu yere çekmek için bir bahane bulurlar. Çünkü, Chorti tanrıbilimcilerine göre, doğu dünyanın iyi yönüdür ve orada Maya ve Meksika teogonisinin iyi tanrıları yaşarlar. Nitekim onların etkileri ikizlerin zaferini sağlayacaktır.

Yol boyunca, ikizler sürekli sarbakanlarına üflerler ve hiçbir iğne atmaksızın, sadece üflemeyle kuşları yakarlar. Bu da devin çok hoşuna gider.

Sarbakanın gizli değeri -büyüsüyle etkileyen güneş ışığını sembolü olarak- burada ortaya çıkmaktadır. Bütün mitolojiler genellikle devrin silâhı ile güneş tanrılarının gücünü simgelemektedirler: Hançer, kılıç, balta veya ok. Kişeler tarihlerinin yakın bir döneminde oku ve yayı benimsemişler, bu silâh da güneş tanrının amblemi olarak sarbakanın yerini tutmuştur. Tanrısal simge olarak daha başka bir silâhın kullanıldığı bir devirde sarbakanın zikredilişi, çok uzak bir geçmişte vuku bulmuş gerçek olaylardan bahseden Popol-Vuh'un tarih bakımından güvenilir bir kaynak olduğunu bir kere daha kanıtlar. Tekrar edelim ki ok ve yay Maya-Kişe Mitolojisi'nde bilinmez. Bu da, kültürün oluşumu döneminde bu tip silâhların mevcut olmadığını ortaya çıkarır.

Gençler, kuşları korda pişirmek için ateş yakarlar (yiyeyeceğin pişirilme tekniğinin tanımlanması), fakat kuşu beyaz toprakla sıvarlar. Bu yöntemle Caprakan'ın ölümü ve gömülmesi, benzer büyü (27) yoluyla sağlanmaktadır. Çünkü "nasıl toprak kuşu örtüyorsa, devin vücudunu da örtecektir" (Recinos) Gençler kuşun vücudunu toprağa bularken, Caprakan'ın yemekten başka bir şey düşünmediğini düşünürler. Uygarlık getirici kahramanlar, bu düşünceleri ile, Maya kültür düzeyi ile ilkelerin kaba materyalizmi arasındaki farkı belirler.

"Kuşları pişiriyorlardı, akan yağ ve sudan nefis bir koku yayılıyordu." (Recinos) Bütün bunlar Caprakan'ın iştahını artırıyordu. Ağzının suları akıyordu. Devin bu

(27) *Magie imitative*: Bir şeyin benzerinin yapılarak bu benzere uygulanan etkilerin aslında meydana geleceği inanç ve pratiği.

DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ.

hâli, yiyecek bekleyen köpeğinki gibidir. Dev, inleyerek, bu kadar lezzetli bir yiyecekten bir lokma olsun vermeleri için yalvardı. İkizler büyülu kuşu ona verdiler, bu da Caprakan'ın gücünü yitirmesine neden oldu. Doğu'ya yöneldiği zaman artık dağları titretemedi ve "kuşun sıvandığı toprak yüzünden" (Villacorta) bayıldı.

Gilgamiş destanı, XI. tablet, 155-161 "Hepsini her istikamette çıkardım; bir kurban takdim ettim, dağın tepesinde takdime arz ettim. Hoş kokulu yedi ve yedi ocak kurdum. Bu ocaklara karnış, sedr odunu, mersin doldurdum. Tanrılar kokuyu duydular, tanrılar hoş kokuyu duydular, tanrılar, sinekler gibi, kurban verenin üstünde toplandılar." (28)

Tevrat-Tekvin, Bab 8, Ayet 20-21 "Ve Nuh Rabb'e bir mezbah yaptı, ve her temiz hayvandan ve her temiz kuştan aldı ve mezbah üzerinde yakılan takdimeler arz etti ve Rab hoş kokuyu kokladı..."

Caprakan kızaran kuşların kokusuna bayılıyor. Ut-Napishtim Gilgamiş'a tufandan kurtuluşunu anlatırken, kurbanını verdiğinde "tanrıların duydukları hoş koku üzerine sinekler gibi üşüşüklerini söylüyor; nihayet Tevrat'ta Nuh, takdimesini arz ederken (Rabb'in hoş kokuyu kokladığını) söylüyor.

Burada kokularla insan ötesi güçler arasındaki bir ilişkiyi incelemeyeceğiz. Ancak, insanoğlunun kutsal metinlerinde, onun yaşadığı dönemdeki yaşam biçimi ile bu metinler arasında ne kadar derin bir ilişki bulunduğunu göstereceğiz.

İnsan her dönemde olağanüstü güçlerle ilişkilerini kendi yaşam şartları içinde değerlendirmiş ve o dönemde geçerli değerlerle bu ilişkileri yorumlamıştır. Karnı doyurmanın ne kadar güç ve yiyecek kokusunun o kadar çekici olduğu dönemlerde, tanrılar da insanlar gibi bu kıymetli şeye çekilmektedirler. Adak en kıymetli şeyle vertir ve ilişki bu yolla kurulur.

Tevrat'taki "koku" sadece geçmiş bir dönem için bir referanstır. Ancak Popol-Vuh'taki kullanımı bir devin, barbar ve tekil yaşamaktan hoşlanan bir gücün, bu ilkel

(28) Dr.G.Contenau, Le Deluge Baby Onten, sf. 95.

duyguya kapılarak nasıl oyuna getirildiğini anlatır ve sembolü açmamıza yarar. Artık insan ilkel güdülerin ötesinde bir menfaat görerak akulla davranmalıdır.

Söz konusu tekâmül, insan davranışlarında köklü bir aşamadır. Sonuçta mizansen, istediği kadar masalsı ve çocuksu olsun, meydana gelmekte olan ince ruhsal reaksiyonu ortaya çıkarır.

Aynı olay, Tevrat'ın Tekvin kitabında İshak'ın iki oğlu Yakub ve Esav'ın hikâyesi ile anlatılır.

Önce, Esav Yakub'a "ilk oğulluk hakkını" bir tabak mercimek çorbasına satar. Esav "küllî adem"dir; Esav avcıdır. İshak, ilk oğulluk kutsaması için Esav'ı av avlamaya gönderir. Ancak, küçük oğlu Yakub sürüden kestiği bir oğlak ile gözleri görmeyen babasına yemek yedirir ve babası onu Esav sanarak kutsar.

Neden? Çünkü parazit ekonomi, avcılık dönemi geçmiştir. Şimdi sürü sahipliği ve yerleşmeye yakın bir dönem başlamaktadır.

İlk oğulluk hakkını yitirdiğine ağlayan Esav'a, İshak'ın söylediği sözler ilginçtir:

"İşte meskenin, yerin semizliğinde

Ve yukarıdan göklerin çığından olacak;

Ve kılıcınla yaşayacak ve kardeşine kulluk edecek-

sin;

Ve vaki olacak ki serbest gezdiğin zaman,

Onun boyunduruğunu boynunun üzerinden kırıp atacaksın."

Yakub ise Sukkot'a geçer, kendine bir ev, hayvanlarına ağıllar yapar.

Kutsal yazıların hikâye tarzındaki anlatımlarından zamanla gelişmekte olan insan yaşama çeşitlerinin, realitelerinin nasıl ortaya çıktığı ve birbirine üstün olduğu anlaşılmaktadır. Eski realiteler varlıklarını sürdürürse de, yeninin yanında, önemini kaybetmektedir. Bugün de dünyada av ve meyve toplayıcılığı ile geçinenler vardır. Bugün de hayvan sürüleri ile göçebe olarak dolaşanlar vardır. Ancak ilk oğulluk hakkı, yeni realiteyi benimseyene verilmektedir.

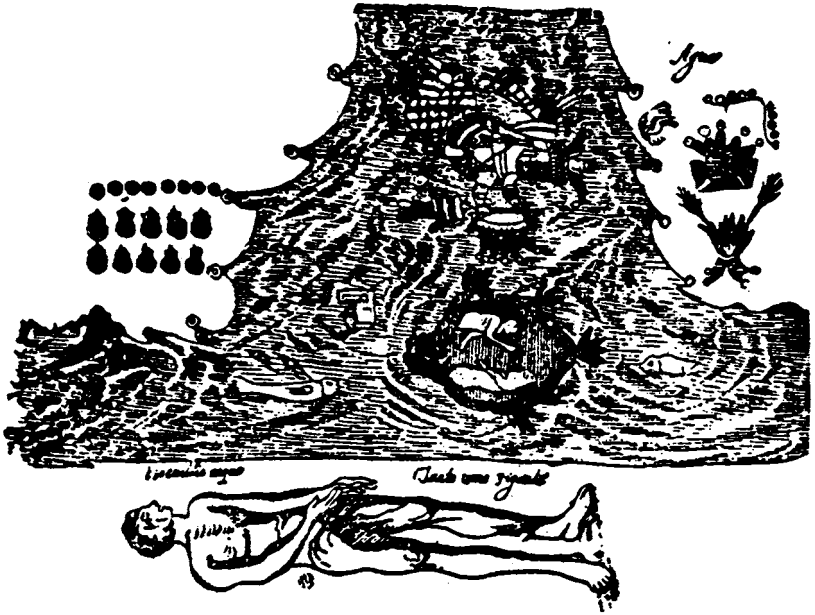
Yakub ile anlatılan bu eski hikâye, Caprakan'ın i-

DEVLERİ YENEN İKİZLERİN ÖYKÜSÜ

kizler tarafından yenilmesi kadar, belli bir tekâmül ka-
nununu ortaya koymaktadır.

Gençler derhal onun ellerini arkasına, ayrıca boynu-
nu ve ayaklarını da bağlar, devirir ve gömerler.

Onu tıpkı, avda yakalanan bir hayvan gibi bağlarlar.
Sonra yere yatırır ve gömerler. Böylece Devler Dönemi bi-
ter. (Şekil 15)

Şekil: 15- Vatikan Kodeksi'ndeki bir resme göre Birinci Çağ'ın sonu.

Popol-Vuh tarafından hayvanlarla mukayese edilen
bu mitolojik devler, halk inançlarınca, bugün kaybolmuş
eski hayvanların kalıntıları gibi düşünülür. Bu anlatım-
ların masalsı havası bir tarafa, yaban hayvanları ile

sürekli çatışma zorunda olan insanlar yanında gerçek devler gibi olduklarını da düşünebiliriz.

Gerçekten de Tevrat'ta buna benzer kayıtlar vardır. Örneğin Nefiltimliler. Bunlar, "Eskiden kalma, şöhretli adamlar"dır.

Davud'un çarpıştığı Gatlı Golyat da böyledir: Boyu altı arşın ve bir karıştı (6x45 cm + 22 cm). Genç bir çoban olan Davut ise, onu zırhsız ve sadece sapan taşları ile vurup öldürmüştür.

Amerika toprağını ilk çiğneyen yerliler hakkında Guaman Poma çok ilgi çekici bilgiler vermektedir: "Bu bilinmeyen topraklarda başı boş geziyorlardı ve vahşi hayvanlarla döğüşmek zorunda kaldılar; onları öldürdüler, memleketi zapt ettiler ve oranın efendisi oldular, çünkü o-
raya tanrısal emirle gitmişlerdi."

Popol-Vuh'da o zamanın yaşamına ait canlı tablolar bulmaktayız: İnsan dağ, tepe ve nehir kıyılarında dolaşıyordu. Maddenin üstüne yükseleliyordu ve ruhunu işleyecek zamanı yoktu. O zamanlar "Şamanizm"den ayrılmaz meslekler olan hekimlik ve büyücülük yoktu; sosyal yapı bireysel, aile sınırlıydı; ana babası ile birlikte yaşayıp kendi hesaplarına çalışan iki çocuk o dönemin aile örneği olarak verilmektedir.

Popol-Vuh bize yiyeceklerin hazırlanış biçimini, av hayvanlarının taşınmasını anlatır ve yiyeceğin sadece et ve yaban meyvelerinden oluştuğu bu ilkel yaşamın materyalizmine dikkati çeker. O zamanlar ok, yay, hatta sarbakan yoktur.

Bu, insanlık tarihinde, o döneme ait tek dokümandır.

İKİNCİ ÇAĞ

KÜLTÜRÜN OLUŞUMU

CAMELER İMPARATORLUĞU

Yedi Ahpu, gökyüzünün yedinci katından yeryüzüne yedi mısır mahsulünü dölemek için inerler. Yine bu yedi Ahpu, yerin kalbine inip orada insanlaşırlar. Cehennem dünyasının merkezine varırlar, çeşitli eziyetler çekerek sonunda Cameler'in elinde ölürler. Böylece yeryüzünü kanları ile bereketlendirir ve mısırı hâsıl ederler.

Burada yeni tanrılar söz konusu değildir; belli bir işlevi anlatan, başka bir ad taşıyan aynı teogonik gruptur. Gökyüzünden inerek tanrı-yedi, bir yeryüzü tanrısı olur ve mısırı yaratmak için yeryüzü tanrıçasıyla ortaklaşa çalışır.

Cabahuil, gökyüzünün kalbi, Hunrakan ve yedi Ahpu arasındaki ayırma dikkat edelim: Birincisi gök tanrısıdır. İkincisi, kendinin bir parçası olan yeri yaratır ve öbürü yeri hâsıl etmek üzere döller. Hepsî yaratıcı tanrılardır, aynı teogonik varlıkla eşdeğerlidirler, fakat gerçekleştirdikleri yaratma tipi değişiktir ve tanrısallığın görünüş ve ıstım değişikliği ile belirlenirler.

Yedi sayısı tanrısal kişilikleri, gök cisimlerini ve meteorolojik olaylara bağlı kozmik bölümleri gösterir. Bu anlayış Maya-Kişeler'in takvim, astronomi, matematik, astroloji, kronoloji, (yılların sayımı) sistemlerinin yapısının temelidir. (Yedi Ahpu'nun eşdeğeri olan yedi Ahau çok önemli bir takvim sayısıdır.) Bu, dünya, tanrı, tanrıla ilgili bilgilerden ayırt edilemeyen sayılar anlayışı ikinci etnik dönemden itibaren vardır. Yani topra-

ğın ekilmeye başlandığı dönemde ortaya çıkar.

Kişe el yazması "Bir çeşit sis tanrıları örtüyordu." diyerek çağın barbarlığı ve yarı karanlığına işaret eder. Chortiler bu fikri "Devlerin Dansı" oyununda güneşi ve ayı temsil eden aktörlerin yüzlerini örtmesiyle ifade ederler. Aynı anlayış Ahpular'ın "geceleyn doğuşlarında" da vardır. (Recinos,Villacorta) Yani barbar dönemde daha güneş ve ay yaratılmamışlardır.

Rastgele av ve meyve ile geçinen insanlar ne aya ne de güneşe dikkat ediyorlardı. Bir takvim sahibi olmak için bu gök cisimlerinin hareketini gözlemek gerekiyordu. Nasıl ilk uygarlıklar (Sümer-Babil) uzun uzun bu gözlemleri yaptıktan sonra düzenli bir yaşama başladıysa Colomb'dan evvelki Amerika'da da aynı olayla karşılaşmaktayız.

Bu husus Kur'an'ın XXXVI Yasin Suresinde; (Ayet 37-40) anlatılmaktadır: "Gece de onlar için bir ayettir. Biz geceden gündüzün ışığını çekeriz, onlar da karanlıkta kalırlar... Ayın devri için konaklar tayin ettik. Ay her devrinin sonunda kurumuş eğri hurma dalı gibi kalır."

Chumayel'in Chilam Balamı'nda Uuc-cheknal (yedili) dünyaya indiği zaman "Yer henüz aydınlatılmamıştı; ne güneş ne de ay vardı." derir.

Aynı konu Kur'an'da (Fıyamet LXXV. 7-9):Gözler kamaşıp karardığı, ay bûsbûtün tutulduğu, ayla güneşin bir araya helip birleştiği zaman..." diye anlatılır.

Kişe el yazmasında da, Kur'an'da da bir yönden dikkat gök cisimlerine çekilmekte, diğer yönden aydınlık ve karanlık sembolleri uygarlık ve barbarlık anlamlarını vermektedir.

Yedi Ahpu uygarlık getiren kahramanların babalarıdır (veya babası). Ahpular'dan bir teki iki erkek çocuğun babasıdır: un Batz,Hun Chouen. Bunlar uygarlık getiren kahramanların (29) kuzen veya kardeşleridir. Maya gelenğinde bu akrabalık terimleri arasında bir fark gözetilmez. Bu terimlerin ve makro ailenin kökeni o devre uzanmaktadır. Hun Batz ve Hun Chouen, tannısal tabiatları dolayısıyla büyük bilgelerdi. Ahpular'ın birinden sa-
(29) Yani Ixquic'in doğuracağı ıktzlerin. (Bkz. İleri Bahçecilik.)

nat yeteneklerini tevarüs etmişlerdir: "Şarkı söyler ve dua ederlerdi; iyi kuyumcu, yazar, oymacı ve taş yontucu idiler." (Villacorta) "Kâhindiler, flüt çalar, sarbakan kullanırlardı." (Recinos)

Böylece, o zamanın tanrıları kültür yaratıcılığı görevini yüklenmişlerdir; insanlara yaşam sanatı ve bilimini öğretirler. Fakat bu kültür tipi henüz Maya-Kişe değildir. Çünkü ikizlerin kuzenleri Hun Batz ve Hun Chouen gerçek uygarlık getirici kahramanlar değildir. Nitekim daha sonra Huna Ahpu ve İxbalamque'ye yenileceklerdir. Bununla beraber akrabalıkları Maya kültürünün başlangıç ve daha sonraki dönemi arasında bir bağ olduğunu ifade etmektedir.

Yedi Ahpu zamanlarını top oynayarak geçirmektedirler.

Popol-Vuh, top oyununun (30) kökeninden bahseden tek Amerikan kaynağıdır. Bu oyunun hangi etnik dönemde ortaya çıktığını bildirmekle kalmaz, sembolik değerini de açıklar. Oyuncularla, güneş-tanrılar arasında açıkca belli olan bir paralellik vardır: Kâinatın dört köşesinden merkezde toplanırlar. Bu merkez oyun alanıdır. Orada kişiliklerinden kaybetmeksizin iki hatta dört kişi hâline geçerler. Teogonik bireysellikleri aynı zamanda hem tek ve hem çoktur. Oynamak için en güzel giysilerini giyerler; bu giysiler güneş-tanrının işaretleridir.

İkişer ikişer evrenin doğu ve batı kesiminden gelerek merkezde güneş-tanrı olarak birleşirler. Bu birçok beden bir baş altında toplanması, oyunun topa vücutlarıyla değilerek baş, ayaklar ve eller ile dokunulmaması kaidesinde ortaya çıkar. Aksi hâlde bir puan kaybedilir. İki veya daha fazla beden bir tek topa devamlı teması hipotazlardan teşekkül eden ulûhiyetin tek tanrıci prensibini açıklar ve grubunun başını kullanmaması ile temsil edilir; çünkü güneş tanrısının sembolü olan top, sırasıyla birinin veya diğerinin başı yerine geçer.

Bu çok bedenli tek kafa imajı Maya düşüncesinin karakteristiklerinden biridir. Chilam Balam'da Chumayel' (30) *Jeu de Paume*: Çok eski bir oyun olup raket ve vurma sopası bulunmadan avuç içi ile oynandığından (Fransızca *Paume*: Avuç içi, *clat*) *Palma*, bu ismi almıştır.

in zikrettiği Oxlahun-Oc'u (on üç ayaklı) hatırlatmak kâfidir. Oyun alanının merkezi, dünyanın merkez veya eksenidir. El yazmalarında veya abidelerde görülen oyun resimleri bu söylenenleri doğrular niteliktedir ve Popol-Vuh'un kozmo-teogonik prensiplerini belirler. Bu hiyeroglif şeklindeki figürlerin bazıları, doğuda ve batıdaki altı kozmik güneşe tekabül eden çizgiler ve merkezdeki topla tanrısal yedilemeyi tamamlar.

Copan'daki oyun alanında yan sıralarda altı papağan heykeli vardır. Üçü doğuya, üçü batıya bakar. Yani, tanrı-yediye tekabül eden astronomik pozisyonadırlar. Paralel çizgi, yani güneşin zenitten geçme çizgisi, oyun alanını olduğu gibi gökyüzünü de iki eşit bölüme ayırır, doğudan batıya evrenin merkezinden geçer. Maya anlayışına göre papağan, güneş tanrının kılık değiştirmiş şeklidir. Bir çizgi ile ikiye ayrılan oyun alanı, açık ve kapalı gökyüzünü, geceyi ve gündüzü, ışık ve karanlığı, bir tarım dininin temelindeki ikili anlayışı gösterir. Magliabecchi el yazmasının sekseninci sayfasında güneşin yedi pozisyonu, yedi ölü kafası ile gösterilir. Popol-Vuh'un ileride anlatacağı yedi Ahpu'nun ölümü, bundan daha açık anlatılamaz.

Bir kere daha mit ile geçmiş ve şimdiki dinsel ayınlar ve Colomb öncesi Amerika sanatı arasındaki bu yakın ilişkiyi görebiliyoruz.

Her ne kadar bir abide büyüklüğündeki top oyunu alanının yapımı İkinci Çağ'a erişmezse de Ahpular mitiyle verilen örneği izlemiştir. Bu oyun zamanlar boyu evrensel-toplumsal anlayışı göstermektedir.

Topun varlığı kauçuğun ve lateksin (31) dondurulma yönteminin bulunmasına bağlıdır. Bu bulgu açıkça Amerika kökenlidir ve Popol-Vuh bunun zaman ve mekânını belirler. Üstelik kauçuğu ifade eden İspanyolca sözcük (hule) Maya kökenlidir. Pasifik kıyılarındaki Maya bölgesinde iki çeşit yabani kauçuk vardır: Castilloa elastica ve ficus elastica. Sonuçta, kauçuk ilk olarak Amerika'da Mayalar ülkesinde, tarihlerinin ikinci etnik döneminde işlenmiştir.

(31) Bitki sütü.

Popol-Vuh'un öyküsüne devam edelim:

Recinos'a göre bir atmaca, Villacorta'ya göre bir karga, yıldırım ve gök gürültüsü tanrısı Hunrakan'ın habercisi olarak yedi Ahpu'nun top oynadıklarını görmeye gelir. "Yer Xibalba'ya çok uzak olmadığından, yırtıcı kuş çabucak Hunrakan'ın bulunduğu gökyüzüne çıktı." (Villacorta) "Bir anda gökyüzüne, Hunrakan'ın yanına çıktı." (Recinos)

Bu bölümde, güneş gökyüzünde zenitteyken ışığının dik olarak yeryüzüne inışı gibi, gökyüzünün merkezinden yeryüzünün merkezine dikine inen yırtıcı kuş, haberci, nahual veya kılık değiştirmiş gök tanrısı sembolizminin açık bir tanımına sahip oluyoruz.

Bu açıklama Chorti rahiplerinin ağızdan ağıza naklettikleri geleneklere de uymaktadır. Onlar bu gökten inen kuşa, Popol-Vuh'daki gibi Wak ve Kut demektedirler. İnışı, Ahpular'ın inışı gibi, yerin gök tarafından döllenmesini sembolize eder.

"O zaman Xibalba'nın (32) yolunu tuttular, Orada oynayabileceklerini sanıyorlardı. Fakat Xibalba'nın babaları ve egemenleri Hun Camé ve Gukup Camé tarafından işitildiler." (Villacorta) Yeraltı dünyasının beyleri, yeryüzünde Ahpular'ın çıkardığı gürültüden rahatsız olmuşlardı. Onları kendi memleketlerine çağırdılar ve orada oynayacakları bir oyun için onlara meydan okudular. Burada, birbirine zıt kuvvetlerin birbirlerine meydan okuyuşunu görüyoruz: "Bize hiç saygıları yok; bizden korkmuyorlar, tepemizde çekişiyorlar, dediler Xibalba'dakiler." (Recinos) "Xibalba'dakiler hepsi birlikte, bizden daha büyük, daha kuvvetli kimseler olamaz dediler." (Villacorta)

Yukarıdaki paragrafta, İkinci Çağ'ın kültür tipini canlandıran sahte tanrıların organizasyonlarının sahiplerine benzediği ortaya çıkıyor. Onlar gibi hep birlikte karar almak üzere toplanan bir yedili oluşturuyorlardı. Fakat yer ve gök kuvvetleri birbiriyle zıtlastıklarına göre, evrensel bir uyum henüz yoktu.

"Derhal meclis hâlinde toplandılar. En büyük yarğışlar Hun Camé ve Gukup Camé idi. Diğerlerini bey yapan (32) Cehennem, öbür dünya.

onlardı". (Recinos) İlk defa, şefler toplantısında iki en güçlü şef tarafından bey yapılan üyeler görüyoruz. Bundan evvelki dönemde, Gukup Cakix, baba ve topluluğun şefiydi. Fakat çocukları üzerinde bile otoritesi yoktu.

Sonra Popol-Vuh Kişe cehennemini dolduran varlıkların isimlerini sayar. Bunlar insanların çeşitli felâket ve hastalıklarını meydana getirmektedirler. Yerlilerin, hastalıkların patalojik değil psişik sebepleri olduğu hakkındaki inançlarının kökeni buradan meydana gelmektedir. Caméler Ahpular'a haberci olarak dört baykuş gönderirler. Bunların isimleri Chavi Tukur, Hunrakan Tukur, Cakix Tukur ve Jolom Tukur'dur. O zamandır, Popol-Vuh'un öğretisine en ufak noktasına kadar uyan Maya-Kişeler, baykuşu ölüm habercisi sayarlar. "Tukur" sözcüğü de güncelliğini korumaktadır. Kötü işlerle uğraşan büyü-cüye Tukur denilmekte ve bunların baykuşa dönme gücüne sahip olduklarına inanılmaktadır.

Oyun alanına gelen baykuşlar Ahpular'a Caméler'in haberini şu sözlerle iletirler: "Efendilerim diyor ki onlara gitmeliymişsiniz, sizlerle oynayacaklarını. Her biri işaretleleriyle kendilerini tanıtacaklar. Mızrak, eldiven gibi oyun âletlerinizi ve topunuzu da götürmeniz gerek." Xibalba beylerinin istedikleri Ahpular'ın âletleriydi. Süsleri, yüzükleri, eldivenleri, taçları, maskeleri Hun Hunahpu ve Vucup Hunahpu'nun takılarıydı. Xibalba'nın beylerinin dileği onları bu süslerden, yani tanrısal niteliklerden sıyırmaktı.

Kur'an'ın VI. Araf suresi, Ayet 25,26 da kötülükten koruyan sembolik giysiler anlatılmaktadır. Bunlardan en iyisi takva giysisidir. 26. Ayet şöyle der: "...Ana ve babanızın üzerindeki örtüleri çekip sıyırarak onlara kötü temayülleri göstermekle cennetten çıkarttığı gibi şeytan sizi de azdırmasın."

Cehenneme inişte süslerden sıyrılma sembolü İhtar'ın cehenneme inişinde açıkca görülür: Başındaki tacı, boynundaki lâcivert taşından gerdanlık, göğsünü süsleyen kıymetli taşlar, elindeki yüzükler, süslü göğüslüğü (33) sonuncusuna kadar bütün örtüleri. (Bkz. Le Déluge (33) Bu çeşit süslü göğüslüğü eski İbrani din uluları da giyerdi.

Babylonen, Dr. G. Contenau, sf.214 -İştar'ın Sümerce adı: İnanna.)

Bu süslerden arınmanın tam tersini de Kur'an'ın XXII. Hac Suresi 23. Ayetinde görmekteyiz. Ancak burada konu cehenneme iniş değil, cennete çıkıştır: "Hakteâlâ tıman edip doğru dürüst işler işleyenleri altında ırmaklar akan cennetlere sokar. Onlar orada altından bileziklerle, incilerle süslenirler, oradaki giyecekleri hep ipektir."

Onlara büyü yoluyla hâkim olabilmek için Caméler rakiplerinin işaretlerini tanımalıydılar. Kişi demek, adı demektir. Ad bilinerek kişiye egemen olunurdu. Yerli düşünüşün bu özelliği Maya ailesinden dillerde (olmak) (Fr. être, İng. to be) fiilinin mevcut olmayışını da açıklar.

Ahpular yeraltı dünyasındaki meşum yolculuklarına hazırlanırlar. Fakat daha önceden analarından izin almaya giderler. Çünkü babaları ölmüştür. Bu andan başlayarak büyük ana ailenin tek başkanı olarak ortaya çıkar, baba ve büyük baba silinir. Ahpular'dan birinin iki çocuğu Hun Batz ve Hun Chouen'in sadece büyük anaları vardır. Yedi Ahpu gitmeden, Hun Batz ve Hun Chouen'e, sanatları, şarkıyı, duayı, sürdürmelerini, evin ocağını söndürmemelerini ve "büyük analarının kalbindeki sıcaklığı söndürmemelerini dilerler". (Villacorta)

Bu basit sözcüklerle ailede büyük ana kültü yerleşir. Bu çocukları ve torunları tarafından tam bir kült konusu olan büyük ananın önde gelen rolü, bu dönemde makro aile tipinin mevcut olduğunu, siyasal egemenliğin erkeklerde (Caméler) olmasına rağmen, oturan yerin ana evi (résidence matrilocale) olduğunu gösterir.

Aynı zamanda yeni bir teogonik kategori kurulmuştur; bu da ocağın tanrısıdır. Ahpular'ın nahualı veya dublesidir. Ocağın alevleri Ahpular'ın hatırası olarak kalır. Daha sonra cehenneme indikleri zaman da Hunahpu ile İxbalambaqué'yı de mısır sapları temsil edeceklerdir. Burada Ahpular'ın ocak alevi ile mukayesesı Hint Mitolojisi'ndeki Agni'ye benzemektedir. Şimdiki Maya-Kişeler'in mitolojik dönemden kaynaklanan anlayışına göre, ocağın ışığı tanrısal ruhun materyalizasyonudur; bir mum ışığı da bir ölünün ruhunu simgelemektedir. Maya düşün-

cesinin en eski biçimlerini saklayan Mamlar'da ocak tanrısı, ocağın üstüne konulan kabın dayanağı üç büyük ve üç küçük taşla sembolize edilmektedir. Kapla birlikte yedi eden bu unsurlar Ahpular'ın sayısıdır. Chorti anlayışına göre, -Popol-Vuh'da da aynıdır- tarım tanrısı aynı zamanda ateş tanrısıdır; gökyüzünden düşen yıldırım, yerin iç sıcaklığı, büyük ananın kalbini ısıtmak için Ahpular'ın yaktığı ateş gibi.

Kozmo-teogonik plânda, büyük ana, yer tanrıçasını ve onun kalbi yeryüzünün merkezini temsil eder. Tarım tanrısı her yerde hazır ve nazırdır. Bize Ahpular'ı, insanları ve bitkileri yaşatan hayat ve ateş tanrısının arşetipleri olarak tanıtan Popol-Vuh'un öğretisine uygun olarak, Chorti rahipleri, tarım tanrısını "gökte ve yerededir ve aynı zamanda ateş tanrısıdır." diye tanımlarlar.

Ateş tanrısı ve ikizlerin babası olarak, o (veya onlar) yeraltı dünyasına inişte, ikizlerden öncedirler. Takvimde de "Gecenin Hâkimleri"nin başında gelirler.

Bu benzetme, ocağın kutsal alevinin hiç sönmemesi inancını doğurmuştur; bu âdete günümüzde de uyulur.

Xibalba beylerinin talimatına aykırı olarak Ahpular süslerini çıkarırlar ve topla birlikte evlerinin üstündeki bir deliğe yığarlar. Böylece Caméler onların bedenlerini kurban etseler bile durumlarını belirleyen işaretlere sahip olamayacaklardı. İxmucané'yle heyecanlı vedalaşmaları sırasında kadın ağlar. Onlar da "üzülmeyin; gidiyorum ama henüz ölmedik" derler. (Recinos) Bu birkaç sözcük dönemin animik inançlarını ifade etmektedir.

Ay-yer tanrıçası olarak İxmucané, gözyaşlarıyla gökyüzünün kıymetli suyunu yeryüzüne döken su tanrıçası görevini de belirlemektedir. Büyük ana olarak da, gözyaşlarıyla yerine getirilen ayrılış törenini tesis eder. Bu ayrıntı etnolojik açıdan büyük önem taşımaktadır.

Ahpular Xibalba'nın baykuşları öncülüğünde engebeli bir bölgeye iner ve bir nehir kıyısında bir boğazın girişini bulurlar. Yeryüzünü yeraltından ayıran cehennem kapılarına gelmişlerdir. Cehennemin dört ırmağını başlarına bir şey gelmeden geçtikten sonra, kendilerini bir dörtyol ağzında bulurlar. Ne yapacaklarını bilmedik-

lerinden kaybolduklarını sanırlar. Yollardan biri kırmızı, öbürü siyah, diğerleri de beyaz ve sarıdır.

XXXV. *Fatır Suresi, Ayet 27* "...Dağlarda da kırmızı beyaz, kırmızı kırmızı, türlü türlü renklerde, kapkarı renkli de yollar peyda ettik..." XXX. *Rum Suresi'nde de: ...O'nun ayetlerinden biri...renklerinin ayrı olmasıdır...*" denilmektedir.

Bu yeraltı geometrisinden ilk söz ediliştir. Diğer kozmik plânların (yeryüzü ve gökyüzü) benzeri bir geometridir bu. Aynı zamanda tören renklerine ilk atıftır.

O zaman siyah yol konuşur: "Ben Bey yoluyum." der ve o yolla kaybolurlar (Burada sözcükler çift anlamlı, doğrudan ve dolaylıdır.). Bu yolla doğrudan, üstü hasırlarla örtülmüş, Xibalba'nın beylerinin bulundukları yere gelirler. "Orada sonlarını buldular." (Villacorta) "Varır varmaz yenilmişlerdi." (Recinos) Güneş işaretlerinden soyunduklarından beri sihir güçleri yitirmişlerdi, böylece, Xibalba beylerinin eline kolayca düştüler. Kışe hikâyesi, önceden kaybetmişlerdi, der.

Sihir gücünü kaybetmek, bilgiyi de kaybetmeyi içerir. Çünkü bu iki nitelik karşılıklıdır. Ahpular'ın en ufak bir bilgi sahibi olmadıkları yeraltı dünyasının dış görünüşüne ilişkin çahillikleri buradan gelir. Bu fikir aynı zamanda, evrenin bu bölümü üzerindeki bilginin yokluğunu da açıklar. Chortiler'e göre gün ışığı, insan zekâsı gibi, yeryüzünü maddî ve manevî yönden aydınlatma gibi ikili bir fonksiyon yüklenmiştir. Bu inanca uygun olarak gün batımından sonra hiçbir anlaşma yapmazlar. Çünkü o zaman eşya gün ışığının kendine verdiği sihir gücünü yitirmişti. Güneş kültünün rahipleri kötü güçleri uzaklaştırmak için gün ışığını simgeleyen tüylerden yapılmış bir manto giyerler. Bu ışıklı örtünün kaybı, Ahpular için, Xibalba'nın kötülüklerinden koruyacak tılsımın da kaybı olur. Böylece rakiplerinin kendilerini istedikleri yere sürüklemelerine ses çıkarmazlar ve bu boyun eğiş tam bir yenilgiyi zorunlu kılar. Bu, o zamandan beri değişmemiş Maya düşüncesinin ilgi çekici bir yönüdür.

Bu paragrafta, bundan başka, kozmik yolların duyan ve konuşan canlı varlıklarla bir tutulduğu Chorti inan-

cının mitik ön belirtisini buluyoruz. Yerliler onları canlandıran ruhu incitmemek için bu kutsal yollarda hiçbir zaman yatmazlar.

Popol-Vuh, Hun Camé'nin evi hasırlarla örtülüdür, der. Böylece ikinci etnik dönem idarecisinin mevkîini bu rumuzla belirler. Gerçekten hasır, güneş tanrısının yer-yüzü temsilcilerinin kullandıkları bir semboldür.

Onlardan biri, Kişelerce, Hasır Beyi (Ahau Ahpop) diye tanınmaktaydı. Aynı adı Chortiler güneş tanrısına "Hasırın Efendisi" olarak verirler. Bu tanrının mihrabı hasırlarla süslüdür. İkinci Çağ'da Ahpular'ı ortadan kaldırarak bey (Ahau) veya dönemin mutlak idarecileri olan Caméler'e, bu beylik sıfatı intikal ediyordu. (Chorti dilinde tanrı veya bey aynı Yum sözcüğüyle ifade edilir. (Tıpkı Tevrat ve İncil'deki RAB sözcüğü gibi.) Camé'nin güneş tanrısı sıfatı evini örten hasırlarla simgelenmektedir. O zamandan beri Pop (halı) idarecilerin kudretlerinin bir belirtisidir. Camé dünya idareciliğinde ikincidir. Popol-Vuh'un örneklerini izleyen Maya-Kişe zamanlama sisteminde aynı sıra görülür. Gerçekten Maya dilinde (Cimi) ile eşdeğer olan Camé idareciler seviyesinde ikinci sırayı işgal eder. Chumayel'in Chilam Balam'ı Camé'nin egemenliğe geçişini şu sözlerle açıklar: "Siyah (34) idareci hasır üstüne kaldırıldı ve tahtına oturdu." (Mediz Bolio tercümesi)

Yolculuklarının sonunda Ahpular, Xibalba beylerinin diktikleri tahtadan mankenlere rastladılar ve Caméler'in karşılarında olduklarını sanarak onları selâmladılar. Mankenlerin cevap vermeyişi Xibalba beylerini çok güldürdü.

Bu hikâye o devirde tahtadan putlar yapıldığına ve düşmanı aldatmak üzere savaşçı biçimine sokulmuş mankenlerin kullanıldığını gösteriyor. Birkaç yıl evvel Honduras'taki Ferrara yerli grupları aynı taktiği kullanmışlardır.

Sonra Hun Camé ve Gukup Camé konuklarına oturacak yer gösterdiler (O zamandan beri değişmemiş bir protokoldür bu.). Fakat oturulacak yerler Ahpular'ı yakan ve (34) Siyah renk Caméler'i karakterize eden barbarlığın sembolüdür.

hemen sıçramalarına sebep olan ateş gibi kızdırılmış taşlardı, bu da Caméler'i gene güldürdü.

"Krampları varmış gibi, eğilip bükülerek gülmekten ölüyorlardı; o kadar ki kemikleri birbirlerine vuruyordu." (Villacorta)

Kötü bir durum karşısında duyulan bu sevincin canlı bir tasviri, İkinci Çağ'ın adamlarının karakteristiği olan zalimliği belirtmektedir. Diğer taraftan gülerken kemikleri takırdayan Caméler'in çizdiği tablo, Maya ve Meksika el yazmalarındaki bir iskeletle gösterilen ölüm tanrısı figürünü hatırlatmaktadır.

Ziyaretçilere yer gösterme âdetine paralel olarak ev eşyası arasında taş sıraların önemli bir yer alması da ilk olarak zikredilmektedir. Kökeni İkinci Çağ'a varan bu kültür ögesi Maya el yazmalarındaki ölüm tanrısı figüründen ayrılmaz. **Şekil 16'**da görüldüğü gibi Tanrı, taş sıranın ve daha sonraki klâsik devir Maya sanatındaki tahtın ilkel şekli olan yontulmamış bir taş üzerinde oturur. Bu ayrıntı görünüşte önemsiz olmakla birlikte bir otorite simgesi olduğundan, oturma yerinin önemi büyüktür.

Bundan daha da ötede, ikinci etnik dönemde taş kullanılışı yalnız oturma yerlerine inhisar etmemekte ve öğretmek için kullanılan taşlara da uzanmaktadır. Buradan da bu araçla Camé sözcüğü arasındaki etimolojik ilişkiye geçebiliriz. Bu ilişki ölüm tanrısı ve öğretme taşı anlatmakta kullanılan köklerin birlikte değişimlerine dikkat edersek daha da artar. Böylece Kişe dilinde öğretme taşı Caâ'dır; kök Camé sözcüğüyle aynıdır. Chorti dilinde ise öğretme taşı cha ve ölüm tanrısı da Cha Mai'dir. Villacorta Camé sözcüğünü, Coa= öğretme taşı ve me= parçalamak, un ufak etmek diye çevirir.

Camé adının içeriğinde bulunan bu fikir, daha o zamanlarda, şimdi de olduğu gibi, yiyeceklerin öğütüldüğünü göstermektedir.

Bundan sonra Xibalba beyleri kurbanlarını karanlık bir mağaraya sokarlar. Bu arada onları nasıl azar azar öldüreceklerini düşünmektedirler. Karanlık mağara işkencesi, kurbanların Caméler emriyle çam odunu ve tü-

tünle ateşi canlandırdıkları duman dolu cehennemi bir mağarada kapalı kalmasından ibaretti. Ve bu, mağara yanan bir fırına dönüp, hava nefes alınmaz duruma gelinceye kadar sürüyordu. Ahpular, bu hikâyede, tütün yedekleri tükenene kadar tütün içerek, bugün de Chortiler arasında geçerli olan tütün içme törenini ilk olarak belirler. (Şekil 17)

Şekil 16

Şekil 17

Şekil: 16- Taştan koltuğu üzerinde Ölüm Tanrısı. (Dresden Kodeksi)

Şekil: 17- Ahpu'nun benzeri olan Tarım Tanrısı. Sigar içmekten ibaret olan âyinin yapılışını ilk gösteren odur.

Popol-Vuh, Xibalba'nın çamının (chaj), terebentinde ıslatılmış çam odunu parçaları olup bunların kemik gibi ayırdıklarını anlatarak, tanımını yapar. Bu tanım, yer-

KÜLTÜRÜN OLUŞUMU

İlilerin bugün de yaptıkları gibi, aydınlatma sisteminin meşale gibi kullanılan reçineli çam parçalarına dayandığına şüphe bırakmaz. Dumanlı mağara İkinci Çağ'da aydınlatma biçimi hakkında bize bilgi verir ve Kışeler arasında çok yaygın olan buhar banyosunu hatırlatır.

İçilen tütünün, hâsıl ettiği dumanın, çırayla ateşlenmesinin tekrar tekrar söz konusu edilmesi (en az satır arasında dört defa) o devirde tütün kullanıldığını, sonuç olarak da tütün bitkisi ve tütünün niteliklerinin bilindiğini ortaya koyar. Popol-Vuh tarafından belirtilip açıklanan zic (sigara) sözcüğü gibi, sigara içme âdetinin Colomb öncesi Amerika'daki coğrafi yaygınlığı da, bu kültür ögesinin çok eski olduğunu göstermektedir.

Sigar sözcüğünün kökeni cıgale'den gelmektedir. Bu ad eskiden Antiller'de, Maya dilindeki zic kökü ile ilgili olarak, sigar'a veriliyordu. Tütün tanrısının adı Kışeler'de Zic-Ahau'dur ve tütün içmek anlamına gelen sözcük zıkar'dır. Öte yandan zic veya sic kökü Guatemala'nın Pasifik yörelerindeki yer adlarına girer; örneğin Sicalla. Popol-Vuh'un zikrettiği bütün bitkilerde olduğu gibi yabancı tütün bitkisi de Batı Guatemala'da bulunmaktadır: Huehuetenango, San Markos, Quezaltenango'da halk deyimini ile tütüne bobo (aptal, budala anlamına) denilmektedir.

Karanlık mağaradan sonra sıra soğuk mağaraya gelir. Sonra kurbanların gidecekleri yer, kükreyip birbirini tırmalayan kaplanlar mağarasıdır. Dördüncü işkence yeri vampirler (kan içici yarasalar) mağarasıdır. Beşinci de sileksli mağara. Buradaki sıpsıvrı taşların üzerinden koşar adım geçmek gerekmektedir. Fakat Ahpular, Caméler tarafından sayılıp dökülen bu yerleri tanımak olanağını bulamazlar, çünkü karanlık mağaradan çıkışta, onların yakmaya zorlandıkları çam çıraları ve tütünler geri istenir. Tabii bunları iade edemedikleri için de Caméler tarafından ölüme mahkûm edilirler.

Bunun üzerinde Ahpular'ın başı kesilir ve parça parça edilirler. "Hun Camé ve Gukup Camé, kesilmiş parçalarını çürüyene kadar saklayalım dediler". (Villacorta) Pucbal-chaj denilen yere gömüldüler, ancak başları bir ağacın dallarına asıldı.

Kafa kesmek, vücudu parçalara ayırmak, başları bir ağacın dallarına asılırken yedi Ahpu'nun cesedinden arta kalanı çürüyene dek bir çukura atmak, zamanın esirleri öldürme biçimini yansıtmaktadır. Ölü gömmekte o çağda iki usul caridir: Ceset çürüyene dek saklamak ve topluca gömmek. Fakat, bu parçalara bölme ve bu parçalar çürüyene kadar gömmek kafaları gövdeden ayırdıktan sonra Ahpular'ın bitki tanrıları olarak belli başlı bir fonksiyonlarını ifade etmektedir: Gövde parçalara bölünmekte, yeni bir bitki hâsıl ettikten sonra çürümektedir. Bu tanım, yumrulu köklerin, o dönemin temel yiyecekleri olan ve Ahpular'la simgelenen yucca veya manioc'un yetiştirilme yöntemini çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır. Chumayel'in Chilam Balam'ı, bir Ahpu'nun kalçası ile özdeşleştirilen ilk dikilmiş bitkinin hatırası olarak yucca'ya yerin kalçası demektedir. Patates ve Jicama bitkisi, cehennem boğazının girişini tıkamaktadır. Bahçecilik döneminin başlangıcından beri Mayalar'ın tanıdıkları ve yetiştirdikleri bu üç bitkiye atfedilen rumuzlu adlar, yumrulu kökleri olan bu bitkilerin ilk kez dikildikleri dönemi hatırlatan Ahpular'ın cehennemdeki mitik dramlarına benzemektedir.

Fakat bitkilerin toprak altında ölmesiyle yeniden canlanmasını simgeleyen Ahpular'ın çok biçimliliği burada kalmamakta, onlar hayat ağacını da canlandırmaktadırlar. Yedi Ahpu'nun başı ağacın dallarına yerleştirildikten sonra guacallere (35) dönüşürler.

Jicaro, Guatemala kökenlidir. Xibalba beyleri o kadar şaşırırlar ki, bu mucizeli ağaca yaklaşıp dokunmayı yasaklarlar. Ağaç da o zamandır guacalleri yetiştirmeye devam eder.

Popol-Vuh bize, böylece Maya-Kişe uygarlık dönemlerinin ikincisinden itibaren ev eşyası ve dinsel tören aracı olarak önemi büyük olan guacalın kullanılması ile botanik ve endüstri alanında yeni bir keşfi bildirir. Guacal o zamandan beri dinde ve Maya-Kişe evindeki günde-

(35) Yumurta biçiminde veya yuvarlak, sert kabuk u, yerlilerin su kabı olarak kullandıkları Jicaro (Crescentia Cujele) meyvesi. Bu kaplarla yerliler Guacal derler.

lık kullanımında vazgeçilmez bir araçtır. Çömlekçiliğin çok ilkel olduğu bir dönemde böyle bir keşfin değeri kolayca anlaşılabilir. Nitekim çömlekçilik jıcaro meyvesinin biçimlerini hemen taklit etmiştir. Mistik anlamı ve kullanışlılığı ile de bütün Maya tarihi boyunca seramikçiliğin bir arşetipi olmuştur.

Gelenekleri Popol-Vuh'un mitlerinden ilham almakta devam eden Chortiler, jıcaro meyvelerini taklit ederek zengin süslemeli kaplar yapmaktadırlar. Çok eski zamanlardan beri tarım mabedinin kutsal masasına tarım tanrılarını temsil eden bir dizi guacal konmaktadır.

Ahpular'ın başlarının guacallere dönüşümü "Jıcaro meyveleri ile bir ve aynı şey idiler.". (Recinos) Chorti dilinde guacal ve çıplak ölü insan başı anlamına gelen bir tek "ruch" sözcüğünün mevcut oluşunun etimolojik kökenini de açıklar. Guacal ve ölü kafası arasındaki isim birliği bunların kan olarak ortaklaşa görevini yansıtır görünmektedir.

Herodotos, Kitap IV, Bölüm 65'de İskitler'in kafataslarını kupa olarak kullandıklarını söylemektedir.

Bu hipotez, İkinci Çağ'ın kültürel özelliklerini bugün de korumakta olan Karaibler gibi halkların uygulamalarına dayanmaktadır. Miguel Acosta Saignes, parçaladıkları esirlerin kafataslarından su içen Karaibliler'in âdetlerini zikretmiştir. (36)

Buna karşılık, kazanılan zaferin simgesi olarak Ahpular'ın kafataslarının bir ağaç üzerine çakılması, bugün de yaşamakta olan o zamanın bir âdetini ifade etmektedir. Fakat Mayalar insan kurbanını kaldırıp hayvan kurbanlarıyla yetindiklerinden beri, herkese insan kafası teşhir etmemekte, ancak kuru hayvan kafaları kullanmaktadırlar. Âdetlerine çok bağlı olan Chortiler, bu av ganimetlerinin, benzer büyü yoluyla diğer av hayvanlarını çekeceğini anlatmaktadırlar. Bu ganimet kafatasının görevinin tarifinden, İkinci Çağ insanların kurban edilmek üzere diğer esirleri benzer büyü yoluyla çekmesi maksadıyla kurbanlarının kafataslarını sakladıklarını çıkarıyoruz.

(36) Los Caribes de la Costa Venezolana, Mexico, 1946.

Chortiler Ahpular'ın tutsaklığını, (Ahpular'ın yerini tutan) beyazın (Caméler'in yerini tutan) siyahın eline esir düştüğü devler dansı sahnesi ile anarlar. Siyah, her ne kadar bir tek şahıs tarafından temsil edilirse de, beyaz devin yerini tuttuğu yedi kralı yenmekle övünmektedir. Chorti ve Kişe anlatımı arasındaki paralellik açıktır. Onlar, Maya-Kişe dinsel düşüncesinin temeli olan teklik içinde çokluğu ifade etmektedirler.

Ahpular'ın işkence yeri cehennemin karanlık bölgeleri, Chorti cehenneminin arşetipidir. İkinci etnik dönemde otaya çıkışı, ondan önceki av-meyve toplayıcılığı döneminde animik inançların mevcut olmadığını gösterir.

Popol-Vuh Ahpular'ın soyları ve hayat hikâyelerini anlattıktan sonra, bütün kurtarıcı tanrılarda olduğu gibi, ham tanrılar hem de insanla ilgili, ikizlerin mucizeli doğumlarına geçer.

Xibalba'nın ileri gelenlerinden Cuchumaquic'in kızı İxquic, Ahpular'ın kafalarının guacale dönüşerek asılı durduğu, yaklaşması yasaklanmış olan ağacı yakından görmek için önüne geçilmez bir istek duyar. Oraya babası ile birlikte gitmek ister ve babasının razı olmaması üzerine yalnız gitmeye karar verir. Esrarlı meyvelere bakarken genç kız kendi kendine: Bunlar ne biçim meyve, diye düşünür. Bir tatları var mı acaba? Onlardan bir tanesini alsam kim fark eder? Acaba başıma ne gelir? Herhalde bu sorular yeni bir bitki türü ile karşılaştıkça bütün ilkellemi meşgul ediyordu.

O zaman, ölü başlarından biri onunla şöyle konuşur: "Ne istiyorsun? Bu dalların arasındaki yuvarlak şeyler ölü başlarıdır. Onlardan istemiş olmayasın?" (Recinos)

Bu cevap durumu çözümler: Gerçekten jicaro meyveleri yenmez, ancak sert olan kabuğu bir ölü kafası gibidir; endüstride kullanılabilir. "Bunlar ancak dalların arasından sarkan kemiklerdir." (Villacorta) İşte sözcükler arasındaki etimolojik ilişkiyi açıklayan bir açıklama daha: Kemik, kabuk, mısır sapı ve bütün sert cisimler Ahpular'ın ölü kafalarına veya guacalın kabuğuna benzetilmişlerdir ve bir beden çekirdeği olarak düşünülürler.

(İnsan, hayvan ve bitki.)

"İsterim." der İxquic. "Pekâla" derler ölü kafaları, "uzat elini". Genç kız itaat eder. O zaman ölü kafaları avucuna bir tükürük bırakırlar ve kız baktığı zaman bu tükürüğün kaybolduğunu görür." Avucuna akıttığımız bu tükürükle sana dölümüzü verdik." (Villacorta) "Tükürüğüm ve salyama seni dölledim." (Recinos) "Başımızın üstünde bir şey yok. O etlerinden ayrılmış bir ölü kafası ancak. Büyük beyler olduğumuz zamandan ve üstü etle örtülü iken gururlu olan başlarımızı taşıdığımız günlerden bize sadece kuru kafalarımız kaldı. Böylece, ölünce kemiklerimizle insanları korkuturuz. Beyler, bilgiler ve büyük konuşucular çocuklarına, tükürdükleriyle birlikte azaplarını verirler. Onlar gittikleri zaman yücelikleri kaybolmaz, miras olarak kalır, sönmez. Bey, bilgenin, büyük konuşucunun hayali kaybolmaz, kızlarına ve oğullarına verir onları. Sana karşı böyle hareket ettim. Yeryüzüne çık ve ölmeyeceksin. Evine dönünce sözümüzü hatırla dediler. Yedi Ahpu birincisinden sonuncusuna ve böylece Hunrakan'ın sözünün iradesini yerine getirdiler." (Recinos ve Villacorta)

Bu bölümdeki ifadede hem (ben), hem (biz) kullanımının gerçek veya yanlış çeviriden gelip gelmediğini bilmiyorum. Eğer çeviri doğru ise, Kur'an'da da (ben) ve (biz) kullanımlarına çok sık rastlandığını hatırlamada yarar vardır.

Genç kız hemen evine döner. Kendisine geçen tükürüğün sayesinde çocuklarını karnında hissetmiştir. Böylece Hunahpu ve İxabalamqué var edilirler.

İxquic'e ölü kafaları tarafından söylenen sözler, beylerin, bilgelerin (rahipler) ve büyük konuşmacılarını, yani soyluların kendilerini belirleyen fizik, entelektüel ve moral özelliklerini çocuklarına aktarmalarını sağlayan biyolojik kanunun ifadesidir. Bu sınıf tanrısal kökenli olduğundan bilgeliğini tanrıdan alır ve bunu kendi çocuklarına aktarmalıdır.

Bu kaide soydan geçen Chorti rahiplik kanununda hâlâ geçerlidir ve bu tanrısal ilhamla kazandıkları bilgilerin sebebidir. Bu noktadan hareketle Maya-Kişe teok-

ratlarının sonunda Ahpular'a varan sülalelerinin saflığını korumak için gösterdikleri gayreti daha iyi anlıyoruz.

(Not: Tevrat'ta Levililer aynı görevi yüklenmişlerdir.)

Ahpular, o devirden gelen ve bugün de değişmemiş olan ölümlerden korkma olgusunun psişik nedenini açıkça belirtmektedirler. Bu korku, ölümlerin kemikleriyle insanları korkutmasından doğmaktadır. Çünkü ruh kemikte barınmaktadır. Böylece ölü başları konuşur, hisseder ve gebe bırakabilirler. Çünkü hayat kudreti kemiklerdedir. Bu bilgilerin ışığı altında ölünün kemiklerini korumak maksadıyla ikinci gömme âdetinin zihni süreci kolayca anlaşılır. Maya kültürü daha yüksek bir düzeye ulaştıktan sonra her ne kadar bu âdet bırakıldıysa da, bir bedenin çekirdeği veya hayatî bölümü sayılan her sert cisim ile kemiğin bir tutulması anlayışını koruyan dilde, izler bırakmıştır.

Aynı fikrin bir devamı olarak Maya-Kişe kültürlerinde değerli taş ruhu, tanrı ve insan kalbini simgelemektedir. Diğer taraftan ruhsal olanın beden üstüne düşmesiyle gerçekleşen İxquic'in mucizeli döllemesi, insanın gebe kalışı ve bitkinin döllemesinin ikili gizemini açıklamaktadır. (İkizler daha sonra mısır tanrıları fonksiyonunu yüklenirler.) Burada ilk defa Maya-Kişe kültürüne özel birbirinden ayrılmayan insanın döllemesi ve toprağın bereketi anlayışıyla karşılaşırız.

Kurban edilen Ahpular, kanlarıyla sulayarak toprağı bereketlendirirler ve sonradan da tükürükleriyle İxquic'i döllemler. Böylece, cinsel birleşmenin modeli olan, insana ve toprağına ait olan ikili görünüşü içinde biokozmik verimlilik verimlilik dramını gerçekleştirirler. Ölü başlarının İxquic'de uyandırdığı önüne geçilmez çekiliş, toprağın, bitkilerin ve kadının kendini dölleyene karşı duyduğu kaçınılmaz cinsel duygudur. Fakat bu çekiliş karşılıklıdır. İxquic, yer ve ay tanrıçası sıfatıyla ve sadece mevcudiyeti ve arzusu ile dölleyici suyun fışkırtısına neden olmuştur. Bu aynı anlayış daha ileride karşılaşacağımız başka hikâyede de tekrarlanır: Tohumun filizlenici gücü ve İxquic'in ağaçların özsuyunu fışkırtma gücü. Ve

Chorti dogmasında şu sözlerle ifadesini bulur: "Toprak beslenmek için kan ister." Chumayel'in Chilam Balamı'nda şu satırları okuruz: "Büyük ana Ceiba dimdik oturdu ve ebedî yapraklar dileyerek başını yukarı kaldırdı; dalları ve kökleri ile tanrısını çağırıyordu."

Bu ateşli kan susuzluğu, mevsimlik telâşî içinde toprağın gökten dilediği ölümsüz yapraklar, bereketli yağmurların düşüşü ile karşılanır. Chorti anlayışında yağmur kan, özsu tohum, su sperma ile bir tutulur. Bu fikir Ahpular'ın dölleyici-tarımsal fonksiyonlarında görkemli bir biçimde temsil olunur. Sırasıyla kanlarını, aynı zamanda jicaro meyvesi ile İxquic'i dölleyen sperm olan tükürüklerini dökmüşlerdir. Su, yağmur ve bitki yetişmesi eşdeğer terimlerdir ve ortak bir sözcükle ifade olunurlar. (Chorti dilinde hâ); yerin gökten dilediği kan ve ölümsüz yaprakların eşdeğerliği buradan gelir. Çünkü tanrısal yağmur veya tanrısal kan aynı zamanda bitkinin yetişmesidir. Maya-Kişeler'in mistik düşüncesini ifade eden bu dil özelliğinin Ahpular'ın hikâyesinde mitik modeli vardır. Onlar evrensel döllenme tanrıları, dölleyici kudretlerin arşetipleridirler, ama yenecek bir bitkiye ve bir ağaç meyvesine dönüşerek canlandırıcı kudretlerini yeryüzüne döken guacal imajında tekrarlanan yaratıcı sürecin aynı zamanda sebep ve sonucu olurlar. Chortiler'e göre jicaro meyveleri yağmur tanrılarının araçlarıdır, gökyüzünden yere su dökmek için kullanılırlar. Tarım dinî törenlerinde de, mitik kaidelere uygun olarak, tanrısal cevherin, yani suyun konulduğu kabın guacaller veya su kabakları olması zorunluluğu vardır.

Ölümlerinden sonra yeraltında bitki olan Ahpular, tanrıların değişimi teogonik ilkesine uygun olarak, bitkiye (ya da insana) dönüşecek tohumun dağılma sürecini simgelerler. Buhdan başka, kadavranın, onların vücutları gibi, tohum gibi yeni bir varlığa dönüştüğünü göstererek bitkisel dramın benzeri olan ölümden sonra yaşam kuralarını (eschatologie) verirler. Fakat ölümleri aynı zamanda insanlık yararına bir kendilerini kurban edıştır ve bu ölüm toplumun varlığını garanti altına alır. Bu anlamda Ahpular, bir kurtuluş doktrini (sotéri-ologie) getirerek

kurtarıcı tanrılar rolü oynarlar. Bu doktrin hâlâ geçerlidir ve Chortiler'in tarım tanrılarına atfettikleri vasıfları açıklar: "Dünyanın kurtarıcıları, evreni aydınlatan yedi erdem ve iki sözçüğün sahipleri."

Ahpular'ın yenebilir köklere ve bir ağacın meyvelerine dönseler bile mısıra dönüşmediklerini, ancak daha sonra mısır tanrısı olacak olan ikizleri tevlit ettiklerini bir kez daha kaydedelim. Bu bize İkinci Çağ'da, yetiştirilmesi en önde gelen bitkinin mısır olmadığını göstermektedir. Mısır ancak Dördüncü Çağ'ın bitkisidir.

Olgulardan, törenlerde tekrarlanan sözlerden (ritüel) -yer kan ister- müşahade ettiğimiz lengüstik olaylardan ve anlayışlardan (concept) şu çıkıyor ki, insan kurbanlarının nedeni, toprağın ürün vermesi için insan kanı dökülmesinin gerektiği fikridir. Bu anlayış, Ahpular'ın meyveye dönüşümünü sağlayan kurban ediliş olayı ile açıkça ifade edilmektedir. Şu hâlde insan kurbanlarının, bitki yetiştirmenin dinsel tarım törenleri düzenlenişinin kökeni birbirine bağlıdır. Bu tören ve kurbanlar, dönemin ahlâk kaidelerini temsil eden Camélerce yürürlüğe konmuştur. Bu kadar insanlık dışı uygulamanın güç aldığı fikir, bütün Maya tarihi boyunca devam eder; gerçekten kan dökmek, dinsel tarım törenlerinde zorunludur.

Maya-Kişeler, Dördüncü Çağ'da insan yaşamının dokunulmazlığını ilân ettikleri zaman fikir değişmemiş, ancak değişen, kurbanın biçimi olmuştur; insan yerine hayvan kurban edilmiştir. Bu âdet bugün de sürer. Yerli rahipler, yerin ürün vermesi için kan dökmeyi kaçınılmaz sayarlar.

İnsan kurbanlarına, törensel yamyamlık gibi, cahil insanın kültür basamaklarında daha ileri olanlar tarafından kurban edilip yenilmeye mahkûm edilışinden beri, tanrılar tarafında kasıtlı olarak müsaade edildiğini görmüştük. Popol-Vuh'a göre sadece yakalamak ve esir düşmek cahillğin şüpheye yer bırakmayan bir kanıtıdır. (37) Ahpular'ın mitik tarihi Chorti törenlerinde periyo-

(37) Bkz. Dr. Michael Hásner, New-York 1977 Aztekler'in yamyamlığı hakkında konferans.

dık olarak ve sadakatle uygulanır. Mitik törenlerdeki sürekliliği sayesinde, yerli teologların itimadı kazanılırsa, bunun ezoterik (gizli) anlamı anlaşılabilir. Ahpular miti sadece geçmiş bir zamanla ilgili değildir, şimdiki ve gelecek zamanı da içerir ve bir din-büyü zamanının sonu gelmeyen şimdiliğinde sürer gider; çünkü Ahpular'ın kurban edilişleri gibi, cemaatin varlığını sağlamak için toprağın büyü yoluyla verimlendirilmesine yönelik dinsel tarım töreninin kurallarını saptar. Mitik formüller törenlerde durmadan tekrarlanır ve bitkilerin, evrenin, doğanın periyodik olarak kendi kendini yenilemesine dayanan canlı bir realiteyi dramatize eder. Bu, kültür normlarında köklü bir değişim getiren bahçeciliğin bulunuşunun yüceltilişini ifade eder.

Popol-Vuh'un ontolojisinde (38) tanrıların çeşitli fonksiyonları, tanrısal varlığın özel isimleri ile belirlenmiştir. Ahpular'ın evrenin yaratıcıları olmayıp, biyolojik alanda sadece döleyici ve bereketlendirici oluşları gibi döleyici-tarımsal fonksiyonları, daha evvel tanrısal-evrensel yediliden (Tzakol, Bitol, Alom, Cajolom, Tepeu, Gucumatz, Gökyüzünün Kalbi) farklı olan yedi Ahpu adı ile tefrik edilmiştir. Önceden söylediğimiz gibi, yağmur mevsimini belirleyen güneşin zenitten geçişi astronomik olayına bağlı yedi sayısının mistik değeri buradan çıkar. Popol-Vuh tarafından konulan kaidelere uyan Chortı rahipleri, tarım tanrısını sadece (yedi) diye adlandırarak onu gökbilimsel-matematiksel görünüşünü ön plâna alırlar ve ürünün başarısının, güneşin zenitten geçiş tarihinde yediye dokunarak yağmur yağdırma ustalığına, yani onun gökten yere büyüyle indirilmesine bağlı olduğunu söylerler. Bu, yağmur yağmasını sağlamak, yani doğanın döleyici güçlerini indirmek demektir. Yedi sayısının önemi takvimdeki fonksiyonu dolayısıyla da açıktır.

Gökyüzünden düşerek tanrı-yedi, bir yeryüzü tanrısı olur ve yeryüzü tanrıçası ile birleşerek (Ixquic) mısır yaratan çifti -ikizleri- oluşturur. Chortiler tarım tanrısının, bu çift koşulunu kastederek, yedi erdem ve iki kelimenin sahibi olduğunu söylerler. Ahpular'ın ölümü, par-

(38) Ontoloji : Varlıkbilim.

çalanmaları, vücutlarının Pukbal-chaj'a gömülmesi, toprağa zorunlu olarak yiyecek takdimeleri verilmesi kaide-style de anlatılır. Buna Chorti tören dilinde, kutsal toprağa teslim fiiliyle yerine getirilen "toprağın ücreti" de denir. Kurban edilen hayvanın taze kanı dökülür ve kemikleri, gagası, tırnakları ve Ahpular'ın iskeletleri yerine geçen bütün sert kısımları mihrabın dibine ve mısır tarlasının ortasına açılan iki çukura gömülür. Bu çukurlar Ahpular'ın öldükleri cehennemi ve aynı zamanda gök ve yer kozmik çiftinin birleştiği yeri simgeler.

Kurban töreninde bazı seramoniler yerine getirilir: Hayvanın tüyleri sıcak suya batırmaksızın elle yolunur, eti haşlanmadan iç organları temizlenir, etleri kemikten ayırmak için hiç bıçak kullanılmaz. Et, hiçbir tuz-biber vs. katılmadan, doğal biçimde yenir.

Ahpular ölürken toprağı kanları ile sulamışlardır. Chortiler de mabedi saf su ile sularlar. Bu törensel hareket, benzer büyü yoluyla göğün yağmurunu davet etmek içindir. Yağmur, kan ve tanrısal cevherle bir tutulmaktadır. Jicaró ağacının üstünden yere (Ixquic'e) dökülen tükürük, salya, özsu veya spermi Chorti rahibi, putun önünde kuş kanı ve boronte (mısır ve kakaodan yapılmış bir içki) dökerek temsil eder. Bunlar mihrabın dibine açılmış iki çukurla simgelenen yerin göbeğine dökülmektedirler.

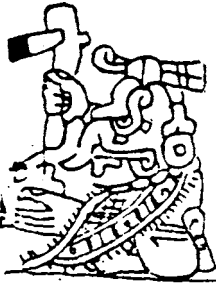
Bütün bu törenler Popol-Vuh'taki sıraya göre, yalnız geceleyin, yeryüzü tanrısı fonksiyonundaki Ahpular'ı temsil eden başlıca put önünde yapılır. Bu put hiçbir zaman gün ışığına maruz bırakılmamalı, güneş ışığının onu yaralayamayacağı mabedin yarı karanlığında kalmalıdır. Bu kaideler, tarım tanrılarının yeraltı dünyasının karanlık bölgelerinde kurban edilip jicaró ağacının mucizeli meyve verişine, Ixquic'in döllenişinin geceleyin cereyan eden bir olay oluşuna dayanmaktadır; "tarım tanrıları ancak geceleri çalışır." der Chortiler. Yıldızlar ve evrenin bölümleri gibi put da tanrının durakladığı ve böylece kutsadığı bir yerdir. Chortiler ona, daha yukarılarda açıklanan soteriolojik doktrine uygun olarak cemaatin koruyucusu derler.

Putlarını yapmak için Chortiler, jicaró meyveleri-

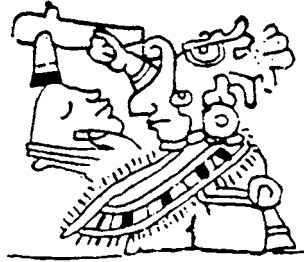
nin İxquic üstüne döktüğüne benzer, çok özsu ihtiva eden bir ağaç kullanmalıdırlar. Böylece jiote (Bursera simaruba C.) odununu seçerler. Tarım tanrısının kendi benzerlerini yapmak kudretinde olan yegâne tanrı olduğunu söylerler. Benzerlikten bitkileri, özellikle mısırı anlarıyız. Yani İxquic'i döledikleri sırada Ahpular tarafından ilân edilen dogmaya göre kendi suretindeki mısır tanrısını.

(Bak, Tevrat: "Kendi suretimizde Adam yaratalım...")

Böylece, tarım tanrısına Chortiler yapıcı derler; o, yiyecek hâsil etmek için tanrılarla birlik hâlinde çalışan rençper ve sanatkârın modelidir. (Şekil 18, 19, 20) Trocor-tiesen kodeksinde kendi benzerini yapan tarım tanrısını göstermektedir. Mitler, törenler, inançlar, günümüzdeki âdetler ve eski sanat örnekleri karşılıklı olarak birbirinin yerini tutmakta ve birbirini açıklamaktadır.

Şekil 18

Şekil 19

Şekil: 20

Şekil: 18 Tarım Tanrısı Mısır Tanrısı'nı yapıyor.

Şekil: 19 Tanrı -daha doğrusu Tanrıça - kendi heykelini yapan genç.

Şekil: 20 Tarım Tanrısı bir ağaç kütüğüne kendi resmini yontuyor.

Söylemiş olduğumuz gibi, insanın döllenmesi ve doğal döllenme birbirinden ayrılamaz. Bu yüzden ilk kadının (İxquic) döllenmesi bütün döllenmelerin örneğidir.

B

A

Şekil: 21 A- Ixquic'in benzeri Tlazolteotl doğuruyor. Hunahpu'nun yüz çizgilerine ve çok sayıdaki işaretlere dikkat edin: Yanmaylar Ixquic veya Tlazolteotl'u ifade etmektedir. Aşağıya doğru ilerleyen ayak izleri de çocukların göksel menşeyini belirlemektedir: Doğan tanrı kordonu tutarak gelmektedir. (Göbek kordonu göksel halatlara benzetilmiştir) On sekiz ay işareti ile kaplı halı senenin onsekiz uinal'ini hatırlatıyor. (Borbon Kodeksi, 13)

Şekil: 21 B- Ahpu'nun benzeri Tanım Tanrısı bakire Ixquic'i dölüyor. (Ixquic'i dölleyen hayat ağacı temasının insanlaştırılmış şekli) Dikkat edilirse, yapılan iş aynen doğumdaki gibi halı üzerinde olmaktadır.

Bu, yerlilerin, ikizleri tevlit eden tanrısal cevher gibi, yaşamın ve çeşitli insan kuşaklarının kozmik ağacın dallarından indiği inancını izah eder. Bu inancın lengüstik alandaki eşdeğeri, Orta Amerika dillerinde doğmak için inmek fiili kullanılmasıdır ve hiyeroglif yazılarında iner pozisyonunda bir ayak, gebeliği veya bir varlığın doğuşunu göstermektedir. (**Şekil 21a, 21b**)

(Kur'an XIX. Meryem sureti Ayet 64: Biz ancak Tanrı'nın emriyle İNERİZ.)

Ahpular'ın başlarının, üzerine yerleştirildiği kutsal ve mitik ağaç jicaro, ceiba (iki ayrı türü olan Guatemala'ya özgü bir ağaç) **hayat ağacının** daha önceki bir örneğidir.

Ceiba ve jicaro arasındaki bu sembolik eşdeğerlilik Popol-Vuh'da, daha sonra ortaya konulmaktadır. Hayat ağacı, alt bölümüyle gebe bir kadının silüetine benzemektedir ve yer tanrıçasının imajıdır. Ölü kafalarını taşıyan dallar ise gökyüzünü simgeleyen tarım tanrılarıdır. Buradan, Hayat ağacının, Maya-Kişe dünyasının sembolü gök ve yer kozmik ikilisini temsil ettiğini çıkarabiliriz.

Richtofen, ağacın ilk mülkiyet ve yurt duygularını doğurduğunu söylemiştir. Özellikle Amerika yerlileri için yerinde bir anlayış; çünkü tanrısal kurban edilme olayı ile kutsanmış ağaç arşetip-figürü, mülkiyet ve yurttan ayrı bir şey olmayan evren anlayışını ifade etmektedir. Yerlilerin köyün alanına diktikleri ve dünyanın merkezi saydıkları ağacın anlamı budur. Mihrabın ortasına konulan putun işlevsel karşılığı olan ceiba, yerli dünyasının merkezi veya göbeğinde bulunur. Chortiler tarafından çeşitli şekillerde temsil edilen evrenin dayanağı ve eksenini teşkil eder; mum, değnek, put gibi. Buna kutsama direği de denir. Hepsisi kozmik ağacın gövdesi ile aynı sembolü ifade eder. Bu ağaç-put, Ahpular gibi bütün evrensel hayatı gösterir ve evrensel hayat anlayışından ayrılamayan bitki kültürünün kökenine bağlı ilk boldür. Temsil ettiği evren gibi, hayat ağacı da periyodik olarak yenilenir; hayatın kaynağının ve sonsuz yenilenmenin evrenin merkezinde bulunduğu inancı buradan gelir.

Babil tanrısı Marduk ile Mısır'ın büyük tanrısı Ost-

ris'in enteresan bir benzerliği vardır. İşareti dalları kesilmiş bir ağaç olan Osiris (39) aynı zamanda tohum tanrısıdır. Kardeşi Set tarafından öldürölüşü ürün alınışını simgeler; buğdayın harman edilişinin paraleli de tanrının parçalanışındır. Yeniden diriliş bitkilerin baharda canlanmasıdır. (Le Déluge Babylonien; 6.Contenau, sf.138)

Mitik ağaç aynı zamanda bilgi kaynağıdır. -İleride göreceğimiz gibi- yasak ağaca dokunduktan sonra yüksek bir kültür seviyesine erişen İxquic'in hikâyesi ve bizzat Ahpular'ın beyanları, hayat ağacından ayrı düşünölemeyen bir niteliğin apaçık bir kanıtını oluşturur.

Tevrat, Bab 2, Ayet 9 " ...Ve Rab Allah görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı ve bahçenin ortasında hayat ağacını ve iyilik ve kötölüğü bilme ağacını yerden bitirdi..." Tevrat, Tekvin; Bab 3, Ayet 22-24 "...Ve Rab Allah dedi işte adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın, ve yemesin ve ebediyen yaşamasın diye. Böylece Rab Allah onu Aden bahçesinden kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı. Ve Adamı kovdu; ve hayat ağacının yolunu korumak için, Aden bahçesinin şarkına Kerubileri ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu.

İncil, Vahiy; Bab 22, Ayet 2 : "Ve ırmağın iki tarafında 12 çeşit meyve hâsıl eden ve her ay meyvesini veren hayat ağacı vardı; ve ağacın yaprakları milletlerin şıfası içindi. Ayet 14: "Hayat ağacına gelmeye hakları olsun ve şehre kapılardan girsinler diye, kaştanlarını yıkayanlara ne mutlu!"

Kur'an XX. Tâhâ Suresi, Ayet 117-122 "Biz de dedik ki: Ey Adem, bu şeytan sana ve zevcene düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın ki bedbaht olursun. Cennette senin için aç kalmak, çıplak kalmak yok. Susuzluğa uğramak, güneşin sıcakını çekmek de yok! Şeytan Adem'e vesvesede bulundu, Adem! dedi: "Sana ebedilik ağacını, zeval bulmayan devleti salık vereyim mi?" Adem ile karısı

(39) Osiris takısı (Muska, amulette) zed, bazı metin erde gösterildiğı gibi tanrının omurgası değıl, dalları kesilmiş bir ağaç kütüğüdür. (Aynı eser, sf. 147)

o ağaçtan yediler, utanılacak temayülleri kendilerine' göründü. İkisi de **cennet yapraklarıyla** (Bak: İncil, Vahiy; Bab 22 Ayet 2ağacın yaprakları) örtünmeye başladılar. Adem Tanrısı'na karşı geldi, meramına eremedi, yaşayışını alt üst etti. Sonra Tanrısı onu seçti, tövbesini kabul etti." Adem'in bu davranışı başka bir ayette (Aynı XX. Tâhâ suresi, Ayet 115 de açıklanmaktadır: "Biz önce Ademle ahd etmiştik -anlaşmıştık- fakat o unuttu ve Biz onda bir kasıt görmedik.")

Çeşitli kaynaklarda rastladığımız bu sembolün birinci derecede ve ek öğeleri vardır. Birinci derecede, ağaca yüklenen üç özellik göze çarpar: Ağaç, hayat-bilgi-ebedilik ağacıdır.

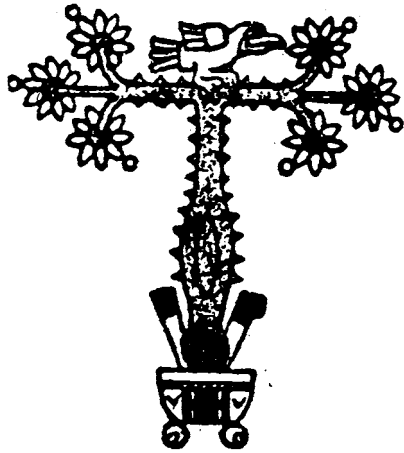
Ağaçla ilgili anlatımlarda bir özellik daha göze çarpar: Ağaç, -Maya metninde dahi- baştan yasaklanan ve uzun maceralardan sonra vaat edilen meyveler taşımaktadır. Son çözümlemede de, o üç sözcükten başka bir şey bulabileceğimizi sanmıyorum: Yaşam, bilgi, ebedilik. (Bakınız VII. Araf Suresi: "...Tanrınız'ın size bu ağacı yasak etmesi ikinizin de Melek veya Ebedilerden olmamanız içindir." Ebediler sözcüğünün Arapça karşılığı: Khalidin.

Eski Meksika el yazmalarında (codex) kozmik ağaç bazen üzerinde yedi çiçek veya "kın" glifleri olan iki yatay dallı bir ceiba şeklinde gösterilir. Bu semboller, yedi Ahpu'nun başına veya Xibalba'nın mucizeli ağacını süsleyen yedi yuvarlak meyveye eşdeğerdır ve modellerini o mitik sahneden almışlardır. Tanrı yedi veya yedi Ahpu'nun (altı çiçek veya "kın" glifi ile ve gökyüzünün ortasında güneş kuşu) karakteristik işaretini taşıyan kozmik ağacın resmidir.

Ağacın şişkin bölümü Chorti anlayışına göre gebe bir kadının şişmiş karnını göstermektedir. Dikenleri ve gövdesinin çıkıntılı oluşu ile kolayca tanınan ceiba tanrısal cevheri kapsayan bir saksı içine dikilmiştir. Şeklin bütünü gök ve yerin birleşmesini gösterir ve Popol-Vuh'un modellerine göre kozmik uluhiyetle verimliliğin sentezini ifade etmektedir. (Şekil 22)

Dresden kodeksinden alınmış şekil, aynı zamanın Maya anlatımını temsil etmekte ve Ahpular'ın yerini tu-

tan, bedeninin üst bölümünü hayat ağacı ceiba dalmış tarım tanrısını göstermektedir. Meksika figüründe yedi Ahpu'yu simgeleyen yedi figürün yerini burada yedi Ahpu'nun insan biçimli figürü, yani tanrı yedi almıştır. Göğsünde gerdanlık yerine, tanrısal cevheri, İxquic'i dölleyen salya veya sperm gibi, gökyüzünden yere düşen tanecek veya tohumu simgeleyen baş aşağı durumda küçük bir Ahau figürü taşımaktadır.

Şekil: 22 Maya ve Meksika Kodeksleri'nden hayat ağacı şekilleri.

Maya anıtlarında yaşam özsuyu, tanrıyı simgeleyen heykelin bacakları arasından sarkan ve üzerine küçük ahau başları veya Ahpular'ın başları ile mukayese edilen jıcaro meyveleri gibi yuvarlak şekilli "kın" işaretleri işlenmiş bir kordon ile gösterilir. Maya sanatında olduğu gibi Meksika sanatında da bu figür, gökyüzünden yeryüzüne düşen tanrılarla gösterilmektedir. Chumayel'in Chilam Balamı "Tanrıların gökyüzünden indikleri gün, kemerler, ipler inecek." demektedir. Tanrısal cevherin gök-

yüzünden yere sarkan bir ip ile gösterilmesi; ip veya lasso (kement) anlamına gelen toxâtl sözcüğüyle anlatılmaktadır. Bu sözcük, Meksika takviminde yağmurların yağmaya başladığı veya tanrısal iplerin düştüğü ayın ismidir.

Yerlilerin giysilerinde, Maya el yazmalarında olduğu gibi, yağmur kordonlarla simgelenmiştir. Büyük yapılar da da küçük kolonlarla gösterilir. İkinci Çağ'da yaşam cevherinin ip ile gösterilmesi, daha o zamanlar ip yapımının bilindiğini anlamamıza olanak verir. Bu da, tarih öncesi adamı için önemli bir buluştur.

Chorti rahipleri, yer tanrıçası olarak İxquic'e (40) İnayet Hazinesi derler. İnayet sözcüğü ile, mısır tanrıları olan ikizlerin yaratıldığı tanrısal cevheri ve antonomase (41) yoluyla mısır tohum ve tanesini anlatırlar. Chortiler'e göre yer, inayet hazinesidir; çünkü insan yaşamının bağlı olduğu nimeti bağrına alıp saklamaktadır. Bu fikir insana benzer olarak, gebe bir kadın figürüyle ifade edilir; sembolik karşılığı da, hayat ağacının bombeli kısmıdır. Daha sonraları sanatkarlar, genç mısır tanrısının bir yuvada veya yer canavarının boğazında -yani yerin içinde- temsil edildiği güzel heykeller yapmışlardır. (Şekil 23)

Kozmik ağaç, ölü başları ve atalar kültü Amerika'da bahçecilikle birlikte başlamıştır. Yedi Ahpu kurban edilişleri ile, daha sonraları Maya-Kişe halkının şefleri olmak şerefini kazanmışlardır.

Baş ve şefi aynı zamanda makro ailenin reisini gösteren ismin -bu terimler eş anlamlıdır- orijinal kökünün ihtiva eden Ah Pu sözcüğünde, Ahpular'ın koparılmış başlarına atfedilen bu halkın yöneticisi ve şefi ünvanı da dahildir. Apo, Kişe dilinde Şef veya kumandan (Schuller). Apo, Apu, Caribe dilinde Şef, güneş (Schuller). Apu -Guamón Poma de Ayala'ya göre- Quichua dilinde Şef veya efendi, senyör. Apu Mosetenler'de Tanrı adıdır. (Vrai Tresor des Índes, Melendezs, 1682). Abo-Şef, Macorige; Kûba'da (Schuller) Apo-Şef, Tamanaco dilinde; Apo-Şef, Şili'de;

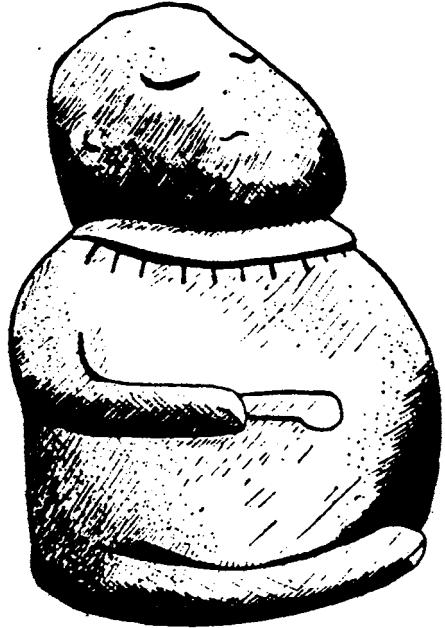
(40) İngilizce veya Fransızca Grace sözcüğü karşılığı. Türkçe İncil'de aynı anlamda İnayet sözcüğü kullanılmaktadır.

(41) Antonomase veya Antonomasea: Bir özel ismin benzer nitelikteki diğer şahıslar için genel olarak kullanılması. Örneğin Türkçe'de kullanılan "yezit" sözcüğü gibi.

Pol, Hol-Baş, Maya dilinde (Schuller). Mapo-Baş, Pano ve Pacaguara dilinde; A'pu-Büyük Ana, Tapachu telca dilinde (Schuller). Ehpu-Baş, Tarasco dilinde (Schuller). Ebux-Şef, Huetar dilinde (Gagini). Ap-Büyük Ana, Mixe dilinde. Aputu-Büyük Ana, Zoque dilinde. Apé-Baba, Xihea ve Tapa Chulteca dilinde. Akpuro-Baba, Jibaro dilinde (Schuller) Apé Hawa veya Apé Gawa-Tupı dilinde; Guaranı dilinde ava insan, erkek, değerli kişi anlamında; Apé Tupiler' in genetik adı olan Tapénéya'dan gelebilir.

Şekil: 23

Şekil: 24

Şekil: 23 Ahpu'nun benzeri Tanrı Tanrısı kozmik ağaçtan oluşuyor.

Şekil: 24 Gebe bir kadını gösteren arkaik heykel. Miraflores, Guatemala. Bu heykelde olmak sanatının konuyu biçimlendirişine dikkat edin. Gözler yarım ay şeklinde ve heykeldeki kadını özelliği belirtmek için karın şişkin hâle.

Bu liste, Protomaya kökünden çıkmış Amerika yerli dialektlerindeki kök ve terimlerle daha da uzayabilir ve onları birbirinden ayıran büyük zaman ve mesafe aralıklarına rağmen hiç değişmemiş veya çok az değişmiş kalan şef veya başı ifade eden sözcükler arasındaki yakınlık veya aynılığı gösterir. Bunun bizce ilgi çekici yanı şimdilik, mitte Maya-Kiše kuşağının şefleri veya başları ile bir tutulan, Ahpu teriminin etnolojik eskiliğini kanıtlamasıdır. Bu şef-baş'ın eşanlamlılığı diğer taraftan, aynı zamanda Chan'ın başı ve şefi anlamına gelen "hor chan" dinsel teriminde de gözüktür. (Bu son sözcük Mayalar'ın kendilerine verdikleri ve onlardan gelen Chortiler arasında da devam eden bir isimdir.) Aynı zamanda yılan anlamına da gelir.

Aşağı dünyada düşünülen Hunahpu gerçek Maya-Kişeler'in davranış kaidelerinin örneğini vermek için yeryüzünde yaşayacak, aynı zamanda, bebeğin anne karnında olduğu gibi, yeraltında doğan fakat yeryüzünde gelişen bitkinin büyümesini de temsil edecektir.

Bütün bunlar İxquic'in, evrenin aşağı plânından, Ahpular tarafından haber verilen ölümsüzlüğe kavuşacağı yeryüzüne çıkışıyla yansıtılan, kültürün oluşum sürecinde azar azar bir ilerlemeyi zorunlu kılar.

Anlattığımız olaydan altı ay sonra Cuchumaquic kızının gebe olduğunu fark etti ve onun şerefini kaybettiğini düşünerek olayı İxbalba'nın büyük meclisine bildirdi. (Şekil 24)

Oy birliğiyle, aşğının ismini itiraf etmesi için genç kıza işkence yapmayı kararlaştırdılar. Fakat kız gerçekten başka hiçbir şey söylemedi ve "Hiçbir zaman hiçbir erkek tanımadığını" anlattı. (Villacorta) İşte burada, evlenmedikçe kadınlara erkek yüzünü görmeyi yasaklayan Maya âdetinin bir örneğiyle karşı karşıyayız.

Böyle iğrenç bir günahı işlemediğini kanıtlamak için İxquic'in inanılmaz açıklamalarına karşılık, babası Tukurlar'a, Ahpop Achij'in hizmetkârlarına (yani hasır sahibinin; bu da Hun Camé'nin idareci veya ahau olan fonksiyonunu ve o çağda hasır yapımının bilindiğini kanıtlar) kızının oradan uzakta, bir ağacın dallarının çatal teş-

kıl ettiği bir yerde kurban edilmesini ve İxquic'in kalbini bir kap içerisinde (guacal, İspanyolca'da jıkara) getirilmesini buyurdu. Bu yazgı babası belli olmayan çocukları olan kadınlara uygulanan sert cezayı açıklıyor...

İxibalba'nın dört hizmetkârı hemen gidip jícaro kabını ve sileksten kurban bıçağını alarak ağaca doğru yöneldiler ve genç kızı kurban direğine götürdüler.

Bu hikâye, o dönemdeki insan kurbanlarının yapılış biçimlerini, ayrıca kullanılan araçları da belirleyerek çok kıymetli etnolojik bilgiler vermektedir: Azteklerin cauhticallisinin yerini tutan kurbanın kalbini koyulacağı kap, beyaz sileksten (çakmaktaşı) bir bıçak ve dört cellât.

Ahpular'ın başlarının bir ağacın dalları üzerine konulduğunu görmüştük, şimdi de İxquic'in bedeni bir ağaç üzerine konmaktadır. Bu referanslar çağın karakteristiği olan ve bu kültürü koruyan halkın on altıncı yüzyılda da uygulamakta olduğu ikincil (talı) bir ölüyü kaldırma yöntemini tanımlamaktadır. Şimdilik Sioux grubundan Cuervolar'ın ölümlerini bir ağacın çatalına koyduklarını, Tamalancalar'ın da iki çatal arasına astıklarını söyleyelim. Daha sonra kemikler temizlenince bu kemikler törenle Aypuc'a, yani köyden uzak tepelerde yapılmış aile kabirlerine gömülüyorlardı.

Aypuc sözcüğünün bu tanımı ve Maya dilinde tepe anlamına gelen puuc kökü ile olan anlamsal bağıntısı bize "pucbal chaj" sözcüğünü anlamak için gereken anahtar verir. Esas puc kökü Maya dilinde de, Tamalanca dilinde de "küçük tepe" demektir. Chaj'a gelince "saklamak, korumak" anlamındadır. Buradan Popol-Vuh'ta Ahpular'ın mezarı olarak zikredilen pucbal-chaj isminin bir tepe üzerine yapılmış ve ölümlerin saklandığı bir mezar olduğu sonucuna varıyoruz. Fakat aynı zamanda yetiştirilecek bitkilerin tohumlarının gömüldüğü bir toprak yığını veya bahçe idi. Bu tanım Guaman Poma'nın İkinci Çağ'daki yerliler (42) ("comensaron a trabajar, hizieron chacras (42) Guaman Poma, "Wari Runa" denilen ikinci dönemin özelliklerinin aborijenlerin çoğalması ve çalışmanın başlaması olduğunu belirtir. "Andenes: Yüksek yerler, buralardaki tarlalara o zaman "Pata, Chakara" deniyordu." İspanyolca cümlemin tercümesi: Çalışmaya başladılar; yüksek yerlerde tarlalar yaptılar.

andenes") hakkında verdiği bilgilere uymaktadır.

Popol-Vuh çeviricilerinden hiçbir pucbal-chaj sözcüğünün etimolojisini tatminkâr bir şekilde verememiştir. Bu, modern Kişe dilyle Popol-Vuh'ta kullanılan arkaik terimler arasındaki farktan ileri gelmektedir. Ancak bu terimler, Maya ve Talamanca dilleri gibi, her ne kadar birbirinden ayrılmış çok zaman olmuşsa da, karşılaştırmalı araştırma yöntemiyle izah edilebilirler. Puc köküne Honduras'ın eski yer isimlerinde sık sık rastlanır ve puca, erapuca gibi kayalıkların adlandırılmasında kullanılır. Fakat bu sözcükleri sömürgecilik döneminde konuşulan dillerle açıklamak zordur. A son eki taş anlamındadır. Ses uyumu nedeniyle K sesi düşmüştür. Tam çeviride taş dağı dememiz gerekir. Gerçekten de Honduras'ta zirveleri sivri som kayalardan oluşan dağlar böyle adlandırılır.

Xibalba beylerinin bu adaletsiz yargıları karşısında İxquic şeref yasalarına karşı gelmediğini açıklayarak suçsuzluğunu ve cezalandırılmayacağını savunur. (Bu düşünüş Mayalar'ın adalet ve ahlâk anlayışına uygundur.) Karnında taşıdığı varlığa bir ağacın, (Celba, Hayat Ağacı'nın) üstüne asılı Ahpular'la konuşmakta iken gebe kaldığını bildirir. Genç kız, "Beni kurban etmemelisiniz hizmetçiler." der. (Villacorta) Ahpular'ın kafalarının asıldığı Xibalba'nın mucizeli ağacının bir celba, Maya-Kişeler'in Hayat Ağacı ile mukayese edildiğine dikkat edelim.

Xibalba'nın hizmetçileri efendilerinin buyruğunu yerine getirip bir suçsuzu kurban etmeleri gerekip gerekmediğini birbirlerine danışırlar. Onun kurban edilmesinin maddi kanıtını efendilerine nasıl götüreceklerini bilememektedirler. "Çok iyi." der İxquic, "ancak benim kalbim onlara ait değil. Onlara boyun eğmemeli, böyle bir evde de kalmamalısınız. Çünkü insanları sebepsiz yere öldürmek şerefsizce bir şeydir. Kandan ve ölü başlarından korkmayan Hun Camé ve Gukup Camé de benim egemenliğim altında olacaklardır." (Villacorta) "Burada durmamalı ve sizi insanları öldürmeye zorlamalarına müsaade etmemelisiniz. Daha sonra gerçek katiller size ait olacaktır; Caméler'in bana ait olduğu gibi." (Recinos)

İşte insan kurbanından tiksinen Maya-Kişeler'in

dinsel prensiplerinin açıkça ortaya konuluşu. Bildirisiyle İxquic ırkdaşlarından maddesel ve ruhsal olarak ayrılmaktadır; çünkü artık kalbi onlara ait değildir. Aynı zamanda yeni edindiği fikirlerle Xibalba'nın adamlarını da ikna etmek istemektedir. Onları ısyana, yalana, tanrıları reddetmeye çağırmakta ve o sıra geçerli olan dinsel prensiplerin yakında Ahpular doktrini ile, yeni bir kült, bir dogma ve daha üstün bir ahlâkla değişeceğini onlara haber vermektedir.

O zaman İxquic yanındakilere "kurban vazosunu ağacın önüne koymalarını" söyledi. (Villacorta) "Genç kız, bu ağacın meyvesini koparınız dedi." (Recinos) Derhal ağaçtan kırmızı bir sıvı fışkırdı, ağaçtan kabın içine dökülerek orada kan gibi pıhtılaştı. "Böylece ağaçtan fışkıran sıvı onun kanının yerini tuttu. İxquic tarafından kana çevrilince ağacın suyu kapta parılıyordu. Şimdi ona: Chu-Cakche denilir, pıhtılaşan kırmızı özsuğu ağacın ismi Pom'dur. (Yerlilerinin kullandıkları bir çeşit tütüsü.) Başların kanı olan bu kanın ismi oradan gelir." (Villacorta)

"Pekâlâ küçük, oraya dönmeyeceğiz, senin hizmetkârların olacağız. Biz kalbının yerine bu sıvıyı beylere verirken sen yoluna git." dediler uşaklar. (Recinos)

"Hizmetkârlar, Caméler'e işte yürek kabın içinde dediler. Onlarsa onu bir keseye koydular. Hun Camé, ateşi üflemez, onu korların üstüne koymalı dedi. Öyle yaptılar ve görüp kanın meydana getirdiği ve çok kokulu olan dumanı koklamak için hepsi içeri girdiler. Mağaralarında sersemleşip kaldılar. Tukurlar da genç kızın yanına gidip onun hizmetkârları oldular. Xibalba beylerinin sonu böyle oldu, hepsi sersemleştiler ve genç kızın oyununa geldiler."

Bu hikâye botanik alanında yeni bir buluşu ortaya çıkarır. Bu da nitelikleri ve etkileri anlatılan tütüsüdür. İxquic bize copal'den nasıl yararlanıldığını gösterir. Jicaró ağacı ile aynı bölgede, güneydoğu Pasifik bölümünde sık rastlanan bu ağaç, Guatemala kökenlidir ve bugün de yerlilerin sık sık kullandığı tütüsü hâsıl eder. Popol-Vuh kan gibi pıhtılaşan, yanarken hoş bir koku yayan ve kötü

ruhları kovma gücündeki reçine-zamkın gerçek ve mistik özelliklerini iyice belirler. O dönemden beri ve bugüne kadar Maya-Kişeler bütün dinsel törenlerde, kötü ruhları kaçırmak, havayı temizlemek (gerçek ve simgesel anlamda) ve tanrılara hoş gelen bir koku yaymak için tütsüden faydalanırlar. (43)

Chumayel'in Chilam Balam'ında tütsünün "göğün reçinesi" olduğu "kokusunun göğün ortasına yükseldiği" söylenir. Copal'ın kabuğuna da "tanrının giysisi" denir. İxquic guacaller'in suyunu akıttığı gibi, ağacın reçinesini de sadece orada varoluşuyla sağlamıştır. Ondaki bu güç (dolunay) ay tanrıçası oluşundan gelmektedir. Bu işlevini mucizeli etkinliklerle gösterir; o zamandan beri ayın durumları ile eşzamanlı olacak olan tohum ekimi, ağaç kesimi ve cinsel birleşmeyi ayarlayan kanunları verir. (İnsan ve doğanın döllenmesi her zaman birbirine bağlanmıştır.)

Geleneklerini sıkıca koruyan Chortiler, İxquic tarafından konulan kurallara uymayı sürdürürler. Böylece doğacak çocuklarının sağlıklı ve güçlü olmaları için ancak dolunay zamanında cinsel birleşme yaparlar. Bütün bunlardan, tarlaların ekilmesinin ve insan yaşamının dönemlerini ayarlayan ayın takvimde kullanılış işlevinin bahçecilik geliştikçe önem kazandığı sonucu çıkmaktadır. Ay tanrıçasının (dolunay) bitkilerin özsuğu ve insan kanı üstündeki büyülu etkisi İxquic adından da anlaşılmaktadır.

Dişiliğı gösteren İx kökü onun cinsini belirlemektedir. Aynı zamanda kan, reçine, bitki özsuğu gibi, yağmur la özdeşleştirilen bütün hayvansal, insana ait ve tanrısal sıvı salgıları ayın fazları ile ayarlanmaktadır. Aynı düşünce biçimleriyle tütsü dumanı bulutlarla özdeşleştirilir; çünkü her ikisi de tanrısal ruhun buharlaşmasıdır. Bu simgesel ilişki lengüstik alana da yansır; çünkü Orta Amerika dillerinde bulut ve duman sözcükleri birbirine yakındırlar. Böylece Chortiler'in yağmur dualarından gökyüzüne gönderilen dumanlar, benzer büyü kanalıyla yağ-

(43) Yerlilerin tütsü dumanının kötü ruhları kovduğı inancı bir gerçeğe de dayanmaktadır. Hayvanlar ve böcekler bu dumandan kaçarlardı.

mur yağdıracak büyük bulutları toplayacaktır.

İxquic'in verdiği örneğe göre, Chortiler copal'in özsu-yunu kaplara (kabak veya guacal) toplar ve bu reçineden, tanrılarca bulunan diğer nesneler gibi, doğal hâlinde yararlanırlar. Copal ve ay arasındaki ilişki, Chorti dilinde onları belirleyen ortak uh kökünde ifadesini bulur.

Kutsal masa üzerinde rahipler yağmur tanrılarını copal ağacından bir maket veya içinde saf su bulunan kaplarla (guacaller) simgelerler. Su-copal eşdeğerliliğinin daha önceki örneğini, copal ağacının özsuyunun pıhtı-laştığı mitik hikâyede, yani bu tanrısal cevherin katı-sıvı çift özelliğinde görmekteyiz. Bundan başka, copal'den yapılmış bir kalbin İxquic'in kalbinin yerini alışı, Chortiler'in mitik normlara uygun olarak mısır tarlasına ve mihraba koydukları copalden yapılmış putların kullanılış sebebini açıklar.

Fakat İxquic'in mitik hikâyesinden çıkan tören öğelerinin incelenmesini henüz bitirmedik. Tütsü kabının ve kokulu duman elde etmek için bir mangal üzerine tütsü atmaktan ibaret tekniğin en ince ayrıntısına kadar bu hikâyede ilk defa anlatıldığını işaret etmek önemlidir.

Copal'in bir kese içine konuluş biçiminin mahsus zikredilişi, bize o dönemde, bugün de Maya-Kişeler'in kullandıkları maddeler kullanılarak, kese ve diğer eşya dokunduğunu göstermektedir.

İxquic'in kalbinin yakılışı ölülerin veya kadavranın bir bölümünün yakıldığı fikrini ihtiva etmektedir.

Kozmo-teogonik (evrensel-tanrısal) plânda, Caméler'in yok edilişinden sonra İxquic'in peşinde dört tukurla yeryüzüne çıkışı, dünyanın dört taşıyıcısının zuhurunu simgelemektedir. Bu yorum İxquic'in, yeryüzünün merkezindeki hayat ağacıyla yakından ilişkili yeryüzü tanrıçası işlevine dayanır.

Diğer taraftan yeryüzü tanrıçası ve Chortilerce "yerin başları" olarak tanımlanan ve el yazmaları ile anıtlarda yer tanrıçasının çıkıntıları olarak gösterilen gökyüzünün dört taşıyıcısı birbirinden ayrılmazlar. Chumayel'in Chilam Balamı'nda evrensel taşıyıcılara (Bacab), "yeryüzünün iradeleri" denir ve daha ileride Bacablar'ın

"ayağa kalkıp rablerini çağırdıkları" anlatılır. (Mediz Bolio tercümesi)

Bütün bu benzetmelerin örnekleri, İxquic'in isteğine uymak için efendilerine baş kaldıran dört Camé yardımcısı mitinde mevcuttur; yeryüzüne çıkışları, Chilam'ın, Bacalar'ın ayağa kalktığı ifadesiyle veciz bir şekilde anlatılır.

Bacablar ile evrenin köşelerinin tanrıları olan Chacalar arasındaki ilişkiler, kozmik tanrıları taşımak ve tutmakla görevli bir hizmetkârın ilişkileridir. ("Bak" kökü, efendilerini tutup taşımak anlamına gelir.) Maya ve Meksika kaynaklarına göre Bacablar, Chaclar tarafından yaratılmışlardır. Bu fikri Chorti tanrıbilimcileri "gökyüzünün taşıyıcıları tarım tanrısı tarafından seçildi" (yaratıldı) diyerek ifade ederler.

Bu tarım tanrısının prototipi İxquic figüründe eriyen Ahpu figürü ile verilir.

Nihayet dört yardımcının tanrısal cevheri fışkırtan kutsal ağaca gitmeleri, kıymetli yükleri ile Cameler'in evine dönmeleri, copal dumanının tüttürülüşü, bu örnekleri izleyen Chorti törelerinin tipik bir tablosunu çizer. Gerçekten yağmur duasının dört yardımcısı -İxquic'in dört hizmetkârı gibi, kozmik taşıyıcıları kişileştirirler- yağmur mevsiminden evvel kışı aramak için (Chorti dilinde kış, yağmur ve su aynı sözcükle ifade edilir.) özel bir yolculuk yaparlar.

Kış, yani tanrısal cevher, kutsal bir su kaynağından geceyarısı çıkarılır. Sonra taşıyıcılar kıymetli yükleri ile tarım mabedine dönerler. Taşıdıklarını rahibe verirler ve o da tütsüler yakar; duman bulutları kışı (yağmurları) çekmek için göğe yükselir.

Bu tören kuralları İxquic tarafından kurulduğundan beri değişmemiştir. Bu konuda etnoloji ve arkeoloji mutabıktırlar.

Yeni bir kültür aşamasına doğru gelişmeyi, İxquic'in yeni din ve ahlâk yasaları getirmek üzere Xibalba'dakilere kesin ayrılışını bildirerek aşağı bir evren plânını bırakıp yeryüzüne çıkışından daha çarpıcı bir biçimde anlatmak olanaksızdır.

İxquic, Caméler'i cezalandırır, çünkü onlar insan kurban etmektedirler. Bu hareket şüphesiz Maya-Kişeler'in moral anlayışlarında bir gelişmeyi gösterir.

Caméler'inkine zıt dinsel kuralların ilânı sırasında yerlilerin tütsü yakmayı buluşları gibi, bu öge Maya-Kişeler'in ikinci kültürel tarih döneminde gerçekleşmiş bir yenilik olarak görülemez.

Takvim terimleri ile genç kızın Xibalbadakiler'e üstünlüğünü kanıtlaması, Camé yönetiminin sonunu ve ileride bahsedeceğimiz yeni bir yöneticinin ortaya çıkışını belirler.

ÜÇÜNCÜ ÇAĞ

İLERİ BAHÇECİLİK

Şimdi bize Popol-Vuh, patria potestas (anadan geçen akrabalık dolayısıyla anaerkil yerleşme, matrilokal yerleşme) hukukunun geçerli olduğu, Hun Batz ve Hun Chouén'in "anne" dedikleri büyük analarının yanında barındıkları bir aile sahnesi çizmektedir.

Xibalba'dan gelen İxquic büyük ananın karşısına çıkar. "Karnında çocuklarını taşıyordu ve Hunahpu ve İxbalamqué'yi doğurması için az bir zamanı vardır (Recinos ve Villacorta). Fakat ihtiyar kadın yabancıya yüz vermedi. Ona: "Nereden geliyorsun? Oğullarım Xibalba'da öldüler, onların oğulları yalnızca Hun Batz ve Hun Chouén'dir, buradan çık." dedi.

İhtiyar kadın genç kıza, Ahpular'ın bilgeliğinin tek varisleri olan bu delikanlıları ancak kendi meşru torunları olarak tanıdığını söyleyerek "Defol!" diye haykırdı. Böylece bu delikanlılar "Şarkıcı, yazar, konuşmacı, kabbartma heykel yapımcıları idiler, bütün gün bunlarla meşguldüler ve ihtiyar kadının kalbini sevinçle dolduruyorlardı." (Villacorta) "Bütün zamanlarını flüt çalmaya, şarkı söylemeye, resim yapmaya, heykel yontmaya harcıyorlardı ve yaşlı kadının tek tesellisi idiler." (Recinos)

Yukarıdaki paragraflar üçüncü etnik dönem Maya uygarlığı ve toplumunun durumunu tanımlamaktadır. O zamanlar aile anaerkil ilkeye göre idare ediliyordu ve ekonomik rejim bahçeciliğe dayanıyordu.

Çalışma özellikle kadının göreviydi ve kadının ailedeki toplumsal üstünlüğü de bundan geliyordu. Kadının çalışmasıyla meydana gelen ekonomik rahatlık ve bun-

dan böyle sadece avlanma ve balık tutmaya inhisar etmeyen erkeğin oyalanış çabaları, düşünce yaşamını kolaylaştırıyor, boş zaman bırakıyor, o dönemde büyük bir gelişme gösteren sanat kültürüne uygun bir koşul sağlıyordu. Hun Batz ve Hun Chouén dönemin kültürünü kişileştirirler; ressam ve heykeltıraşlar; bundan önceki dönemde olduğu gibi sadece kaba taş yontucu olmamaları, taşçılık alanında büyük bir gelişme olduğunu göstermektedir. O dönemde sanatın kaydettiği gelişmeyi göstermek için Hun Batz ve Hun Chouén'in bütün zamanlarını şarkıya, nutuklara, resme, müzik ve heykele ayırdıkları söylenmektedir. Buradan erkeğin artık bitkileri yetiştirmede sonucunu çıkarıyoruz. "Çünkü günlük bütün uğraşmaları buydu." (Villacorta)

Teogonik plânda İxquic, karnında iki çocuğunu taşıyarak döl tanrıçasını kişileştiriyordu. O dönemden beri ailenin ana modeli ve patronudur.

Büyük ananın İxquic'i düşmanca karşıladığını gördük. "Benim gelinim olmanı istemiyorum." der ona. "Çünkü beni aldatıyorsun. Senin bahsettiğin oğullar ölmediler; karnında taşıdığın utançtır; içindeki senin ahlâksızlığının meyvesidir; sen bir düzenbazsın zaten." (Recinos)

İxquic'in böyle geri çevrilmesi bize o devirde babası belli olmayan çocukları olan kadınların hukuksal ve moral yönden durumlarını gösterir. Bundan başka, klâna yabancı bir kişinin kabulünü yasaklayan prensibi de belirtirler.

Zıpacna ile karşılaşan 400 delikanlının hikâyesinde belirlenen doğmanın bir tekrarıdır bu. Buna karşılık İxquic gelinlik sıfatına dayanarak ve bunu evlât olarak kabul edilen bir kızın durumu ile kıyaslanarak yeni bir aile çeşidi tesis etmeyi dener. Ama bu çeşit akrabalık anadan geçen (matrilineer) evlâtlık sistemi ile bağdaşmamakta ve İxmucané'nin ailestyle birleşmesinde aşılma bir engel oluşturmaktaydı. Öte yandan büyük ananın kesinlikle karşı koyuşu, temiz olmayan her kadının mabede girişini yasaklayan dinsel kuralı ifade eder. Bizim incelediğimiz durumda mabet Hun Batz ve Hun Chouén'in dua ettikleri ailenin eviydi ve daha ileride konu edilecek tören avlusu-

nun yakınındaydı. Bu, Chortiler'in ortak ve ailelere ait mabetlerinin uzak bir benzeriydi. Bu bilgi etnografya bakımından çok ilgi çekicidir, çünkü gerçek anlamda mabetler ilk defa zikredilmektedir. Bu da, o dönemde köy meydanının yanındaki özel binalarda tarım kültü törenlerinin kutlandığını gösterir.

Fakat İxquic, karında taşıdığı çocuklar yüzünden, Hun Batz ve Hun Chouén kadar, çocuklarının büyük annelerinin allesine girmeye hakkı olduğunda ısrar eder. Çünkü çocuklar Ahpular'ın çocuklarıdır. Onlar ölmemişlerdi. "Onlar ancak bana gerçek hüviyetleri ile göründüler." (Villacorta)

"Onlar taşıdığım da yaşıyorlar; kendilerini yeniden açıkca gösterecekler, kayınvalidem: Yakında taşıdığım da, onların yüzlerini göreceksiniz." (Recinos)

Birkere daha, çocukların cetlerinin fizik benzerliklerini, ahlâk ve zihin yeteneklerini aldıklarını belirleyen genetik kanunun ifade edildiğini görüyoruz. Bu yüzden de ikizlerin fizyonomileri İxquic'in doğruyu söylediğine kanıt olacaktır.

Ahpular'ın evvelce ilân ettikleri prensiplere, ahlâk güzelliği ile fizik güzelliğin birarada bulunması da ilâve olunmaktadır. Gerçekten Maya-Kişe için, Aristo gibi, iyilik mefhumu güzellikten ayrılmaz; ikizlere babalarından yüksek vasıflar geçtiği için ahlâk ve zekâ bakımından olduğu kadar fizik olarak da kusursuz olacaklardır. Ahlâk ve estetiğin bu temel anlayışları derhal lengüstik plâna (dil alanına) da yansır. Güzel ve iyi eş anlamlıdır. Kötü ve çirkin aynı terimle (Chorti dilinde pam pam) ifade olunur. Kötü ruha da "çirkin" derler.

Sanat kadar dil de, köklü bir ruhsal sürecin tezahürleri olarak, mitin içinde verilen prototiplerden (ön-örneklerden) hareket eder ve bu durumda İxquic'in sözleri ile açıkca belirlenmiştir. Maya-Kişe sanatı bütün dönemler boyunca uygarlık getirici kahraman (genç tanrı) imajında bir estetik ideali yansıtmaya eğilimindedir. Bu sanat klâsik çağda kusursuz anatomik oranlarda insan yüzleri yapılmasıyla en yüksek ifade kudretine erişir.

Nihayet, büyük ana, İxquic'in dediklerinin doğru-

luğunu sınamak için ona yapılması olanaksız bir görev vermeyi kararlaştırır. Bu görev bir tek koçandan büyük bir torbanın içini mısır tanecikleri ile doldurmaktır.

"Benim gelinimsen bana yardım et, yiyecek getir, seni burada bekliyoruz ve bana yardım etmek için gene git." der ihtiyar kadın ona. İxquic "Peki" diye cevap verir. Sonra Hun Batz ve Hun Chouén'in açıkları yoldan mısır tarlasına yönelir. (Villacorta)

Bu paragraf daha önceki dönemde başlayan ip yapma endüstrisinin, teknik itibarıyla hamak yapımına benzeyen torbalar yapılacak kadar geliştiğini doğrular.

Üstelik o zaman egemen olan iş bölümü sistemini de bize tarif eder: Kadın çalıştığı zaman mısır haşlaması hazırlıyor, yiyecek taşıyordu. Erkekse tarlaları açıyordu. İxquic çabuk dönmelidir. Çünkü "Kadınlar ailenin yiyeceklerini hazırlayacaklarından ev işlerinde kaynanasına yardım edecektir." Torbayı dolduracak tek koçanı (44) düşünerek İxquic kederlenir. İxmucané'nin aileye kabul edilmek için yerine getirilmesini istediği koşulların onca olanaksız olduğunu düşünmektedir.

O zaman olağanüstü koruyucularına başvurur ve şöyle haykırır: "Çok yanlışım var." (Villacorta). "Ne günahkâr, ne zavallıyım." (Recinos) Ona bu torbayı ne zaman dolu götürebileceğim? Tohumların büyümesine ve yemeğe yarayan tohumların oluşumuna nezaret eden Chajal'a yalvarmaya başlar." (Villacorta)

"İxtoh, İxcanil, İxcacau, mısır oluşturan sizler, Chajal, Hun Batz ve Hun Chouén'in yiyeceklerinin bekçisider genç kız. (Recinos) "Genç kız çığlıklar attı." (Villacorta)

İxquic bu davranışı ile, birçok hatalar işlediğini itiraf ederek günah çıkarma ritini tesis eder.

O zamandan beri nedamet (pişmanlık) tanrıçasıdır ve günah çıkarmak zorunlu bir hâl alacaktır. Popol-Vuh'un mitleriyle verilen kaidelere titizlikle uyan Chortiler senede beş defa, ürün toplama mevsiminde, İxquic gibi, günahları silmeye yarayan bir unsur olan suyun da tanrı (44) İxmucané'nin bir tek kökten ibaret mısır taşı, yoğun yetiştirilmenin söz konusu olmadığı bahçeci ik dönemi ile, sadece yoğun mısır ekimine dayanan tarım dönemi arasındaki karşıt gözükmektedir.

çası olan nedamet tanrıçası önünde günah çıkarırlar. Günah çıkarmanın, tesisine neden olan şartlarda gerçekleşen bir arınma töreni (rit) karakteri vardır. Yani, bol ürün almak.

Tarım tanrıalarının girişimleriyle sağlığa kavuşmak için yardımlarına gereksinme duyulduğunda günah çıkartılır. İnsan sağlığı ve bitkilerin iyi yetişmesi, insandaki ve doğadaki döllenme gibi, birbirinden ayrılmaz kavramlardır.

İxquic'i tarım tanrıları arasına katan ay tanrıçılığı işlevi, mısır koçanı karşısındaki varlığının, gök tanrıları yardımıyla mısırın aniden ve görülmemiş tarzda ürün verişinde ifadesini bulur.

İxquic'in adını andığı dişi üçlü (dişilik ix öneki ile belirlenir) özellikle ilgi çekicidir. İx toh (toh-ödemek, Villacorta). Bir Kişe tanrısı olan Tohil kökünden; İx canıl (Brasseur de Bourbourg'a göre ürün tanrıçası) ve İx cacau (kakao tanrıçası) günah çıkarır çıkarmaz İxquic'in yardımına koşan tarım tanrılarıdır. Böylece günah çıkartma ritü aracılığı ile çağırılınca tanrıların yaptıkları anı yardım belirlenmiş olur.

Bu, etnoloji ve tarih bakımından çok ilgi çekicidir, çünkü kakao tanrıçasının ilk olarak adı geçmekte ve bize bu Amerika bitkisi ile meyvesinin özelliklerinin keşfedilmiş olduğunu göstermektedir. O zamandan beri özel bir tapınma objesidir ve tarım tanrıları grubuna girmektedir. Botanikçi Ulysse Rojas'a göre, bizim de tahmin edebileceğimiz gibi kakao Guatemala'da yabancı olarak yetişmekte, bu bitkiye Pasifik kıyısında, Cuyetenango bölgesinde ve Barillas nahiyesinde (komününde), Huehuetenango'nun alçak ve sıcak topraklarında rastlanmaktadır.

Tanrılar tarafından bulunan bütün cevherler gibi kutsal olan kakao meyvesinden, Chortiler'in "chilate" dedikleri kakao ve mısır karışımı, tanrılara ve onların yeryüzü temsilcilerine özel bir tören içkisi yapılacaktır. İki maddenin karıştığı bu kutsal içki, tanrısal öz, yani yağmurla eşdeğerlidir. Bu ilişki Jimenez'in yağmur olarak tercüme ettiği kakau ve kauac arasındaki etimolojik bağı

açıklar.

Aynı açıdan kakao ve ceiba ve jicaro gibi kozmik bir ağaçtır. Bu sembolik eşdeğerlilik, Britanya Müzesi'ndeki (British Museum) (9789) gövdesinde on kakao meyvesi bitmiş bir ceibayı gösteren bir Kişe tablosunda da temsil edilmiştir.

Günah çıkarma ritüeli ile İxquic, yağmur yağdırıcısının davranış kurallarını da tesis eder. Yağmur yağdırıcı, tanrının tanrılarına başvurduğu zaman günah çıkararak kendisini temizlemeli, İxquic'in yaptığı gibi, isimlerini kesinlikle sırasına göre, sesli söyleyerek, niteliklerini sayarak, bir bir her tanrıyı çağırmalıdır.

Chorti rahipleri bu kurallara en ufak ayrıntısına kadar uyarlar. Mısır tarlalarının koruyucularını çağırarak için dramatik tavırlar takınırlar ve sihrisel olarak olmuş veya hemen olmaya hazır şeye tekabül eden etkili sözlerle onlara seslenirler. Böylece İxquic'in günah çıkararak ve koruyucularını çağırarak yaptığı gibi iyi ürünler elde edeceklerdir. Koruyucular oluşmuş koçanların püskülleri üzerinden (45), mısır tarlalarında çiçekler açtırmışlardır ve tanecikleri çabuk yetişecektir. Ve İxquic, koçanları topladığı zaman koruyucuları dopdolu torbasını kaldırmakta yardıma mecbur olmuşlardır. Böylece genç kız döner ve torbayı taşımak için yanında giden bir hayvan gerekir. Gider, ürünü evdeki saçak biçimindeki ambara koyar, çünkü yük o kadar çoktur.

Bu paragrafta ürünlerin evin bir köşesinde saçak altında bir ambara konularak saklanma tekniği tarif edilmektedir. Bu âdet o zamandan beri değişmemiştir. Mucizeli ürün de Chortiler'in, tanrının emirlerine sadıkça uyanları bol bol ödüllendirdiği aforizmasını (46) doğrular. İxquic'e yardım eden hayvana gelince, bu imaj gerçek bir olayı yansıtmaz. Çünkü Maya-Kişeler hiçbir zaman yük hayvanı kullanmamışlardır. Burada, İxquic tarafından yakarılan tanrıların, evrensel uyumun temeli olan ve şimdi de Chortiler'de geçerli insan-tanrı yardımlaşması

(45) Mısır püskülünden geçerek mısır dölleyen polen aracılığıyla tohumun döllenme sürecinin daha o zamandan bilindiğini gösterir önemli bir referans.

(46) Aphorisme, vecize, darbimesel.

kaldesine bir örnek vermek üzere, hayvansal bir alter ego biçiminde kendilerini gösterdikleri tipik bir nahualizm (47) olayı söz konusudur.

Mucizeyi gören büyük ana genç kıza şöyle der: "Kuşkusuz benim gelinim olduğuna inanmak için bu bana yeter. Seni ve taşıdığın, birer bilge olan varlıkları gözeteceğim." Günü gelince onlar "İxquic adlı genç kızın vücudundan" doğdular. Ancak, doğdukları zaman ihtiyar kadın orada yoktu. İkisi de sabahın erken saatlerinde dünyaya geldiler. İsimleri Hunahpu ve İxbalamqué idi. Ormanda doğdular." (Villacorta)

Azıcık sözcükle bir sürü bilgi. Önce Popol-Vuh, temiz sayılmadığı için, kadının orinanda, her türlü yabancı gözden uzak, yalnız doğurduğu bir döneme ait bir âdeti tanımlıyor. O zamandan beri ve bu güne kadar İxquic loğusaların hâmisî ve koruyucu tanrıçasıdır.

Anaerkil dönemin karakteristiklerinden biri olan bu âdetin, tarih öncesi çağa ait birçok başkası ile birlikte Popol-Vuh'un yazılışından yüzyıllar önce Mayalar ve Kişelerce bırakılışı, Chichicasteango el yazmasında zikredilen olayların tarihsel doğruluklarını bir kere daha kanıtlıyor. Önceki paragrafta, Maya-Kişeler'in matematik zihniyetinin karakteristikliği olan ve Chorti rahiplerinin "Her şeyin bir günü ve saati vardır." diyerek ifade ettikleri ön determinizm (prédeterminisme) ilkesi açıklanmaktadır.

Dahası da var: Hunahpu'nun tan ağırırken doğması geliştigüzel değildir. Çünkü şafakta ortaya çıkan güneşkahramanın, aynı zamanda mısır tanrısının gelişi söz konusudur. Hunahpu'nun hikâyesi, astronomik plânda güneşin güncel ve senelik hareketini gösterdiği gibi, insan hayatının dönemlerini de simgeler. Bunun için şafakla doğar ve yerin altına inerek doğuda zaferle yeniden doğmak için ölür.

(Eski Mısırlılar'ın Ölüler Kitabı'nda ölünün, güneş tanrısı olan Ra'nın gün boyu aldığı değişik şekiller altında gözüktüğü söylenmektedir. Bunlar, görünüşte günün on iki saatine uymakla beraber, güneşi çocuklukta, erginlik

(47) Bkz. Sf. 72

çağında ve ihtiyarlıkta gösterirler. Bu on iki değişimi güneşin on iki zodyak bölgesine göre konumuyla da yorumlamak kabildir.)

Doğumu kış gündönümünde olur. Bu andan başlayarak günler gittikçe uzar. Tanrılığına zenitten geçerken ulaşır; Chorti deyiimiyle, bir ihtiyar gibi, "titreyerek" geri döner. Sonsuz evrensel yenilenme kanunu, bu hareketlerin devamlı tekrarlanmasında yansır. Yaşama, günlerin en kısa ve gecelerin en uzun olduğu günlerde doğar ve çocukluğunda tehlikelerle çevrilidir. Çünkü karanlıkların egemenliği (tarihsel anlamda karanlık, dinsel anlamda kötü ruhların egemenliği) kendisinden uzundur (gün, güneşle eşanlamli); fakat bütün tehlikelerden kurtulur ve gökyüzüne zaferle çıkar.

İnsanların seviyelerini tanrısal plâna yükseltmek için insanlaşır ve gerçek insanın modelidir. (Maya dilinde halach winick, Kişe dilinde achi.) Fakat insan ve toplumun kusursuzluk idealine ancak özveriler ve deneylerle geçilebilir. İster bir kültürün, ister bir insanın yaşamında olsun, Maya kültüründen önce gelen üç etnik dönem boyunca insan türünün katlandığı acılar, kişinin sonsuz mutluluğu hak etmek için, bir insan veya genellikle insan olmadan evvel katlanacağı acılar gibi, Hunahpu'nun hareketli çocukluğu ile simgelenmiştir. Tarihsel dönemlerle insan yaşamının dönemleri arasındaki böyle bir paralellik Mayalar'ın kronomantik (zamanla ilgili mantıksal) düşüncelerinin karakteristiği olan bir felsefeyi yansıtmaktadır ve bu düşüncenin tipik bir ifadesi, bir tann ile kıyaslanan güneşler ile Çağlar'ın eşdeğerliliğinde vardır. (Güneş bir zaman birimidir -Ahau, Kin, Katun vs.- ve bu birim günü, yılı, bir takvim dönemini veya mitik bir çağı gösterebilir.)

Önceki prensiplere uygun olarak ikizlerin çocukluğu tehlikeler ve düş kırıklıkları ile dolu bir ortamda geçer. Anneleri onları aile ocağına getirir getirmez onların ağlamalarından sınırlanan büyük anaları, dışarı çıkarılmalarını buyurur. "Ve akabinde onlar bir karınca yuvası üzerine konuldu." (Recinos) Ancak orada sakınca uyudular. O zaman oradan alındılar ve dikenli bir çalılığın üzerine

konuldular. Hun Batz ve Hun Chouén'in bütün istekleri onları bir karınca yuvası veya çalılıkta ölüme terk etmektir. Bunu istiyorlardı, çünkü genç kardeşlerinin onlardan daha kudretli olacaklarını düşünüyorlardı. Ancak, ne karıncalar, ne de dikenlerin ikizlere bir zararı dokunmadı. Daha ileride karıncaların, Meksika mitindeki Quetzalcoatl'da olduğu gibi, Hunahpu'ya sadık yardımcıları olduklarını göreceğiz. Karınca ve diken işkencelerine değinilmesi etnografya açısından çok ilgi çekicidir. O dönemde yapılmakta olan bir işkence çeşidini gösterir ve amacı da ikizleri öldürmektir.

Ancak Maya-Kişeler için karınca işkencesi; inisiyasyon törenleri (48) sırasında büyücü adaylarının, tıpkı en usta büyücü Hunahpu'nun çektikleri gibi, tâbi tutulacakları bir sınav çeşididir.

Hun Batz ve Hun Chouén Üçüncü Çağın kültürünü kişileştirirler. Fakat Mayalar'ın ahlâk anlayışlarına göre, hikâyenin anlatımı boyunca belirlenecek pek çok kusurları vardır. Bunun içindir ki örnek bir cezaya çarptırılırlar. Bununla birlikte kültür bütün alanlarda geliştikçe âdetlerin yumuşadığını ve işkencelerin bundan evvelki çağda olduğu gibi vahşice olmadıklarını belirtmek yerinde olur. Bu işkenceler daha çok çocukların ölüme terk edilmişleriyle somutlaşır. Herhalde Üçüncü Çağ'ın adamları, Maya-Kişeler'in düşüncesine göre barbar iseler de bundan evvelki dönemdekiler kadar değillerdir. Maya tarihi boyunca moral anlayışların gelişme sürecini izlemek için bu nokta çok önemlidir.

Hun Batz ve Hun Chouén, ikizlerin evde kalmalarını, onların kendilerini tanımamaları için engeller ve onlar da ormanda yetişir. Tanınan bir insan üzerinde büyü bakımından üstünlük sağlanacağı prensibi bir defa daha burada ortaya çıkmaktadır.

Hunahpu ve İxbalamque yoğun bir çalışma, acı ve düş kırıklığı içinde büyürler ve ağabeyleri gibi büyük bir bilgelik kazanırlar. Bunun için onlar da şarkıcı, yazar, kâbartma heykel yapıcısı olurlar ve bu şeyleri çok iyi yapar-

(48) Gizli bir öğretimin çeşitli sınamalarından geçilerek belirli haklardan yararlanma durumuna geçiş.

lar. Aynı zamanda soylarının nereden geldiğini de bilmektedirler. "Ahpular'ın yerini tutacak şerefli kişiler olduklarını biliyorlardı. Hun Batz ve Hun Chouén'in büyük bilgelikleri de Ahpular'dan geliyordu. Ancak onlar bu bilgeliği sadece büyük kardeşler olduklarından, kendilerinden biliyorlardı. Eğer duygularını açıklamadıysa bu, küçük kardeşlerine duydukları kıskançlıktan ve kalplerinden gelen kötü arzularından ileri geliyordu; çünkü böyle düşünüyorlardı. Bu yüzdendir ki ikizlere düşmanca davrandılar." (Villacorta)

Bu bölüm Chortiler'de her zaman geçerli olan Maya-Kişe dinsel sınıfının temel kurallarını kapsamaktadır. Bundan önceki etnik dönemde dinsel unvan (titr) babadan oğula ve tanrısal ilham yoluyla geçiyordu. Fakat şimdi bu yeterli olmamaktadır. Gittikçe daha önem kazanmakta olan topluluğun ruhsal başkanı, görevini uygulamaya hak kazanmak için yeterli kişisel yeteneklere de sahip olmalıdır. Rahip, bir bilgin olmalıdır: Doktrini tam anlamıyla bilmeli, ayinleri, sanatları, geleneksel bilimleri (büyü, hekimlik, astronomi, astroloji, semboller vs.) tanımalı, üstelik öğrettiği dinsel ahlâkın tam bir uygulayıcısı da olmalıdır. Başka bir ifadeyle hierofant (kâhin) her şeyde örnek bir davranış göstermek zorundadır; örnek oğul, aile babası, kardeş, işçi, dindar kişi ve iyi komşu ve "Kudret", "Adalet" ve "Mükemmellik"ten ibaret tanrısal nitelikleri taklit ederek, yeryüzünde temsilcisi olacağı dinsel ahlâkın gerçek bir örneği olmalıdır. Böylece dikkatli bir eğitim görür ve bilgi edinmek isteyen bir kişinin entelektüel gelişimine büyük bir önem verilir. O, bilim ve resim, yani kutsal bilgilerle, kuşaklar boyu dinsel sınıf aracılığı ile aktaracağı bütün bir geleneğin tek sahibi olmaktadır.

Aynı düşünce biçimine uygun olarak, topluluğun üyeleri de, dinsel ve toplumsal plândaki örnek davranışları ile hak etmeksizin, sonsuz mutluluğa erişemeyeceklerdir. Hunahpu ve İxbalamqué, Hun Batz ve Hun Chouén gibi, ortaklaşa olarak soydan gelen bilgelik hakkına sahiptirler. Fakat Hun Batz ve Hun Chouén dinsel inanç ve uygulamada kusursuzluğa erişmemişlerdi. Bunun için in-

sanlar dünyasından atıldılar. Bunlar, Üçüncü Çağ'ın rahiplerini kişileştirirler.

Buna karşılık ikizler Dördüncü Çağ'ın, yani Maya-Kişe kültürünün dinsel ve kişisel kurallarının tam uygulayıcıları idiler. Çocuklukları ve gençlikleri boyunca bu kültürün ilk uygulayıcılarının niteliklerini gösterirler. Kardeşler ve kardeş çocukları hüküm süren ve daha yaşlılar için kötü sonuçlar doğuracak olan anlaşmazlık bu hikâyede nefretle reddedilen kusurlardan biridir; çünkü tam kardeşçe bir uyum, kardeş ve kardeş çocuklarını Maya-Kişe ailesinin bağrında barındırmalıdır. Amacı ahlâk bakımından kusursuz bir varlık yaratmaya yönelik dinsel bir ahlâk yargıları toplamının kusursuzluğa doğru ağır ağır ilerleyişi ilgi çekicidir.

Büyükanneleri ve kardeş çocukları tarafından nefret edilen ikizlerin uğradıkları acıların hikâyesine devam edelim. Onlara yemek vermezler. Maya-Kişelerce günah çıkarmaya ek olarak sürdürülen ve temizleyici bir ibadet olan, halkın ve din adanılarının tuttuğu bir oruç örneği ile karşı karşıyayız, yemek hazır olunca Hun Batz ve Hun Chouén ilk olarak geliyor ve yemeklerini yiyorlardı; "... ancak onlardan sonra öbürleri içeriye giriyorlardı." (Villacorta) ikizler avlanmış kuş getirdikleri zaman kardeş çocukları bunları yiyor ve onlara verilecek bir şey bırakmıyorlardı.

Burada büyük kardeşler, ilk doğan çocukların üstünlük hakkını kullanmaktadırlar; o zamandan beri Maya-Kişe ailesinde değişmemiş bulunan bir saygınlık sırası tesis ederler. Çünkü o dönemde ailenin en önemli üyesi, kendi durumu gereği, ilk olarak yemek yiyordu. Proto-Maya kökünden çıkmış çeşitli diller en önemli yemeği ve bir numarayı yani birinciği ifade etmek için aynı sözcüğü kullanırlar. Yiyecek ve onu ilk yiyen arasındaki bu semantik (49) etimolojik ilişki, Mayalar'ın uzak akrabalarından olan Honduras yerlilerinin âdetleri arasında bulunur. Onlar hâlâ ilk tabağın evin en önemli kişisine ait olduğu düşüncesindedirler. Popol-Vuh'un büyük ve küçük

(49) Sémantique: Bir dildeki sözcüklerin anlam ve yaşamını inceleyen bilim.

kardeşler arasında tesis ettiği sıra farkı, Maya-Kişe yerlilerinin birinci çocuk ailenin reisi olmaya aday olup diğerleri olmadığından ilk doğanları, diğer kardeşlerinden ayıran farklı sözcüklerle çağırımlarını sağlayan dil özelliklerini açıklar. Fakat bizim incelediğimiz durumda büyük kardeşler, İxquic tarafından başarılan mucizeden sezinleyerek, ikizlerin olağanüstü kudretleri yüzünden kendi ayrıcalıklarını yitirmekten korkmaktadırlar. Bu yüzden onların büyü etkisinden korunmak için ikizlere gözükmemektedirler.

Kendilerinden büyük kardeşlerinin bütün eziyetlerine rağmen Hunahpu ve İxbalamqué hiddetlenmiyor ve sinirlenmiyorlardı. Soylarını, geleceklerini ve tabiatlarını bildikleri için sessizce katlanıyorlardı. Uygarlık getirici kahramanların belirlediği, Maya-Kişe karakterinin temel niteliği olan ilgi çekici bir kendine hâkimiyet örneği. Bu sebeple Maya-Kişe yerlisi, ikizlerden örnek olarak yaşamdaki aksilikleri sabırla karşılar ve onlar gibi daha iyi zamanların geleceğini umar.

Hun Batz ve Hun Chouén çalışmıyorlardı (anaerkil rejim sırasında erkeğin durumunun doğrulanması ve ikizlerin kaldırmak istedikleri tembellik kusuru). Zamanlarını dua ederek ve şarkı söyleyerek geçiriyorlardı. Meslekleri sarbakan kullanmak olan Hunahpu ve İxbalamqué-sarbakan kullanıcısı aynı zamanda güneş tanrı ile eş anlamlıdır- avlandıklarını her gün eve getiriyorlardı.

Bununla beraber bu durum sürüp gidemezdi. Chorti rahipleri her kötülüğün bir sınırı vardır derler ve eğer Tanrı bu kötülüğe müsaade ediyorsa bu, yarattıklarını imtihan etmek içindir. (*Tevrat'ın Eyub kitabına bakınız.*) Fakat imtihanın yeterli olduğunu gördüğü zaman "Buraya kadar" der "artık daha fazla değil." Daha önceden ifade edilen ön determinizm kuralına uygun olarak ikizlerin kudretlerini gösterecekleri gün yaklaşıyordu.

Bir gün ikizler eve her zaman getirdikleri avlanmış kuşları getirmediler; büyük ana da onları azarladı. Fakat onlar, kuşların tırmanamadıkları bir ağaca saklandıklarını söyleyerek kendilerini savundular. Bu sebeple, av-

lanacaklarından faydalanabilmeleri için büyüklerinden yardım istiyorlardı. "Onlarla konuştukları zaman büyükler ikisi de bir ağızdan pekâlâ dediler, güneş doğunca sizinle birlikte gideceğiz." (Villacorta) İkizler tarafından onları yenmek üzere seçilmiş yere götürülmeyi kabul etmekle büyükler önceden yenilmişlerdi. (Caprakan'ı yenmek için onu doğu yönüne götürmekte kullanılan büyü etkisine alma yöntemi ile kıyaslamayalım.) Hunahpu ve İxbalamqué büyüklerine karşı davranışlarını değiştiriyorlardı, çünkü ceza saati çalmıştı.

"Düşüncelerinde ve duygularında değişmişlerdi. Kardeşleri olmamıza rağmen bizi öldürmek ve yok etmek istiyorlardı. Böyle düşünüyorlardı, bizi onların hizmetçisi olmak üzere geldik sandılar. Aynı biçimde biz de onları cezalandıracağız." (Villacorta) "Sadece onların tabiatlarını, görünüşlerini değiştireceğiz. Bizim ölmemizi istiyorlardı. İçlerinden onlara hizmetkâr olmak üzere geldiğimize inanıyorlardı. Bütün bunlar yüzünden onları yeneceğiz, onlara bir ders vereceğiz." (Recinos)

"Canté isimli ağacın dibinde taplandıkları zaman böyle düşünüyorlardı." (Villacorta) Canté, Mayalar'ın, kökünden sarı bir madde çıkardıkları sarı bir ağaçtır. (Gliricidia Sepium) (Motul Lugati); kakao ağacına gölge vermeye yarar, bu yüzden ona "kakaonun anası" da denir; Guatemala'da kendiliğinden yetişir. Burada düşünce, söz ile aynı büyü gücüne sahiptir; düşünülen ya da söylenen olmuştur veya olmak üzeredir. Hunahpu ile İxbalamqué büyüklerine kısas kanununu (50) uygulayacaklardır; onlar kendilerini hizmetçileri gibi görüyorlardı, şimdi de onlar Hunahpu ile İxbalamqué'nin esirleri olacaklardır.

Sarı ağacın üstünde birçok kuş ötüyor, fakat hiç biri yere inmiyordu. İkizler büyük kardeşlerine "gidin onları indirin" (Recinos) dediler. Onlar da "Pekâlâ" (Recinos) diye cevap verdiler. Şimdi, İkizlerin emirlerine itaat eden büyüklerin tavır değişikliğine dikkat edelim. O zaman Hun Batz ve Hun Chouén ağaca çıktılar. Fakat ağaç sanki şişirilmiş gibi irileşti ve uzadı. Hemen aşağıya inmek istedi-

(50) Tivratta, temelî: "Göze göz dişe diş." diye ifadelendirilen zararın aynı çeşit zararlar ödettirilmesi kanunu.

ler, fakat yapamadılar. Kardeşleri onlara "Kuşaklarınızı çıkarınız -maxtli, o zamanın giysisi- onları karnınızın altından bağlayın uçları sarksın, bunlar kuyrukmuş gibi birbirinizin arkasından çekerek inebilirsiniz." dediler.

Kardeşleri tarafından onlara böyle denildi.

"İyi" diye cevap verdiler. Birbirlerinin ardından sarkan kuşak uçlarından çektiler, bunlar da hemen kuyruğa dönüştü ve görünüşleri maymun gibi oldu. Sonra ormanlara kaçtılar, ağaç dalları arasında sıçrayarak ve bağırarak guataller arasında gittiler. Hun Batz ve Hun Chouén'in sonları, Hunahpu ve İxbalamqué'nin isteği ile böyle oldu, "Bunlar yaptıklarını koruyucularının doğaüstü gücü sayesinde yaptılar." (Villacorta)

Bu, maxtatlı ve pamuktan yapılmış Amerika donu hakkındaki ilk referanstır, çok önemli olan pamuktan iplik yapımı ve dokunmasının keşfini açıklayan ve Orta Amerika teogonilerinin bize öğrettikleri ile uyuşan etnolojik değeri büyük bir bilgidir. Gerçekten Kışeler gibi, Mayalar, Chortiler ve Meksikalılar dokumacılığın keşfini İxquic'i temsil eden dişi tanrıçaya atfederler. Bu tanrıçanın adı Mayalar'da İx asal voh, Meksikalılar'da Tlazolteotl'dur. Alnının üzerine gerilmiş ve dokunmamış pamuk bir bantla saçlar üzerine tutturulmuş iğler ve çıkırıklarla süslü, dokumacılığı bulan pamuk tanrıçası ile özdeşir. (51) Nedamet, tövbe tanrıçası ve Cinteotl'in (mısır tanrısı) anası Tlazolteotl, İx asal voh gibi, İxquic'in işlevsel karşılığıdır.

Guatemala'nın Pasifik bölgesinin yerlisi olan pamuk bitkisinin keşfi ile, Birleşik Devletler'e giren Amerikan pamuğunun Guatemala'nın bir yabanî çeşidinden ayrılma olduğunu söyleyen A. L. Kroeber'in referanslarına göre, Maya-Kışeler'in ekonomilerinin, toplumlarının dinlerinin üstüne kurulduğu hepsi Guatemala kökenli Amerikan bitkileri serisi tamamlanmış olmaktadır. Bütün bu bitkiler, anaerkil bahçecilik döneminde, kadın tarafından bulunmuşlardır.

Giyim çeşidinde bir devrim yapan yerli Amerika dehasının bu ilginç keşfinin gerçekleştiği çağ hakkında

(51) A. Caso, La religion de los Aztecas, Mexico, 1936.

Popol-Vuh ile Guaman Poma de Ayala'nın "Nueva Coronica"sı tam bir uygunluk içindedir.

Bu Peru belgesi "Purun runa" denilen Üçüncü Çağ'da yerlilerin renkli şeritli giysiler dokumaya başladıklarını söyler.

Aynı zamanda yılanla da karşılaştırılan ıp, pamuk, bant ve maymun kuyruğu arasındaki simgesel eşdeğerlilik Chorti inançlarında ve Maya-Kişe sanatında bulunur. Bundan önceki modeli yukarıda anlatılan hikâyededir. El yazmaları ve anıtlardan kemer görevi yapan sarılmış yılanı ve ay-yer tanrıçasının baş tuvaletini tanıyoruz.

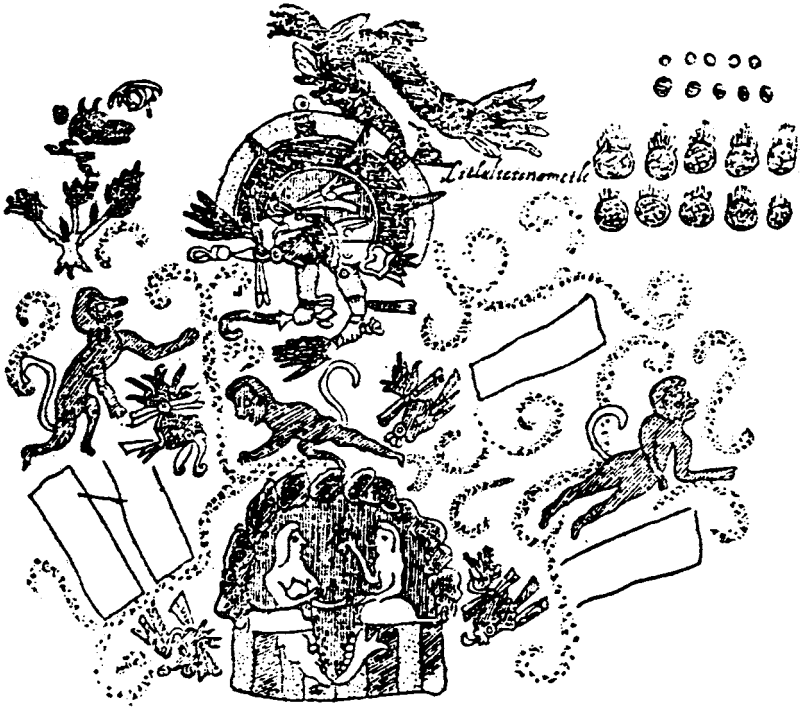

Şekil: 25 Pamuğu bulan ve eğitip dokuma sanatını keşfeden tanrıça. Ağaca bağlanmış dokuma tezgahı değişmeksiz hâlâ Kişe kadınları tarafından kullanılmaktadır. (Tro-cortesien Kodeksi)

Amerika yerlilerinin pamuktan yazılmış bant ve seks organlarını saklamakta kullanılan örtü anlamına gelen ve İspanyol sözcüklerince de kabul edilmiş olan "mastate"nin kökenine gelince; yanlış olarak zannedildiği gibi bir Meksika sözcüğünden değil, Maya-Kişe kökünden, maymun anlamına gelen mash'dan gelmektedir. (Tl) ekli, etimolojisi bizi maymun-insanlar mitik hikâyesine götüren ilkel sözcüğün nahual'ine bir uyuşumdur.

Keza, Pipil ya da eski Nahua dilinde ocomate'ye tekabül eden Aztek takvimindeki gün ozomatli terimi iki

Kişe kökünden çıkmaktadır: Coy, bir cins maymun ve aynı zamanda kaba, hissiz anlamına; mash genellikle maymun anlamına (F.Rodas). "Coy"un bu çift anlamı, ancak moral karakterle anlaşılabilir; mite göre de, Hun Batz ve Hun Chouén, kaba ve hissiz maymun-insanlardır.

Şekil: 26 Üçüncü Çağ'ın sonu - Vatican kodeksi, A.tablosu. (İnsanlar maymuna dönüşür)

Kronolojik bakımdan, Maya-Kişe siklografisinin (tarihin dönemlere ayrılması anlamına) Üçüncü İdarecisi'ni hatırlatan sarı bir ağacın tepesindeki Hun Batz ve Hun Chouén'in durumu dikkat çekicidir. Maymuna çevrilen büyük kardeşlerin kendi isimleri itibarıyla "cante" ağacı (kozmik dayanak) üzerindeki durumları itibarıyla ve ağacın rengi itibarıyla Üçüncü İdareci onlarla özdeşleşir. Batz ve Chouén isimleri gerçekten Kişe takviminin birincil (primer) serisinde (Batz) ve Maya takviminde (Chouén) Üçüncü İdareciyi gösterir ve hiyeroglif işareti Maymun tanrı figürüne ve sarı renk Üçüncü Çağ'a tekabül eder. (52)

Ancak günümüze kadar takvimin İdarecileri'nin mitik kökeni bilinmiyordu. Maya-Kişe ve Meksika mitolojilerinin en önemli kaynağı Popol-Vuh bizi bu konuda aydınlatmaktadır.

Zamanla ilgili (kronolojik) anlamı dışında, gölgeleri altında kakao ağaçlarını barındıran -canté ağaçlarına kakaonun anası denir- ve maymunların en sevdikleri yer olan sarı ağacın tanımı bize o uzak devirden beri kakao bitkilerine gölge vermek için kullanılan sistem üzerinde kusursuz bir etnografya referansı verir. Guatemala'nın Pasifik kıyıları ve Xoconusco'da bol bol kakao bitkisi, kakaonun anası denen ağaçlar ve maymunlar bulunduğu nu hatırlatmakta fayda vardır.

Fakat Hun Batz ve Hun Chouén'in maymuna dönüşmesinin hikâyesi, aynı zamanda, onları kendi hizmetlerine tâbi kılarak büyük kardeşlerine kısas kanunu uygulayan ikizlerin yargısının gerçekleşmesini de gösterir. O zamandan beri maymunlar, her zaman, gölgeleri ile kakao bitkilerini koruyan ağaçların veya kakao tanrısının bekçileri, Hunahpu ve İxbalamqué'nin alter egosu olacaktırlar.

Bu olaydan sonra İkizler, olup biteni büyükannelelerine anlatmak için eve geri dönerler. İhtiyar kadın büyük

(52) Meksika kaynakları üçüncü dönemin İdarecisi olarak sarı renkli bir tanrıdan bahseder. (Mexico a través de Los Siglos, Chavero, sf. 81) Renkleri ile İdarecilerin birbiri ardından geliş sırası Popol-Vuh'da da sarı direği siyah ve beyazdan sonra, yani üçüncü olarak yerleştiren Chumay-el'in Chilam Balamı'nda da aynıdır.

oğullarından ayrılışına üzülür, fakat Hunahpu ve İxbalamqué onu teselliye çalışırlar. "Üzülme büyükanne; kardeşlerimizi göreceksin, geleceklerdir ama, onları görünce gülmemeye çok dikkat et." Sonra dümbelek ve kavalla (o devrin müzik âletleri), büyük kardeşlerini çağırmak için "Hunahpu-coy" havasını çalmaya koyulurlar. (Hunahpu-coy'un tam karşılığı Hunahpu'nun maymunu demektir.) Bu müzik parçasını Kişeler hâlâ çalmaya devam ederler. Hun Batz ve Hun Chouén'in bundan sonra efendileri olan İkizler karşısındaki bağılılık durumunu ifade eder. Hunahpu'nun tanrı sözünün organı olan çalgılarından (53) çıkan ses üzerine, büyük kardeşler Hunahpu-coy havasında dans ederek koşarlar. Ama büyükanne onların çirkin yüzlerini görünce kendini tutamaz ve gülmeye başlar; onlar da hemen kaçarlar ve bir daha yüzleri görülmez.

Hunahpu ihtiyar kadına gülmemesi gerektiğini ve kardeşlerini ancak dört defa çağırabileceğini hatırlatır. Gerçekten, yeniden aynı havayı çalar ve maymun adamlar dans ederek koşarlar, ancak "yaptıkları şeyler çok gülünçtü, büyükannelerinin üzerine sıçrayarak atılıyorlar, maymun yüzlerini uzatıyorlar, karınları altındaki etli bir şeyi gösteriyorlar, burunlarını uzatıyorlar, bacakları arasında saklıyorlar ve o kadar eğlenceli maskaralıklar yapıyorlardı ki ihtiyar kadın gülmesini tutamadı." (Villacorta)

Hunahpu ve İxbalamqué dördüncü bir defa onları çağırmayı denediler fakat onlar artık gelmediler. O zamandan beri ancak üç defa dilemek âdeti yerleşti. Örneğin üçüncü kez in kesin olduğu evlenme taleplerindeki gibi.

(53) Yerli dinsel müziğinde zorunlu bir müzik âleti olan kavalın notaları ile kutsal kuşun ötüşü arasında işlevsel bir ilişki vardır. Kuş ibi, kaval sesi de, yağmur dilemek veya kavuşulan nimetlere şükretmek için Tanrı'ya dualarını yükseltir. Böylece yerli müziği kuş seslerinin taklidine dayanır. Aztekler'de kaval -Hunahpu'nun Meksika'daki karşılığı olan- Tezcatlipoca'nın çalgısıydı ve müziği de Tanrı'nın sözü ile eşdeğerliydi. (Ramírez Kodeksi) Popol-Vuh bize sarı ağaç üzerinde öten kuşlar ve kaval çalan Hunahpu imajları ile yukarıda anlatılan âdet ve inançların modelini verir. Bundan başka, çingirakla birlikte müzik âletlerinin arşetipleri, Chortı ayınlarında çalınabilen yegane âletlerdi, zira yalnız bunlar Tanrılar tarafından mitlerde verilmişlerdir.

Bu hikâyenin son sözünü getirerek Kîşe elyazması bize eskiden "büyük anaları ve anaları ile yaşarken" (Villacorta) Hun Batz ve Hun Chouén'in sanatkarlar olarak çağırıldıklarını söyler. "Eski zaman adamlarınca, müzisyen ve şarkıcılarca onlardan yardım istenirdi. Eski zamanlarda ressamlar ve heykel yapanlar onları yardıma çağırırlardı. Fakat kibirlendikleri ve kardeşlerine kötü davrandıkları için hayvanlara dönüştüler ve maymun oldular." (Recinos)

(Bu kitabı incelerken, başka sistemlerdeki paralelleri aramaktayız. Gerçi her paralellik bize doğru bir kıyas sağlamayacaktır. Örneğin Ramayana destanındaki maymun tanrı Hanuman, hiç de kötülüğü yüzünden bir cezaya uğramış bir varlık değildir. Tersine, ilâhlarla Rakshasalar -yani kudretli ve kötü varlıklar- arasındaki savaşta ilâhların yanında olmak için dünyaya inmiştir. Bütün hayvan tanrılarda belki totemizmden gelen izler görülebiliriz.

Ancak, Kîşe el yazmasında, sembolün meydana gelişinde totemik izler bulunduğu kanıtlanırsa bile, bu sembolün kullanılışı apayrı ve ilkel düşünceden uzak bir maksatlardır.

Aynı paraleli Kur'an'da ararsak, buradaki maksada daha çok yaklaşmış oluruz: II. Bakara Suresi, Ayet 65: "İçinizde sebt günü haddi tecavüz edenleri elbette biliyorsunuz. İşte Biz onlara 'Allah'ın rahmetinden kovulan maymunlar şekline girin.' demiş (Ayet 66) bunu bu hadiseye şahit olanlar ve sonradan gelenler için ceza, Allah'tan korkanlar için de ibret yapmıştık." V. Maide Suresi, Ayet 63: "De ki size Allah nezdinde daha şiddetli cezaya uğramak itibarıyla daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın lânetine duçar olan, hışmına uğrayan, O'nun tarafından maymun ve domuza çevrilen ile şeytana tapan kimsedir. Yerleri en fena yer olanlar, doğru yoldan bûsbütün sapanlar işte bunlardır." Ayet 64: "Bunlar size geldikleri zaman 'inandık' derler..."

Maymun veya başka bir hayvana çevrilmeyi, Kur'an'daki bu ifadeye göre Metempsychose, tenasüh veya insanın işlediği kötülükler sonucu bir sonraki hayatında

hayvana döndürülmesi biçiminde anlamaya olanak yoktur. Kullanılan ifade bütününü semboliktir. Çünkü Maide Suresi'nin 63. Ayetinde maymun veya domuza çevrilenlerden bahsedilmekle birlikte 64. Ayette: "Bunlar size geldikleri zaman: 'İnadık!' derler, denilmektedir.)

Şu hâlde Hun Batz ve Hun Chouén üçüncü etnik dönemde sanatların tanrıları idiler, fakat bu işlev ikizlere geçti ve onlar da dansın, müziğin, gülmenin, neşenin, zevkin ve şehvetin patronları (hâimleri, koruyucuları) oldular. Çünkü ikizlerin çaldıkları hava ile oynarken büyük analarının önüne geçemediği gülmesine sebep oldular ve ihtiyar kadının tuhafına giden acayip erkeklik uzvunu gösterdiler. Chichicastenango'da "Palo Volador" töreninde çalınan Hunahpu-coy havasında bu hikâyenin anısı hâlâ devam etmektedir.

Eski tanrıların kültü kaybolmamakta fakat ikizlerin etkisi ile maymuna dönüşen büyük kardeşler gibi, değişime uğramaktadır.

Diğer taraftan bu değişim, Maya tarihinin üçüncü döneminin belli başlı kusurlarının, özellikle Meksika ve Maya-Kişe kanunlarıncı suç sayılan tembelliğin başkalarına örnek olacak biçimde cezalandırılmasını ifade eder. Bu konuda Veytia bize "Tembeller ve serseriler tembelliklerinin cezası olarak maymuna dönüştürüldüler. Onların konuşmayı bildiklerine inanılıyordu, eğer konuşmuyor idiyse bu onları kimsenin çalışmaya zorlamaması içindir." demektedir. (54)

Maymuna dönüşmüş büyük kardeşlerin evlerinin avlusunda Hunahpu-coy havası ile dans etmeleri sahnesi bize maskelerle ve kılık değiştirilerek yapılan devrin dinsel dansının canlı bir tablosunu verir. Bu mitik sahne, mısır ürünü toplandıktan sonra elde edilen mahsule şükretmek için ve ambarlarını dolu gören halkın bir sevinç belirtisi olarak Chichicastenango'da hâlen yapılmakta olan uçma direği (Palo Volador) töreninde hâlâ tekrarlanır. Popol-Vuh'taki İxquic'in aldığı olağanüstü ürün sahnesi ile anlamı aynıdır. İxmucané'nin evinin avlusu, dans edenleri şeyretmek için halkın toplandığı, mabedin

(54) Historia antigua de Mexico, Ed. Leyenda, Mexico, 1944.

karşısındaki umumî meydanı temsil eder. Dans edenlerin eve dönmediklerine "evin avlusunun ortasında" (Recinos) kaldıklarına dikkat edelim. Buna karşılık rahip görevini yerine getirdikleri zaman, onlarla, yani zamanın tanrıları ile, ancak büyük ananın girmeye yetkili olduğu evin içinde ayın yapıyorlardı.

Bu, mabedin ve tören avlusunun işlevsel değerini ortaya çıkarır. Din uygulayıcıları mabede girdikleri hâlde avlu, dans edenlere ve halka mahsustur. Bu kurallar daha sonra kalabalık bir topluluğun çevrelediği Xibalba'nın büyük meydanında dans edecek olan ikizler tarafından tekrarlanacak, bütün tarihleri boyunca ve bugüne kadar Maya-Kişelerce bunlara tamamen uyulacaktır. Bu husus etnografya ve arkeoloji tarafından da doğrulanmaktadır. (Halka mahsus olan tören avlusunun çok geniş olmasına karşın ancak din uygulayıcılarının girebileceği mabedin çok dar boyutları.)

Chorti mabetlerine ancak tanrı temsilcileri girebilirler. Cemaatsa dinsel dansların yapıldığı tören avlusunda toplanır.

Tevrat'ta ilk örneği verilen mabet "Toplanma çadırı" dır. Bunun içine konan "Ahit Sandığı" bir perde ile gizlenir. Ve etrafa avlu kurulur. Harun ve oğulları ile Musa toplanma çadırına girip mezbaha (kurban yerine) yaklaşabilirler. İleriki zamanlarda Harun çocukları (Levililer), kâhin görevini yerine getirenler olurlar. (Çıkış kitabı, Bab 40) Yani Mabet tapınmasında esaslar değişmemektedir. Az sayıda kâhin dinsel görevleri yerine getirirler. Çok sayıda halk dışarıdadır.

Üçüncü Çağ'ın adamlarının maymuna döndürülmesi hikâyesi ile, insanların maymuna dönüşmesi ile son bu lan Üçüncü Dönem'in daha evvelki hikâyesi birbirine uymaktadır.

Vatikan A Kodeksindeki Üçüncü Çağ'ın bitimi tablosu **Şekil 26**'da gösterilmiştir. Zemin spirallerle süslüdür. Bunlar stilize edilmiş maymun kuyruklarıdır. Zeminin sarı rengi, Popol-Vuh'ta veya Maya kaynaklarında olduğu gibi Mayalar'ın üçüncü Katunu'na tekabül eden bu çağın tipik rengidir.

Chumayel'in Chilam Balamı'nda üçüncü Katun'un "yalancı hasır'ın, (55) yalancı tahtın, tanrıların maymunu, kavgacı çapkının egemen olduğu" bir delilik çağı olduğu anlatılmaktadır. Böylece, üçüncü Ahau Katun'da soyluların çocukları, kral kanı taşıyanlar, kendilerine gelinip, halklarının idaresini ellerine almaları isteninceye kadar kalpleri kırık yaşıyorlardı. (56) Popol-Vuh ve Chilam'da, Maya el yazmasının üçüncü Ahau Katun'la bir tuttuğu Üçüncü Çağ dramının baş oyuncularını hakkında verilen bilgilerin paralellliğini not etmekte fayda vardır.

Bu kaynak bize "ikinci ve üçüncü zamanının egemenliği"nden bahseder ve birbirinin ardısına (yedi ahpunun eşdeğeri olan) tanrı yedinin yeryüzüne inişini, -Ixmu-cané'nin Ahpular'a ağlayışı gibi- Chac'a ağlayan yedi gök tanrısını anlatır. "O çağın insanları ruhta günahkâr idiler. Gerçek tanrıların egemenlik günleri gelmemişti. Azar azar, parça parça bîraraya geldiklerini söylüyorlar, fakat sevdikleri şeyi söylemiyorlardı. Bu nedenle yüzleri sertti ve egemenliklerinde çok kötülük oldu. Çok yüksek yerde oturdukları zaman güneş ışığı daha kuvvetli oldu. Yüzünü yaklaştırdı ve yeryüzünü ve kralların gıysilerini yaktı. Yangınla gelen bir genel kıyım bu kuşakları yok etti." (57)

Fakat ifadelerle iki kaynakta da aynı temel anlayışı dile getiriyor.

Ancak Üçüncü Çağ'ın hikâyesi daha bitmedi. İkizler, Hun Batz ve Hun Chouén'in kayboluşları ile kederlenen yaşlı kadını "üzülme" diye teselli ettiler. "Biz buradayız, sizi biz besleyeceğiz. Çünkü sizler Hun Batz ve Hun Chouén adlarını alanları dünyaya getiren ana ve büyük anamızsınız." (Villacorta)

İşte ailenin sosyoekonomik bünyesinde gelişmekte olan değişim üzerinde çok ilgi çekici bir bilgi. Çalışmayan kardeş çocuklarının tersine Hunahpu annesini, büyükannesini besleyeceğini ilân ederek, o andan itibaren kadınların üzerine düşmekte olan rolü yüklenir. İş bölümü sistemindeki bu köklü değişiklik kardeş çocuklarının uzaklaştırılmasından sonra gerçekleşir. Sosyal ve ekono-

(55) Hasırın egemenlik ve şeflik simgesi olduğu önceden söylenmişti.

(56) Libro de las Pruebas. Mediz Bolio tercümesi.

(57) Libro de los antiguos dioses, Mediz Bolio tercümesi.

mık düzende aynı zamanda meydana gelen bu değişikliğin dinsel alandaki sonucu, Hun Batz ve Hun Chouen'le kişileşen sahte tanrıların Maya-Kişe kültürünün gerçek tanrıları olan ikizler tarafından yok edilmişleridir. Ve bu, Dördüncü Çağ'ın, babaerkil tarımcı düzenin başlangıç belirtisiydi.

Bununla birlikte soy ilişkilerindeki bu değişiklik kendiliğinden bir mutasyon gibi ortaya çıkmadı, aksine çatışmasız gerçekleşmeyen uzun bir olgunlaşma sürecinden geçti. Baba tarafından ve meşrû bütün çocukların bir tek dam altında toplanmalarından hareket eden bu değişimde İxquic'in bu çevreye hakkı olmadan girişi ilk başta istenmemişti. İxnucané'nin ailesine ancak bir mucize ile girebildi ve çocukları düşman muamelesi görüp sürekli aşağılanmalara uğradılar. Ölümünden kurtuldular, fakat büyük kardeşlerin esir ya da hizmetçisi durumuna indirildiler. Bu da babaerkil aile tipine geçişte ilk adım oldu.

Dönemin kurallarına göre ikizler analarının klânına yani Caméler grubuna ait idiler. Meşrû oğullar, Hun Batz ve Hun Chouén ile baba tarafından akraba Hunahpu ve Xibalamqué'nin aynı dam altında yaşadıkları bir dönemden sonra bu sonuncular, analarının klânı yerine babalarının klânı ile bütünleştiler. Hun Batz ve Hun Chouén'in klânından kovulduğu gibi Caméler klânından kovuldular. Xiquic'in Caméler'e karşı başkaldırışı ve Xibalba ülkesini terk edişi, kendi klânından başkasında bir sığınak aramaya onu zorlayan nedenleri açıklar. Yeni akrabalık çeşitleri ortaya çıkar: Evlatlık durumuna benzetilmiş gelin, kardeşle eş değer kardeş çocuğu (58) ve oğullarının oğullarını doğrudan torunlar olarak büyük ana tarafından bilhasssa tanınmasıyla biraraya gelen kayna-

(58) O zamandan beri, kardeşler ve kardeş çocukları aralarında evlenmenin caiz olmadığı bir akrabalık kategorisi oluşturdular. Tupi diliyle de ortak olan Maya-Kişe dilinin bir özelliğine göre oğul sözcüğü, konuşanın ana ya da baba olmasına göre değişir. (Chorti dilinde ana konuşunca ar, war; konuşan babaysa u nen) Böylece analık fonksiyonunun babalık fonksiyonu ile ayrı olduğunu belirleyerek analık fonksiyonunun bir modeli olan İxquic dönemine kadar uzanırız. Aynı war terimi meyve verme zamanında mısır veya mısır tarlasına da uygulanır. Bu lengüstik benzerliğin mitik örneği, İxquic'in oğlunun aynı zamanda mısır tanrısı oluşudur.

na. Bunlar bu çeşit bütün olaylarda ortaya çıkan bir krizin meydana getirdiği sosyal devrimin dildeki izleridir. Bu krizin temel nedeni ekonomik gözükmektedir. Çünkü akrabalık bağlarındaki değişiklik iş bölümü ve mülkiyet rejimi ile birlikte gerçekleşmektedir. Popol-Vuh bu konuda aydınlatıcıdır. İlk başlarda İxmucané tarladan bahsederken "tarlamız" (Recinos), "mısır tarlamız" (Villacorta); biz zamirini kullanmaktadır.

Böylece mülkün anneanneye anadan gelen torunlara ait olduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık aile ocağında ikizler yalnız kalır kalmaz, mülk daha sonrada görüleceği gibi "Hunahpu'nun tarlası" olarak anılacaktır.

Amerika yerlileri toplumunda babaerkil sistemden anaerkil sisteme geçildiği zaman, bu gelişme süreci ters bir olaya örnek olur. Yeni sosyal biçimleri belirleyen nüfus çoğalması veya iç dağılmalara bağlı üretim biçimlerindeki her iki önemli değişme hâlinde, bu sosyal biçimler dinsel alana yansımıştır. Sosyal yapının temel değişiklikleri, açıkca bellidir ki, nisbi veya tam bir bağımlılıktan ileri gelmekte ve bu aşağılanmadan bir cinsel sınıfı diğerinin üzerine çıkaran bir gelişme hareketi doğmaktadır. Erkeğin veya kadının ayrıcalıklı durumu, onun grubunu yaşamasını sağlayan günlük yiyecek temininde oynadığı role bağlı olmaktadır. Av döneminde, geçim öncelikle erkeğin etkinliğine bağlıdır ve rejim babaerkindir. Fakat bahçecilik avdan öne geçtiği zaman grup, ekonomik olarak, o zaman aile reisi rolünü yüklenen kadının çalışmasına bağımlı olmaktadır. Fakat anaerkil rejim, gittikçe daha fazla erkek el işini ve grubun daha fazla birbirine bağlı olmasını gerektiren yoğun tarımın gelişmesi ile uyuşmamaktadır. O zaman cemaatin varlığı öncelikle erkeğin çalışmasına dayanmakta ve yaşam erkeğin çevresinde toplanmaktadır. Bu ekonomik-sosyal sürecin mitik elemanları sırasıyla şunlardır: İlk çağda, devler faaliyet hâlinde iken Chumalmat'ın, kadının rolü siliktir. Buna karşılık anaerkil dönemde kadınlar aktif bir rol oynarlar ve büyük ana ailenin ilgi merkez olur.

Balıkçılık-av-meyve toplama döneminde kadının

çalışması önemsiz ve küçültücü sayılıyorsa şimdi ikizler benzer koşullar altındadırlar ve ilk dönemin kadınları gibi köle sayılmaktadırlar. Ancak kardeş oğullarını uzaklaştırmayı başarırlar ve ailesinin geçimini sağlama-ya mecbur olan örnek oğulluk normlarını (ahlâk ölçü ve ilkelerini) tespit ederler. O zamandan başlayarak iş, çalışma dinsel bir düzeye yükselir, yeni dinin bir gereği olur.

Chichicastenango el yazmasında, gerçek anaerklî aile tipine rastlanmıyor, sadece anadan geçen akrabalıklarla yönetilen aileleri ve ana evini (matrilokal yerleşme) görüyoruz. Büyük ana rejiminin en üst safhasında bile -Hun Batz ve Hun Chouén'le kişileşen- şef ve rahipler erkeklerdi.

Bu tip fertleri birbirinden farklı (heterojen) toplumda politik dayanışma yoktu. Chumayel'in Chilam Balam'ı bu durumu "İkinci ve Üçüncü Çağ'ın adamlarının tanrı olmadıkları hâlde kendilerini tanrı sandıklarını" söyleyerek anlatır. "Yavaş yavaş toplandıklarını söylüyorlar; fakat birbirlerini sevdiklerini söylemiyorlardı. Böylece onların egemenliğinde, çok mutsuzluk oldu."

Bu rumuz (allegori, benzetme) o dönemde, Maya-Kişe topluluğunun karakteristiği olan uyumlu genel bir düzenin kusursuz toplumsal birliğinin olmadığını gösteriyor. Bu, ana tarafından geçip erkekleri klân dışına atan sistem yüzünden olanaksızdı. Kusursuz düzen tam bir işbirliği gerektiriyordu. Bu düzen ancak kadın, erkek, atlenin bütün üyeleri daha büyük bir birimde, tanrıla geçinen ba-berkil sisteme dayalı "kabile"de bütünleşince elde edildi. Popol-Vuh, temsili olarak Chumayel'in Chilam Balam'ı ile aynı anlayışları ifade eder ve Yedi Ahpu'dan, yani kusursuz toplumun modeli olan kollektif bir gruptan gelen ikizlerin tersine, Hun Batz ve Hun Chouén'i bir tek Ahpu'dan gelmiş gösterir.

Dördüncü etnik siklusun başlaması ile sona eren kadının sosyal üstünlük döneminde kadın tanrılar diğer mitik öğeleri ikinci plâna itmişlerdir. İxquic'in dramatik hikâyesi, özellikle aybaşı ve doğurma ile ilgili olarak, yerli bir kadının yaşam siklusu örneğinin görünüşlerin-

den birini bize göstererek bütün ilgiyi çeker.

Kozmoteogonik (evrensel tannısal) plânda İxquic, yetişkin kadının modeli ve koruyucusu yer ve ay tanrıçasını kişileştirir. Bu tanrıça yağmurla, toprağın verimliliği ile bitki, hayvan ve insan yaşamı ile yakından ilişkilidir. Böylece, bütün kozmik plânlara egemendir. İxmucané ve İxbalamqué ile birlikte aile grubunun kişileridir. Büyük ana, ana ve kız; Maya-Kişe mitolojisinde önemli bir rol oynayan kadınlar sadece bunlardır. Yukatan teogonisindeki kadın üçlü; İx can leos, İx asal voh ve İx chel'in eş değerdirlere.

Bu ilişkiler ve etnolojik olguların mitlerle olan uyumu sayesinde, her tanrıça ile ayın dönemleri arasında bir benzerlik buluruz. Yaşlı İxmucané, küçülen ayı simgeler; İxquic -karnı gibi- dolunaydır ve İxbalamqué yeni ay. Chortilerce ayın yaşları denilen ayın dönemleri, astral plânda, kadının hayat siklusunun belli başlı dönemlerini gösterir: Doğum ve büyüme, analık ve yaşlılık. Ayın ve kadının dönemleri için aynı terimler kullanılır. Küçülen ay ve aileyi yöneten kadın Katu'dur. Yeni ay ve genç kız Chok. Aynı fikir çerçevesine uygun olarak erkeğin belli başlı dönemleri güneşin günlük ve yıllık pozisyonlarındaki üç belirli konumla karşılaştırılmaktadır. Aile babası ve güneşin Chorti dilinde adı bir ve aynı Ka tata sözcüğüdür. Güneş ay çifti, İxquic'in Ahpularca döllenmesinden örnek alan, erken yatan, güneşle kalkan ve cinsel birleşmeyi sadece dolunay süresince yapan Chortilerce, insan çiftinin davranış kurallarını göstermektedir.

İxquic daha önceki hâllerden geçtikten sonra olgunlaşır ve dolunayın simgelediği olgun yaşa erişir. Yeraltının karanlık bölgelerindeki doğuşu ile güneşle birleşmesi sırasındaki ayın geçici kayboluşunu simgeler. Chortiler bunu, yerin altında ay ve yerin birleşmesi olarak yorumlarlar (59). Ay ile dünya arasındaki organik bağ aynı zamanda onların su ve bitkilerle olan yakın ilişkileri ile ifade olunur. Çünkü ikisi de tannısal cevheri saklayan

(59) Chortiler kadının, dolunay zamanı dolu olduğunu kabul ederler. Bunun içindir ki âdet görmektedir. Aybaşı sırasında kadın kırılı sayılır. O zaman İxquic örneğine uyarak ve gebe olduğu sıra aynı tabulara uymak zorundadır.

kaplar olarak düşünölmektedir. Ay tarafından dağıtılan gök sularının hiçbir zarara neden olmadığına ilişkin Chorti inancı buradan gelir; çünkü bu sular kaynaklarına dönmektedir. Bunun gibi ay ve dünya ötüleri bağrırlarında barındırmaktadırlar.

İxquic yeryüzüne dünyayı aydınlatmak, gecenin karanlıklarını dağıtmak için çıkar; burada, daha önce söylediğimiz gibi karanlık, barbarlığın karanlığıdır. Gebeliği ilerleyişinde, dolunayın benzeri olan yuvarlak ve pürüzsüz bir karın gösterene kadar, büyüyen ayı temsil eder. İkizler doğduktan sonra bu şekil kaybolur.

Fakat İxquic'in mitik hikâyesi olgun yaşından daha ileri gitmez. Bu da dolunay ve yaşamının olgunluğundaki kadının kalıp pozisyonudur. Analık işlevi uygarlık getirici kahramanların çocukluğu sırasında ikizlerle olan akrabalığı ile belirlenmiştir. Mit bize ne yaşlı İxmucané'nin çocukluk ve gençliğinden ne de ebediyen genç İxbalamqué'nin yaşlılığından söz etmektedir. Çünkü bu üç teogonik figür, daima düzenli bir ritim içinde birbirini takip eden ay tanrıçasının değişik görünüşünü kişileştirirler. Popol-Vuh'un mitlerini taklit eden Chorti teogonisi, yukarıda zikredilen üç ay tanrıçası arasındaki aynı işlevsel farklılıkları kabul eder. Gerçekten rahipler, yaşının çocukluğu olmadığını (60), gencin sadece genç olduğunu ve ancak analık görevi yapanın olgun ay olduğunu, çünkü daima - ah katıyom (61) denilen dört çocuğun refakatindeki- çocuk-tanrı ile beraber yürüdüğünü söylerler. Diğer taraftan her tanrıça ekonomik plânda kendine özel görevler yüklenmiştir. İhtiyar tanrıça bitkileri bulup verendir. Olgun tanrıça onları büyütüp yetiştirir ve genç İxbalamqué ise tarlaları nahualları, alter egosu jaguarlar aracılığı ile korur. (Genç tanrıçanın adı balam aynı zamanda Jaguarın adıdır.)

Bütün bu anlattıklarımızdan Üçüncü Çağ boyunca ayın sinodik (29,5 gün) devrinin iyice bilindiği, ayın safhalarının yağmurlarla ve bitki gelişmesiyle olan ilişkisi-

(60) Çünkü bu çocuklar öldürler, cehennemde öldürölmüşlerdir.

(61) Chorti dilinde iyol ile Popol-Vuh'un teogonik listesinin başında zikrettiği yyom birbirine benzemektedir.

nin özel bir dikkat konusu olduğu ortaya çıkar. Deneysel bilgide bu kadar ilgi çekici bir gelişim, muhtemelen ay yılından daha geniş sıkluslara uygulanabilen mükemmel bir ay takviminin daha o zamandan mevcut olduğunu ve daha önceki dönemde kullanılan basit ay takviminden hareketle geliştiğini gösterir.

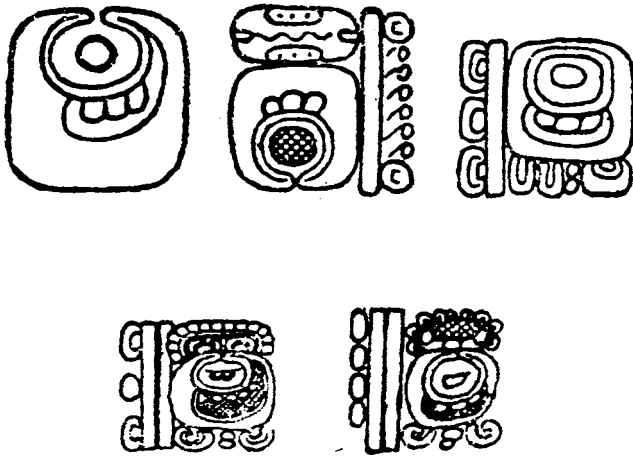
Sanat da takvim gibi belli bir kültürel döneme özgü mitik konuları kapsar. Gebe veya çocukları ile birlikte İxquic figürü çok çeşitli biçimlerde gösterilmiştir: Arkalık dönemin şişman statüsü, bir oyukta oturmuş bir çocuk veya bir jaguarın ağzında, yahut bir yılanın halkalarıyla sarıp sarmaladığı bir çocuk. Aynı motif Maya gliflerinde (62) kullanılan bir seri işaret arasında uinali (senenin bir ayı) göstermek için stilize edilmiştir. Bu hiyeroglif ay ana ile oğul veya oğullarını, ay glifi içine kapatılmış genç tanrıyı gösteren "kín" işaretiyle ifade eder. Hermann Beyer "20 sayısının sembolü ay işaretini belirleyen esas öge orta ek (infixe) olarak (kín) noktasında bulunmaktadır; geriye kalan şeylerin önemi ikinci derecededir" demektedir. (63)

Fakat bundan daha fazlası da var. Bu hiyeroglifin değişik şekilleri (varyantları) dış işaretinin inkişafının değişik safhalarında, gebeliğin fizyolojik sürecinin ardarda gelen fazlarını göstermektedir. Bazı işaretlerde iç nokta, fôtüsün rahminde kapalı oluşu gibi, tamamen kapalı iken diğerlerinde hilâlin iki ucu -bir kadının vajinasına benzetilmiş olarak- açılmakta ve bir çehrenin bir yüzünü göstermeye başlamaktadır. Copan'daki on üçüncü monolitteki ay glifinde üçüncü monolitte olduğu gibi, iç nokta fôtüse benzetilerek kaba bir yüzle ifade edilmiştir. Keza yıl glifi (tun) ayın sembolü olan bir kapla ve içinde "kín" ya da "chalchihuite" işaretini kapsayarak gösterilmiştir.

Chorti kadınları günümüzde de buluzlarının yakasında hâimleri olan ay tanrıçasının işaretini taşırlar. Keza bu hiyeroglif "devlerin dansı" oyununda ay tanrıçasını canlandıran kişinin alına çizilir.

(62) Maya yazısındaki müstakil şekiller, ki tam anlamıyla günümüze kadar okunamamıştır.

(63) The variants of glyph D. of the Supplementary series, "Los Mayas Antiguos" Mexico, 1940.

Şekil: 27 Uinal hiyeroglifleri.

Üçüncü Çağ'ın sembolü olan sarı renkle ilgili ilginç bir ayrıntı: Chortiler'in ay glifini belirleyen Üçüncü Çağ'ın egemeni İxquic'in figürü bu glifin rengi ile bu çağa bağlanır. Ay sembolü, Torito dansında ay rolünü oynayan Kişe aktörünün göğsünü süsler ve Meksika'nın "atl" glifine pek benzer. Bu işaret, suyu sembolize eden ve böylece ayın fonksiyonlarından birini belirleyen saçaklarla çevrili bir güneş kursunu ihtiva eder.

Takvimin en eski şekli olarak sayılan kameri ay Chortilerce hâlâ kullanılır, zamanı ölçmekte, yağmurları beklemekte, ağaç kesiminde, cinsel ilişkilerde, kadınların âdet hesaplarında önem taşımaktadır. Landa'dan öğrendiğimize göre yarımada yaşayan Mayalarca da kullanılmakta idi. Daha sonra Maya kronolojik sistemi, (yaklaşık) 30 günlük sinodik aylara eklenen yirmi

günlük (ay-güneş) Uınalları benimsemiştir. Maya-Kişe tarihinin üçüncü dönemi boyunca tzolk'in ve tun esasına dayalı bu formül ve siklografik sistem bilinmiyordu. Mitik kaynaklar bu hususta birbirlerine uyarlar ve allegorik olarak Üçüncü Dönem boyunca bir tek takvim, ay takvimi olduğunu belirlerler. Chilam Balam, gördüğümüz gibi, ay takviminin güneş-ay takviminden önce olduğunu ifade eder.

Üçüncü Çağ'ı bitirmek için, önceden de söylediğimiz gibi Kişe, Yukatan, Meksika ve Peru kaynaklarının, bu etnik dönemin belli başlı olaylarında mutabık olduklarında ve Yukatan Maya kaynaklarının tarih öncesi dönemlerinin Üçüncü Çağ'ının, kronolojik sistemlerinin üç Ahau-Katun'u olarak belirlediklerinde ısrar etmek istiyoruz (64). Bu üç Ahau Katun zaten mitik bir zaman olarak belirlenmektedir. Yani İkinci Zaman'ın egemenliğinden sonra gelen Üçüncü Zaman egemenliği.

(64) J. Imbelloni, burada Katun sözcüğünün, takvimdeki sayı değerinden (7200 gün) daha başka bir şey olduğunu söyler. Daha geniş ve belirsiz bir anlam taşımaktadır. Tıpkı çağ, dönem sözcüklerimiz gibi. (El Genesis, Buenos-Aires, 1941, sf. 693)

DÖRDÜNCÜ ÇAĞ

KÜLTÜREL ÖZELLİKLER - TARIM KANUNLARI

Maymuna dönüşen Hun Batz ve Hun Chouén'ın uzaklaştırılmasıyla Üçüncü Çağ ve böylelikle de Maya-Kişeler'in uzun tarih öncesi çağı kapanır.

Büyük kardeşlerin kayboluşlarının yaşlı kadını üzdüğünü gördük. Fakat Hunahpu ve Ixbalanqué onu, kendi prestijlerini korumak için, anneanneleri ve anneleri önünde, ne yapacaklarını söyleyerek teselli ettiler. İlk önce mısır tarlasını ekeceklerdir : "Anneanne, anne tarlaları yalnız biz ekeceğiz." derler, "Üzülmeyin, biz buradayız ve sizi besleyeceğiz, büyük kardeşlerimizin yerini alacağız."

(Yakub ve Esav hakkındaki ara not: Tekâmülde kutsal metinlere göre ilk oğulluk hakkı, eski doğana değil, yeniyi temsil edene verilir. Bu gerçeği bugün bile tam anlamıyla öğrenmiş değiliz. Kuşaklar arasındaki anlaşmazlıklar bu gerçekten doğmaktadır.)

Sonra baltalarını, çapalarını, tohum dikme kazığını aldılar, her biri sarbakanı omuzunda, çıktılar gittiler. Evden çıkarken büyükannelerini yemeklerini kendilerine getirmekle görevlendirdiler: "Öğleyin güneş tepede (zenitte) olunca bize yemeğimizi getirirsin büyükanne." dediler. (Recinos) "Pekâlâl" dedi o zaman ihtiyar kadıncağız, "getireceğim." (Villacorta).

Tarımsal babaerkl rejime yönelik işaret eden toplumsal, ekonomik statünün kuralları bu paragrafta ifade olunmuş bulunmaktadır. Önceleri erkekler tembeldi, şimdi ailelerinin gereksinimlerini karşılamak üzere ça-

lışmaya gitmekte ve böylece toplumsal üstünlüklerini sağlamakta ve kadının rolünü aile ocağının bekçiliğine indirgemektedirler. Hunahpu'nun tam öğleyin yemeğinin getirilmesini buyurmasıyla ve büyükananın boyun eğerek "Pekâlâ!" demesiyle kadın erkeğin egemenliğine girmiştir. Uygarlık getirici kahraman tarafından konulan bu âdet günümüzde de Chorti kadınlarınca dinsel bir buyrukmuş gibi uygulanmaktadır.

(Sâmi dinlerde bu dönem, Süleyman peygamber ve Saba melikesi Belkis hikâyesiyle anlatılmaktadır. Kur'an, bunu anlatırken, Süleyman'ın ordularından korkan karıncalar örneğiyle anlatılmak isteneni daha belirli olarak vurgular. Karınca yuvasının egemeni, bütün karıncaları doğuran kraliçe ise, Saba melikesi de yurdunda öyle egemendir. Ancak Süleyman'a uyması, toplumun bir döneminde anaerkillikten babaerkilliğe geçtiğini gösterir.)

Bu iddiamızın kanıtlanması için eski Güney Arabistan uygarlıklarının, olanak bulunursa, toplumsal yaşamları bakımından incelenmesi gerekmektedir.

Kişe metninde sık sık tekrarlandığını gördüğümüz "Pekâlâ!" (bu iyidir anlamına) ve "Bu kötüdür!" terimleri dinsel ahlâka uygunluk ya da zıtlığı göstermektedir.

"Mısır tarlalarını biz ekeceğiz." diye beyanlarından hemen sonra ikizler harekete geçerler ve böylece söylenmiş sözün büyüsel değeri ile Maya erkeğini belirleyecek olan kararlılık ruhunu olduğu kadar tarımla uğraşan erkeğin fonksiyonlarını gösterirler.

Hemen kendi âletlerini (âletler artık onların olmuştur) alırlar. Bunlar balta, çapa ve tohum dikme kazığıydı. Maya-Kişeler'in bugüne dek kullanmakta oldukları bu tarım âletlerinin, böylece dökümü de yapılmaktadır.

Hunahpu tarafından konulan çalışma kanunu, dinsel tören düzeyine yükseltilmiş bütün mısır yetiştirme tekniğini kapsar ve şimdi de Maya-Kişe tarımcısına kural olarak hizmet görmektedir. Bu teknik, ikizlerce şöyle gösterilmiştir:

Hemen mısır tarlasına gittiler, çapaları ile yerde olanı topladılar ve çapa ile evlekler kazdılar. Baltaları ile

KÜLTÜREL ÖZELLİKLER-TARIM KANUNLARI

dalları ve sarmaşıkları kestiler, ağaçları devirdiler ve bütün kestiklerini yaktılar. Çapaları ile çalılıkları söktüler, dikenleri ve ağaç dallarını topladılar. Ancak tanrısal yapıları dolayısıyla bütün bu işleri bir anda tamamladılar. Ve ağaçları devirirken olağanüstü güçleri yüzünden bunu bir tek balta vuruşuyla yapıyorlardı. (Villacorta ve Recinos)

Hunahpu'nun buyurduğu gibi büyük ana, yemekleri taşıyarak söylenen saatte geldi. Fakat ikizler yakalanmak istemiyorlardı, çünkü onlar yalnız mısır tarlası ile uğraşmıyorlar, sarbakanları ile de küçük okçuklar atıyorlardı. (Bu allegori ile Popol-Vuh; Hunahpu ve İxbalamqué'nin ikili işlevine işaret etmektedir. Tarım ve gök tanrıları-güneş ve ay; bu teogonik prensip, güneş ve mısır tanrısını aynı bir tanrısal şahsın ikili tezahürü olarak saymakta olan Chortiler'de değişmemiştir.) İxmucur dedikleri (Villacorta bunu dülger kuşu olarak, Recinos da kumru diye tercüme eder.) bir kuşu, bir ağacın tepesine koymuşlardır ve kuş, büyükannenin gelişini gözlemektedir. "O gelince bağıracaksın. Biz de balta ve çapamızı alacağız dediler. 'Pekâlâ!' diye cevap verdi İxmucur."

O zamandan beri, ağaçların tepesine konmayı seven dülger kuşu, Hunahpu tarafından kendisine verilen rolü oynar ve tarlada çalışanların göremeyecekleri kadar uzakta olan yabancıları, tıpkı kapitölün kazları gibi haber verir.

Sebeup-Sonuç (65) anlamının dışında bu önlemin bir varlık sebebi daha vardır. Her ne kadar kendi davranışlarıyla çalışma kurallarını göstermişlerse de ikizlerin tanrısal yapıları yüzünden iş, onların hiçbir gayreti olmaksızın âdeta sihirle tamamlanmaktaydı.

İxmucur'un uyarısını işitir işitmez biri çapayı, öbürü baltayı aldı. Ellerini ve yüzlerini gerçekten çalışmış bir adama benzetmek için çamura buladılar. Birisi de gerçek bir oduncu gibi saçlarını çürümüş odunlar ve yosunla doldurdu. Büyük anaları onları öyle gördü. Gerçekten çalışmışlaracasına kendilerine getirilen yiyeceği büyük bir iştahla yediler. Sonra evlerine döndüler: "Biliyor musun

(65) Etiologie : Sebeup-Sonuç bilgisi.

büyükanne çok yorulduk dediler dönerken. Bugünkü işimizi bitirdik. Yaşlı kadıncağın önünde kollarını ve bacaklarını uzattılar." (Villacorta)

Bu bölüm, Hunahpu'nun yapmış olduğunu tekrarlayan Chorti (66) rahibinin taklit etmeye devam ettiği mükemmel ekicinin davranış kurallarını açıklar. Tarım tanrısının temsilcisi sıfatıyla o, topluluğun en iyi ekicisi olmalıdır. Çünkü tarım tanrıları "çalışmakta eşsizdirler" diye rahipler hayranlıkla tekrarlarlar.

Ölü ve anlaşılmaz bir yazıt olmaktan çok ötede Popol-Vuh, rahibin ve grubun hareketlerini ayarlayan kanunları açıklar ve tarlada olduğu gibi mabette uyulması gereken törenlerin kurallarını tespit eder. Chortiler de bunlara tam tamına uyarlar.

Gerçek köylü kılığına girmiş, ormanın çer-çöpü ile örtülü, çamur ve yosun içinde, milpasında çalışmakta olan bugünkü yerli gibi, ikizler ekicilik mesleğini yüceltir ve çalışmayı överler. Fakat çalışma yiyecekle ödüllendirilmelidir, çünkü yemek yeme hakkını verir. Buna karşılık geçerli bir özürü olmaksızın çalışmayan, bu hakkı kaybeder. Chortiler'in tarım kanununun bu temel ilkelelerinin olduğu gibi, mitlerde gösterilmiş örneklerle uygun hangi çeşit çalışma olursa olsun (mısır ekimi, sanat eserleri, danslar v.b.) yiyecekle ödüllendirilmesinden ibaret bugün de geçerli olan sistemin burada örnek bir modeli vardır. Ortodoks (67) Maya kültürü başka türlü değişim aracını hiç tanımamıştır.

İkizlerin büyükanneleleri önünde kollarını uzattıkları dinlenme duruşu bir kalkıp (68) sadakatiyle Chortiler'in korudukları vaziyetle aynıdır. Dresden Kodeksi'nde 68. şekille gösterilmiştir. Bu, anlamlı jestlerin köken ve açıklamalarının Popol-Vuh'da mevcut olduğunu, mitik çağlardan günümüze kadar gelmekle sürdürüldüğünü kanıtlar. Çalışmada devamlılık ileriki satırlarla ifade edilmiştir: "İkinci bir gün doğmadan ikizler mısır tarlasına döndüler." (Villacorta) "Ertesi gün oraya döndüler." (Reci-

(66) Chorti: Mısır ekicisi anlamına gelir.

(67) Klâsik eskiden beri süregelmekte olan.

(68) Stereotip.

nos)

Şekil: 28 Tarım Tanrısı işten sonra kollarını uzatmış dinlenirken.

Fakat ekicinin yaşamı devamlı çaba isteyen bir yaşamdır ve sürekli çalışmaksızın hiçbir şey elde edemez. Hunahpu yerliye, toprağı ekerken rastlayacağı zorluklar karşısında alması gereken tavrı göstermektedir. Tropiklerin insanı özellikle iki şeye karşı savaşmalıdır. Bütün bitkilerin çok çabuk geliştiğı doğanın kendisi kötü otlardan korunmazsa ekin için bir tehlike oluşturur; diğer yönden ekilmiş bitkilere zararı dokunan hayvanlar vardır. Üst üste eklenen bu iki etken Hunahpu'nun mısır tarlasını bir gece içinde tahrip etmiştir. Cesaretlerini yitir-

mekten uzak olan ikizler "Yeniden toprağı ekmeğe başladılar." (Recinos) "Yeniden mısır ektiler ve yere düşmüş olan dal artıklarını topladılar." (Villacorta)

"Şimdi, tarlamızı gözetleyeceğiz ve suç üstü yakalayacağımıza ne yapacağımızı göreceğiz." diye bir ağızdan (69) söylediler. Sonra başlarına gelen felâketi büyükannelerine haber vermek için döndüler ve ona "Vardığımızda mısır tarlamızda büyük dallar ve kötü otlar bulduk." dediler. (Villacorta) Bu, toprağın temizlenmesine yeterli zaman ayrılmadığında vuku bulur. Ve büyükannelerine "mısır tarlasını gözetlemeye gideceklerini çünkü kendilerine yapılanın **iyi olmadığını**" tekrarladılar.

Sonra tarlaya gittiler, saklandılar ve beklediler "Tek sözcük etmeksizin kertenkeleler gibi hareketsiz gizlendiler." (Villacorta)

Popol-Vuh, tam gece yarısı gelen hayvanlara karşı İkiizlerin sürdürdükleri savaşımı anlatmaya devam eder. Hayvanlar ikizlerce görülüp yakalanır, yenik düşürülürler ve kaçarlar. Fakat ikizler onları kovarlar ve elleri ile yakalamaya çalışırlar.

Hunahpu ve İxbalamqué, genç güneş ve mısır tanrısının o zamandan beri ayrılmaz bir vasfı olan av tanrılığı işlevini yüklenirler.

Uygarlık getirici kahramanların geceleyin dolaşan hayvanları gözlemek için tarlalarında nöbet tuttuklarının ilgi çekici anlatımı, tarlaları korumak için hayvanlara gösterilecek dikkatin, örnek alınacak modeli olmaktadır. Hunahpu'nun büyükannesinin önünde hayvanların yaptığıının "iyi olmadığını" ilân edişinden beri, bu bir kânundur. Hunahpu'nun öğretilerini harfi harfine uygulayan Chortiler tarlalarını dikkatle temizler, dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korur, bir hayvanı kaçırmak için uygarlık getirici kahramanların davranışını benimseyerek, görüp yakalamaktan ibaret olan büyü tekniğine başvurmak suretiyle tarlaları geceleyin gözlerler. Bu binlerce yıllık geleneğe uygun olarak Chorti ekicisi tarlasını gece yarısı dolaşır; milpanın dört köşesinde durarak görür (69) İkiizlerin davranış, düşünce ve sözlerindeki yakın birlik, dualite ilkesinin dışında, her şeyi birlikte yapmak zorunda olan tarımcı topluluk arasında mevcut bulunması gereken uyumu ifade eder.

KÜLTÜREL ÖZELLİKLER-TARIM KANUNLARI

nen ve görünmeyen hayvanlara şu sözcüklerle seslenir: "Seni gördüm, tanıyorum. Sen falancasın." sonra onların ismini söyler. (Suç üstü yakalanan hayvan veya insan ya da fizyonomisi veya ismi bilinen şahıs, önceden yenilmiştir.)

(Mısırlıların Ölüler Kitabı'nda da aynı usul kullanılır. İsmi bilinen tanrıya isimle seslenen, onu gücü altına almış demektir.)

Geceleyin dolaşanların bu büyü formülünü duyarak kaçtıklarını varsayalım. Fakat aksi hâlde tarlanın stratejik yerlerine konulmuş tuzaklardan bunların kaçıp kurtulması pek kolay olmayacaktır. Buna karşılık, bir koyot avcıya, avcı fark etmeden bakacak olursa, avcı onu öldüremeyecektir, "çünkü onu habersizken yakalamayı başaramayacaktır". (Metinden)

Ekim işinin birbiri ardı sıra gelen işlemlerinin yapılış çeşidi üzerindeki bu kadar çok ve dikkatle ifade olunmuş ayrıntılar: Örneğin toprağın kazılışı, ekim, ikinci ekim, mısırın kötü otlardan ayıklanması ve bakımı bize önceki dönemde tarım çalışmaları için bu kadar şaşmaz kuralların mevcut olmadığını düşündürmektedir.

Kadınların geceleri tarlayı gözetmeye gitmedikleri ve uygun yöntemlerin yokluğundan mısır tarlalarının, bahçeciliğin, tarıma dönüşme sırasındaki kadar verimli olmadığını varsayabiliriz.

İkizler tarafından görülen hayvanlardan aslan (70), jaguar, yaban kedisi, koyot, yaban domuzu ve pizot (71) yakalanmazlar; buna karşılık kuyrukları bacakları arasında kaçışan (korku belirtisi) karaca ve tavşanı takipçileri tutarlar. Fakat kuyrukları kopar ve kuyruklarının ucu ikizlerin elinde kalır. O zamandan beri karaca ve tavşanların tam bir kuyrukları yoktur. Hatta fareyi de yakalar (70) Amerika kıtasında yaşayan dağ aslanı.

(71) Pisote: (Nasua Naricar) Etobur; ayıgillerden; tip: Raton veya Pricon (fr); Racoön (Ing.) Coon (Amer.) Tarlalarda yaptığı zarar yüzünden ısrarla kovalanan bir hayvandır. Halk dilinde Anda Solo denir. Yaşlı erkekler yalnız yaşadığından iki ayrı türün var olduğu sanılmıştır. Nasua Socialis ve Nasua Solitaria. Bütün Kişe sözlükleri Tapir ve Pisote için bir tek sözcük verirler: Tzyiz. Tapir ise (ongulés : Tırnaklarını yalnız parmak uçlarını örten); (Perrissodactyles: Parmakları tek sayılı); Pachydermes: Kalın ve hemen hemen tüysüz derililerden, eşek büyüklüğünde, ilkel hortumlu bir hayvandır. Kuzeydeki sıcak topraklarda yaşar ve orada "Tecuamburo" diye adlandırılır. (G. Raynaud açıklaması)

larlar, gövdesini ezerler ve kuyruğunu yakarlar. Bu yüz-
dendir ki farelerin kuyruklarında tüy yoktur ve gözleri de
fırlaktır.

Jesus Aguilar Paz'ın, Honduras'da Hicacue toprak-
larındaki Chamelecon'da derlediği bir gelenek de buna
benzer: "Böcek ve örümceklerle beslenen, Hun Batz zama-
nında, büyücüler havalarda uçuyorlardı; baykuşlar ko-
nuşuyordu ve tavşanın kedi gibi bir kuyruğu vardı. Sıça-
nın kuyruğu da atinkine benzerdi. Karacaninkî ise bir ço-
ban köpeğinkî gibiydi. Ancak bir gün, bir büyü oyunu
ile bunlar değiştiler." Burada derleyici, Popol-Vuh'uninkine
benzer bir öykü anlatmaktadır.

Bütün hayvanları doğaüstü gücüyle yakalayabilecek-
ken sadece üç hayvanı tutan kahraman, av hayvanlarını
koruyucu bir kanun getirmektedir.

Şimdi de uyulan bu avla ilgili kanun, av mevsimi i-
çinde yerlilere üçten fazla hayvan öldürmeyi yasaklar. Bu
kanun ekonomik zorunluluklardan ötürü konulmuş ola-
bilir. İnsanların göçebelikten yerleşikliğe geçtiğinden be-
ri av kaynaklarının tüketilmesinden kaçınmak zorun-
luydu.

Kendini çok kötü durumda gören fare "Ellerinizde öl-
memeliyim! Sizin mesleğiniz de tarlayı ekmek değildir."
diye haykırır. (Recinos) İkizler fareye "Bize söyleyecek bir
şeyin mi var?" diye sorarlar; çünkü hayvan söylediği azı-
cık şeyle çok şey bildiğini ve onların doğaüstü kökenle-
rini tanıdığını göstermiştir. "Beni bırakırsanız size onu
hemen söylerim. Çünkü gerçek bende (karnımdadır); an-
cak daha önce bana yiyecek verin." der fare. Akıllı kemir-
gen ücretini peşin yiyecek olarak ister. Fakat yiyeceklerle
yapılan ödemenin ancak yapılmış iş karşılığı olacağı
kuralını koymakta olan ikizlerce bu istek kabul edilmez;
şu hâlde ödeme peşin olamaz. Bu sistem Chortilerce hâlâ
kullanılmaktadır.

"Sana yiyecek vereceğiz, önce konuş." diye ona cevap
verirler. "O zaman fare onlara Ahpular'ın Xibalba'ya git-
mezden önce sakladıkları görkemli alâmetlerinin yerini
gösterir." Mızraklar, eldivenler ve top, evin damının al-
tında kalmıştır. (Yerliler bugün de kıymetli şeyleri aynı

yerde saklarlar.) " Büyük ananız size onları göstermek istemiyor, çünkü babalarınız bu yüzden öldü." der fare.

Fare konuştuğu için ona yiyecek verirler: Mısır, kurutulmuş biber, fasulye, pataxte ve kakao tohumları. Bunlar bundan böyle onun yiyeceği olacaktır. Fareye "Bundan sonra yemek için kemireceğin artıkları arayacaksın." derler. Önem sırasına göre çağın yenilebilir bitkilerinin sayıldığını görüyoruz; ancak mısır birinci sıradadır, fasulye üçüncü ve son olarak da yeni bulunmuş olan kakao gelir. İlk defa adı geçen biberin önem derecesine dikkat edelim. Fakat bu yiyecekler, topun bulunduğu yerin açıklanması gibi, önemli bir hizmet karşılığı olarak teşekkür maksadıyla fareye ikram olunan seçkin bir şölen oluştururlar, "Kauçuk topun nerede olduğunu öğrendikleri zaman, bütün kanlarının kalplerine hücum ettiğini hissettiler." (Villacorta) Tanrısal kanla topun malzemesi olan kauçuk arasında temelden gelen bir yakınlık vardı. Bu elementlerin cevher birliği (Quic sözcüğü aynı zamanda top, kan, özsu veya bir ağacın reçnesi anlamındadır.) önceki paragrafı açıklar. Hunahpu tarafından ifade olunan buyruğa uyarak fare bundan böyle artıklarla geçecektir. Maya-Kişeler, insanlara ayrılan yiyeceklere farelerin erişmesini önleyerek, bu kanuna uyacaklardır.

Gizlenen bir şeyi açıklamak -cezalandırılacak büyük bir suç- yüzünden fare, büyük ananın karşısına çıkmaya korkmaktadır. Ancak ikizler onu korumaya söz verirler. Bütün gece düşündükten ve birbirlerine danıştıktan sonra -ikizlerin her zaman ortak bir anlaşma sonucu düşünüp hareket ettiklerine dikkat edelim- ikizler öğlene kadar evde kalırlar. En önemli eylemlerinin güneşin tepe ve ayak (zenit ve nadir) noktalarında olduğu zamanda vuku bulduğuna dikkat edilmelidir. Bu teogonik dogma Chor-tiller'de değişmemiştir.

İkizler fareyi saklayarak götürürler ve biri ön kapıdan, öbürü evin gizli kapısından girer, sonra fareyi bırakırlar. Hemen büyük analarından yemeklerini isterler: "Yiyeceklerimizi eziniz büyükanne, biberli bir salça istiyoruz." derler. Hemen onlara yiyecek hazırlanır ve önlerine haşlanmış bir yemek konur. (Recinos) "Onlara bir

taşla haşlanmış yiyecek ve et verildi." (Villacorta)

Çağın yiyecekleri ve yiyiş tarzını anlatan gerçek anlamının ötesinde bu sahne, Chorti rahiplerinin gökyüzünü temsil eden kutsal masa üzerine koydukları yiyecek takdimesi (72) töreninin bir örneğidir. Her ilâhın gördüğü hizmetleri "ödemeye" ayrılmış yiyeceklerle dolu bir kabı vardır. Çünkü tanrıların da insanlar gibi, çalıştıkları zaman güçleri ve iyi niyetlerinin azalmaması için doymaları gerekmektedir.

Kutsal masanın kapları yukarıda söylediğimiz gibi göksel-tanrısal (astro-théogonique) varlıkları temsil eder. Bu varlıklar tarımsal dramda girişimde bulunurlar ve sempatik büyü aracılığı ile gökyüzünde gerçekleşecek değişikliği simgelerler. Arkeolojik bakımdan Maya-Kişeler'in o kadar uzak tarihlerinde tasın mevcudiyeti ilgi çekicidir.

İkizler küpteki suyu bitirirler, sonra büyükannelerinden içecek isterler. Onu böylece evden uzaklaştırdılar; çünkü suyu pınar veya ırmaktan getirmek gerekiyordur. Bu âdet o zamandan beri değişmemiştir. Hunahpu ve İxbalamqué geceleyin düşündükleri tasarını yerine getirmek için annelerinin ve anneannelerinin yokluğundan yararlandılar. Böylece rahip ve erkeğe, ertesi gün ne yapacağını geceleyin düşünmeyi buyuran davranış kuralına örnek oldular. İhtiyar kadının uzun süre dışarıda kalmasını sağlamak için, büyükannenin su kabını delmek göreviyle bir sıvri sineği ırmağa gönderdiler. Bu da, çok uzaktan atılan sihirli okların örneğidir. Bu teknik çeşitli fırsatlarda tekrarlanacaktır ve Chorti büyücülerince kullanılmaktadır. İxmucané suyun dökülmekte olduğu deliği tıkamak için boş yere uğraştı. İhtiyar kadının geciktirdiği ve kendilerinin de çok susadıkları bahanesiyle anneleri İx-quit'li de anneannelerini aramaya gönderdiler. Yalnız kalır kalmaz ikizler topu, mızrakları ve diğer şeyleri alıp oyun alanına giden yol üzerinde sakladılar. Fare onları damdaki bir delikten aşağı indirmişti.

Sonra ikizler ırmağa gittiler ve orada "su kabının yü-

(72) Takdime: Fransızca karşılığı ofrande olup, Türkçe çevirisinde de aynı sözcük kullanılmaktadır.

zündeki" deliği tıkamaya uğraşan anneleri ve büyükan-
nelerini buldular. "Size ne oldu?" dediler. "Beklemekten
bıktık ve buraya geldik."

"Bakınız, dedi ihtiyar kadın, su kabının yüzünde bu-
lunan deliği tıkayamıyoruz. Onlar hemencecik deliği tı-
kadılar ve geldikleri gibi, biri öbürünün arkasında, sar-
bakanları ile başta yürüyerek geri döndüler." (Villacorta)

İxmucané'nin su kabının yüzü hakkındaki ifadesine
dikkati çekmiştik. Çünkü küre şeklindeki bu kap, temsil
ettiği ay-yeryüzü tanrıçasının karnı gibi, ay hiyeroglifi-
nin mitik örneğidir. Tanrıçanın karnı gibi su kabı da tan-
rısal cevherin dolacağı yerdir. Fakat kabin bir yüzü var-
dır; çünkü tanrıçayı gökyüzündeki hâliyle simgelemek-
tedir. Ayı gökyüzünden dünyaya su döken koskoca bir su
kabına benzeten Chorti anlayışının kökeni buradadır. Bu
törensel mitik anlayış, Maya el yazmalarındaki gökyüzü
su kabından su boşaltmakta olan İxmucané'yi temsil e-

Şekil: 29 İxmucané göksel küpten suyu
döküyor. (Dresde Kodeksi'nden) Yılan
şeklindeki başlığa dikkat edin.

den şekille belirlenmekte ve etnografyada olduğu kadar arkeolojide de bol bol rastlanan insan suratlı yuvarlak kapların anlamını açıklamaktadır.

Mit, tören, sanat ve dil (linguistique) arasında sürekli bir ilişki vardır. Bu ilişki Chortiler'in insan yüzü gibi düşündükleri su kabının çeşitli bölümlerine taktıkları, antropomorfik karakterde terimlerle ifade olunur. Kulplara kulak, yuvarlak bölüme yüz, çapın en küçük olduğu ince bölüme boyun derler. Artık İkinci Çağ'ın biçimsiz figürlerine benzemeyen, silüeti ay tanrıçası ile özdeşleşen kaplar yapılmaktadır. Bu da seramik sanatında belirgin bir ilerlemeyi gösterir. Bütün Maya tarihinde su kabının, İxmucané örneğinde olduğu gibi, ırmaktan su getirmeye giden kadınlar tarafından kullanıldığını görüyoruz. Kullanılmamış (bakire) su ile dolu kaplar Chortiler'in tarım kültürü sunaklarına (73) konulur. Bunlar su tanrıçası görevindeki ayı simgeler. Bu unsur gökyüzünden kaplar dolu su sayesinde, taklitçi büyüculük yardımıyla çekilecektir.

Çeşitli yaşlardaki üç tanrıçanın ardarda gelişi (İxmucané, İxquic ve İxbalamqué) -ayın safhalarına benzetme yoluyla- bir kadının yaşam dönemlerini meydana getiriyorsa, ırmak sahnesi de aynı fikri ifade etmekte, ancak tanrıçaların gökteki görünüşünü ön plâna almaktadır. İnsana benzer ve gök cismi olarak çifte karakterleri, dil bakımından, tanrıça olarak ayı ifade eden (ka tu), ve gök cismi olarak (uh) farklı ifade edilir.

Uh kutsal fikrini ifade ettiği gibi ayinde kullanılan yarım küre biçimindeki kap anlamına da gelir. Maya yazısındaki ay hiyeroglifinde tun ve katun işaretlerinde de gösterilir.

Hunahpu'nun açtığı delikle su kaybedenin yalnız İxmucané'nin kabı olduğuna, böylece yarı yarıya boş kapla küçülen (ihtiyar) ayın yüzünü gösterdiğine dikkat edilmelidir. Böylece Chortiler, ay büyümekte iken bu gök cisminin dolmakta olan dev bir kaba benzediğini düşünürler: Dolunay döneminde kap doludur ve küçüldükçe su boşal-

KÜLTÜREL ÖZELLİKLER-TARIM KANUNLARI

Şekil: 30 Dolunay: Kap dolu. Son dördün: Kap boşalıyor. İlk dördün: Kap yeniden doluyor. Chortüler'e göre ay evreleri.

maktadır. Ayın büyüme ve küçülme hareketi yağmura sebep olur; çünkü dolunay, suyu kabında tutmamakta ve yeryüzüne dökmektedir. Bu hareketler yukarıda anlatılan mitik sahnede tanımlanmıştır. İxmucané kabını nehir suyu ile doldurur, su delikten boşalır ve ihtiyar kadın bu kıymetli sıvının akışını durduramaz.

Mit ile Chorti inançları arasındaki ilişki açıktır. Hunahpu tarafından kaba açılan delik, büyü etkisinden başka, güneşin zenitte iken ay ve yağmurlar üzerine olan etkisini de gösterir.

Fakat Hunahpu kabın deliğini kıymetli sıvının eve götürülebilmesi için tıkamıştır ve böylece Chorti rahibinin kutsal pınardan mihrap üzerine koymak için saf su taşıdığı kaplar ritine örnek vermiştir.

Bu durumda mabet, aynı teogonik grubu barındıran İxmucané'nin kendi evi, tanrıların meskeni, Chorti mabetinin örneğidir. Bu nedenle mabet tören maksadıyla saf suyun alındığı kutsal kaynağın yakınındadır. Mit saf suyun bu kalitesini, ırmağın yeni suyu ile doldurmak üzere su kaplarını toprağa boşaltan Hunahpu'nun davranışı

ile gösterir. Fakat bu davranış aynı zamanda, Hunahpu'nun evinin toprağına su döküşüne benzer olarak ve büyü yoluyla gökyüzü sularının yere dökülmesini sağlamak amacıyla mabedin içini sulamaktan ibaret olan -ve Chortiler'in kesinlikle uydukları- başka bir tören kuralını daha gösterir.

Mısır tarlalarında yapılan bütün bu törensel davranışlar yağmur düşmesini sağlamak için ve ekimlerden önce yapılır. Burada Hunahpu'nun yağmuru çekmek için suyu döktüğüne işaret edelim. Buna karşılık Ahpular aynı amaç için kanlarını dökmüşlerdi. Bununla birlikte bu iki allegori arasında hiçbir fark yoktur; değil mi ki suyun, kanın da cevheri birdir.

İkizlerin anne ve büyükannelerinin önündeki yürüyüş sırası, bugün de geçerliliğini koruyan bir yerli âdetini göstermektedir. Bu âdete göre çocuklar ana babalarının önünden ve ikizlerin örneğine uygun olarak tek sıra hâlinde (Hintli dizisi: Fransızca file indienne) yürürler. Teogonik varlıkların bu yürüyüş sırası gök cisimlerinin dünyayı aydınlatmak üzere birbiri ardından geliş sırasıdır: Önce güneş, sonra ay. Öykünün astronomik anlamı gençlerin yöneldikleri top oyununda devam eder.

Ancak oynamadan evvel alanı dikkatle temizlerler ve böylece her dinsel törenden önce mabedin temizlenmesini isteyen kuralı koymuş olurlar. Bu nedenle Chortiler ayinlerini yapmadan önce köy meydanını süpürürler. Bu âdet tanrının temizlenmiş yerlerde çağırıldığı ilkel çağdan gelmektedir.

İkizler uzun zaman karşılıklı yerlerde karşıt solstislerdeki güneş ve ayın konumlarını temsil ederek yalnız oynarlar. Bugün de kurak mevsim boyunca Chorti törenlerinde rahip mihraba güneş ve ayın resimlerini birbirine zıt köşelere koyduğu zaman böyle yapılmaktadır. Devler dansında aktörler güneş ve ayı temsil ettikleri zaman aynı şekilde yerleşmektedirler.

Sonraki bütün hikâye astronomik konuların görünüşleriyle ilgilidir. Ancak bunu açıklamadan önce ikizlerin oynadığı oyunla Ahpular'inkini ayıran zaman aralığının birbirinin peşi sıra gelen zaman dönemlerini temsil

KÜLTÜREL ÖZELLİKLER-TARIM KANUNLARI

ettiğini hatırlatmak isteriz. Burada da aralık, mitolojik çağlar veya etnik dönemler arasındadır. Bu fikir Çopan'daki 260 yıllık bir dönem -veya baktun- aralıkla inşa edilmiş top oyunu alanlarının tam olarak çakışmasıyla yansımaktadır.

Babalarının görkem alâmetleri ile oynadıklarında ikizler niteliklerini taşıdıkları kendi babalarını canlandırmaktadırlar. Bu fikir el yazmalarında çoğunlukla bir tanrının yerini bir başkasının alması ile yahut bir tanrının başka bir tanrıya ait işaretleri taşıması ile gösterilir. Bu şekillerde yerlilerin teogonik ikileşmeyi kendilerine özel tek tanrı anlayışına göre nasıl anladıkları, elle tutulur bir biçimde ifade edilmiştir.

Babalarının aynı koşullar altında işitildiği gibi, ikizler de Xibalba Beyleri tarafından işitilirler; çünkü Cameler'in evlerinin damı yer kabuğudur ve onun delikleri cehennem tanrılarının dinleme yollarıdır.

Aşağı dünyanın beyleri kızarlar ve habercilerine, o yunda meydan okuduklarını bildirmelerini buyururlar. Bu oyun yedi günlük (törensel sayı) bir süre içinde Xibalba'da oynanacaktır. İkizlerin evinden oyun alanına giden uzun yolu tutarak -güneşin çizdiği yola ait referans ve tarım mabedinin, Xibalba'nın habercilerinin geldiği yola doğrudan açılan batı kapısının açıklaması- haberciler haberi İxnucané'ye verirler o da Xibalba'nın buyruklarının yerine getirileceğini söyler. Fakat oğullarının aynı koşullarda yaşamlarını yitirdiklerini düşünerek çok üzülür. "Kimi torunlarımı haberlendirmekle görevlendireceğim?" diye evine dönerken, yalnız ve kederli, düşünür. (Villacorta, Recinos)

O zaman sanki düşüncesini anlamışçasına etekliliğine bir bit düşer (pamuktan elbiselerin mevcudiyetinin doğrulanması). Biti avucuna alır: "Küçüğüm oyun oynayan torunlarımı çağırmaya gider misin?" der. (Recinos)

Soru şekline dikkat edelim. Artık Cameler'inki gibi bir buyruk söz konusu değildir. Bir hizmet için bir rica vardır. İxnucané Maya-Kişe anlayışının karakteristik terimlerini kullanır.

"Şimdi, diye devam eder yaşlı kadın, Xibalba'nın ha-

bercilerinin geldiğini ve yedi gün içinde oraya gitmeleri gerektiğini onlara söylersin". Hayvan tembelce yürümeye başlar haberi vermek için ve yolda Tamazul adlı (kurbağa) bir genç adama rastlar. Nereye gidiyorsun der kurbağa bite. Bit, karnımda bir haber taşıyorum ve ikizleri araya-cağım der. Fare örneğinde olduğu gibi karnın, kalbin de olduğu gibi, zekâ, bellek ve duyguların organı olduğuna dikkat edelim. Bu, Popol-Vuh'daki örneğe göre Chortiler' in dünyanın merkez tanrısını ifade etmek için kullandıkları "kalp" ile "gökyüzünün ve yerin göbeği" terimleri arasındaki sembolik eşdeğerliği açıklar.

Birbirinin yerini tutan insan varlığı ve kurbağa anlayışına gelince: Maya ve Chorti kültüründe yağmur duası sırasında kurbağa gibi bağırان kişiler veya "bizden daha iyi dua eden (metinden) gerçek kurbağalar" olarak gösterilmiştir. Bu inançlar yüzyıllardır değişmemiştir. Arkeoloji de bunu doğrulamaktadır. "İstersen seni yutayım. O zaman ne kadar çabuk koştuğunu görürsün ve çabucak varırız." der kurbağa bite. "İyi" diye cevap verir bit. Kurbağa onu yutar. Bir süre giderler ve zakicaz denilen büyük beyaz yılanı rastlarlar. Önceki konuşmaların benzeri geçer aralarında ve yılan kurbağayı yutar. Daha sonra bir karga yahut atmacaya rastlarlar. Aynı sahne tekrarlanır ve yırtıcı kuş yılanı yutar ve oyun alanına kadar uçar.

Sebep-Sonuç ilişkileri bakımından olan anlamdan başka -yırtıcı kuşlar yılan yerler, yılanlar kurbağa ve kurbağalar da böcekleri ve hızları anlatış sırasına uygundur- bu benzetme astronomik bir durumu göstermektedir. Hayvanlar gök cisimlerini simgelemekte olup hareketleri gökyüzünü gösteren oyun alanında güneş ve ayın hareketlerine zamanca uyar.

Yırtıcı kuşun güneşi simgelediği daha önce söylenmişti. Mitoloji sahnesine ilk defa çıkan beyaz yılan Samanyolu'dur. Kurbağa Maya geleneğindeki "chac"ın karşılığıdır, yıldızlar arasına atılmış yağmur tanrısıdır. Bitin anlamına gelince, bunu bilmiyoruz. Ancak büyükanne onları ikizlerle bir tutmaktadır, çünkü onu da aile ile ilişkiyi gösteren aynı "torun" terimiyle çağırmaktadır.

Chorti rahiplerinin devasa bir beyaz yılanı benzet-

KÜLTÜREL ÖZELLİKLER-TARIM KANUNLARI

tıkları Samanyolu'ndan ilk kez simgesel olarak bahsedilmesi çok ilgi çekicidir. Bu yıldız bulutu Mayalar'ın astronomik ve zamanla ilgili (kronolojik) sistemlerinde önemli bir rol oynar ve Chorti takviminde "ikinci" denilen ekimi işaret eder. Chortiler'in yağmur yağdırıcısı fikrinde Samanyolu "yıldızlara egemendir" (metinden) ve onların konumunu belirlemek için referans sistemidir. Bu fikir astronomik bir gerçeği yansıtır. Samanyolu'nun kollarının birleştiği iki parlak düğümünden yakın çevredeki yıldızlar üzerinde yaptığı çekim. Yıldızlar üzerindeki Samanyolu'nun bu egemenliği kargayı yutan yılan sahnesi ile gösterilir. Mayalar için gök cisimleri tanrılar gibi bir Bütün'ün parçalarından ibarettir; Popol-Vuh'un bir birlik içinde toparlanmış hayvanlar figürü ile şahane bir şekilde verdiği fikir budur. Tanrılar gibi, gök cisimleri de birbirlerine bağlı bir ilişki içindedirler ve bir bütünün bölümleri gibi hareket ederler. Yerli toplumu idare eden toplumsal davranış kurallarının benzetildiği tam bir uyum içinde. Bu işbirliği ruhu Xibalba'ya haber götüren hayvanların kendiliğinden olarak birbirlerine gösterdikleri yardımda belirir.

Oyun evinin damına konan yırtıcı kuş üç defa (ritüel sayı) "Wako, Wako, Wako" diye bağırır. Böylece Popol-Vuh, Maya-Kişeler'in hâlâ karga veya daha doğrusu gök kuşu için kullandıkları "Wak" sözcüğünün, hayvanın çıkardığı doğal sestene gelen (74) kökenini tanımlar. Kuş bağırımları ile oyuncuların ilgisini çeker. Onu gören ikizler sarbakanları ile ona gözünün bebeğine rastlayan bir küçük ok atarlar. Kuş döne döne yere düşer. Bu öykünün çok derin bir anlamı vardır. Çünkü, Hunahpu'nun, güneşin ışınlarının, yağmurun gökyüzünden yere dikine düşmesini sağlamak için kuşun gözüne ok atışı gibi, yağmur yağdırıcısının güneşin, ya da gökyüzünün gözüne sihirli okçuğunu fırlattığı acayip Chorti törenine bir örnek oluşturur.

Bu teknik o kadar önemlidir ki, Chorti rahipleri, yağmur mevsiminin başarısını, tanrıyı düşürecek atışta ki az veya çok ustalığa bağlarlar. Popol-Vuh bu düşüşü üç-

(74) Onomatopée - eski dilde : Lâfz taklidi.

l  bir benzetme ile gösterir: Evin damından d   en top, ikizlerce toprağa dökülen su ve karganın oyun alanına d     . Fakat bu tören ancak yağmur mevsimini belirleyen, güneşin zenitten ge i i sırasında yapılır.

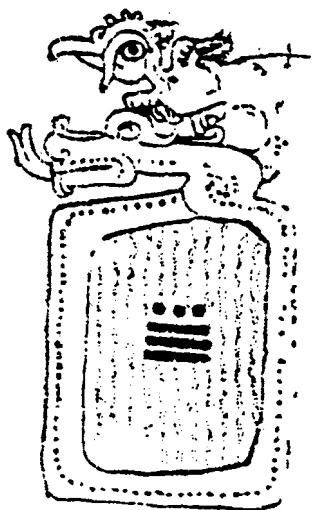
Bu konumda güneşe "gökyüzünün g z " denilir, çünki mabedin üstündeki tam dikine durumu onun bütün evreni g r nesini sa lar. Popol-Vuh'dan çıkan bütün anlayı larda olduğu gibi, gökyüzünün g z  fikri sadece Chorti ve Ki e kültürüne ait olmayıp, Meksika kültürü ile de ilgilidir. Bunu Colomb'dan önceki resimlerden, hiyeroglifin ortasında bir göz bulunan gökyüzünün sembolü nahui ollin işaretlerinden anlıyoruz. Gökyüzünün insana benzer temsili olan Tlaloc'un bir göz yerine bir çift daire, ya da bir "kin" glifi (işareti) vardır. (Codex Vatican A.); Chor-tiler'in gökyüzünün g z  anlayışının ilgi çekici bir belirlenmesi.

Bunun gibi, damdan oyun avlusuna d   en ku  imajı, Maya ve Meksika sanatının değişmez konusu gökten d   en tanrılar figürlerinin ar etipini oluşturur. Gökyüzü ku u aynı zamanda, Maya ve Meksika el yazmalarında, Chorti teogonisinde olduğu gibi, evren boyunca bulutları yöneten, kendisi de yağmur ya dırıcı (rahip) tarafından yönetilen yağmur ruhunu simgeler. Yağmur ya dırıcı onları isimleri ile  a ırarak, sulanacak yerler ve bundan yararlanacak olanları işaret eder. Ahpular döneminde meydana gelmiş olan benzer sahne, şimdi de tekrarlanmaktadır. O zaman, şimdi de olduğu gibi, gökyüzü ku u oyun alanına iner ve Ahpular, ikizlerin de yapacağı gibi, tohumun ölüm ve yeniden canlanması dramını temsil etmek üzere yeraltı dünyasına inerler. Her iki hâlde de dramın başlangıcı Xibalba'dan gök tanrılarına gönderilen bir haber ile, yani yerin derinliklerinin döllenme gereksinmesinin enerjik bir ifadesiyledir.

Bu  yk , bu kutsal kitabın kaydettiği bütün diğerleri gibi yerli rahipler için çok kesin ve tamamen anlaşılır ezoterik (gizli) bir anlam taşımaktadır. Çünki bunlar yağmur ya dırıcının kesinlikle uyması gereken bir tören kuralını temsil ederler. Böylece tarım kültünün töreni "yerden g  e bir haber gönderilmesi" ile ba lar ve bu habe-

KÜLTÜREL ÖZELLİKLER-TARIM KANUNLARI

ri alan tarım tanrısı, yardımcıları aracılığı ile emirlerini bütün göksel - tanrısal grubun üyelerine iletir. İxınučané'nin haberi kızlara iletildiği gibi. Bu fikir devlerin dansında, (Camé'yi kişileştiren) siyahın, Ahpular ve ikizlerin yaptığı gibi, meydan okumayı kabul eden Gavite'e (Hunahpu'nun yerini tutan kişi) gönderdiği bir haberciyle sahnelenir.

Şekil: 31 Gökteki rehber, bulut ruhunun sembolü olan kuş Bulut, bir yılan suretindeki su dolu bir kap ile belirtilmiştir.

Ancak, bitkilerin yeniden canlanması dramı tekrarlanıyorsa da aktörler aynı değildir. Şimdi Ahpular'ın yerini tarım tanrıları işlevinde ikizler tutmaktadır ve haberi götüren hayvanların öyküsü okuyucunun bütün

dikkatini çeker. Tanrısal (teogonik) kişilerdeki bu değişiklik meteorolojik dramdaki önemli etken Samanyolu'nun bulunuşundan beri, gökyüzünün görünüşünde meydana gelen değişikliği anlatır. Chortiler'in astronom rahipleri bu yıldız bulutunun göksel-tanrısal alana girişinin, "güneşin yolu"na dik olarak yerleştiği zaman, yani ekliptiği kestiğinde gök küresini hemen hemen iki eşit parçaya ayırdığı zamanki egemen durumundan ileri geldiğini açıklarlar. O zaman gökyüzünde bir haç meydana gelir. Canicule'ün (75) başlangıcını belirleyen fenomen; ya da onların iki en fazla dönüş dönemi arasındaki durgunluk dönemi.

Yerliler bu kurak geçen zaman aralığından -ikizlerin oyun oynamadan evvel yaptıkları gibi - toprağı ikinci milpa ekimine hazırlamakta faydalanırlar. Samanyolu kuzey güney konumunu terk ederken bir aşırı yağmur dönemini, yahut güneşin zenitten ikinci geçişinden sonraki ikinci ekim zamanını haber verir. Bu astronomik olaylar birbirine bağlıdır ve temsili olarak karganın oyun alanına düşüşü aynı zamanda büyük beyaz yılanı bırakışı ile anlatılır.

Göksel-tanrısal personeldeki bu değişiklik dinsel dramda kutsal masadaki bir diagram değişikliği ile temsil edilir, yeni konumuyla masa, söylediğimiz gibi, rahibin büyü sanatı sayesinde, Samanyolu'nun egemen pozisyonundan başlayarak gökyüzü panoramasındaki hareketi, önceden bilinmek suretiyle, meydana getirir, yağmurların durmasını büyü ile sağlayan tören kurallarını veren mitin tam gelişmesini görmüş olduk. Hunahpu'nun İxmucané'nin su kabındaki deliği tıkadığı anda ve kutsal masanın kurulduğu yerde -ikizlere verilen yiyecekler hikâyesi- önceden bilinmek suretiyle evrende gerçekleşecek değişikliği meydana getirmek üzere başlar. Gençler su kaplarını boşaltırlar, sonra da acı çektikleri susuzluktan yakınırırlar: "Susuzluktan ölmektedirler." (Recinos); "Ağız-

(75) 3000 yıl kadar önce Sirius, aşırı sıcakların başladığı Temmuz ayında Güneş'le birlikte doğmaktaydı. Ekinoxların presesyonu sonucu bu durumun değişmesine rağmen sıcak döneme bu ad verildi. Eski dilde bu günlere Eyyamı bahûr; bahûr günleri denirdi.

KÜLTÜREL ÖZELLİKLER-TARIM KANUNLARI

ları kupkurudur." (Villacorta) Bu anlamlı ifadeler dualarında kurak mevsime değindiği zaman Chorti rahibinin kullandıklarına benzer. Rahip, ikizler tarafından gösterilmiş tören kurallarına uygun olarak, bütün yağmur mevsimi dolu kalmış saf su kaplarını gökyüzünün suyunu büyü yoluyla çekmek için boşaltır. Ancak kutsal kapların içindekilerin boşaltılışı ile büyüsel çekim kesilecek ve artık yağmur yağmayacaktır. Bununla beraber saf su ile mabet toprağının sulanmasından ibaret tören de taklitçi büyü yoluyla gök kabının sularının yeryüzüne düşmesini belirleyecektir. Bu tören her zaman kurak bir dönemde, bu eylem dolayısıyla harekete geçirilecek yağmur mevsimine yakın yapılır. Bu seremoninin iki amacı vardır: Bir taraftan güneşin zenitten ikinci geçişi sırasında Samanyolu konum değiştirdiği zaman biten canicule boyunca suların geçici olarak durdurulması ve diğer taraftan, bu astronomik fenomenlerle tayin edilen ve ikinci ürünü yeşertip bereketli kılmak için gerekli zamanda etkili olacak yağmur mevsimini çağırmak için. Kurak dönem (canicule) toprakların ekime hazırlanmasına olanak vermiştir. Popol-Vuh , bu durumda, sarbakan ile ateş okçularını atan ve aynı zamanda tarlaları ekime hazırlayan Hunahpu'nun güneş tanrısı niteliğine dikkati çeker; böylece bu işlemin kuru ve sıcak mevsimde yapılması gerektiğini anlatır. Özet olarak, Chichicastenango el yazması, büyük ana tarafından hazırlanan törensel yemeğin masaya konulmasından hareketle atmosferde beliren astronomik ve meteorolojik değişikliği bütün ayrıntılarıyla anlatır. Bu arada Samanyolu'nun hareketi ve onu hemen hemen dik açıyla kesen zodiaktaki burçların, gökyüzünde Chor-tiler'in bir svastika işaretiyle gösterdikleri devasa ve hareketli bir haç çizdiklerine dikkati çekeceğiz. Bu astronomik haçtan farklıdır, çünkü düz değildir. Uçları kıvrık olup, bu uçlar dört coğrafi yön üzerine eksenlenmiş ikişer kafalı yılanın başlarıdır. Buna tekabül eden haçın uçlarında yerlinin dünyasını dörde bölen yeryüzü yılanlarının oluştuğu şekildedir. Bu Maya-Kişe işaretinin kökeni böyle açıklanır.

İkinci tarım mevsiminde girişimde bulunan bütün

göksel- tanrısal grup, tutarlı bir plâna göre, disiplinle, Maya-Kişeler'in matematik zihniyetinin ve tarım çalışmaları sırasında topluluk arasındaki dayanışmanın bir örneği-olan şaşmaz bir makinenin tıkır tıkır işleyen bölümleri gibi çalışır.

İnsanlar ve tanrılar o zaman, zamanca birbirine uyan hareketlerde çabalarını birleştirmelidirler. Bir tek olarak toparlanmış hayvan grubu, büyükannenin verdiği haberi ikizlere iletmek için birlikte davranışları, top oyunu sahnesi, ondan önce yapıp onu belirleyen bütün hareketler, Maya-Kişe tarım dininin bu ana temalarını belirtmek için törenlerde tekrarlanır. Etnografya ve tarih bakımından -kadınlar tarafından ekilip devşirilen bir tek milpa ile belirlenen önceki döneme karşıt olarak- kadınların ve erkeklerin ortak çalışması ile elde edilen ardarda iki mısır ürünü, bahçecilik dönemiyle tarım dönemi arasındaki temel farkı göstermekte ve bu ekonomik ilerlemeye paralel olarak astronomik, matematik ve zaman ölçme bilimlerinde bir ilerleme de gözükmektedir.

Kişe hikâyesini iyi anlamak için gerekli bu uzun ara açıklamadan sonra, yere düşen yırtıcı kuşun öyküsüne dönelim.

"Karnımda bir haber taşıyorum. Önce gözümü iyi edin; sonra onu size veririm." der atmaca. (Recinos)

İkizler "Pekâlâ" diye cevap verirler. Bir bitkinin katılaşmış öz suyundan alırlar (lotzaxuic, Raynaud'ya göre kauçuk reçenesi, Villacorta'ya göre çam, Recinos'a göre lastik top) (76) ve yırtıcı kuşun gözüne koyarlar, bu da onu hemen iyi eder. Hunahpu böylece rahibe ait ve Chortiler'in yağmur yapıcısının taşıdığı Chac ünvanında ifade edilen tedavcilik (iyileştiricilik) fonksiyonunu da belirler. Bu paragraf aynı zamanda hastalığı veya kataraktın tedavi edilebileceği yerli eczacılığın bir reçetesini de bize tanımlar. Uygurluk getirici kahraman tarafından bu mucizeli operasyonda keşfedilmiştir. O zamandan beri yırtıcı kuşların görüşleri çok kuvvetlidir ve güneşe doğrudan

(76) Nahular'ın xocoyollist; Taraskalar'ın xarimbacuası : Oxal s (angustifolia ve diğerleri). Brasseur'e göre yerli ler bu maddeyi katarakta karşı kullanmaktadırlar.

yalnız bu hayvanlar bakabilir.

İkizler fare ile olanın tersine kuşun emrine uydular ve konuşmadan önce onu tedavi ettilerse bu onun tarım tanrısının habercisi veya nahualı olduğundandır.

Yırtıcı kuş hemen yılanı dışarı atar, o da kurbağayı kusar. Ancak kurbağa biti tüküremez çünkü hayvan onun ağzında kalmış ve onu yutamamıştır. Hemen gençler onu yalancı olarak nitelerler ve ona kötü davranırlar. "Arkasına tekme attılar ve kalça kemikleri bacağına indi. Yeniden denedi, ancak ağzında salyadan başka bir şey yoktu. O zaman ikizler onun ağzını açtılar ve karıştırdılar. Bit kurbağanın dişlerine yapışmıştı." (Recinos)

Bu allegori bize kurbağanın biçimini ve yürüyüşünü açıklar. Bundan başka, yalanı mahkûm edip cezalandıran Maya-Kişeler'in başka bir ahlâk kanununu da açıklar. Bu suç o zamandan beri ikizlerin yaptığı gibi cezalandırılır. Palacio bu konuda "her kim yalan söylese müthiş kırbaçlanır" der. (77) Gerçek aşkı yerlilerin ruhu da öylesine yerleşmiştir ki, bugün de bu prensibe uyarlar.

İxmucané'nin habercisi, ikizlere büyükannelerinden gelen haberi sonunda verir: Caméler yedi günlük bir süre içinde oynanacak bir top oyunu için onlara meydan okumaktadırlar; mızraklarını, eldivenlerini, kürklerini ve toplarını da oraya götürmelidirler, çünkü "yaşamlarına" oynayacaklardır. (Villacorta)

Gitmeden evvel ikizler büyük analarından izin alırlar ve ona bir hediye bırakırlar. Bugünün yerlilerinde de aynı âdet vardır. Büyük analarına "Varlıklarının işareti olarak" (Villacorta), "Kaderimizin işareti olarak" (Recinos), verdikleri hatıra iki mısır fidanından başka bir şey değildi.

"Herbirimiz evin ortasına birer mısır fidanı dikeceğiz; solarsa, bu bizim ölmüş olduğumuz demektir. O zaman 'öldüler' diyebilirsiniz. Fakat çiçeklenirse 'yaşıyorlar' dersiniz." Ey büyükanne, ey anne, ağlamayınız, çünkü size sözümüzün bu işaretlerini bırakıyoruz, diye ikizler onlara söylediler. O zaman Hunahpu ve İxbalamqué de; onları eve diktiler; kura değil, ne de ıslak toprağa. Fakat

(77) Kral 2. Philippe'e rapor, 8 Mart 1576.

evin ortasına diktiler." (Villacorta)

Bu hikâye teogonik bakımdan çok önemlidir. Çünkü Hunahpu ve İxbalamqué'yi açıkça mısır tanrısı olarak göstermektedir ve ayrıca bizim için bitkisel nahualizmin tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

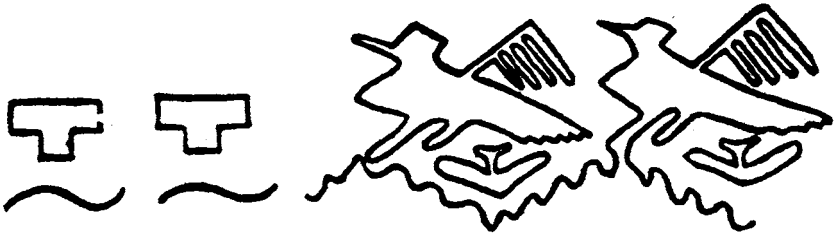
İkizler tarafından ekilen mısır fidanları onların "alter ego"sü; öbür benlikleri ya da dedublümanları olmaktadır. Gençler ölürse fidanlar da ölecektir, ancak yaşarlarsa fidanlar da yaşayacaktır. Fidanların normal e-kimlerde olduğu gibi ne bir tarlaya, ne de nemli bir toprağa dikilmeyip evin ortasındaki kuru toprağa dikildikleri de belirtilmektedir. Uygarlık getirici kahramanlar, burada evrenin ve evin ortasına benzetilen mihraba, put olarak kendi imajlarını koymakla mısır tanrısı dinini vaaz etmektedirler. Fidanları açık tarlaya dikemezlerdi. Çünkü tarım kùltünün çok kesin bir kuralını ortaya koyuyorlardı. Bu kanun putun güneş ışığına çıkarılması yasaklar. Bu yüzden Chorti mabetlerinin içi daima yarı karanlıktır ve pencere de yoktur. Maya mabetleri de öyledir. Fidanların değişimi ve kaderi toprağın niteliğine veya gelişimlerini sağlayacak başka doğal koşullara bağlı olmayıp ikizlerin gelecekteki kaderine bağlıdır. Bu da merkez anlamına gelen (ishin) sözcüğü ile mısır anlamına gelen (İshin, ixim) sözcükleri arasındaki etimolojik ilişkiyi açıklar. Çünkü tanrısal tahıl, evren ağacı gibi, dünyanın ortasına konulmuştur.

Bugün de yerlilerde süregelmekte olan nahualizm, kişi ile nahualı arasında (bitkisel ya da hayvansal) çok yakın, kesinlikle belirli ve kişinin yaşamı ile başlayıp sona eren bir ilişkinin var olduğu inancına dayanır.

Bu doktrin bütün kùltüre dayalı davranış kuralları gibi, mitolojiden kaynaklanır. Chorti din bilgileri tanrısal varlıkların dedublümanlarını, kardeş tanrılar, nahual ya da alter egonun (diğer benlik) mevcudiyeti ile açıklarlar. Örneğin mısır tanrısının, güneş tanrısının kardeşi olduğunu bildirirler ve bunlar ikizlerde toplanmış ve onları belirleyen fonksiyonlardır.

Diğer taraftan ikizlerin, tohumun ölümü ile, Maya-Kişeler'in ölüm ötesi prensiplerini belirlemek için cehen-

neme indikleri sırada fidanların evin ortasına dikilişi, dönemin ölümleri evin ortasına gömme âdetini gösterir. İxmucané'nin, İkinci Çağ'da ölümlerin arkasından ağlamakla ilişkili olarak gözyaşlarıyla veda veya selâmlama ritini başlattığını gördük. İkizler gidişleri yüzünden büyükannelerine ağlamamasını söyleyerek bu âdeti kaldırırlar, çünkü geriye kalan mısır fidanları onların kişiliklerinin canlı bir temsilcisidir; başka bir ifade ile ölümsüz olduklarını beyan ederler. Gidişleri sırasında Ahpular annelerine "kederlenmeyiniz" derler. Şimdi de bu sözler ağlamama buyruğu ile değiştirilmektedir. İkizler burada ölümlere ağlamamaktan ibaret olan Kişe âdetinin orijinal örneğini vermektedirler. Chortiler bunu Similia similibus- benzer benzeri meydana getirir prensibi ile açıklarlar. Gerçekten gözyaşları ölünün yolunu ıslatacak olan yağmuru davet edecek ve onun öbür dünyadaki yolculuğunu zorlaştıracaktır. Acı karşısındaki bu tutum önceki dönemlerde erişilmemiş bulunan bir stoicisme'yi (acıya dayanmayı) göstermekte, ayrıca da daha üstün ruhsal bir anlayışı ifade etmektedir. İxmucané oğullarının (Ahpular'ın) cehennemde ne olacaklarını bilmiyordu. Daha ölmediklerini söyleyerek onu teselli etmeye çalışırlar; ancak kendileri de mezar ötesinin sırlarını bilmiyorlardı. Buna karşılık kendilerini bekleyen sonu bildikleri için ikizler büyükannelerine ağlamamasını buyurdular. Biliyorlardı ki uzun ve zorlu bir yolu takip edeceklerdi. Bu yol engellerle doluydu fakat bu destansı yolculuğun sonunda sürekli mutluluğa erişecekler, güneş ve ay ile birleşecekler, böylece insan ruhunun nasıl tanrısal ruh içinde eridiğini göstereceklerdi. Yolculuğun çeşitli üzüntülerine gelince, ihtiyar kadın ikizlerin kaderini yansıtacak olan mısır fidanları aracılığı ile olanları haber alacaktı. Ahpular yaşamlarının süreceğini söyleyerek dönemlerinin animist inançlarını ifade etmişlerdi, ölümsüzlüklerini kastetmemişlerdi. Fakat Hunahpu belirsizlikler ve ölüm korkusu ile ilişkisini keserek yeni bir doktrin öğretir, değil mi ki ölüm kendisini gökyüzünde tanrısal yücelişe götürecektir, bu nedenledir ki aileler ölüyü bekleyen mutluluk karşısında ağlamamalıdır. Bu göksel yerde de-

Şekil: 32 Bulutların ruhu, bir tepeden diğerine götürücü kuşlar. (Günümüzdeki kişiler tarafından kullanılan bezlerin üzerindeki bir desenden alınmıştır) Kişe bezi üzerindeki bu şeklin tamamı bulutların (yılan biçimindeki işaretler) ruhunu (ik işareti) ifade etmektedir.

vamlı bir yaz hüküm sürmektedir. (Chorti dilinde yaz veya kurak mevsim ve güneş aynı sözcükle ifade edilmektedir.) Sonuçta büyüsel olarak gözyaşı ile davet edilecek yağmur, gökyüzü hayatını ebedi bir yaza benzeten ölüm ötesi bilgisiyle ters düşecekti. Bu yüzden ölümleri hatırlama bayramı daima yazın (kurak mevsimde) kutlanır ve Chorti dilinde ölmek, yazı geçirmek, seyahat etmek aynı sözcükle ifade olunur.

Gök takvimi plânında, artık ay tanrıçasının su dökmesine gerek yoktur (Bu İxmucané'nin gözyaşlarına tekabül eder). Değil mi ki artık ikinci yağmur mevsimi Samanyolu ile güneşin kombine hareketine bağlıdır. Bu yıldız bulutu şimdi gökyüzünün kaptanı olarak (Chortilerin hem aya hem de Samanyolu'na yakıştırdıkları unvan) ayın yerini tutmuş ve bu sıfatla yağmur tanrıları olan yıldızları idare etmektedir. Ay tanrıçası, sular tanrıçası işleviyle bahçecilik döneminde, senede yalnız bir kez mısır ekildiği zaman ve bütün yaşam ay takvimine göre ayarlandığında olağanüstü bir önem taşıyordu. Ancak astromi ve takvim alanında gerçekleştirilen hayli ilerlemeyle birlikte tarım toplumunun gelişmesi, eskiden en önde olan ay tanrıçasının önemini azalttı.

KÜLTÜREL ÖZELLİKLER-TARIM KANUNLARI

Ekonomik, bilimsel, toplumsal, moral ve ruhsal alandaki ilerlemeler birbirine paralel gitmektedir ve hem de birbirlerine bağlı ve işleyişlerinde de ortaklıklar. Spiritüalist teori, evrenin kuvvetlerine tam egemen olmaya olanak veren zamana bağlı büyüsel sistemle paralel olarak gelişmektedir. Bu teori, yeni yaşam koşullarında gerekli bir ahlak olgunluğunu gerektirir. Bu yaşam da, şimdi üzerinde kesin bilgiler edinilmiş bir öbür dünya, insan davranışının ceza veya ödüllendirilmesiyle belirlenmektedir.

İkizler önümüzdeki bölümde, insan ve bitkinin ölüm ve değişiminin ikili sürecini belirlerler.

İKİZLER CEHENNEMDE

Kaderlerini tamamlamak için ikizler, sarbakanları ile silâhlı, görkemli alâmetlerini takınmış olarak cehenneme indiler. Babaları Ahpular'ın geçtiği yerden geçtiler. Aynı cehennem ırmaklarından, fakat ayaklarını dokundurmaksızın, sarbakanları yardımıyla geçtiler. (Recinos) "Nehirleri üzerine uzattıkları sarbakanlardan yürüyerek geçtiler." (Villacorta) Bu paragraf, yerlilerin yarlar, ırmaklar, bataklıklar ya da toprak engellerin üstünden ölülerin ruhlarının, ikizlerin yaptığı gibi, bu engelleri aşması için ipler, palmye lifleri veya kuru otlardan yapılmış örgülerden meydana getirdikleri küçük asma köprüler kurma tekniğini belirtmekte ve açıklamaktadır. (Bütün bu elemanlar sembolik olarak benzerdirler.) Bu sembolik eşdeğerlilik, Kişe sanatında güneş ışıklarını temsil eden iplerle belirlidir ve dildeki karşılığı olan bats sözcüğü iplik ve maymun (güneş tanrısı) anlamına gelir. Meksika Mitolojisi'nde bu hikâye farklı bir şekilde anlatılır: Chignaguapan'ı, ölü sırtında yüzerek geçen bir köpeğin müdahalesi görülür. Sarbakan gibi, köpek de ateş yahut güneş ışığının enkarnasyonu idi. Mictlantecuhtli topraklarına varmak için suları yüzerek geçme gücüne sahipti. Böylece, ölüyü aslan rengi (güneş rengi) tüyleri olan bir köpekle birlikte gömüyorlardı : Tıpkı köpek tanrı xolotl'un yeraltındaki seyahatinde güneşe yoldaşlık ettiği gibi.

İkizler bu geçidi aşınca önceki Ahpular gibi dört yol ağzına geldiler. Bu öykü bir Meksika şarkısında hatırlatılır: Cinteoti çiçekler tanrısına "Ben, mısır tanrısı, kesişen dört yolu aştım da geldim." demektedir.

Ancak dört yol ağzında şaşırان babalarından farklı olarak Hunahpu ve İxbalamqué "Xibalba'nın yollarının hangileri olduğunu çok iyi biliyorlardı: Siyah, beyaz, kır-

mızı ve mavi" (yeraltı dünyasının kendilerine ait renkleri ile dört bölümü).

(Not: Burada Hint inançlarındaki altı Loka, ya da âlemin farklı renklerine işaret edelim. Bu kadar uzak uygarlıklarda dünya ötest âlemler için renkler düşünülmesi ilgi çekicidir. Kur'an'da da yeşil bir cennetten bahsedilir.)

Açıkça bellidir ki Xibalba'ya giren ikizler çevreyi çok iyi tanıyorlardı. Diğer yandan babalarının tecrübelerini miras olarak almışlardı ve onların başarısızlığı bunlar için kıymetli bir dersti.

(Not: Burada varlığın bedenlendikçe geçmiş yaşamlarından getirdiği bilgi yekûnunu düşünmek gerekir. Her ne kadar varlık yaşam ve ölüm sürecinde çok değişik ortamlardan geçmekteyse de -ikizlerin Ahpular'ın bir enkarnasyonu olduklarını düşünelim- yine de bilgiler geniş anlamıyla bir bakına bedene aktarılabilirdi.)

Bu koşullarda, ikizler görüp işittiklerini kendilerine anlatması için bir sıvrisinekin tuttular.

"Isır onları birbiri arkasından; önce öne oturanı ısır, sonra hepsini tamamla" (Recinos); "ve bu andan itibaren emdiğin bütün insanların kanı senin olacak." (Villacorta)

"Pekâlâ" diye cevap verdi sıvrisinekin. Siyah yola girdi ve girişte oturtulmuş süslü püslü tahta heykellere yöneldi.

Bu taktikle ikizler Xibalba'nın beylerinin isimlerini öğrenecekler ve onların üzerinde güç sahibi olacaklardır. Gerçekten her biri sıvrisineğin ısırışından rahatsız olacak, öbürleri de onu ismi ile çağırarak, ne olduğunu soracaklardı. Bu isimleri de sinek ikizlere aktaracaktı.

Fakat gerçekte "onları ısıran ve adlarını işiten bir sinek değil, Hunahpu'nun kendi baldırından kopardığı bir kıldı" (Recinos); "ve adlarını söylemeye zorlamak için onları ısıran kendileri oldu". (Villacorta) "Bu biçimde, hepsi ismini söyledi. Oturmuşlardı, yüzleri görünüyordu. Öyle ki adlarını söyleyenler kendileri oldu." (Villacorta)

Sebeup-Sonuç içeriğinin dışında (Sıvrisinekin yaptığı işbirliğine ödül olarak insan kanı emerek yaşayacaktır.) bu öykü Maya-Kişe büyücülerinin kullandıkları gerçek bir büyü tekniğidir. Bir kişiyi etki altına almak ve ona egemen olmak için uzak mesafeden tesir göndermeye ya-

rayan bir yöntemi açıklamaktadır. Aynı eylem on dört kişilik cehennem grubunun üzerinde on dört kere tekrarlanır ve sonuç aynıdır.

Tam bilge ve bilgelerin patronu Hunahpu tarafından bulunmuş bu metot, Chortiler'in "baldırla anlamak" adındaki acayip uygulamalarına model teşkil eder. (Baldırla bilinmeyi araştırarak uzmana bilge anlamına: "ah kın" denilir. Bu metodun bulucusu, bilgelerin patronu ve güneş tanrısının adıdır. Beş gün süren danışma durumu sırasında -beş, güneş tanrısı ve mısırın sayısıdır- Bilge, patronunun niteliklerini kendine aktarmak için sadece mısır yer.)

Bu, "Devlerin Dansı"nda şu şekilde sahneye konur: Hunahpu'yu temsil eden oyuncu hızla siyah devin üstüne atılır ve göğsüne bir yumruk indirir. Tören yöneticisi bu andan itibaren siyahın (Camé) yenilmiş olduğunu açıklar.

Meksika kaynakları benzer bir metottan bahsederler. Güneş durduğundan, bacağı bir sıvrisinek tarafından ısırıldı, ısırıldığını hissettiğinden, her zamanki gibi yoluna koyuldu, der İxtlilxochitl.

(Not: Kur'an da "Tanrınız sıvrisinek veya daha küçükü ile misal vermekten çekinmez." denir.)

Hunahpu keşfettiği metot sayesinde aşağı dünyanın kişilerinin adını tam olarak öğrendi. Bu yüzden uzağı görmeyen ataları gibi tahta heykelleri selâmlayacak yerde yoluna devam etti ve Xibalba Beylerine yöneldi. Her birinin adını yüksek sesle söyleyerek onları selâmladı.

İsimlerinin bilinmesi onların hiç hoşuna gitmedi. O zaman Xibalbalılar onlara "Oturun!" dediler. Ancak ıkızlar sıraların kızdırılmış taş olduğunu bildiklerinden buyruğa baş eğmediler.

Caméler "Pekâlâ!" diyerek razı oldular ve onları orada yeneceklerini düşündükleri karanlık mağaraya soktular. Hizmetçileri ile, Ahpular'a yaptıkları gibi, çam kozalakları ve sigaralar gönderdiler.

Ancak gençler Xibalba'nın tuzaklarından babalarının deneyleri yüzünden habersiz olduklarından "Çam kozalaklarını kırmızı suya batırarak görünüşlerini değiştir-

meyi düşündüler; bekçiler bunları Ara (papağan) tüylerine benzeteceklerdi. Sigaralara gelince, uçlarına ateş böcekleri koydular. Hayvanlar parıldadığından sigaralar yanmış gibi görünecekti." (Villacorta)

İkizlerin ortaya koyduğu Ara papağanının tüyleri ile ateş arasındaki eşdeğerliliğe; ve dışısı fosforlu bir ışık veren ateş böceğinin zikredilişine dikkat edelim.

İkinci kez (birinci Gukup Cakix'le ilgiliydi) Chichicastenango el yazması ateş, güneş tanrısı ve ara papağanı arasındaki sembolik ilişkiyi ifade etmektedir. O zamandan beri ara, Mayalar'ın gözünde aynı zamanda ateş tanrısı olan güneş tanrısının kılık değiştirmiş şeklidir. Kinich Kakmo'yu düşünelim: "Ateş papağanı (Ara) güneşin yüzüdür." (A.Barrera Vasquez). Bir ara papağanı başı ile gösterilen "kayab" glifi bir solstis işaretidir ve Chortiler parlayan bir güneşle gösterirler. Bütün bunlar, güneş kültü mihrabının üzerindeki genç tanrı kahramanların testis ettiği sembolü sürekli olarak hatırlatır.

Bu oyunlar sayesinde gençler kozalakları ve sigaraları kötüye kullanmadılar. Halbuki Xibalba bekçileri onları yenilmiş sayıyor, onlarsa kendilerini çok iyi hissediyorlardı.

O zaman onları Beylerin önüne çıkardılar. "Neredesiniz? Nereden geliyorsunuz? Nerede doğdunuz? Kimin çocuklarısınız?" diye Xibalbalılar onlara şiddet, hiddet ve kuşku içinde sordular. "Çünkü yaptığınız iyi değil ve davranışları acayip, diyorlardı aralarında." (Villacorta) "Yüzleri acayip, davranışları da öyle." (Recinos)

Bu konuşmadan çıkan sonuç Maya ve Camé kültürü arasındaki zıtlıktır.

Ancak ikizler adlarını bildirmediler. Bu günün yerlilerinin de, kendilerini zorlayanların yersiz sorularına verdikleri bıktırıcı "Kimbilir? Düşünmeli!" gibi cevaplarla Xibalbalı oyaladılar.

Büyük Xibalba konseyi bütün umutlarını gençleri yeneceğini düşündüğü top oyunu üzerinde topladı. Ancak hangi topun kullanılacağı üzerinde tartışma çıktı: İkizlerin mi, Caméler'in ki mi? İkizler, Caméler'in ısrarı karşısında boyun eğdiler.

Top oyununun sembolizmi düşünülürse, kendi topları ile oynamak Xibalbalılar için hayati bir sorundu. Şu bakımdan ki top (başı) temsil ediyordu ve oyuncular teogonik bir antitenin (tanrısal bir varlığın) vücudu idiler. Bu koşullar altında Hunahpu'nun topunu kullanmak, sessizce ikizlerin üstünlüğünü tanımalarını zorunlu kılıyordu.

Oynamadan önce cehennemın şefleri, alçakça bir hileyi gerçekleştirmek için faydalandıkları kısa bir süre istedikler. Toplarını attılar, Hunahpu'nun önündeki mızrağı devirdiler ve "Sileks bıçağa sarıldılar." (Recinos) Camélor'in niyeti misafirlerini öldürmektir. Ancak ikizlerin şiddetli itirazını görünce alçakça amaçlarından vazgeçtiler.

"Bu nedir? dediler, Hunahpu ve İxbalamqué, bizi öldürmek mi istiyorsunuz? Bizi siz çağırıyorsunuz. Habercilerinizi bunun için mi gönderdiniz?" (Villacorta) "Ah! zavallı bizler! Hemen geri dönüyoruz" dediler gençler. (Recinos). Bu şiddetli itirazla ikizler Maya-Kişeler'in ahlâk yasalarından birini daha ortaya koyarlar. Buna göre hainlik ve kötü niyet mahkûm edilir ve davet edilenlere saygı gösterme zorunluğu vardır. Bir kere daha Xibalbalılar ikizlerce yenildiler, çünkü yakarmak zorunda kaldılar: "Gitmeyin gençler, top oynamaya devam ediyoruz; ancak bu kez sizinkini kullanacağız, dediler."

"Pekâlâ!" diye cevap verdiler ve kendi toplarıyla oynadıklarından Hunahpu ile İxbalamqué rakiplerini kolayca yendiler. Gerçek tanrılar ekibiyle sahte tanrılar ekibi, ak güçlerle kara güçler arasındaki bu mücadele Devler Dansı'nda beyaz Gavite'in siyah devle mücadelesi olarak sahneye konur; iyiliğin kötülüğe, uygarlığın yabaniliğe, ışığın karanlığa, gündüzün geceye -Romalıların diurnus versus nocturnus'u- ve bilginin cahilliğe mücadelesini simgeler Persler'in Hürmüz ve Ehrimeni'nin Maya Mitolojisi'ndeki karşılığıdır.

Uygarlık getirici kahraman daima görevine uygun hareket edecek olan ahlâkça mükemmel varlığın davranış kurallarını ortaya koyar. Bütün mevcudiyeti boyunca koyduklarına örnek olur ve ahlâkla ilgili sözleri, in-

san yaşamının en üstün ifadesi olarak Maya-Kişe insanının ideal tipini oluşturmaya çalışır.

İnsanı kurtuluşa götüren ve soylulaştıran tek şeyin yalnızca ahlâk olduğunu beyan eder. Bu nitelikler Hunahpu'nun sadakatle uyulacak ahlâk yasalarına dayalı bir eğitimle verilecektir. Günümüzde de Maya-Kişeler'de devamlı gücü olan bir yasa oluşturur. Chorti rahiplerinin anlayışına göre uygarlık getirici kahraman, insanlar için bir insan hakları yasasını oluşturmuş ve adalet ilkesini yaşatmıştır. Böylece o "adaletin kralı olan çocuk" ismiyle ve "adalet mahkemesinin başkanı" olarak çağırılır.

Caméler ardarda yenilgileri karşısında birbirlerine sordular: "Onları yenmek için ne yapacağız?" diye ve gençlere "Çiçek dolu dört kap istiyoruz." dediler.

"Pekâlâ; ne çeşit çiçek istiyorsunuz?" Bir demet kırmızı, bir demet beyaz, bir demet sarı, bir de büyük sarı çiçeklerden bir demet istiyoruz. "Pekâlâ!" diye cevap verdiler onlar da. (Villacorta) "Böylece konuşma sona erdi; ikizlerin sözleri kuvvetli, güçlü ve kalpleri sakındı." (Recinos)

Xibalbalılar bu defa gençleri yendiklerini düşünerek sevindiler. Gerçekten çiçekleri nereden bulacaklar diye düşünüyorlardı. Hunahpu ve İxbalamqué'ye "Çiçeklerimizi getirmedeniz sizi kurban edeceğiz." dediler. Caméler'in Maya kültürü ile mücadele hâlindeki barbar kültürlerinin karakteristik bir yanı olan insan kurbanı hakkındaki referansa dikkat edelim. Caméler'in değerlendirmesine göre artık son olacak bu sınavın neticesini beklerken ikizleri Xibalba'nın ikinci işkence yeri olan sileks mağarasına götürdüler.

Fakat onlar orada ölmediler. Silekslerle (Recinos'a göre usturalarla) sanki onlara bir şey hediye ediyorlarmış gibi konuştular: "Bu sizin için hayvanların etleri." Hepsi birden bir tek kişiymiş gibi bir tek hareket yapmayan bekçilerle şöyle konuştular. (Villacorta). "Bütün hayvanların etleri sizin için olacak." dediler küçük bıçaklara ve bıçaklar daha fazla kınıldı, bu usturalar hareketsiz kaldılar." (Recinos) İşte bunun içindir ki ikizler orada ölmedi.

Caméler zamanında o kadar gözde olan insan kurbanlarının yerini almak üzere onlar, burada hayvanları kurban etmeyi zorunlu kılan yasayı koydular.

İkizlerin bıçakları hayvan etiyile beslemeleri ve "bütün hayvanların etlerinin onlara ait olacağı"nı ilân etmelerinden ötürü artık sileks bıçaklar ancak hayvanları öldürmekte kullanılacak ve artık insan kanına bulaşmayacaktır. Bu beyan Maya-Kişeler'in kurban törenlerini yücelten bir örnektir ve İxquic'in insan kurban edilmesini mahkûm ettiği zaman takındığı tutumu doğrulamaktadır. Öte yandan Hunahpu ve sileks eşcevherlidir. Önceden de bütün tanrıların yarılmış bir sileksten yaratıldıkları söylenmişti. Burada o, sileks veya obsi dienden (78) bıçak tanrısı fonksiyonunu canlandırmaktadır ki, Meksika Mitolojisi'nde karşıtı İxtli veya Tecpatl'dır. Sileksin kötü büyülerini önlemek ve kötü varlıkların hareketlerini tesirsiz bırakma özelliğinin kurallarını koyar.

Bu mitik öyküye kadar giden ve bugün de süregelen bu inançlar, arkeolojide dikili taşların altına baş şeklinde genç tanrının sembol veya nahualleri yerleştirilmiş, işlenmiş sileks bıçaklarda ortaya çıkar.

Meksika'da kapının yanındaki su dolu bir kabın içine konulmuş obsi dien bir plâkla korkunç baykuş-adamların kötü tesirlerinden korunuluyordu. Günümüzde Kişe kadınları gebe oldukları zaman, çocuklarını korumak için bir kurdeleye bağlanmış iki parça sileksi muska olarak kullanırlar. (Bunlar biri erkek diğeri dişi prensibi temsil ettiği için iki tanedir) Bu iki sileks ya da obsi dien, çocukların koruyucusu olan ikizlerin alter ego veya mahualidir. Yerin altlarındaki durumları ceninin rahimdeki hâlini simgeler.

Bekçilerinin uyumalarından faydalanarak gençler çeşitli karıncaları çağırırlar; bunlar her şeyi bıçak gibi kesen, gecelerini dolaşmakla ve yaprakları kesmekle geçiren "zompopo" adlı büyük karıncalardı: "Hepiniz gelin, dediler; gidin Beyler'in bizden istedikleri çiçekleri bulun. "Pekâlâl" diye cevap verdi karıncalar. Hepsî de Caméler'in

(78) Obsi dien: Siyah akık.

bahçelerinde, çiçekleri aramaya çıktılar. İşte kendilerine Mayalar'ının kopyası bir toplumsal yapı veren Hunahpu'nun emrine uyan karıncaların toplum olarak yaşama ve beslenme biçimlerinin açık bir tanımı. Zıpacna'nın yardımcıları olan, ikizlere eziyet etmek için Hun Batz'a âlet olan bu böcekler şimdi ikizlerin sadık mütefiki olmuşlardı. Tukurlar'ın İxquic'in hizmetçileri oluşu gibi. Bu, yeni bir düzene doğru gelişmekte olan yeryüzü dünyasında meydana gelen bir reaksiyonun belirtilmesidir.

Bekçilerin gözetimini hiçe sayarak Hunahpu'nun kendilerinden istediği çiçekleri kesmeye gittiler. Xibaba'nın nöbetçileri hiçbir şey hissetmediler ve ağaç dalları arasında boş yere : İxpurpugüek! pujuyul diye seslendiler. (79)

Ve karıncalar çiçek dolu dört vazoyu çabucak getirdiler. Böylece ikizler, "çiçeklerinin çalındığını görerek yüzleri sararan" Xibalba Beyleri'ni bir kere daha yendiler. (Villacorta)

Bu hikâyenin anısına, Chorti rahipleri ölüler tanrısının mührabı üzerine, hâlâ dört çiçek saksısı koyarlar.

Caméler bahçenin bekçilerini ihmallerinden ötürü azarladılar. Onlar da çiçeklerin yanında olduklarını, ancak çiçekler koparılırken hiçbir şey duymadıklarını, hatta çiçeklerle birlikte kendi kuyrukları da kesildiği hâlde bir şey hissetmediklerini söyleyerek suçu kabullenmediler. Caméler de kendi gözetimleri altında bulunan şeyleri çalınmaya bıraktıkları için onların ağızlarını ayırdılar. O zamandan beri İxpurpugüek'in ağzı yanıktır.

Sonra oynamaya gittiler ve hepsi eşitlikle sonuçlanan bir çok parti oynadılar ve hep birden ertesi sabaha kadar oynayacaklarını düşündüler.

İkizleri soğuk mağaraya soktular. "Orada hasta edici soğuk vardı. Soğğun evinde ırı buzlar yağıyordu, fakat buzla büyük kütükler yakarak mücadele ettiler. O zamandır ikizler sayesinde soğuk kayboldu." (Villacorta)

(79) İxpurpugüek adı haykırışından alınmış, yerlilerin kötü bir ruhla bir tuttukları, bu yüzden de adını söylemekten kaçındıkları bir gece kuşudur. (Vergilio Rodríguez Macal'ın kişisel beyanı.)

Xibalba'nın habercileri geldiği zaman onlar dışarı çıktılar. Caméler onları tekrar karşılarında görünce şaşkırdılar. "Niçin orada ölmediniz?" (Villacorta) diyorlar ve gençlere başka ne yapacaklarını birbirlerine soruyorlardı.

Yeni bir top oyunundan sonra onları jaguarlar mağarasına soktular. Fakat ikizler jaguarlara şöyle dediler: "Bizi ısırmayınız; size verecek bir şeyimiz var." Sonra hayvanlara kemikler attılar onlar da kemirmek için kemiklere üşüştiler. (Villacorta) Kemikleri yerken jaguarların çıkardığı ses Xibalbalılar'ı artık düşmanlarının öldüğüne inandırdı ve bu fikir "hepsinin kalbini sevinçle doldurdu." (Villacorta)

Ancak ertesi gün gençler korkunç mağaradan sağ salım çıktılar. Bunda da şaşılacak bir şey yoktu, çünkü İxbalamqué bir jaguardı (balam = jaguar). Şu hâlde jaguarlar onun kardeşleri, yahut "alter ego"suydu. Daha önce de bir kişi öldüğü zaman onun nahualinin de öldüğünü söylemiştik. Jaguarlar İxbalamqué'yi öldürselerdi kendileri de hemencecik öleceklerdi. O zamana kadar kötü güçlerin bir âleti olan jaguarlar gerçek tanrıların tarafına geçtiler. Caméler'in şaşkınlığı sonsuzdu. Onlara "Siz ne biçim insanlarsınız?" diye soruyorlardı. Onları ateş mağarasına soktular. Orada ateşten başka bir şey yoktu. "Fakat yanmadılar, ne havasızlıktan boğuldular, ne de kızardılar. Gün doğduğu zaman sağ ve salım idiler."

Bunda da şaşılacak bir şey yoktu, çünkü babaları gibi ateş tanrıları idiler. Kendileriyle aynı cevherden olan bir eleman onları yakamazdı. Xibalbalılar, Hunahpu ve İxbalamqué'yi ortadan kaldırmak için kurdukları düzenlerin bir bir bozulmasıyla cesaretlerini kaybetmişlerdi. Bununla birlikte ellerinde olan son çareyi de denediler ve ikizleri vampirler mağarasına soktular. "Vampirler mağarayı dolduruyorlardı, büyük Camalzotz'un mağarasını. Camalzotz, Chac itzam gibi idi; hemen öldüren, önündeki her şeyi yok eden." (Villacorta) Ancak onlar, sarbakanları kendilerini sihirler koruduğu için orada uyudular ve vampirler onları ısırmadı. Vampirlerin çıkardığı müthiş gürültü arasında konuşuyor ve düşünüyorlardı ki başka

bir vampir gökyüzünden düştü. Büyük bir sessizlik oldu. Bütün vampirler uçuşlarını durdurdular ve ıktızların sarbakanları üzerinde boşlukta durdular. Gökten gelen vampir Hunahpu'nun başını bir çırpıda kesti ve onun başı bedeninden ayrı kaldı.

Bu, İxbalamqué Hunahpu'ya gün doğup doğmadığını sorduğu sırada oldu. O, büyük bir istekle, sarbakanının ucuyla gündüz olup olmadığını görmek için çıktı. O anda vampir tarafından kafası kesildi.

"Sarbakanının ucundan güneşin doğup doğmadığını görmeyi çok istediği için, aynı anda Camalzotz başını kesti ve Hunahpu başsız kaldı." İxbalamqué dehşet içinde haykırdı: "Artık bu defa bizi yendiler." Sonra Caméler'in buyduğu ile Hunahpu'nun başı oyun evinin damına kondu ve Xibalbalılar rakiplerinin kesilmiş başını görmekle çok seviniyorlardı, bu başı top olarak kullanacaklardı.

Bu hikâyeden çok üstün anlam içerenlerinden biridir, ancak Maya-Kişe düşünüş tarzına alışık olmayanlar için anlaşılması çok zordur. Bütün sınavları başardıktan sonra, her alanda korkunç düşmanlarını yendikten sonra Hunahpu'nun gökten inen bir vampir tarafından başının kesilişi bize göre mantıksızdır.

Bununla beraber metin yerli bakış açısına göre çok açık ve tamamen anlaşılır biçimdedir. Çünkü bu metin tarım kültürünün temel bir doktrinini ve Maya felsefesinin en büyük öğretilerinden birini ifade etmektedir. Topa kıyasla Hunahpu'nun kesik başı şunları gösterir:

a) Toprağın bağrında ölüp Maya - Kişe insanlarını besleyecek bitkiye dönüşecek tanecığın sırtını,

b) Doğudan doğmak için toprağın altında ölen güneşi,

c) Uygarlık getirici kahramanın bu esnada belirlediği, her şeyin ebedi ve yenilenmesi fenomenine uygun olarak, yeni bir varlık hâline geçmek için toprakta çürüyen ölü bedeni.

Açıkça anlaşılabilir ki, uygar bir halkın ruhsal normlarını temsil eden bu öğretiler, Mayalar'ın barbar diye niteledikleri Xibalbalılar'ca temsil edilemezdi, ancak, "Chakitzam" gibi (Villacorta), bir vampir şekli altında,

çabucak yerin altlarına inen kendi gök tanrıları tarafından temsil edilebilirdi. Chakitzam'ın karşılığı Maya teogonisinde mitik devirden beri ismi değişmemiş olan Chac-it- Zamna, tarım tanrısıdır. Vampir, güneş kuşu gibi gök tanrısının bir değişimi veya habercisi, bir nahualıdır; Cehennem'in karanlık mağalarına girmeye en uygun olanı.

Maya-Kişe el yazmasının gök kuşu ile gök vampiri arasında ortaya koyduğu farkı not etmek ilgi çekicidir. Birincisi gökten yeryüzüne inen tanrısal cevheri simgeler, öbürü tohumun filizlenme sürecine tesir eder ve yeryüzünde kalan kuşun tersine (oyun alanı) cehennem dünyasına iner. Gök tanrısının bu kılık değiştirmeleri doğal bir gerçeğe dayanır, çünkü vampir (yarasa) mağaraların derinliklerine girer - Xibalba'nın mağaraları gibi - oraya da kuşlar giremez.

Popol-Vuhca gök kuşu ile yarasa arasında kurulan sembolik eşdeğerlilik Chorti rahipleri ve arkeoloji tarafından doğrulanmaktadır. Bazı Maya anıtlarında gerçekten kuşun gökyüzünün merkezinde tanrının yerini işgal ettiğini görüyoruz. Tikal'in güzel kapı üstünü (80) veya Copan'ın tarım mabedini düşünelim. Tikal'in gökyüzü vampirinin altında genç mısır tanrısını temsil eden küçük bir şekil vardır.

Chakitzam gibi, vampir hemen öldürür ve önündeki her şeyi yakar. Hunahpu'nun anı ölümü, kutsal olanla her temasın tehlikeli ve öldürücü olduğuna inanan Chortiler'de hâlâ geçerli olan bu dogmayı doğrular. (Not: Tevrat'ta ahit sandığına dokunan kişinin öldüğünü hatırlatalım.) Popol-Vuh, tanrı kendi oğlunun kafasını ancak tezahür etmek için kesti der. Yani göksel ve insanî plânda yansıyan kendi mevcudiyetini, tohumdan filize geçme dramının en can alıcı noktasında tezahür ettirmek için.

Mısır tanrısı, güneş tanrısı ve uygarlık getirici kahraman Hunahpu'nun, Cehennem'in kasvetli bölgelerindeki seyahat ve ölümünün, mitik olaylar geliştikçe faydalanacağımız çok yönlü bir anlamı vardır.

Astronomik plânda, Hunahpu'nun seyahat ve ölümü
(80) Linteau.

güneşin batışını, yeraltının karanlık bölgelerinde kalışını, cehennem varlıklarıyla mücadelesini, ayak noktasında (nadir'de) (81) ölümünü ve doğudan yeniden doğuşunu simgeler. Onun yokluğu sırasında, kötü varlıklar arasındaki İxbalamqué, tek başına insanlığı gece canavarlarına karşı koruyan ay tanrıçasını temsil eder. İxbalamqué'nin annesi İxquic, cehennemin korkunç yaratıklarını copal dumanı ile yok ettiği sırada aynı durumda kalmıştı. İxbalamqué'nin, İxquic'in olduğu gibi yerin ortasındaki durumu ay yeryüzü birlik veya kavuşması dogmasını ifade eder.

Ancak bu durumda İxbalamqué'nin en birinci görevi mısır tanrısı kardeşinin kafasını korumak ve kurtarmaktır. Bu öykünün Maya-Kişe mistik düşüncesi için çok önemli bir anlamı vardır. Bütün gece mısır tanrısını dikkatle gözetleyen genç kızın arz ettiği tablonun eski bir benzeri, bütün gece mısır tarlasını ve köye giden yolları, yerlilerin topraklarını kötü varlıklardan korumak için gözetleyen mitik nöbetçilerdir. Hunahpu'nun imajı olan put ve mısırı korumak için daima uyanık dört gece nöbetçisi vardır. Kendilerini İxbalamqué'nin nahualı olan bir jaguar şeklinde kılık değiştirmiş olarak gösterirler ve kötülük kuvvetlerine karşı bir devler savaşı verirler. Chorti rahipleri jaguarların tarlaları eşkenar dörtgenler (82) şeklinde korumalarını temin etmektedirler ve daha güzel bir tarzda, jaguarlar tarafından korunulan dünyayı meydana getiren devasa bir eşkenar dörtgen şeklin bütün içinde bulunanları. Bu şekil, haçın uçları bir doğruyla birleştirilerek elde edilir.

Şu hâlde mitik jaguarlar köyün girişlerini gözetlemek için bu dört yol üzerine yerleşirler. Bunun aksine kare tarlalar nahuallerin veya evrenin köşe tanrılarının temsilcilerinin dikkat ve koruması altındadır. Çünkü bu tarlalar, dört soltıs noktası ile sınırlanmış kozmik plânın imajlarıdır (taklitleri).

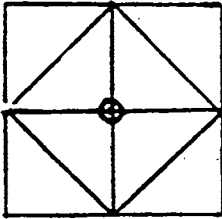
Şu hâlde eşkenar dörtgen şekliyle jaguar şekli arasında simgesel bir bağıntı vardır. Her ikisi de dişilik fik-

(81) Semtû Kadem.

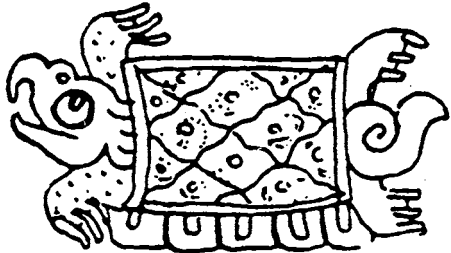
(82) Rhombe : Eski terimle main; baklava biçimi.

rını taşır. Eşkenar dörtgeni dişiliğe mahsus bir işaret olarak kullanan Maya-Kişe ve Chorti kadınları böyle inanırlar ve elbiselerinde öyle işaretler vardır. Böylece arkeolojide de bulunan geleneksel normları sürdürürler. İşte birkaç örnek: Copan'ın bir taşına kazılmış olan tek kadın figürünün elbisesi jaguar derisine eklenmiş eşkenar dörtgenlerle süslüdür. Bunun gibi Palenke tanrıçaları eşkenar dörtgenli (baklavalı) eteklikler giyerler. Chalchiuhtlicue'ninkiler de böyledir. (Meksika teogonisinin ay yer tanrıçası.)

Günümüzde Chortiler bir dişi tanrı olan kaplumbağayı biraraya gelmiş eşkenar dörtgenler şeklinde çizerler. Bundan başka Maya sanatında jaguarla ay yer tanrıçasını birleştiren bağlar, jaguar yüzüne çizilen yarım ayla gösterilir ve hayvanın benekleri baklavalara içine alınmış dairelerdir

33- A

33- B

Şekil: 33 A- Eşkenar dörtgenin yaratılışı: a, b, c, d dünyanın dört bir tarafının uç noktaları, jaguarlar tarafından gözetilirler. Jaguarlar mısır tarlasının dörtgenin 1,2,3,4 noktalarından gözetirler. Kozmik sınırların dört idarecisi olan nahualler, veya temsilciler, mısır tarlasının bölümleri üzerinde etrafa göz-kulak olurlar. Bütün bu plânın özünde teokozmik düâlite vardır. Dörtgen dişilik sembolü, içindeki kare de erkeklik sembolüdür.

Şekil: 33 B- Ay-Dünya Tanrıçası'nın sembolü olan kaplumbağa sırtındaki kabuğu ile dörtgeni belirler (Tro-cortesien Kodeksi, sh. 17) ; keza, Dişi Tanrı'nın eteği sayılır. Zamanla bu dörtgen sembolü değişikliğe uğramaz. Bunun için, Copan'daki yekpare devasa kaplumbağanın kabuğundaki dörtgenlerle "Los Chortis ante el problema Maya" cilt 2, sh.729, şek.7'yi karşılaştırın. Orada dörtgenlerle stilize edilmiş bir kaplumbağa gösterilmektedir.

Mitte tarif edilen jaguar ile dişi tanrı arasındaki simgesel ilişki ve İxbalamqué ile jaguar (balam) arasındaki etimolojik ilişkiye dikkat etmek lâzımdır. Çünkü hâlâ Maya-Kişeler'de geçerli olan değişmez bir doktrinin yüceltilmiş bir modelini teşkil eder.

Etnolojik eskiliği Üçüncü Çağ'a uzanır ve eski arkeolojik dönemin başlangıcından beridir. Tanrıça jaguar denklemi o dönemin artistik leitmotifidir (ana konusu). Genellikle jaguar karakteri çehre hatlarında belirtilmiş bir gebe kadın olarak gösterilir. Ağzın ve başın şekli bir jaguarınkine benzer yahut da ağızda bu hayvanın gibi sivri parçalayıcı dişler vardır. Maya ve Meksika el yazmalarında ay yeryüzü tanrıçası çoğunlukla jaguar pençeleri ile resmedilir. Saint André Xecul Kişeleri'nin arkaik döneme ait şişman putlara hâlâ "balam" demeleri eski heykel şekillerinin cinsel anlamlarını unutmadıklarını ve mitik anlayışların yüzyıllar boyu hiçbir bozulmaya uğramadığını gösterir. Mitler, bütün arkeolojik dönemlerin sanat eserleri ve bugünkü inanç ve âdetler arasındaki ilişki pek açıktır.

Cehennem dünyasının tam olarak bilinişi, farklı renklerle belirlenen dört bölüme ayrılmış görünüş ve boyutlarının kesin tanımlaması, ikizlerin yeraltı bölgelerini zaptedip tanımlayarak genel sistemle bütünleştirdikleri günden beri, aralarında ilişki bulunan üst üste üç plânın mevcudiyetine dayanan kozmolojik bilgiyi tamamlamıştır.

Görünenin bilinmesiyle elde edilen bu görünmeyenin okült (gizli) bilgisi, dünyayı merkez kabul eden fikir üzerine kurulmuş yıldızların hareketi bilgisiyle paralel olarak hâsıl olur. Yıldızların zahiri yörüngelerinden çıkarılan bu mekanizma allegorik olarak Ahpular'ın zamanında bilinmeyen, sadece yeryüzünde oynanabilen top oyununun yeraltında da oynanması ile ifade olunur. Yeraltının yapısı hakkındaki bilgisizlikleri Ahpular'ın ölümlerine sebep oldu: Bu demektir ki o dönemde üçüncü kozmik boyut bilinmiyordu. Ölüler, güneş ve tohumlar oraya gömülüyordu. Sonuç olarak da, ölülerin akıbeti, yıldızların hareketi ve bitkilerin yetiştirme süreci hakkında-

ki bilgiler de karıştı. İkizlerin Xibalba'ya seyahatlerinden itibaren fikirler, cehennem dünyasında oturanlar ve oranın topografyasının tam bilinışı ile açıldı; kesinleşti ve somutlaştı. Bu fikirler bize Chortl kozmogonisinin içinden gelmektedir. Tamamen belirli üçüncü bir kesimin genel sistemle bütünleştirilmesiyle Maya-Kişeler, birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olarak hareket eden ve birlikte işleyen etkenler olan tarımsal ve astronomik bilgileri yanında öbür dünyaya ait (eschatolojik) doktrinlerini de geliştirebildiler. Astronomi ve teogoniyi birleştiren sıkı bağ daha açıkca şu komplekste gözükmektedir: Yeryüzünden cehennemin merkezine taşınan güneş kuşu ve top oyunu.

Evvelce gökyüzü kuşu yere kadar iniyordu ve top oyunu ancak yeryüzünde oynamıştı. Şimdi bir vampir şekliyle tezahür eden tanrısal ruh, gök kubbenin zirvesinden yeryüzünün merkezine dikeye iniyor ve oraya giriyor. Bu dikey düşüş, yadsınamaz bir biçimde, güneşin zenitten geçiş tarihini gösterir. Bu anda bütün yaratıcı güçler gerçekleşiyor. Çünkü güneşin hayat verici ışınları, bereketli yağmurlar gibi, dikey olarak yerin merkezine düşüyor ve oraya nüfuz ediyor. Bu, gök tanrısı veya onun tezahürleri için yeryüzü veya yeraltına inmeye uygun tek astronomik durumdur.

Chortliler ancak o zaman güneşin doğru yürüdüğünü söylerler. Herhangi başka bir tarihte, güneş yan yan yürür ve bu da tanrısal cevherin dikey olarak yeryüzüne düşmesini sağlamaz. Sonuç olarak topluluğun yaşamı bile güneşin zenitten geçişine bağlıdır. Bu da ayınların, ekonominin, takvimin ve Maya-Kişe kültürünün etrafında döndüğü bu astronomik olayın önemini açıklar. Güneşin zenitten geçişi ile yiyecek üretimi arasında kurulan yakın ilişki mitolojide bu fenomenlerin birleştirilmesiyle ifade edilir.

Güneş kuşunun oyun alanına düştüğü andan itibaren ikizler, mısır tohumları gibi, yerin derinliklerine dalarlar. Sonra bir vampir gökyüzünden atılarak Hunahpu'nun başını keser ve ölümüne neden olur. Bu allegori tohumun büyüme sırasında parçalanışını gösterir.

Aşağı dünyanın karanlık bölgelerine gitmeden önce

ikizler tarlaları ekim için hazırlamayı öğretmişlerdir. İxmucané'nin mihrabının üzerine kutsal bitkilerin filizlenme ve gelişme sürecinin ardarda gelişini temsil eden mısır fidanları bırakmışlardı. Bu öykü, İxmucané ile torunları arasında mısır fidanlarının yaptığı aracılık gibi putta "tanrı ile bir irtibat" gören Chorti anlayışının belirlenmesidir.

İkizlerin cehennemde kötü ruhlar karşısında vermek zorunda kaldıkları çetin mücadeleler, tohumların yeraltında karşı karşıya oldukları tehlikeleri işaret eder: Kemiriciler, böcekler, kurtlar, aşırı ıslaklık, kuraklık, vb. Bu mücadeleler, ekici tarlalarda, rahip mabette tohumların korunması için gerekeni yapmazsa, tohumların ekimden sonra yapmak zorunda kalacakları mücadeleleri gösterir.

Chortiler bu kurallara uyarlar ve tohumları, cehennem varlıklarına benzetilen doğal düşmanlarına karşı bağışıklı kalmak için çeşitli yöntemler kullanırlar.

İxbalamqué'nin Hunahpu'yu "güneş doğdu mu diye gidip bakması" için tahriri ile, yani genç tanrının güneşi görmek için sarbakanının ucundan bakmak şiddetli arzusu birbirine uymaktadır. Tohumu filizlenip yeryüzünde gözükmeğe iten dürtme kuvveti ile aynı zamanda ayın oynadığı önemli rol daha etkili bir biçimde anlatılamazdı.

İxquic'in copal ağacının gövdesinden ve jicaro meyvelerinden özsu çıkartması gibi, İxbalamqué de göksel ruhun girişimi ile tohumdan ayrılan filizi dışarı çıkarır. Filiz, ona zirh vazifesi gören sarbakanın içine uzanmış Hunahpu'nun başsız vücudu ile bir tutulmuştur. Bir kere daha bu allegoride sarbakan, güneş ışığı ve bitki lifi arasında simgesel bir eşdeğerlilik buluyoruz.

Mısırın filizlenmesi ilkel anlayış için hiç kuşkusuz anlaşılması en güç bir sırdı. Ancak uzun bir evcilleştirme ve aralıksız gözlem süreci sonundadır ki bu değişim mucizesi, insan anlayışının sınırlarını aştığı için, doğaüstü güçlerin etkisi olarak anlaşılabilmiştir. Gök tanrısının işe karıştığı vampirler mağarası trajedisi, ana tanrıça ve dişi ay tanrısı, Maya-Kişeler'in bundan edindikleri fikri ifade eder ve "Gecenin Beyleri" takvim -tören dramında

dalma hatırlanmaktadır. Açıkta ki yabancı mısırın bulunuşu tam anlamıyla bir keşif değildi. Fakat bitkinin yetiştirilmesindeki uzun deneyler sonucu kazanılmış bilgilerin uygulaması gerçek tarımın başlangıcı olmuştur.

İnsanın verimliliği ve doğanın bereketi anlayışları birbirinden ayıramaz olduğundan, bu ikisinden birindeki herhangi bir yenilik, otomatik olarak diğerinde de sonradan ortaya çıkan olayı zorunlu kılar. Mısırın yetiştirilmesi kanunlarının bulunuşundan sonra, insanın döllenmesi hakkında sahip olunan fikir de değişti. Çünkü her ikisi de aynı Sebep-Sonuç prensibine uyuyordu. Yerin bağrında tohumun gelişmesi süreci ikizlerin anneleri İxquic'in karnında geçirdikleri gebelik sürecine paraleldi. İkisi de birbirine tekabül ediyor ve birbirini açıklıyordu.

Her iki hâlde de bellibaşlı aktörler karşı durulmaz bir güç tarafından itilmekteydiler: İxquic de cinsel çekicilik, Hunahpu'da filizlenme gücü, kadın-toprak, oğul-mısır benzetmesi, insan ve bitki tabiatlı Hunahpu'nun ve İxquic'in tanrısal, topraksal karakterinde ifadesini bulur. Dişi tanrı tarafından alınan şekli ne olursa olsun, döllenme mucizesinde aynı doğaüstü etken girişimde bulunur.

Daha önceleri de gebeliğin erkekten gelen nedeni biliniliyordu; fakat çocuğun ruhunun babadan geldiği, oysa ki bedeninin anne tarafından oluşturulduğu var sayılıyordu. Sonuç olarak da çocuğu yalnızca kadın yapıyordu; tek başına doğurduğu için; ürünü vermek de bir tek ona aittir.

Ancak şimdi, fikirler değişmişti. Üreme fiilinde tanrı da girişimde bulunuyordu; çoğalma olayının en etkili nedeniydi. Erkek tohumunu kadının bağrına bırakıyordu, tıpkı toprağa tohum ekildiği gibi; ancak sperma ve tohumun değişimi doğaüstü bir biçimde gerçekleşiyordu. Tanrısal bir araç olduğu göz önünde bulundurulursa, erkeğin işlevi başta geliyordu. Önceki dönemden farklı olarak bundan böyle yalnız erkeğe düşen bir uğraş olan tarlaya tohum ekme işinde, bu işlev yansır. Ekecek olan yalnız erkektir, çünkü tohum kazığının yere girişi, tohumun deliğe bırakılışı, tarım alarında, üretmenin erkekçe işlevini meydana getirir. Tohum kazığı penisle, tohumların

bulunduğu torba testisle bir tutulmuştur. Tohum kazığı ve penisin kutsal bir araç olduğu fikri dile de yansımıştır : Ku, chu, chur (kutsal, tanrısal), ve kur (penis), kum (testis) anlamınadır. Chortiler genç mısır tanrısına kum ish derler ve bu sözcük konuşulan dilde Cume olarak ailenin en küçük erkek evlâdını ifade etmeye yarar. İş bölümündeki bu değişiklik yaşam biçiminde de köklü bir fark meydana getirdi. Şimdi mısır ekimi erkek için tam anlamıyla "iş"tir ve tarımcı da ad genelleştirilmesi yoluyla: İşçi.

Aristo daha sonra aynı fikri ileri sürecektir. Üreme fiili ve mısır ekimi, lengüstik olarak her iki etkinliği de içeren "çalışmak" sözcüğü ile ifade edilir.

Toplumsal ve ekonomik alandaki bu önemde bir devrimin, dünya, yaşam ve ölüm anlayışları üzerinde de derin etkileri oldu. Üreme kanunlarının bulunuşu insanlara kozmik birliğe paralel olarak organik yaşamın temelden birliği fikrini verdi: Artık ölüm ötesi prensipler, yaşamın askıda kalması ve yeniden belirmesi ritminden çıkarılmaktadır.

Bu ölüm ötesi prensiplerin evrensel, tanrısal, tarımsal ve toplumsal bilgilerle çelişmezliği, Hunahpu'nun hepsini birden kişileştirmesinden çıkar.

Gerçekten uygarlık getirici kahraman, bitkiye dönüşen tohumun ölümü ve başka bir varlık hâline gelen insanın ölümündeki çifte gizi canlandırmaktadır. Her ne kadar bu görüş tarzları önceki bahçeci anaerkl dönemdeki görüşlere göre epeyce bir gelişme göstererek ölüm korkusunu kaldırıyor ve madde ile ruh arasındaki ilişkiler problemini çözümlüyorsa da, henüz ebediyet doktrinine gelinmemiştir. Çünkü, her mitik çağın sonunda olduğu gibi evrenin ritmi genel yıkım, kıyametle kesilebilir. Dünyanın sonu korkusu bundan böyle Maya-Kişe milleti için en büyük ruhsal problem olacaktır.

(Not: Hint düşüncesinde her ne kadar Kalpalar büyük dönemler varsa da, kesin bir kıyamet anlayışına rastlanmaz. Budist düşünce ise, sürekli sangsaranın (doğum-ölüm çemberi) herhangi bir anında kişisel kurtuluşu nirvanayı ön görmektedir. Orta Amerika dinlerindeki bu kı-

yamet fıkırının paralelini Sami dinlerde buluruz. Tevrat'ta Nuh tufanı, geçmiş bir kıyamettir. İncil'de ise özellikle Vahtiy kitabında kıyamet, gelecek kıyamet etraflica anlatılır. Kur'an da kıyametten en sık bahseden kutsal metindir. Bir çok geçmiş kıyamet olduğu gibi gelecek kıyamet de sık sık duyurulmakta ve insanlar uyarılmaktadır.)

Kurtuluş doktrini (Doctrine Sotériologique) öbür dünya doktrininden (Doctrine Eschatologique) ayrılınaz. İki doktrin de ikizlerin, mevcudiyetlerinin maddesel bir şahitlik işareti olmak üzere, evin ortasına diktikleri mısır fidanları öyküsünden çıkmaktadır. Hunahpu ve İxbalamqué'nin cehennemin çeşitli katlarında tehlikeli yolculukları sırasında karşılaştıkları zorluklar, yaşam sınırını aştıktan sonra insan ruhunu bekleyen korkunç sınavları haber verirler.

Şimdi de Hunahpu'yu ölüler tanrısı işlevinde görüyoruz. O, bundan başka soğuk tanrısıdır; çünkü soğuk mağarada soğuğu yenmiştir; sileks tanrısıdır, çünkü sileks mağarasında bıçaklara egemen olmuştur. Soğuk ve sileks tanrısı sıfatlarıyla ölüm tanrısının niteliklerine sahiptir.

-Kadavraların soğukluğu ve sertliği- O, babası gibi ateş tanrısıdır da; ancak ocak ateşi tanrısı değil, yerin merkezindeki ateşin tanrısıdır.

Çeşitli tanrısal işlevleri yanında Hunahpu, aynı zamanda güneş, kabile tanrısı, bilgelerin, avın, yayın, mısırın tanrısı, gecenin beylerinden biri ve kozmik İdareci olup özel işlevinin ismiyle çağırılır. Bu, kökeni, işlevleri, vasıfları ve soy ilişkileri Popol-Vuh'da açık bir izah bulan Chorti, Maya ve Toltek tanrılarının çok şekilli ve çok isimliliklerini açıklar.

İxbalamqué vampirler mağarasında ölmez, kardeşinin ölüsünü korur ve Hunahpu'yu yaşama döndürmek için gök tanrılarını yardıma çağırır. (83)

Burada avukatlık görevini geri dönülmez şekilde cehennem acılarına mahkûm edilmemiş ölüler yararına yapar.

(83) Eski Mısır tanrıçalarından Isis, erkek kral tanrı Osiris'in kızkardeşi ve karısı, set tanrı tarafından parçalanan Osiris'in parçalarını birleştirip canlandırır.

Genç ay tanrıçası gökyüzünün yardımını ancak her davranışını ana babalarının desteklediği ölümler kategorisi için yakarır. Bu Chorti dogması, İxbalamqué'nin yalnız ve belirli bir amaca yönelik davrandığı öyküde anlatımını bulur. A.Fuentes y Guzman'dan alınan referanslara göre Kişeler de Chortiler gibi İxbalamqué'yi ölümlerin koruyucu tanrıçası olarak yüceltirler.

İkizler, Xibalba'nın tehlikelerini gösteriyorlarsa, aynı zamanda bunlardan kurtuluş yollarını da gösterirler.

Onlar gibi, ölümler de bu dünyada Hunahpu tarafından kurulan din ve ahlâk kurallarına uydularsa ve öbür dünya yolculuğuna başlayacakları anda kendilerini kötü ruhlara karşı korumak için gerekli araçlarla donanmışlarsa başarıya ulaşabileceklerdir.

Eski ağlayıp bağırmanın yerini tutan akrabalarca yapılacak tören -ölümler ve diriler karşılıklı görev ve yükümlülüklerle bir tek topluluk oluştururlar- ve cesedin doğru konumu ölüm dramından mutlu bir çıkış için gerekli koşullardır.

Doğru bir konum için ceset sırt üstü, bir haçın merkezine ve odanın ortasına, baş doğuya ayaklar batıya doğru yerleştirilmelidir. Başka bir ifadeyle ceset, ikizlerin diktikleri fidanlar ya da mihraba konulmuş put gibi, evrenin merkezinde bulunmalıdır. Sırt üstü yatmış durumu, Hunahpu'nun Zipacna'yı ağzı havada olarak yatırdığı durumdur; bu biçimde ruh bedenden serbestçe çıkabilir ve tanrı bu ruhu öbür dünyaya kaldıracaktır. Ruh da tanrısal cevher gibi bir kurdele veya iple Dresden Kodeksi'nin üçüncü sayfasında gördüğümüz gibi temsil edilir. Chortiler ruhu, cesedi çevreleyen on üç meyvelik bir zincirle simgeler ve buna "tanrımızın bizi çektiği ip" derler. Ölünün ayakları batıya doğrudur. O, bu doğrultuda "yürüyecektir." (Yürümek ve ölmenin eşanlamlı olduğunu hatırlayalım.) Tıpkı Hunahpu gibi dört yeraltı yolunun keşiştiği noktaya, yani aşağı dünyanın merkezine gelecektir. Böylece onu evden ayakları önde çıkarmalıdır. Bu kurala uyma sonucunda ailenin öbür fertleri de çabucak ölebilirler.

Yalnız çocuklar ters doğrultuda yerleştirilirler; doğuya bakarlar, çünkü masumlukları onları aşağı dünyanın cezalarından korumaktadır; doğruca doğruya, genç güneş tanrısının vatanına giderler. Bu yüzdendir ki bir çocuğun gömülüşü her zaman neşeli bir ayrılık töreni şeklini alır. Müzik, dans ve atılan havaî fişekler arasında çocuğun babası analığı (84) ile dans eder. (85)

Hunahpu gibi ölü de cehennem ırmakları üstünden ıpler üzerinde (sarbakanın simgesel eşdeğeri) tehlikesizce geçecektir.

Soğuk mağaranın soğüğundan korunmak için akrabalarının ölüm teçhizatı olarak yanına koydukları kömürü yakacaktır. Ateş -ikizlerin yaptığı gibi- soğuk evin kütüklerini yakmaya yarar. Karanlık mağara mezara döken su töreniyle aydınlanacaktır. Keskin taşlar üzerinde yürümek zorunda kalacağı sileks mağarasında ölü, yanında götürdüğü yeni sandallarını giyecektir. Cehennem korkunç hayvanlarından kendini koruması için tanrısal sembol olan bir ipten faydalanacaktır. Mezara dökülen su onu "yılan tarafından yakalanmaktan" korur.

(Not: Mısırlılar'ın Ölüler Kitabı'ndaki yilandan korunma duasını hatırlayalım.)

Chorti öbür dünya bilgisiyle Popol-Vuh arasındaki yegâne fark, mitik jaguarlar mağarasının yerini yılanlı bir çukurun almış olmasıdır.

Chortiler ölülerinin yanına, cehennem varlıklarına karşı vereceği korkunç savaşta güçlerini yenilemesi için su ve yiyecek koyarlar. Mezarın üstüne konulan bu yiyeceklere kolayca erişebilir, çünkü ölü ağzı havaya doğru yatmaktadır. Besleyici etkileri yağmurun mısır üzerine yaptığı etkiye benzer. O yağmur ki tohumu canlandırır ve yeryüzünün üstüne kadar çıkartır. Ölü yeryüzüne, yakın-

(84) Hristiyan âdetlerine göre çocuğun isim anası.

(85) Guatemala Coğrafya ve Tarih Sergisi'nde (sayı 3 ve 4. Cilt XXIV, 1949) Ranip N. Teletor Rabinal yerlilerinden b hsederek: "Çocuk on y şından evvel ölürse, evden çıkış t n mezarlığa kadar ölünün önünde arimba müziği ile yürünür, havaî fişekler atılır. Bu ölüm matemden çok bir bayram vesilesidir. Niçin? Bunu y lnuş onlar biliri" der. Y şamını yerliler arası nda geçirmiş, bununla birlikte dış tezahürlerin ötesine geçememiş bir kişi tarafından yapılan bu yorum yerlilerin ruhsal realitelerinin araştırılması nın kolay bir girişim olmadığını göstermektedir.

larından müsaade almak için ve onlara cehennemin sınavlarında başarılı olduğundan, benzer şartlarda mısır ruhu ve güneş tanrısının yaptığı gibi, gökyüzüne çıkacağını haber vermek için döner. Bu, öbür dünyadaki tuzaklardan kurtulması için akrabalar ve dostların ölü için ettikleri duaların dokuzuncu gününün sonuna rastlar ve bu dokuzuncu gün, mısırların büyüme mevsiminde mısır tanrısına yardım etmek için mabedin mihrabı önünde rahibin yaptığı dokuzuncu gün duasına benzer.

Meksikalılar'ında ölülerinin Mictlantecuhtli ülkesine yapacağı yolculuk sırasında yaptıkları benzer ayinler vardı ve bu ayinlerde, başka şeyler arasında çam meşaleler de kullanırlardı. (Caméler'in kurbanlarından geri istedikleri meşaleleri düşünelim.)

Kişe el yazmasındaki öykülerle Chorti ve Meksika ritleri arasındaki ilişki şaşırtıcı değildir, değil mi ki Po-

Şekil: 34

Şekil: 35

Şekil: 34 Tarım Tanrısı, elinde yaprakları ve meyveleri meydana getiren "kan" sembolü ile beklenmedik anda yardıma gelir. Tanrı'nın ayağından bir bitki çıkarmaktadır. (Tezcatlipoca'dan kopan ayaktan çıkan mısır sapını gösteren şekil. 14 ile karşılaştırın)

Şekil: 35 Göksel vampir (Tro-cortesien Kodeksi)

pol-Vuh bütûn bu halkların davranış kurallarını açıklar. Kùltür kurallarının bir özetî olduğundan bu halkların sanatının Popol-Vuh'un sayfaları arasında hareket etmekte olan mitik düşüncenin titreşimlerini ifade etmesi doğaldır. Kozmik birlik, yerin hareketlendirilmesi, mısırın gelişim safhaları, gök cisimleri veya ekicilik işlevindeki tanrılar, mitleri plâstik biçimlerin diline tercüme eden, aktaran bu sanatın belli başlı konularıdır.

Fırsat düştüğû zaman gökyüzü vampirinden heykel olarak bahsetmiştik. Şimdi bunu resimde bir motif olarak inceleyelim Tro-cortésien el yazmasından alınmış bu şekil tarım tanrısını bir yarasa maskesyle gökyüzünden düşerken gösterir. Elinde mısır tanrısının kafasını keseceği çok keskin bir balta vardır. Zeminde tufana benzer yağmurlar gözüküyor (noktalı çizgiler): Bunlar gökyüzünden vampir tanrıyla birlikte düşerler ve yeryüzüne tanrısal cevherin inişini gösterirler. Gök bir çizgi ile iki eşit bölüme ayrılmış astronomik bir şeritle temsil edilmiştir.

Bu çizgi güneşin zenitten geçiş doğrusu olup mısır filizlendirecek yağmuru hâsıl eden fenomeni işaret eder. Popol-Vuh'da tesis edilen Chakitzam ve vampir arasındaki eşdeğerlilik bir yarasa kılığına girmiş tarım tanrısı figüründe tekrar ortaya çıkar. Maya-Kişe düşüncesine göre ölüm, sadece yaşamın bir değişimi, bir yeniden canlanıştır, Hunahpu tarafından verilen örnek arşetipe dayanan bir fikirdir... Bu açıdan Hunahpu'nun ölümü, daha büyük bir dolgunlukla gelişecek yeni bir yaşamın başlangıcını göstermektedir. Bu durumda vampir tanrı canlandırıcı bir işlev görür. Bu, şekilde vücudun üzerindeki enine boyuna çizgilerle bölünmüş dairelerle gösterilir. Bunlar da tohumların filizlenme süreci sonucu alt dünyadan fıskırarak sayısız mısır tarlalarıdır. Ölümden çıkan yaşam zenginliğinin çok ilginç bir anlatımı. Başka hiyeroglifik şekillerde aynı fikir farklı şekillerde ifade edilmiştir. Dresden Kodeksi'nden alınan şekilde tarım tanrısı gökten düşmekte ve elinde "kan" (Hunahpu'nun başı yerine geçen mısır tanesi) işaretini tutmaktadır. Bundan yapraklar ve meyveler fıskırır. Bazı defa kan işareti kın gli fiyle (güneş yuvarlağını temsil eder) veya genç tanrının (Ahau) kendi başıyla yer değiştirir. Bu baş genellikle ters

durumdadır ve bu da gökten yere inmekte olduğunu gösterir. Yerin bağına düşen tanecik veya mısır tohumunu simgeleyen bu işaretler göğüslüğe, peştamala veya tarım tanrısının uzvuna yerleştirilmiştir. Dölleyici kuvvetlerin inişini göstermek için göbek veya penisten sarkarlar. Tarım kültüründen Mayalar'ın dikili taşlarında erkek tohum teması daima vardır. Copan'da genellikle, tanrının seks örtüsünün dikine inen bandında bu üç kın işaretiyle gösterilmiştir.

Aynı anlamdaki aynı temsil, bugün Chorti rahibi-nin, tarım kültü putunun ayakları dibine bıraktığı yuvarlak üç mısır çöreği ile gösterilir.

Copan Mayaları'nın doğrudan torunları olan Chor-tiller'in gözünde Kin-Ahau sembolü o kadar önemlidir ki, bunu günümüze kadar saklamışlardır ve Maya glifleri tarzında çizmeye devam ederler. Chichicastenango yakınında Kişeler'in hâlâ saygı duydukları Pascuala Abaj putunun, göğüslük olarak tersine çevrilmiş bir Ahau figürü vardır. Pişirilmiş topraktan Zapotek heykellerinde aynı sembol büyük bir gerçekçilikle tekrarlanır. Bu tarım tanrısının elinde tuttuğu bir kesik başı: Hunahpu'nun ba-

Şekil: 36 Ahau glifleri serisi

başı tarafından kafasının kesildiği mitik öyküsünün güzel bir tasviri. Yerli ruhunu bu anıtlara bağlayan derin köklerin farkına varamamış bazı kimseler, bu figürleri

insan kurbanlarının bir temsili olarak yorumlamışlardır.

Burada incelediğimiz mitik temayla ilgili olarak, mısır tanrısının veya tohumun gelişme sürecinin birbiri ardı sıra gelen safhalarını temsil eden ahau gliflerinin değişikliklerini gösteren seriyi hatırlamak lâzımdır. Şekilde, Maya Research'de yayınlanmış Hermann Beyer'in "The Hieroglyph Ahau" adlı çalışmasından alınmış bazı hiyeroglifler vardır.

0- Ters durumda bir Ahau başı, gökten yere düşen bir mısır tanesi ile birlikte genç mısır tanrısıyla ilgili mistik rakam gösteren beş parmaklı bir el.

1- Yukarı doğru bakan küçük Ahau başları (Hunahpu ve Ixbalamqué'nin imajları). Başlardan biri -ileride Popol-Vuh'un açıklayacağı gibi- mısır tanrısının nahual ya da alter egosu olan bir balık başına bağlıdır. Bu hiyeroglif, Popol-Vuh'un öğretisine uygun olarak, ikizlerden yalnız birinin tohumun gelişme sürecini temsil ettiğini açıkça gösterir.

2- Kın işaretiyle taçlanmış deforme olmuş bir tohum görüyoruz.

3- Şeklin merkez teması çimlenmekte olan bir tohumdur. Ters dönmüş iki figürden birinden çıkan uzantının içi çapraz çizgilerle doldurulmuştur (mısır filizcikleri sembolleri) ve bir kın işareti ile son bulur. Bu işaretin çevresinde küçük dairecikler vardır, enine kesilmiş bir mısır koçanının kesitinin etrafına sıralanmış tanecikleri andırır.

4- Baştan veya mısır taneciğinden çıkan bir filizi gösterir.

5- ve 6- Cimi (kapalı göz kapağı) işaretiyle tohumun (ya da başın) ölümünü temsil eder.

7- Küçük Ahau başı İmıx biçiminde olan bir glifin içinde, rahim içerisinde bir cenin (foetus) durumunda gözükür.

8- Filiz Ahau'nun ağzından çıkar.

9- Ahau'nun başını bir hiyeroglif işaretine bağlayan kurt şeklinde bir uzantı görüyoruz. Uinal (aylar) işaretleri serisi bir insan varlığının gebeliği sırasındaki fizyolojik süreci gösterir, mısır tohumunun gelişmesindeki sırrı gösteren Ahau glifleri serisinde de aynı fıkır vardır.

İKİZLERİN TANRILAŞMASI

Cehennem varlıklarının ortasında -tıpkı gece canavarları arasındaki yapayalnız ay gibi- İxbalamqué, Hunahpu'nun başının Xibalbalılarca top gibi kullanılmasını önlemek amacıyla bir düzen düşünür. Bunun için her çeşit, küçük büyük hayvanı toplar, onların nasıl beslendiklerini öğrenir ve kendi yiyeceğini bulup getirmesini söyler. Onların bıraktıklarından, dış görünüşü bakımından bir insan kafası yapmaya yarayacak bir "chilacayote" kabuğu alır (86) göz yerine iki çukur açar. İxbalamqué'yi esnendiren gök tanrısının girişimi ile "Hunahpu'nun başını yapıp diktiler; pek de güzel oldu." (Villacorta)

Bütün yaratıcı fiiller geceleyin yapılır ve sabah olurken bitirilmelidir. Popol-Vuh'un her yanında tekrarlanan bu kurallar, Chortiler'in tarım tanrılarının ancak gece çalıştıkları hakkındaki inançlarını açıklar ve böylece tören kurallarını ve cinsel ilişkileri de belirler.

Ufuk aydınlanırken Hunahpu'nun tıpkı kendisinin-kine benzeyen başı da aydınlandı.

Hunahpu'nun başının yapılış öyküsü, o zamandan beri tanrının bir benzeri olan putu yapmak için Maya-Kişe heykeltraşlarının uymak zorunda oldukları kuralları getirir. Mısırın **yapılması** (terim Chortiler'indir) putun -mısıra benzetilen- yapılışı gibi aynı çeşit işlerdendir. Sanatkârlar da mısır ekicisi gibi ancak tanrıların yapmış olduklarını taklit eder veya tekrarlar.

Bu nedenle işleri çok nazik, hatta tehlikelidir. Her iki hâlde de aynı tabular geçerlidir. Ekici de heykeltraş gibi işe koyulmadan, bu işe özgü koşullar içinde bulunmak için oruçlar, cinsel çekimserlikle, saflaştırıcı törenlerle

(86) Cucurbitaceae, Cucurbita ficifolia; kabak veya kavun cinsinden bir bitkinin meyvesi.

kendisini hazırlar. Sanatkâr, ne güneş ışığının girdiği, ne de dikkati dağıtan bir gürültünün işitildiği bir ormana dalar. Karanlıkta ve yalnızlıkta, İxbalamqué'ye yaptığı gibi, hareketlerini esinlemesi ve elini yönetmesi için düşüncelerini Yücelik katına yöneltir.

İxbalamqué artık bundan böyle Xibalba'dakilerle oynamak için yalnız olacaktır. Beklenildiği gibi de oyun gün doğarken başlar (güneşin günlük hareketinin başlaması gibi).

Görünür yengileri karşısında zevkten bayılmış olan Caméler, genç kıza karşı oynayacakları oyunda Hunahpu'nun başının top yerine kullanılmasını isterler. (Kauçuk topla Hunahpu'nun başının eşdeğerliliğine dikkat edelim.)

"Caméler toplarını attılar. İxbalamqué topu, önünde durduğu mızrağının karşısında durdurdu; bir tekmeyle topu oyun oynanan evin üstüne gönderdi ve top orada kaldı. O zaman, önceden genç kız tarafından yetiştirilmiş bir tavşan oradan çıktı ve sıçrayarak koşmaya koyuldu. Bütün Xibalbalılar tavşanın peşinden bağıra bağıra koşarak hayvanı yakalamak istediler." Ay tanrıçası ile tavşan arasındaki bu yakın ilişki resim olarak Borgiâ el yazmasındaki bir hiyeroglifte görünür. Burada ayı gösteren bir su kabı ve bir tavşan resmi vardır. Kişe el yazması böylece der, Hunahpu'nun başı kaybolmadı. Uygarlık getirici kahramanın yapma başı aracılığı ile Xibalbalılar'ın kötü niyetleri önlendi. Çünkü bu yapma başı tekmeledikleri zaman, baş, bin parçaya ayrıldı.

Böylece Xibalba'nın beyleri ikdzlerce bir kez daha yenildiler ve Hunahpu kişiliğini buldu ve yaşayanların dünyasına döndü. Tohumun dağılışı üzerine bitkiye veya ölünün kişiliğini yitirmeden yeni bir varlığa dönüşümünü anlatan güzel bir benzetme.

Hunahpu'nun yeniden ortaya çıkışı ile İxbalamqué'nin tek yönlü rolü biter, ancak temsili sona eren sır o kadar önemlidir ki, yaşam ve ölüm dramını yadsınamaz bir biçimde göstermek için, başka öykülerde farklı şekilde tekrarlanacaktır.

İyi ve kötü, uygar ve barbar güçler arasında, sürekli

Şekil: 37 Mısır'ın ilitizlenmesiyle ilgili diğer bir sahfa. (Dresden Kodeksi) Genç Mısır Tanrısı'nın başı ve uzun saçları, yağmurun bereketli olmasından dolayı (arkada görülen çizgiler), mısır tanesini oluşturan tohumun uzaması gibi, yaz mevsiminde çekilmektedir. Tohum, yılan gövdesi ile kuş başına benzetilmiştir. (Kuş-yılan teması kozmik güç veya bütünlüğü birleştirmektedir) Kuş yılan'ın ağzında balık vardır (Tanrı veya mısır sapı sembolü). Tanenin ekiminden beş gün sonra (açıklamaya göre) Hunahpu'nunkine benzer bir tasvir, Xibalba ırmağının üstünde yüzen balığı beş günlük zamana dönüştürür. Bu sembol birliği bize antropojenik bir mit anlatımını ve ayrıca, aynı zamanda doğumda yerlilerin vaftiz banyosu ritine bir örnek olan Tamoanchan tipini hatırlatmaktadır. (Bol yıkanma, yeni doğanın, kanına emdirilmiş bir mısır başağı ile göbek kordonunun kesilmesi.)

kötülerin, barbarların yenilgiye uğradıkları ancak güçsüz hâle getirilmedikleri onca ateşli savaşımdan sonra, insan türünün kurtarıcıları olarak yazgıları öyle olduğundan, ikizler öleceklerini sezinlerler.

Sezgileriyle, amansız düşmanlarının onları taş bir fırında yakılmış alevli bir ateşte yakmak istediklerini, ancak ölümsüz oldukları için hiç de ölmeyeceklerini bi-

lırlar.

Sözü geçen bu taş fırının, Kişe yerlilerinin "temascal" dedikleri ve terlerini, uygarlık getirici kahramanın Xibalba'da çektiği acının hatırasına, güneşte kuruttukları buhar banyösuna benzediğini hatırlamakta yarar vardır.

İkizler Xulu ve Pacam'ın yardımını görürler. Bunlar bilge ve görücü kişilerdir, çünkü "her şeyi görüyorlardı". (Villacorta)

Benzer koşullarda Chorti rahiplerinin yaptığı gibi, yaşamlarının en zor anlarında ikizleri kurtarmaya gelen olağanüstü yardımcılar böylece yeniden ortaya çıkarlar.

Hunahpu ve İxbalamqué onlara şöyle derler: "Ölmediğimiz için, onların işkence yerinde can vermediğimiz için, şimdi hazırlanıp karar vermekte olan Xibalba beyleri size ölümünüz hakkında sorarlarsa, bizim için seçecekleri ölüm biçimini onların kemiklerini uçurumlara atmak gerekmez mi?" diyerek fikrinizi almaya gelirlerse "Bu uygun değildir." diye cevap verirsiniz, çünkü onlar şimdiki biçimleriyle geri geleceklerdir. "Onları ağaçlara assak?" diye sorarlarsa "Hayır, o zaman şimdiki biçimlerini koruyacaklardır." dersiniz. Üçüncü olarak: "Onların kemiklerini ırmağa atsak iyi olmaz mı?" deyince "Evet" diye cevap verirsiniz; kaybolmaları iyidir. Bunu yapmadan evvel kemiklerini taş üzerinde, mısır unu gibi öğütmek iyidir. Her biri ayrıca öğütülsün; sonra onları ırmağa atın, ırmağın kaynağına; bu tozların dağlara ve ormanlara dağılması için. "Onlara böyle cevap vereceksiniz." diyen ikizler önceden ne şekilde öleceklerini bilerek onlardan izin aldılar. (Villacorta)

Tarımsal alanda, Hunahpu'nun seçtiği yanmış kemiklerinin, mısır unu gibi, toz hâline getirilmesi usulü ilk olarak külün büyüsel özelliklerini ortaya koyar. İkizler, anka kuşu gibi dirilmeden önce bu cevhere dönüşeceklerdir. Bu formüle uygun olarak Chortiler mısır tarlalarını kötü ruhlardan korumak için külden bir haç yaparlar ve mısır tohumunu çürümekten, pas hastalığına (87) uğramaktan veya başka tehlikelerden korumak için külle karıştırırlar.

(87) Fr. la rouille; İng. rust.

Xıbalbalılar büyük bir ateş yaktılar. Bu dallar ve ağaç kütüklerinin atıldığı bir çeşit fırındı. Sonra, ikizler bekçileriyle birlikte geldiler.

Hun Camé, ateşin üzerinden dört defa geçmeden evvel içkilerini içmelerini teklif ederek onları hilekârlıkla, yanmış fırına sokmaya çalışır. "Geliniz gençler, biz de sizinle gideceğiz; sonra sizi yakacağımız yeri göreceksiniz. Bey böyle söylüyor gençler." derler. Onlar da "Pekâlâ" diye cevap verirler. Ve hemen gidip ateşin yanına varırlar. Ve onlar oradayken Caméler onlarla oynamak isterler. "Hun Camé, içeceğimizden içiniz, sonra herbiriniz ateşin üzerinden dört defa geçeceksiniz diye emreder." (Villacorta) "Chichamızdan içelim ve ateşin üzerinden dört defa uçalım gençler, der onlara Hun Camé." (Recinos)

Öldürülecekleri yerleri tutsaklarına gösteren barbarların âdetlerini yukarıdaki paragraf doğru ve renkli bir biçimde anlatmaktadır. Barbarlar kurbanlarını orjilerine davet ederek birlikte sarhoş oluyor ve dans ediyorlar ve infazdan evvel chicha içiyorlardı. Camélerce "chichamız" lâfının edilişi bu içkinin ikinci çağ boyunca bulunmuş olduğunu doğrular.

Fakat ikizler neye katlanacaklarını bildiklerinden Caméler'in aldatmacasına uymazlar. "Orada öleceğimizi bilmiyor muyuz?" diye cevap verirler. Hun Camé'nin teklifini küçümseyerek "Yüzyüze döndüler ve ellerini birbiri üzerine birleştirerek ateşe atıldılar ve ikisi birlikte öldüler." (Villacorta)

Bütün Xıbalbalılar tepelere tırmanarak, ısıklık çalarak, bağırarak, ellerini havaya kaldırarak sevinçlerini belirttiler. "Çünkü sonunda ikizler yenilgiye kendilerini bırakmışlardı." (Villacorta)

Etnografya ve tarih bakımından ikizlerin içmeyi ve ateşin üzerinden dört kez atlamayı reddetmeleri, Maya-Kişe ahlâkına uymayan bu âdetlerin kaldırılışı anlamına gelir. Xıbalba'nın yengisinin gürültülü kutlanması, Camé döneminin tipik ve renkli bir tablosunu verir.

Ayrıca yanmış odun yığnında yakılma sahnesi, mısır bitkisine dönüşmek üzere ateşten canlanan ikizler örneğine uyarak yakıldıktan sonra canlı yeşil bir örtüye

bürünen tarlaları da simgeler. Bu allegori, Hunahpu ve İxbalamqué'nin kendi örnekleriyle tesis ettikleri bir hâli bırakıp başka bir hâle geçmek için ateşten geçip arınma törenini de ifade eder. Öleceklerini ancak bu sınavdan, bir taraftan mısır tanrısına diğer yandan Maya-Kişe dünya-sını aydınlatacak güneş ve aya dönüşerek çıkacaklarını bilirler.

Xibalba'nın ateşinde bundan böyle her çağ veya devrenin sonunda, yani ilk kez Dördüncü Çağ veya Dördüncü Güneş'in (eşanlamli terimler) başlangıcından evvel gerçekleşen aynı koşullarda hatırlanacak yeni ateşin ilk örneğini görmekteyiz. Meksikalılar her dönemin başlangıcını kutlayarak bu âdeti şaşmadan kutluyorlardı. Buna karşılık Mayalar elli iki yıldan daha uzun bir formül bulduklarında bu âdeti terk ettiler. Ancak "Tupp-kak" adı verilen törende, uygarlık getirici kahramanca tesis edilen yeni ateş ritinin bir anımsaması vardır. O zaman büyük bir ateş yakarlar ve orada kuşların ve diğer hayvanların kalbini hayvanların kalbini yakarlar. (88) (ikizlerin yakılışının sembolik tekrarı.) Bu tören, tarlalara mısır ekiminden önce toprakların yakılmasını belirleyen ekinoks ritleri sırasında yapılıyordu. Yeni Ateş töreninin ritleri günümüzde de Chortiler'ce kutlanmaktadır.

İkizler tarafından çizilen plâna uygun olarak Xibalbalılar Hunahpu ve İxbalamqué'nin kalıntılarını gömmenin en iyi biçiminin ne olduğunu öğrenmek üzere Xulu ve Pacam'a danıştılar. Bu eskilerin öğütlerine uyarak onların kemiklerini değirmen taşında öğüttüler -bu şeytanlara özgü bir iştir- ve ırmağın kaynağına attırdılar. Ancak akıntıyla sürüklenecek yerde, öğütülmüş kemikler suların dibinde toplandılar ve orada, anka kuşu gibi, küllerinden doğarak Hunahpu ve İxbalamqué'ye benzeyen iki güzel gence değiştiler. Beşinci gün, yeniden gözüktüler ve insanlar onları suyun içinde gördüler. "İxbalbalılar onları bütün ırmakta aradıktan sonra gördükleri zaman ıksının de görünüşleri insan balık (winac car) gibiydi." (Re-

(88) Relación de las coas de Yucutan, Landa. Paris, 1929. (Kuş kalbi tanrısal ruhu simgeler.)

cinos)

Bu olayların içerdikleri çeşitli dinsel sonuçların çözümlenmesine daha fazla girmeden, zehirli bitkilerin öz-suları yardımıyla grup hâlinde yapılan balık avı sistemiyle ilgili (suların balıkları sersemleştiren alkaloit cevherlerle zehirlenmesi) karakteristik "winac car" (89) sözcüğünün de içinde bulunduğu bütün ırmağı araştıran balıkçılar sahnesinden çıkan etnografya verisini not edelim. Caméler'in bu tekniği, günümüzde de Chortl balıkçılarınca kullanılmaktadır.

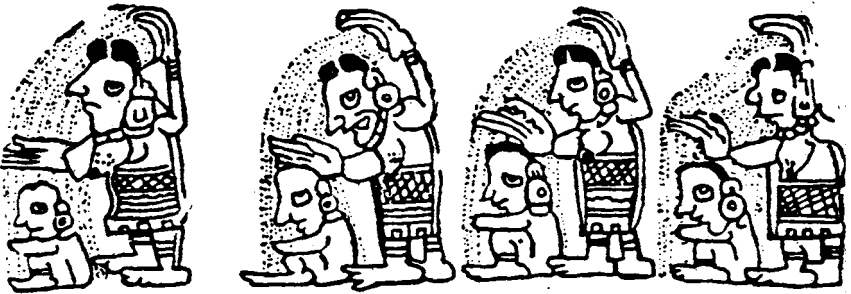
Hunahpu ve İxbalamqué'nin kalıntılarının, içinde önce balığa, sonra kendilerini kurban ettikleri zaman sahip oldukları aynı gösterişi taşıyan güzel gençlere dönüştükleri (Villacorta) ırmağın kaynağına atılışları, ateş sınavı gibi, bir hâli bırakıp başka bir hâle geçmek için her türlü etkinliğin askıda kalmasına dayanan bir geçiş ritini ve aynı zamanda zararlı cevheri atmaya mahsus bir arınma ritini ifade eder. İkisi de birbirine bağlıdır ve terk edilen dünya ile girmek istenen dünya arasında bir ayrışma temsil eder. Ateş sınavından sonra su sınavı gelir ve bunlardan ölümün, yaşamın sonu olmayıp bir yeniden canlanma olduğu eschatologique (ölüm ötesi) ilkesini tayan eden ikizlerin yücelişi (tanrılaşması) çıkar. Bu da Chortiler'in "suyun ve ateşin her şeyi arındırdığı" dogmasını açıklığa kavuşturur.

Bu geçiş ve arınma ritî kuralları, her bireyin doğumunda ve ölümünde Chortiler'ce geleneğe göre uygulanmakta devam edilir.

Bir bebek doğunca, kabılse kaynağından alınmış -ikizlerin küllerinin atıldığı yer gibi- ırmağın temiz suyu batırılır. Suyun bütün kötü tesirleri önleyerek bitkiyi ve tohumu koruduğu gibi, insan varlığının gelişmesinde de iyi yönde etkileyecek büyüsel bir özelliği vardır. Tanrısal su kadar gün ışığının da Chortl anlayışına göre her çeşit kötülüğü uzaklaştırma hassası bulunur. Bu onları yakalayamayan Xibalbalılarca ikizlerin uğratıldıkları

(89) Mexico müzesinde bulunan Rahip Fransisco Varela'nın Vocabulario Kakchiquel adlı sözlüğündeki tanıma göre: "Winac Car, zehirli bitkilerin özsuyla ile avlanan bir çeşit balık.

işkence öyküsünde de gösterilmişti. Işık banyosu, yeni doğmuş bebeğe, kendi topluluğuna katılma koşulu olan, tanrıların korumasını sağlar. O zamanlardan bugüne dek uygulanmakta olan Maya-Kişeler'in vaftiz ritlerinin mitik köken ve nedenleri bunlardır. Tro-Chortésien el yazmasının doksan üçüncü sayfasındaki bugün Chortiler'in yaptıklarına benzer bir yerli vaftizi sahnesini yayınlıyoruz.

Şekil: 38 Yerlilerin temizlik banyosuna ait seramoni (Tro-cortesien Kodeksi)

Chortiler ve başka Maya-Kişe halkları ölülerini "hatalarından" temizlemek için yıkarlar. Ölü'nün yıkanmasından gelen pis su "ölü'nün günahlarını içmek için" ölü'nün yakınları tarafından içilir. Ölü'nün bedenini ve ruhunu temizlemeyi amaçlayan bir rit söz konusudur. Ancak bundan başka ölü'nün mezarı üzerine de temiz su dökülür. Yani ölü, ikizlerin ırmağın dibinde, doğmadan evvelki aynı durumda bulunmaktadır. Ölü'nün canlanması, mısırsinki gibi aynı evrensel canlılık kaynağından çıkar. Suyun tanrısal kanı içine nüfuz ettirerek mısırı kuvvetlendirmesi gibi, ikizlerin örnek oldukları üzere, ölü'nün canlanma sürecinde de aynı biçimde etkilemesini izah eden budur. Fikirlerdeki bu benzerlik dilde de "ölmek" ve "ıslanmak" fiilleri arasındaki etimolojik benzerlikle ifa-

de edilir.

Bu bilgilerin ışığı altında tanrıların kıl adamlarda olduğu gibi suya değmekle bozulmayacak "sağlam" varlıklar yapmak hususundaki devamlı uğraşları anlaşılabilir. Tarım, adamı su altında çalışmaya zorlamaktadır. Bütün yaşamı mısırı büyüten suya bağlıdır; bunun içindir ki bu tanrısal cevherle yıkanarak doğar, ölür ve su bakımından bağışıklık kazanırsa, şiddetli sağnaklar altında, tarım kurallarını belirleyen takvimin töresel buyruklarına tıpa tıp uyarak kesintisiz çalışabilir.

Kaynağın dibinde ikizler, ırmağın ruhunu temsil ederler; şu hâlde ırmağın suları ile eş cevherlidirler. İrmağın, mısır veya en belli başlı yiyeceğin ruhu ile uygarlık getirici kahraman arasındaki böyle simgesel bir ilişki dil bakımından bunları gösteren ortak Va, gua kökleriyle ifade edilir.

İlk kozmik maddeden (gök ve deniz) çıktığı için ırmağın suyu oldukça kutsalsa, kaynaklar ve ırmağın derin yerlerinin daha kutsal bir karakteri vardır. İkizlerin balık ve güzel genç insanlara dönüştükleri ilk örnek (arşetip) kaynakla benzerlik ilişkileri yüzünden bir tapınma konusudur. Aynı zamanda bu yerler tabudur. Oralarda balık avlamak ve oraları gölgeleriyle koruyan ağaçların dallarını kesmek yasaktır. Suyu, çalı kesme bıçaklarının keskin yüzüyle dokunmak da yasaktır; çünkü balığı kesebilir. Bu yasaklamalar, aslında ormanların, kaynakların ve balıkların korunması için kanunlardır. Balıklar bu tabu olan su çukurlarında serbestçe çoğalırlar. Günümüzde de, Chortiler'de geçerliliği olan av hayvanlarının korunması ile ilgili bu kanunlar, zamanında av ve balık rezervleri sağlamak ve ağaçsızlaştırmayı önlemek için konulmuş Hunahpu kanunlarına kadar uzanır. Hunahpu ve İxbalamqué'nin kalıntılarının ırmağın dibine çöküşü örnek davranışı, çeşitli ritlerde zamanlar boyu, yani "sonsuz şimdide" tekrarlanacaktır. Bu örnek modele göre Chortiler mihrabın kutsal örtülerini, gece yarısı törenle, dalıp kimsenin kutsallığını bozmaması için ırmağın anaforlu bir yerine atarlar. Bu âdet, tarım tanrısına kurban olarak Mexico lagünündeki bir anafora attıkları ço-

cuklarla da Aztekler tarafından yerine getirilirdi. R. Gessain, Tepehualar'ın kutsal bir göle kağıttan yapılmış bir çocuk atarak bu adeti hatırladıklarını anlatır (90). Aynı şekilde Chortiler, yağmurlar geciktiği zaman Hunahpu'nun yerini tutan kabile tanrılarının (koruyucu azizlerinin) bir resmini kutsal bataklığa atarlar. Bu bunalım ritü, hâlâ yağmur yağmamışsa ekimden beş gün sonra yapılır.

Bu törenler, Hunahpu'nun ırmağa düşüşünden sonra beşinci gün dirilişi gibi, mısır yeşertecek olan yağmurları davet etmek için yapılır. Sayıların ve tanrılarının arasındaki derin ilişki ve Maya-Kişeler'e has dinsel fikirleri ifade etme biçimi gözönünde bulundurulursa, ikizlerin beşinci gün dirilişlerinin özellikle zikredilişi, onları beş sayısı ile birleştirir. Bunun gibi Ahpular da kabalistik (91) yedi sayısına bağlıdır.

Chorti rahiplerinin açıklamaları ve rit uygulamaları sayesinde müteal (aşkın) bir realiteyi ifade eden bu fenomenin nedenini tümüyle anlayabiliyoruz. Ekildiği günden başlayarak mısır tarlasının yüzeyinde ilk yaprağın gözüktüğü güne kadar geçen zaman, mısırın çimlenme sürecinin geleneksel ve asıl dönemi beş gün sürmektedir. Bu sayı da bu durumdaki mısır tanrısına özel etikettir. Dördüncü gün filiz, tutuklu olduğu hücrenin damını delmekte, küçük bir çivi gibi görünmekte, yani tanrının başı ve sivri kafatası ile eşleşmektedir.

Ertesi gün ilk yaprağını gösterir ve sekizinci gün, "iğne, dizgin, kalem" denen bir sapın iki yanında dalgalanan, iki yapraklı bir sorguç edinir. O zaman "papağan kanatları" adını da alır (sanat alanında da tekrarlanan tüy-yaprağın simgesel eşdeğerliliğine dikkat edelim). Chortiler sapın, bitkinin en yaşamsal bölümü olduğunu ve eskatolojik plânda "Rabb'in bizi yukarı doğru çektiği ipe tekebül ettiğini" söylerler. Keza mısır küçük bir çivi gibiyken, gün ışığı ve baş vermiş mısır ifade eden küçük bir üçgenle aynı değerdedir. Beş sayısı güneş ve mısır tanrısı çifte işleviyle genç tanrıyı göstermektedir ve mısır tanrısının

(90) R. Gessain, *Journal de la Soc. des Américanistes*, Paris, 1938.

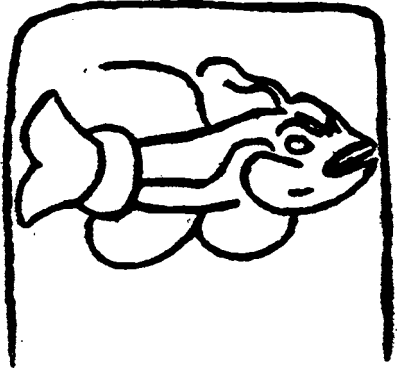
(91) Yahudi mistisizmindeki harflerin sayısal değerleri üzerinde çalışarak sonuç çıkartma doktrini kast ediliyor.

yapraklardan sorgucu güneş tanrısının tüyden görkemli başlığına tekabül etmektedir.

Beş günlük hayatı dönem mitte üstü kapalı olarak anlatılmaktadır. Kökeni tohumun tarlaya düşüşünü temsil eden Hunahpu'nun kalıntılarının, beşinci gün ikizlerin görünüşüne kadar ırmağın dibine atılışındadır. Bu sayısal ilişki, beş işaretinin (bir el) balık şekliyle (ırmaktaki Hunahpu) hiyeroglifik eşdeğerliği ve Ahau gliflerinin mısırın çimlenme sürecinin safhalarını göstermesi ile ayrıca kanıtlanır. **(Şekil 36)** Sıcak, bereketli ve düzgün yağmur alan bir ülkenin gerçek iklimine uyan bu beş günlük dönemin tarihsel üstünlüğüne dikkat etmek gerekmektedir. Mısırın bu dört gün içindeki çimlenmesi ve beşinci gün yaprağa sahip olması için gerekli bu şartlar, mısır bitkisi tarım ve uygarlığının, büyük uygarlık ocakları olan Meksika yüksek yaylası, Guatemala yaylaları veya And Sıradağları gibi yüksek yerlerde başlayabileceğini düşünmemizi engellemektedir. Balık şekilleriyle ikizler, mısır tanrısı ve onun nahualı, kılık değiştirmesi veya alter egosu olan balığın simgesel eşdeğerliliğini temsil etmektedirler. Anıtlarda ve gliflerde sürekli tekrarlanan ve günümüze kadar da Chortiler'de dinsel tören ve dogmalar yoluyla gelen modellerdir bunlar. Onların din adamları, balığın gerçekten aşağı dünyada bulunuşu sırasındaki mısır tanrısını gösterdiğini doğrulamaktadırlar. Şu hâlde tohumun gelişme döneminin ve onun yerini tutan beş sayısının özel bir sembolü söz konusudur. Bütün hayvan sembolleri doğanın bir gerçeğine dayandığı gibi balık da ancak su altında -dolayısıyla aşağı dünyada- yaşayabilmektedir. Bu tarımsal mitik anlayış törensel olarak Chorti rahibinin içine canlı balıklar koyduğu bir gerdeli **(92)** evrenin aşağı katlarını simgeleyen mihrabın altına yerleştirmesiyle temsil edilir. Mısır tanrısının babası tarım tanrısını temsil eden putun boynunda küçük bir altın balık asılıdır. Mitik dönemden günümüze kadar değişmemiş olan bu anlayışlar, her devrin arkeolojik kültürlerinde ifade edilmektedir.

Şekil: 39

Şekil: 40

Şekil: 39 Mısır Tanrısı ve nahual'i olan balık (Copan'daki bir heykelden)

Şekil: 40 Miraflores'deki taş bir levha üzerinde Mısır Tanrısı'nın sembolü olan balık.

Copan'daki bir anıt Hunahpu'nun karşılığı olan genç tanrıdır. Bu, başının üstündeki balık figürüyle mısır tanrısıdır ve abidenin ön yüzü mısırın çimlenme sürecini göstermektedir.

Tanrıların mesafeleri merdivenlerden yararlanarak aştıkları genel anlayışına uygun olarak -temsili ettiği tanrının şekil ve taklidindeki rahibin inip çıktığı dev merdivenler bu fikri objektifleştirir- ilizinin yeryüzüne doğru

her gün bir basamak yükselişi de, tanrının merdiven aracılığı ile tırmanışına benzetilir. Bu Chorti dogması, bize merdivenin işlevsel karakterinin açık bir tanımını veren Chumayel'in Chilam Balamı'ndaki bilgilere uyar. Bu anlayışlar Orta Amerika sanatında heyecan verici bir gerçekçilikle ele alınmıştır. **Şekil 41** Dresden Kodeksi'nden alınmış merdivenle, basamaklı piramit arasındaki benzetmeyi göstermektedir. Çımlenme sürecinin bu ritüel anlatımında üç kişiden meydana gelmiş bir piramit ve aynı zamanda üç basamaklı bir merdiven görmekteyiz. Piramit ve merdivenin tabanında genç tanrı, gecenin egemeni fonksiyonunda dualarını yukarıya yöneltmektedir. Piramidin üçüncü bölümünün üzerinde, beşinci öge olan genç mısır tanrısının başını tutan bir caban (toprak) işareti vardır. Tanrı başının burnundan Chortiler'in iple veya mısırın ilk yaprağıyla bir tuttukları bir işaret çıkmaktadır. Bu da ekimden beş gün sonraki mısır bitkisinin imajıdır.

Bütün bunlar anıtlardaki merdivenlerin aritmetik

Şekil: 41 Mısır Tanrısı'nın merdiven ve basamağı (Dresde Kodeksi)

ve zaman kaydındaki (kronografik) değerini açıklar. Basamakların sayısı her zaman anlamlı bir rakamdır. Her biri bir günü veya Maya-Kişeler'in bir birimi daha yüksek bir dereceye yükseltme yöntemine göre bir seneyi (güneş) gösterir.

Önceden de söylendiği gibi tohumun çimlenme sürecinin eskatolojik (ölüm ötesi) plânda karşısı vardır. Chorti ölümleri, mısır tanrısı gibi gökyüzüne varmak için bir merdivenden çıkarlar. Bunun gibi Meksikalılar Hu-nahpu'nun karşısı olan Quetzalcoatl'in cehennemde dört gün kalışını (mısırın dört günlük toprak altındaki süre zamanı) ölmüş savaşçıların dört yıl sonra kolibriye dönüştükleri biçiminde yorumlarlar. Çünkü ölümlerin Mictlan'a göçme süreci dört yıl sürer.

(İnsanlığın kullandığı semboller arasında bir genelleme yapmaya veya ortak yönler aramaya kalkarsak çeşitli yorumlarla karşılaşabiliriz. Örneğin, Meksika yerlilerinin ölümlerinin kolibri (kuş) olacağı inancı, totemizme bağlanabilir, yahut Hindistan'daki ruh göçü (Tenasûh Metempsikoz) ile karşılaştırılabilir. Oysaki ben buradaki kuş sembolünü çok eski bir örnekle, Eski Mısır inançları ile karşılaştırmak istiyorum: "Daha iyisini bulamadığımız için 'ruh' sözcüğü ile aktardığımız 'ba' tanrısai niteliği ifade eder. Dolayısıyla insanda bulunan tanrısai kıvılcımdır ve ölümle insandan ayrılır; simgelendiği sembol olan kuş gibi kendisine özgü alanı gökyüzüdür." *Le Livre des Morts des Anciens Egiptiens*, Paul Bargeuet, Editions du Cerf, 1967; sf 19.)

Bu Chorti dogmasına göre dört gün sonra ölüyü, tanrı "iple" -tıpkı mısır kendisine çektiği gibi- çeker.

Aynı fıkrlere uygun olarak Chortiler'de çocukluk-beş günde ilk yaprağını veren mısırdaki olduğu gibi- beşinci yılda sona erer. Bu sebeple genç tanrı (tanrı beş) olmak sıfatıyla, beş yaşından küçük çocukların koruyucusudur. **(Şekil 39)**

Şimdi yine Popol-Vuh metnine dönelim.

İnsanlar tarafından suyun içinde göründüklerinin ertesi günü ikizler, dilenci gibi kılık değiştirdiler ve "Xibalbalılar onları öyle gördüler." (Rectnos ve Villacorta)

İKİZLERİN TANRILAŞMASI

Görünümleri Maya-Kişe el yazmasının sık belirttiği ve sanat yapıtlarında gösterilen karakteristik güzelliğine uymuyordu.

Çok eğlenceli şeyler yapıyorlardı. Pujuy, Cux, İboy ve eşaslarla (93) oynanan İxtzul ve Chiltic danslarını yapıyorlardı. Bu son biçim dans, Cakchiqueller'de halen oynanmaktadır ve Landa'nın referanslarına göre, Yukatan Mayalarınca da tapınılmaktaydı. Tro-Cortésien Kodeksi'nden alınan ve **Şekil 41**'de yayınladığımız figürde, başında başlık olarak nahualı olan bir balığı taşıyan yüksek eşasları üzerindeki mısır tanrısı görülmekte ve bir balığa benzeyen mısır koçanı, büyümüş bir mısır bitkisini hatırlatmaktadır. Balıkla mısır koçanı arasındaki simgesel eşdeğerlilik Orta Amerika sanatında bu iki ögenin birbiri yerine kullanılması ile kanıtlanmaktadır. Ayrıca, balığın pullarının yerini mısır taneleri almakta kuyruk da mısır püskülü gibi sakal şeklinde gösterilmektedir.

Arkeolojik bakımdan, omuzları ve başı üzerinde alter egosunu taşıyan tanrı figürüne yalnız Maya-Kişe heykellerinde değil, Maya bölgesinin güneyinden Andlar'a kadar uzanan arkeolojik kültürlerde de rastlanmakta oluşu ilgi çekicidir.

İxtzul (yüz ayak) dansında dansa iştirak edenler Barla'ya göre küçük maskeler ve enselerinde Ara papağanının kuyruk tüylerini taşırlar ve Landa, yeni yıl bayramları Muluc gününde başlayınca, Yukatan Mayaları'nın çok yüksek esaslar üzerinde bir dans yaptıklarını söyler. Günümüzde "manero pico" (gaga biçiminde) denilen İxtzul dansı, paçavralar giyinmiş ve birbirine sarılmış iki kişi tarafından yapılır. (İkizlerin dilenci kılıklarının ve böyle yaptıkları dans çeşidinin temsili.) Bu bilgiyi veren Villacorta, "Chiltic'i, ekincilerin dansı; "Cux"u, gelincik denen hayvanın (Fr. belette; İng. weasel; Lat. mustela); "İboy"u, tatu'nun (Fr. tatou; İng. armadillo) dansı olarak aktarır.

İkizler çok şaşırtıcı şeyler yapıyorlardı: Gerçekten yapıyorlarmış gibi kendilerini yakıyorlar, sonra eski

(93) Ayaklara takılarak üzerinde yürünen uzun tahta sınıklar.

Şekil: 42 Mısır Tanrısı uzun ayaklıklar (mısır sapı) üzerinde. Saçı balık şeklindedir (mısır başağı sembolü). (Tro-cortesien Kodeski)

hâllerine dönüyorlardı. Sonra birbirlerini parçalayarak öldürüyorlar ve öleni öbürü diriltiyordu. (Onlara özgü ölme ve dirilme yeteneği.) Xibalbalılar onların yaptıklarına şaşarak bakıyorlardı; "...ve ikizler yaptıklarını tekrarlıyor, tekrarlıyor ve bunları sanki Xibalbalılar'a karşı kazanacakları yenginin hazırlığı olarak yapıyorlardı" (Villacorta)

Huaxtêquele'in aynı geleneğe sahip olduklarını *Sahagun* şöyle anlatır: "Yanlış olan şeyleri doğru gibi göstererek insanları aldatmak için şaşırtıyorlardı. Evlerin

yanmakta olduğuna inandırıyorlar, oysa evler yanmıyordu; onlara balık dolu bir göl gösteriyorlardı, oysa bu bir göz yanılmasından başka bir şey değildi; birbirlerini öldürüp parçalıyorlardı ve yaptıkları şeyler görüntüden ibaretti ve gerçek değildi." (94)

Bu son paragraf Popol-Vuh'dan alınmış bir sayfaya benzemektedir.

İkizlerin bütün başarıları ilhamla veya tanrısal vahiy ile kazanılmış büyüsel bir bilginin ürünleridir. Ritten ve bilimden ayrılamayacak olan büyü, bilgisizliği yenen bilgi, Xibalba'nın kaba yöntemlerini ve kaba kuvveti yenen zekâdır. Hunahpu ve İxbalamqué, Maya-Kişe tarım dininin rit tekniklerinin temelini oluşturan taklit büyü-sü sanatını öğretirler. Oyunlarını, kendilerini Xibalbalılar'a kabul ettirmek için bir çok kez tekrarlıyorlardı. Bu kurallara göre Chorti yağmur yağdırıcısı aynı biçimde, olmasını istediği şeyin benzerini taklit edip tekrarlayarak tarım tanrılarını iradesine uydurur.

Bu dramatik şiirin en can alıcı bölümüne gelmiş bulunuyoruz.

Caméler habercilerini ikizleri aramaya gönderirler. "Gelsinler de şaşırtıcı danslarını önümüzde tekrarlasınlar, çünkü nasıl yaptıklarını görmek istiyoruz." diye, hizmetlerinin karşılığını ödeyeceklerini de ilâve ederek hizmetçilerine buyururlar.

Fakat ikizler o kadar çırkın yüzler ve koca gözlerle -maskaların kullanılışına atıf- bu kadar büyük beylerin karşısında gözükmeye değer olmadıkları bahanesiyle kendilerine yalvarırlar. "Bizimle beraber gelip dansla-

(94) Historia de las cosas de Nuvea Espanya, 1938 baskısı. Friar Bernardino de Sahagún: 1499-1590 Bu rahibin hazırladığı Aztek kültürüne ait resimli ansiklopedi Colomb öncesi yaşamı anlatan en mükemmel yapıttır. Tlatelolco'da Hristiyanlaşmış yerlilerle çalışarak yaşlıları sorguya çekmiş ve Aztek dinine, edebiyatına, sanatına, tıp uygulamalarına, mesleklerle, zanaatlara, bitki, hayvan ve madenlere ait yerli kitaplarını yorumlatmıştır. "Yeni İspanya'ya Ait Şeylerin Genel Tarihi" adlı 12 ciltlik yapıtı, kendi Fransisken mezhebinin bazı üyelerince putperestliğin övgüsü gibi sayılmış ve ölümünden 200 yıl sonrasına kadar yayımlanmıştır. Sahagún, Meksika'ya geldikten sonra yerli Mahauüli dilini öğrenmiş, Fransisken okulunda Aztek soylularının o ullaını okutmuş ve kitabının resimlenmesinde yerli sanatçılardan yararlanmıştır. Kitabını yasaklayan İspanya Kralı II. Philippe'tir.

nmızı görerek eğlenmek isteyen yoksulluk arkada larınıza ne deriz? Beyler için de aynı şeyleri yapabilecek miyiz? Bu yüzden gelmek istemiyoruz, dediler habercilere Hunahpu ve  xbalamqu ." (Recinos)

Cam  habercilerinin  sranı karşısında, Hunahpu ve  xbalamqu  istemeye istemeye ve bunu o kadar belli ederek onlarla beraber gelmeye razı oldular ki, onları götürenler,  xbalba Beyleri'nin yanına bir an önce varmak için ikizleri kırba lamak zorunda kaldılar. Yüzlerini saklayarak, büyük bir tevazu içinde, yere kapanarak, reve-ranslar yaparak ve abartılmı  bir saygı gösterisi ile geldiler.

Bu dokunaklı sahne, Cam ler'in kibri ve g steri leri karşısında alçak g n ll l   n, boyun eçiö ve fakrılı ın bir y celtili idir. Meksika Mitolojisi'ndeki "güneş tanrı" unvanını  ekil en ve fakrın yengisiyle sonuçlanan "fakir tanrı-zengin tanrı"  yk s n n temelinde yatan da aynı anlayıştır. Hristiyanlık döneminden yüzyıllar önce Amerika'da tanınan Hunahpu doktrini ile Hristiyanlık arasında bir paralellik kurmak çok ilgi çekicidir; her ikisi de fukaraların d nidir.  nsanlığı kurtarmak için kendini feda eden ideal bir "tanrı insan" inancını   retirler; insan varlığının yalnız kişisel çıkarına değil topluluğa da ba lı olduğu ilkesini ve bütün insanların eşit olduğunu savunurlar.

O zaman onlara ülkeleri -hangi tepeden oldukları-kabileleri, anaları, babaları soruldu. "Kimlerdensiniz?" denildi. "Bilmiyoruz ey ba bu lar. Analarımızın, babalarımızın yüzünü görmedik; onlar öldüklerinde biz k   t k." diye daha fazla bir şey söylemeden cevapladılar.

Yukarıdaki sorgu çeşidi, anadan gelen köy kültürüne dayalı Cam  döneminin toplumsal ve bölgesel organizasyon çeşidini açıklamaktadır. Tepe veya köyün co rafî alanı ( lke) idi. Ananın babaya göre önceliği sorular ve cevaplarıdaki sıradan anlaşılmaktadır.

"Pekâlâ, bizi  a ırtın. Ne isterseniz yapın ücretinizi  deyece iz." denildi onlara. "Bir şey istemeyiz. Gerçekte biz korkuyoruz." diye  eflere cevap verdiler. Cam ler döneminden beri çalışmaya ücret ödenmesi bir kanundu; f -

kat ikizler bir şey kabul etmediler.

"Ne korkun ne de utanın. Şimdi oynayın. Önce birbirinizi öldürmeniz bölümünü. Sonra evimizi yakarsınız. Ne biliyorsanız yapın. Bütün yaptıklarınızı görelim, gönümüzün istediği bu. Sonra gidersiniz ey fukaralar, biz de size ücretinizi öderiz." Şarkılarına, danslarına başladıkları zaman bütün İxbalbalılar her şeyi görmek için gelip uzandılar (yarı yatmış durumda).

Bu şamata bütün dramatik temsillerin "açılış"ının tipik örneğini oluşturur. Chortiler buna "giriş" derler; çünkü Devler Oyunu'nun sahneye konuluşu başlamaktadır. Gerçekte bu, dansın yapılacağı yerin bir arındırma töreni (rit) ve aynı zamanda katılmak için koşan halkın dikkatini çekmek için bir uyarıdır.

Maya-Kişe tiyatrosunun kurallarını tespit ederek ikizler art arda Cux, Pujuy ve İboy (95) danslarını yaptılar. Sonra da Xibalba Beylerinin isteği üzerine, dört bölümden oluşan ve (tarih) denilen Chortiler'in devler dramının tekniğini ilk kez uygulayarak, Popol-Vuh'un mitik öykülerini oynadılar.

Maya-Kişe tiyatrosunun yaratıcıları Hunahpu ve İxalamqué insanlık tarihinde tanıdığımız en eski dramaturglardır. Temsil ettikleri dört sahnelik oyun, eski Yunan trajedilerini hatırlatır ve bu, tiyatroda olduğu gibi açık havada oynanır.

"Biz dansçılardan başka bir şey değiliz." diye bu vasıflarını beyan eden ikizler, mahsul toplanılışındaki şükran ritü gibi, maskelerle ve kılık değiştirilerek yapılan dansı gerektiren dinsel törenin temel kurallarını koyarlar. Bu kutsal dansın işlevi, İxquic'in olağanüstü mahsul toplaması sırasında, ikizlerin Hun Batz ve Hun Cho-uén'i oynattıkları gün belirlenmişti. Şimdi de, toprağın hazırlanmasından mahsulün kaldırılmasına kadar mısır tarlasındaki yetiştirme sürecinin örneğini verdikten sonra, dansçıları canlandıran kendileridir.

Bu mitik arşetiplere uygun olarak Maya-Kişeler, bir mısır tarlasındaki tarım siklusunu danslarla kaparlar.

Maya-Kişe balesinin zamanla ilgili karakteri gözö-
(95) Cux: Gelincik; Pujuy veya puhuy: Baykuş; İboy: Armadillo, (Fr.)tatou.

nünde bulundurulacak olursa, danslar ve aktörlerin sayı ve kombinezonlarının takvimin bir temasını teşkil ettiği açıktır.

Güneşi ve ayı temsil eden Hunahpu ve İxbalamqué ilk kez birlikte dans ederler. Bu takvimde çok önemli bir yenileşmeyi ifade eder. Bu yenilik, güneşin belirlenmediği ve takvimle ilgili allegorilerin sadece ayın safhalarına ait olduğu önceki dönemin zıddına ay güneş birliğine dayanır. Üçüncü Dönem boyunca yirmi günlük uinaller de yoktur; çünkü bunu temsil eden iç işaret ancak Hunahpu'nun bir sayı tanrı olarak belirlendiği günden itibaren. Beş-tanrının (Hunahpu) ay işareti ile (İxquic veya İxbalamqué) birleşmesi, Devler dramının idarecisinin başlığına astığı uinal hiyeroglifinde ifade edilmiştir. Bu hiyeroglif iyice tanınan U şeklindeki ay işareti ile ortasında görülen Mayalar'ın ve Chortiler'in beş sayısı sembolü olan bir çubuktan oluşmaktadır. Çok önemli bir ayrıntı da, çubuk pembe iken Chorti ay glifinin sarı oluşudur. Her iki işaret de başlığın kırmızı alanı üzerinde belirlenirler. Önceden, Üçüncü Dönem'in renginin sarıya tekabül ettiğini görmüştük. Kırmızı veya pembe ise Dördüncü Dönem'in rengidir (açıklaması daha ileride). Buna karşılık Üçüncü Çağ'ın temsilcisi ay anayı kişileştirenin başlığı üzerinde sarı bir ay hiyeroglifi vardır, fakat bu işaretin içinde çubuk yoktur.

Geleneklerde korunmuş bu semboller sayesinde Chortiler, glifin olduğu kadar ay takviminin (comput) de Üçüncü Çağ'da revaçta olduğunu ispatlarlar. Uinal ise dördüncü etnik dönemin tipik bir buluşudur. Bunun içindir ki, Popol-Vuh'da olduğu gibi, Chorti dramında da uinal hiyeroglifini taşıyan aktör sahneye ancak Dördüncü Çağ'a tekabül eden bölümde girer.

Çubuğun, genç tanrının sembolü olan balıkla (96) kan ve kin işaretleriyle (nokta) eşdeğerliliği, bu elemanların uinalın içeki (infixe) olarak birbirinin yerine kullanılmasıyla ispatlanmıştır.

Genç güneş veya mısırı temsil eden kahramanın or-

(96) Borgia Kodeksi'ndeki bir uinal resmi, stilize bir balık iltiva eden bir kap şeklindeki ay hiyeroglifi ile gösterilmiştir.

İKİZLERİN TANRILAŞMASI

taya çıkışı onu gösteren kabalistik rakamların kullanılmaya başlamasıyla aynı zamana rastlar. Hunahpu isminde (Hun, bir anlamındadır.) ve yerliler için çok kolay anlaşılır allegorilerde genç tanrı matematik ve zaman birimi olarak birliği ifade eder.

Bu birlik bir, beş ve yirmi sayılarına tekabül etmektedir. Hayvanlara dönüşen daha önceki dönemlerdeki yaratıkların aksine, mükemmel insan arşetipi olarak gerçek insan fonksiyonu içerisindeki güneş tanrısını gösterir. Yirmilik bütünlük (unité vigésimale) elleri olmayan, parmakları bedenlerinden ayrı olmayan Üçüncü Çağ varlıklarına zıt olarak tanrının ilk defa ve özellikle belirtilmiş elleriyle de ortaya çıkar. Şimdi "ellerini birbirinin üzerine koyarak" kendilerini Xibalba ateşine attıkları sahnede ikizler, yirmiliği dramatik olarak simgelerler. Şekildeki genç tanrı figürü uygarlaştırıcı kahramanın sembolünü çok belirli olarak ifade etmekte ve mitlerle sanat arasındaki yakın ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır.

Mit, bu allegorik şekilde Maya-Kişe aritmetik siste-

Şekil: 43 Mısır Tanrısı aritmetik birim sembolü olan "kin" işareti benzeri büyük parmak ve tırnaklar takmış bir durumda. (Tro-cortesien Kodeksi).

minin temellerini koyar. Gerçekten eller ve parmaklar saymanın temelleridir: Birlik, bütünlük yirmi parmağı olan bir insandır. Kişeler bunu eller ve ayaklardaki par-

makları belirtilmiş küçük bir putla gösteriyorlardı. (4x5=20) Yirmi "hun winak"la (bir adam), kırk "ca winak" la (iki adam) ifade olunur. Açık el beşi gösterir.

Sayısal Hunahpu sembolü önemli ve aynı sonuca yönelik elemanlarla ortaya çıkar. Bir taraftan tohumdan genç bir fidana dönüşen mısırın beş günlük gelişme dönemi; diğer taraftan aritmetik sistemin temeli olarak eller ve tırnaklar. Her ikisi de -daha önceki dönemlerin varlıklarının zıddına- fizik ve moral olarak mükemmel bir güzellikte genç tanrı ve mısırdaki beliren bir niteliği ifade eder ve bu nitelik mısır bitkisinin gelişme dönemini olduğu kadar gerçek bir insanın davranış normlarını belirler. Güneş ışığının geniş anlamı (97) glifinin doğuşları sırasında güneş tanrısı ve mısırı gösterdiği gibi beş rakamı da aynı zamanda güneş tanrıya ve mısır tanrısına tekabül etmektedir.

Kendilerini güneş ve ay tanrısına dönüştüren geçici ritti sırasında Hunahpu ve Ixbalamqué'nin ellerini birbirleri üzerine koyma öyküsü sadece yirmilik birimi göstermez -ve bu en önemlisidir- ay ve güneşin sıkı iş birliğinin sembolü olarak 20 günlük uinali de ifade eder. Bu birlik diğer taraftan bir güneş sayısı ile (20 bir insan) bir ay sayısının (18 ay) kombinezonu olan (360 günlük sene olan) tun'un yapısında ortaya çıkar.

Özet olarak Dördüncü Çağ öncekinden, ay güneş takviminin mevcudiyeti ve bunun ifadesi olan özel işaretlerin yaratılmasıyla ayrılır.

Xibalba Beyleri'nin isteği üstüne ikizler Caméler'in köpeklerini parçalar, sonra canlandırırılar. "Yeniden hayata dönünce kuşkusuz zevkten kuyruğunu sallıyordu." (Villacorta)

Caméler'in kişiliği ile birleştirilmiş olarak köpeğin dinsel önemine dikkat etmek gerekir. Köpek tarih öncesi çağda mitolojik motif olarak gözükür, ancak sonra hiç bahsi geçmez. Maya-Kişe kültür çağına tekabül eden dönemde Coyote mitinin de ortadan kalktığı görülecektir.

Sonra, Xibalba'nın şefi "Benim evimi yakın." dedi. O zaman şefin evini yaktilar; bütün şefler evin içinde u-

(97) Univoque.

zanmışlardı ve yanmadılar. Sonra göz açıp kapayıncaya kadar evi eski hâline getirdiler.

Bütün beyler hayran olmuşlardı. O zaman Hun Camé ikizlere "Şimdi benimkilerinden birini parçalayıp öldürün; fakat ölmesin." dedi. "Pekalâ" diye cevap verdi ikizler. Bir adamı yakalayıp parçaladılar, kalbini kopardılar. Beylere göstermek için yüksekçe tuttular. Sonra onu yaşama döndürdüler ve kalbi sevinçle doldu.

(Not: Bu sahne Şamanların parçalanma törenlerini düşündürmektedir. Ruh-beden ilişkilerinin gevşemesinde, şamanın imajiner olarak böyle bir sahneyi canlandırdığı veya başka bir plânda -buna alışılmış bir deyimle astral de diyebiliriz- değişik bir operasyon cereyan ettiğini düşünebiliriz. Eski Bön dininin kalıntılarıyla karışmış Kuzey Tantrik Budizm'in kitabı Bardo Thödol'de de böyle ürkütücü sahneler anlatılmaktadır. Bütün Batıdan gelme bilimsel anlayışımıza karşın "şuur altı" dediğimiz yer neresidir? Orada ne gibi olaylar cereyan etmektedir? Bazı istisnâi (az rastlanan) ruhsal olaylarda, rüyalarda ve giderek ölüm ötesinde karşılaşıldığı bildirilen olaylar arasında bir paralellik var mıdır? Herhalde çeşitli kaynakların ve çeşitli uygarlıkların, özgün araştırmacıların (örneğin okültistler) verilerindeki paralellikler çok düşündürücüdür ve belki de insanlığı, bu alanda, çok cesaretli fakat o oranda da verimli sonuçlar doğuracak bir adım beklemektedir.

Kırmızı Yemek: Kırmızı yemek ve onu izleyen kara yemek törenleri bir çeşit büyüsel işlemi dile getirir. Mezarlıklarda yapılan bu törende Lâma rahibi (Tibet) insan kemiğinden yapılmış bir boru çalarak dört yöndeki aç şeytanları kendi vücudunu yemeğe çağırır. Şeytanların rahibin vücudunu parçaladıklarına inanılır. Rahip böylelikle "etini açlara, kanını susamışlara, kemiklerini de yaksınlar diye üşüyenlere" vermiş olur. Rahibin bu simgesel parçalanışı, sayısız dünyaya gelişlerinde aldığı dünya nimetlerine karşı bir ödemeyi dile getirir. Rahip, çevresine üşüştüğüne inandığı şeytanlara; "Ben kendimi parçalamakta duraksarsam utanç benim için, siz beni parçalamakta duraksarsanız utanç sizin için olsun." der.

Bak. İnanç Sözlüğü, O. Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul.)

Xibalbalılar hayran kalmışlardı: "Şimdi birbirinizi parçalayın, çünkü gerçekten gönlümüz bunu istiyor." dediler. Ve o zaman da onlar birbirlerini parçaladılar. Hunahpu İxbalamqué tarafından parçalandı. (Bu rol çok yırtıcı bir etobur olan jaguarın nahualı İxbalamqué'ye düşüyordu.) Bir bir bacaklarını, sonra kollarını kopardı. (Chortiler'in devler dramındaki sahnede de aynı sıra ile yapılır.) Başını koparıp uzakça bir yere koydu. Kalbini kopardı ve yapraklara sardı. (98) Bütün bunlardan Xibalbalılar çok hoşlandılar.

Transandantal (aşkın) olaylar, kuşakların zihninde yer etmesi için tekrarlanmaktadırlar. Bu daima Hunahpu'nun kesilip yuvarlanan başıdır. Burada mısır tanesini, güneş kursunu veya kauçuk topu temsil eden bu başın sembolik değeri çıkarılır. Gliflerde kan ve kın işaretleriyle gösterilen budur. İxbalamqué'nin başının bu erkek sembolleri temsil edemeyeceği açıktır.

Popol-Vuh der ki, artık ortada bir tek dans eden görülüyordu. İxbalamqué, Hunahpu'ya "Kalk!" dedi ve anında o yaşama döndü. "Hun Camé ve Vukup Camé'nin sanki bu dramın aktörleri kendileriymiş gibi içleri sevinçle doldu, bunu sanki kendileri dans etmiş gibi hissettiler." (Villacorta) Gerçekten ikizlerin yaptıkları şeyler Hun Camé ve Vukup Camé'nin kalplerini istekle dolduruyordu. "Bizlere de aynı yapı! Bizi kurban edin!" dediler. "Bizi birbiri ardından parçalayın!" "Pekâlâ, sonra canlanacaksınız." (Recinos)

Hunahpu ile İxbalamqué'nin amaçları, büyülenmişlerin ruhlarında, yapıldığını gördükleri şeyin kendi arzularıyla kendilerine uygulanmasını istetecek kadar azar azar etkiler meydana getiren taklit büyüü teknikleri sayesinde, gerçekleşme yolundadır. İkizler Caméler'in ağzından, kalplerinde Hunahpu ile İxbalamqué'nin dansları için hissettikleri şeylerden ötürü, karşı konması olanaksız lâkırdılar çıkarttınrlar. İşte ikizlerin Maya-Kişe

(98) Chortí ayinlerinde de kutsal sayılan her şey (copal'den maket, saf su kabı, vs.) yapraklara sarılır.

rahiplerinin kullanması için tesis ettikleri büyü formülü aracılığıyla elde edilen tesirlerin etrafı bir tanımı. Chortı yağmur yağdırıcılarının, onların sözleri ağızlarından çıkıncaya, yani kendi cevherlerini yeryüzüne dökünceye kadar tarım tanrılarına kendi iradelerini bu şekilde kabul ettirdikleri zaman uygulamaya devam ettikleri usul budur.

Xıbalba dramı bir ritin ön örneği ve ritin kendisi de, örnek olarak ikizler tarafından verilen öykülerin bir tek ayrıtısı çıkarılmaksızın sürekli biçimde tekrarlandığı bir dramdır.

Hunahpu ve Ixbalamqué önce Hun Came ve sonra Vukup Camé'nin başını kestiler ancak onları canlandırmadılar.

Birdenbire şeflerinin öldüğünü gören bütün Xıbalbalılar kaçmaya koyuldular.

Günümüzde de görülen, yerlilere özel bir sahne: Bir grubun başının -ya da şefinin- kaybının temsil ettiği sosyal ve büyüsel anlam yüzünden, şefin ölümü buyruğu altındaki grubun dağılmasına neden oldu.

Fakat ikizler şeflerin başını kesmekle kalmadılar, kaçmak niyetinde olan bütün Xıbalba halkını kovaladılar. Kaçaklardan biri, daha yakalanmadan tanrı kahrmanların karşısına, yenik ve aman dileyerek çıktı. Teslim olan bir mağlup sıfatıyla "Bana acıyınız." dedi.

Xıbalba'nın bütün çocukları ve yandaşları yüksek bir yara kadar kaçtılar ve kendilerini derin bir çukura attılar. Fakat - ikizlerin yardımcısı olan- sayısız karınca onları bulup çıkardı ve yolun üstüne getirdi. Oraya gelince ikizler önünde boyun eğerek hepsi yere kapandılar ve teslim oldular.

Yukarıdaki bölüm ikizlerin yengisinin büyü tekniklerinden, özellikle kendilerini ve diğer varlıklarla eşyayı değiştirebilme yeteneklerinden ileri geldiğini vurgular. Ölümün, varlığın bir çeşit şekil değiştirmesinden ibaret oluşu yüzünden insanların yazgısı üzerinde daha tyımser bir görüş içeren felsefi doktrini dışında, Hunahpu'nun başının ikinci defa kesilişi, mısırın gelişim sürecinin en ileri safhasını simgeler. Bitkinin büyüme dönemi, gerçek-

ten son safhasına gelmiştir. Bu olay bitkinin başlangıç safhasına benzer bir şekilde dramatize edilir. Her iki hâlde de Hunahpu'nun başı kesilmektedir. Önce toprağın bağrında yeşerip varlığının olgunluğuna kadar bitkide gelişecek tohumun gizemini meydana getirmek için. Sonra, çoğalmış mısır tanesi Hunahpu'nun başı ile özdeşleşen ilk şeklini alır (99).

Başın ikinci kesilişi, ilkinde olduğu gibi, tanrısal kişiliğin bir değişimini gösterir: Mısır tanrısı gökyüzüne yükselmek için bitkiyi terk eder.

Hunahpu da, bitki gibi, olgun yaşına, olağanüstü maceralarının son bölümüne gelmiştir. Bu yaşam zenginliği içinde -ebediyen genç bir tanrı olduğu için- mısır fidanları solmadan, bitki kurumadan geldiği gökyüzüne dönecektir. Chumayel'in Chilam Balamı'nda şöyle der: "Ah Bolon tz-acab (mısır tanrısının isimlerinden biri) gökyüzüne çıktığı zaman, tanrısal kalp -veya ruh- yenen tanelerden uzaklaştı." (Medız Bolio tercümesi)

Bu olay, tanrısal ruh mısır taneciklerinde artık bulunmadığı için; yeni ürünün kullanılış tarihini resmen belirleyen yeni mısır bayramında törensel olarak dramatize edilir. Bu kutsallıktan anınma ritüeli yeni mısır günü: aan q-in'de, bütün toplulukça sevinçle kutlanır. Herkes birbirine yeni mısırla yapılmış yiyeceklerden hediyeler verir. Mabedde Hunahpu'nun başının kesilmesi anısına kuşların başı koparılır. Aynı tören, bir ipe asılı kuşların başının elle koparılmasından ibaret bir halk eğlencesi olan ördek yarışının yapıldığı köy alanında tekrarlanır. Oyuncular kuşların gövdelerinden hemen kendilerine bir ziyafet çekerler, fakat ördeklerin başlarını rahibe verir ve böylece onun, kendilerinin gövdeyi oluşturdukları topluluğun başı olduğunu belirtmiş olurlar.

Meksikalılar mısır ruhunun ayrılışını Xilonen'i temsil eden bir kadını kurban ederek simgelerlerdi. Bir piramidin tepesinde onun başını keserlerdi.

Mısırın ekimi ve mahsülün toplanması, tarım dra-

(99) Bkz: Los Chortis ante el problema maya. Chortiler'in, bu tohumların çoğalması mucizesine değin bir tekerlemeleri vardır: "Evinden çıktığım zaman, kuru çıktım; zamanın değişmesiyle yeşerdim; eve çıktığım gibi döndüm, ama daha çok."

İKİZLERİN TANRILAŞMASI

minin iki en önemli noktasını gösterir. Bunlar bitkinin gelişim döneminin başlangıç ve sonudur. Allegorik olarak Hunahpu'nun başının kesilmesi ve ritüel olarak da, başlangıçta tohumun kutsanması ve bitki ürününü verince kutsallıktan arındırılmasıdır. Bu arada mısır kutsalıdır, çünkü tanrısal onun içindedir; bu yüzden de dokunulmazdır. Bitkinin gördüğü her çeşit dine aykırı davranış (profanasyon), yeni mısır bayramından evvel kullanılışı, hırsızlık, kötü davranma, ihmal veya bakım eksikliği dinsel anlamda küfür (sakrilej) sayılmaktadır. Bu, bazı etnografyacıların işaret ettiği ham mısır hırsızlığının olgun mısır hırsızlığından daha ağır bir suç oluşturması olayını da açıklar.

Bu dinsel kurallar arasından, yerlilerin tanrısal bir emir gibi saydıkları bilgece bir davranış, büyüme döneminde bitkiyi korumayı hedef alan tarım kanununu belirtmektedir. (Bu davranışı ülkemizde, özellikle kentlerde yavaş yavaş unutulmakta olan ekmeğe karşı gösterilen saygıyla karşılaştırabiliriz.)

Bütün bunlar, mihrabın işlevsel karşıtı olan mısır tarlasının kutsal niteliğini de açıklar. Bitki büyümesini ve ürün vermesini sağlayan tanrısal güçle canlanmış olduğu sırada yapılan tarım çalışmaları, rahibin mihrapta yaptığı gibi, dinsel fiillerdir.

Hunahpu'nun veya mısırın yaşam devresi, insan hayatının tıpkısıdır. Başlangıcı ve sonu aşağıdaki dogmada ifadesini bulan aynı Sebep-Sonuç ilkesine uyar: Tanrı yaratıklarına yaşam soluğu verir ve onu tekrar yaşayan evren maddesine döndürmek için ölümle o soluğu geri alır.

Hunahpu yaşamının tamlığına, maddî ve manevî olgunluğun en son derecesine varmıştır; ancak gökyüzüne çıkmadan önce kendini Xibalbalılar'a şu biçimde tanıtır:

"Şimdi isimlerimizi ve babalarımızın isimlerini dinleyin: Biz Hunahpu ve İxbalamqué'yız, adımız bunlardır. (Ad kişinin kendisidir). Öldürdüğünüz babalarımız Hun Hunahpu ve Vucup Ahpu idi. Bizler size, onların çektikleri acıları ve onlara sebep olduğunuz zararları ödet-tirdik. Biz de size aynı biçimde acı çektireceğiz; aranızdan birinin bile kalmaması için, sizi öldürerek yok ede-

ceğiz." (Villacorta) Yukarıda verilen bu beyan, başka şeyler arasında, Chortiler'in dinsel ahlak kuralları arasında hâlâ geçerli kisas kanununu da tesis eder.

"Bütün Xibalbalılar ağlayarak diz üstü düştüler. Bizlere acıyınız Hunahpu ve İxbalamqué! Babalarınız olduğunu söylediğiniz, Pucbal-Chaj'da gömülü olan kişilere karşı günah işledik." dediler. (Recinos)

Böylece ikizler, barbarlık çağının sonunu belirleyen bu öykü ile babalarının anısının öcünü aldılar. Xibalba halkının kayıtsız şartsız boyun eğişlerini gören ikizler, şu önemli yargıyı açıkladılar:

"İşte size söyleyeceğimiz sözlerimiz. Onları hepiniz dinleyiniz Xibalbalılar. Yaratıklarınız bundan sonra size tapmayacak, bunun için artık yiyecek bulamayacaksınız." Kısa fakat açık bir biçimde, uygarlık getirici kahraman, tarım dininin temeli olan tanrı ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ilkeyi tesis eder. Tanrılar çağırılmalı ve tapılmalıdır; bundan başka varlıklarını sürdürebilmek için yiyecek adakları da almalıdırlar.

"Sizin için top oyunu da olmayacak." (Xibalbalılar güneş tanrıları kategorilerini kaybetmektedirler.)

"Sizler Comal (tavalar) ve çanaklar olacaksınız. Mısır ve ot pişirilecek tencereler olacaksınız." Yiyecek pişirmeye mahsus mutfak eşyasına dönüşen cehennem varlıkları, o zamandır ateşle cezalandırılmaya mahkum edildiler.

"Uygarlığın oğulları hiçbir zaman size ait olmayacak ve aydın kişiler sizin mevcudiyetinizden uzaklaşacak. Günahkârlar, kötüler, kederliler, gözden düşmüşler, kendilerini kötülüğe kapıp koyverenler, sizi kabul edecek olanlar onlardır. Günahlar, yolunu şaşırmalar, kederler, boş gururlar sizin yüzünüzden oldu. Kişileri artık mahkûm etmeyeceksiniz ve insanları habersizce elde edemeyeceksiniz. Bu başların kanı (100) adına bunu dinleyiniz.

(100) Recinos ve Villacorta tercümeleri. Yedi Ahpu üzerine başları konulan ağaçta (Jicaro, 'Crescentia cujete') meyvesi guacallere dönüşmeşi kurban edilecek Ixquic'in, cellâtlarını ikna ederek kurban kabını "ağacın" yanına götürmesi, kanı ve kalbi yerine "ağacın" kırmızı özsuğu ve bunun pıhtılaşmış hâli birlikte düşünülmelidir. Ahpular'ın başını taşıırken hayat ağacı Ceiba'ya benzeyen ağaç, Ixquic tarafından değiştirilir. İsmi

İKİZLERİN TANRILAŞMASI

Bütün Xıbalbalılar'a o zaman böyle dediler. Kayıp ve yıkımlarının başlangıcı böyle oldu; çağırılmaları da öyle. Çünkü eskisi gibi kimse tapınmıyordu onlara. O zamanlar sevdikleri tek şey insanlara kötülük etmektir. Tanrıların koşullarından faydalanmadıkları gerçektir. Üstelik korkunç yüzleri ürküntü yaratıyordu. Tavrıları ve çirkin yüzleriyle korkutuyorlardı. Baykuşlar gibi kötü iç güdülerini vardı. Kötülüğü günaha ve çatışmalara götürüyorlardı. Günahların ve hainliğin habercileri idiler.

Delilik ve inançsızlık meydana getirerek kalplere iyilik yerine karanlık duygular ekliyorlardı. Bunlar sahtekâr yürekli, hırslı, zalim savaş adamlarıydı. Üstelik boyanıyorlar, yüzlerine özen gösteriyorlardı. Boyayla yüzlerini boyayıp yaşıyorlar, yüksek duygulara da sahip olmadıkları için kendilerine beslenen hayranlığı da kaybediyorlardı.

Büyükliklerinin kaybı ve ülkelerinin çöküşü böyle oldu. Ve Hunahpu'yla İxbalamqué'nin yaptıkları da bu oldu. (Recinos ve Villacorta anlatışı)

Yukarıdaki satırlar gerçek bir Maya-Kişe ahlâkının özeti, Hunahpu'nun kuvvetle defettiği barbar dönemin kötü huylarına karşıt biçimde gerçek -veya uygar- bir adamı nitelendirmesi gereken vasıfların bir açıklamasıdır. Bundan böyle bu, yaşama bir anlam veren moral değerlerin bir özeti olan bir kanun olacaktır.

Fızık ve moral güzelliğin eşdeğer tutuluşunda karşını bulan bir allegoriyle karanlık (kötü) duygular çirkin bir yüzle birleştirilmektedir. Xıbalba varlıklarının dehşet verici görünüşleri ikizlerin güzel fizyonomileriyle zıttır. Kötülük delilikle birleştirilir. Kötü huylar aşağı kültür seviyesine özgü bilgisizliğe atfedilir. Sonuç olarak delilik, bilgisizlik ve kötü olan her şey aşanılamıdır. Bunun içindir ki Caméler ikizlerin gücü altında yıkıldılar. Yı-Chuj-cakche'dir; donduğunda yerlilerce tütsü olarak kullanılan pom adını alır. Başların kanı olan bu kanın ismi buradan gelir. (Villacorta) -Georges Raynaud tercümesinde "Dragonnier'nin reçinesine dikkat edin" cümlesi, izah etmeye çalıştığımız cümlemin yerine geçer. Gene aynı tercümede İxquic cellâtlara "Dragonnier'in kanı yüzlerinizin önünde olsun." der. Dragonnier, Arapçası (Andem) olan, sıcak ülkelerde büyük boyutlara varan zambakgillerden bir bitkidir. İngilizcesi dragon's blood, sapan veya bukkum wood.

kılışları ile ölümsüzlüğün bilgiye bağlı olduğunu, oysa ölümün bilgisizliğin meyvesi bulunduğu fikrini ispatlarlar. Clémenceau'un (101) "Bilgi özgürlük getirir, cehaletse tutsak kılar." sözleri ayarında felsefî bir düşünce.

Etnolojik ve tarihsel bakımdan aşağıdaki belirgin özellikleri aydınlığa çıkarmakta yarar vardır. Maya-Kişe dönem bölümlerinin tarih öncesi çağında insanların, ikizlerce ortadan kaldırılan, yüzlerini gözlerini boyamak gibi bir âdetleri vardı. Başkaca bu adamlar kavgacı zalim, mağrur, hırslı ve gaddardılar. Hunahpu bu kötülükleri kökünden söküp attı.

O zamanın tanrıları Dördüncü Çağ'ın şeytanları oldular. Bunun gibi, tarih öncesinin rahibi de bundan böyle kötü güçlerin temsilcisi oldu. Xibalba'nın hizmetkârlığı durumu değişmedi; tanrıların şeytana dönüşmelerine paralel olarak rolünü Dördüncü Çağ yaşamının kadrosuna uydurdu. Eski günlerin erdemleri şimdiki günün rezillikleri olduğundan geçmiş tanrılar insan davranışını yöneten rollerini artık yapamadılar, buna karşılık dinsel ahlâka zıt eylemlerle ortaya çıktılar.

Din, dogma ve ahlâk birbirinden ayrılmayan ve zaman boyunca birlikte değişen elemanlardır. Başka bir ifadeyle dinsel, ekonomik ve toplumsal etkenler birbirleri üzerine etki yaparlar; teogonik ve toplumsal ekonomik anlayışların birlikte değişimleri bu şekilde açıklanır.

Maya tarihi boyunca kültür elemanlarının işlevsel değişimlerini izleyebiliyoruz ve dinsel, toplumsal ve ekonomik alanlarda meydana gelen değişimlerle ilişkili olarak ahlâkın gelişmesini gözleyebiliyoruz. Ahlâk yozlaşmasına sebep olacak yerde, Maya-Kişe halkının maddesel ve zihinsel gelişmesi, ahlakî bir mükemmelleşme ile sürekli atbaşı beraber gidiyor. Üstün duygulara sahip olmak bütün dönemlerin idealidir ve Kişe el yazması moral değerleri bütün diğerlerinin üstünde tutuyor.

Bu iki tip moral arasındaki savaşım İkinci Çağ'da başlıyor ve Popol-Vuh'un da şahitliği ile başlangıçta, birbiri ile anlaşılmayan etnik gruplar arasındaki gizli çatışmayı yansıtıyor; bununla birlikte Maya-Kişe kültürünün

(101) Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız Başbakanı.

uzun oluşum dönemi boyunca bu gruplar birbiri arasında azar azar eriyeceklerdir. İç zıtlıklar ikizlerin yengisiyle kaybolurlar, çünkü en son gayesi topluluğun refah ve mutluluğunu sağlamak olan Maya-Kişe ahlâkı ile bunlar bağdaşamaz. Hunahpu, sağlam bir imana dayalı adalet, eşitlik ve kardeşlik ilkelerini açıklar. Rezillikleri söker atar, insan saygınlığını yüceltir, insan yaşamının dokunulmazlığını emreder ve toplum hâlinde yaşamın temel kurallarını tesis eder. Bu ahlâki ideal, toplumsal ve ekonomik gelişmenin ve topluluğun, insan işbirliğinin daha üst bir biçimine doğru yükselen yürüyüşünün bir sonucu olarak, yavaş yavaş kendini kabul ettirmeyi başarır.

Popol-Vuh'da Maya-Kişeler uygarlıklarının açık bir tanımını yaparlar; kendilerini barbarlıktan, tarihsel ufku tarih öncesinden ayıran belirleyici özellikleri tayin ederler. Bu tanıklıklar bizzat yerli tarihçilerin, psikolojik, toplumsal ve kültürel çok iyi tanımlanmış özellikleriyle kültür tarihlerinin ardarda gelen dönemlerini belirlemek ve sınıflandırmak için kullandıkları kriteriyumu açıkladıklarından, tarihçi, etnolog ve arkeolog için çok kıymetlidir.

Caméler'in mitler sahnesinde, sadece bir sürü yenilgiye uğrayıp sonunda ikizler tarafından mağlup edilmek için sonradan yeniden görünmeleri Maya-Kişe kültür tarihinin iki dönem arasındaki zıtlığı ve bir taraftan da iyilik ve kötülük kuvvetleri arasındaki, uygarlıkla barbarlık arasındaki savaşımı ifade eder. Her ne kadar Üçüncü Çağ'ın âdetleri daha yumuşak olsalar da ve daha o zamandan bütün kültür alanlarında epeyce bir gelişmeye erişilmiş bulunulsa da Mayalar zaman açısından, tarin öncelerinin İkinci ve Üçüncü Çağı'nı barbarlık dönemi olarak sayarlar. Tarih öncesinin barbar tipini canladırان Kara Dev'in kişiliğiyle Chortiler aynı fikri ifade ederler. (102)

(102) Konularının gelişimi aynı zincirleme sırayı takip eden Chortiler'in Devler dramında Popol-Vuh'un hikâyesi i bir kopya sadakatıyla tekrarlanmaktadır. Her şahıs maskesi ve kılığıyla tanınır. Dördüncü Mitolojik Çağ'a tekâbül eden dördüncü sahnede tören başkanı ilk defa ahneye girer. Kişiliği başlığını süsleyen uına hiyeroglifiyle belirlenmiştir. Sahnede "Ölüm" adını taşır, çünkü Popol-Vuh'daki gibi Camé'yi kişileştiren kara devin, "Kudretli kollu" uygarlık getiren kahraman tarafından

Hunahpu ilk kez savaşta ve düşmanlar arasındaki ilişkilerde farklı bir anlayış testis eder. Dövüşte rakiplerini öldürür, fakat tutsakların hayatına saygı gösterir. Bu, esirlerini kurban eden Caméler'in doktrininin zıttıdır. Hunahpu onların hayatlarını bağışlar, fakat onları kendine tâbi kılar. Bu örnek, gelecek bütün zamanlar için davranış kuralı olarak kullanılacaktır. İşte Maya-Kişeler'in, kader kendilerini barbar diye nitelendirilen halklar ve âdetlerle karşılaştırdığı zamanki tarihsel davranışlarını kavramak için son derece önemli bir olgu. Kişeler tarihsel bir zorunluluk sonucu kendilerine komşu olmuş aşağı kültür düzeyindeki Nahua halkına kendi egemenliklerini kabul ettirir ve onlardan bir vergi alırlar. Barbar halkların (Aztekler) baskısı altında yeniden insan kurban etme âdetine döndükleri zaman bu olayı Xibalba'nın etkilerine bağlarlar.

Tarihlerinin daha geç bir döneminde Mayalar (Meksika tesirleri altında) savaşçılarını diğer kişilerden ayırt etmek üzere, yeniden yüz boyama âdetini almışlardır. O zaman bu âdeti barbar olarak nitelerler ve savaşçının

tahta bir kılıçla kafasının kesilmesiyle son bulacaktır. -Bu tahta kılıç "Tupiler'in tacapé'si olup müthiş bir silâhtır; Jurna'nın Kurinalarınca hâlâ kullanılmaktadır." (Tastevin) Tahta kılıç kullanılır, çünkü bu kılıç bu silâhın uygarlık getirici kahraman tarafından kullanıldığını hatırlatmaktadır. Maya-Kişe ahlâkının temel ilkelerinin beyanı ve barbarların ideolojileri ile aralarındaki zıtlık son perde sırasında söylenen epik karakterdeki sözlerde gözükür. Bu ana kadar trajedi, konuşan şahıs olmaksızın devam eder. Popol-Vuh'da olduğu gibi Camé (siyah) Hunahpu'ya (Gavite) meydan okur. Bu erik meydan okuyuşu kabul eder ve rakibini cehennemin karanlık bölgelerinde hapsedeceğini vaat eder. Camé kudreti altında tuttuğu beyaz devî (Ahpu) kast ederek yedi kralı yenmiş olmakla övünür. Beyaz dev-kara devî yedi Camé'yi kişileştirmesi gibi -yedi Ahpu'yu kişileştirir. Birlik e çokluk doğmasının ve her tanrının kendi başına bütün ulûhiyeti temsil ettiğini ifade eden teogonik prensibin ilgi çekici bir temsili. Xibalbalılar'ın dehşet verici yüzlerine ilişkin atıf şu cümle ile yapılmaktadır: "İsmimden korkmayınız." İsim kişinin kendisidir. Bu cümle görünüş ve hareketleri gerçekten korkunç olan Siyah tarafından söylenmektedir. Son Popol-Vuh'un tarif ettiği genç adamın parçalara ayrılması sahnesi gelir: Önce bacakları sonra kolları kopartılır. Bu maji gösterisinden sonra Huahpu (Gavite) siyahın (Camé) kalasını keser. Hemen sonra "yenilmez güneş" olarak kutsanan uygarlık getirici kahramanın tanrılaşması sahnesi gelir. Bu münasebetle güneş tanrısının tacını alır ve dünyayı aydınlatmak için yüzünü açar. Camé (siyah) teslim olur; yenilgisini itiraf edip galibinin onu zorladığı bağladığını kabul eder; bundan böyle ona haraç verecektir.

zihniyetini yeraltı varlıklarınıninkiyle bir tutarlar.

Rahip Avendano bize harp boyalarının dehşet verdiğini -Xibalbalılar'ın yüzü gibi- ve Mayalar'ın yüzün siyahlığını kalbin sapıklığına bağladıklarını söyler. (103) Aynı düşüncelerle, takvimin belirsiz beş gününe Chortiler karanlığın günleri derler.

İkizler için Xibalba'nın bütün adamlarının yok edilmesinden ve evrenin yüzü üzerinden kötü güçlerin kaldırılmasından daha kolay bir şey yoktu. Bunu yapmak için geniş ve yeterli kuvvetleri vardı. Bununla beraber önemli iki sebepten bunu yapmadılar.

Tutsaklarını öldürerek Caméler düzeyine inmiş olacaktı; yasakladıkları kötü bir âdeti ebedi kılmış ve Maya-Kışe kültürünü yok etmiş olacaktı. Diğer taraftan bağımlı nitelikteki, yani tanrısal iradeye boyun eğmiş kötü güçlerin muhafazası, çeşitli bakış açılarından vaz geçilmez bir gereklilikte idi.

Örneğin kötü insan duygularının, günahın, kötü alışkanlıkların, insan yaşamında ve doğada meydana gelen bütün kötülüğü haklı çıkarmak için yerli, daima sebebi bilinebilen şeylerin arzusu içinde olmuştur ve yaşamın alternatiflerini izah etmek için varlığı üzerinde etkileyen iyi ve kötü ruhlarla dolu bir âlem tahayyül etmiştir. Bu görüş biçimine uygun olarak cehennem varlıkları tanrısal güce tâbidirler ve bu güç sayesinde eylemleri tanrının onlara ayırmış olduğu alana indirilmiş olup O'nun özel idaresiyle sınırlı kalır.

Birlikte yaşayan grubun erdemlerini deneye sokmak için veya dinsel ahlâka karşı işlenen suçları cezalandırmak için tanrı, cezalandırmak veya sadece denemek istedikleri üzerindeki korumasını geçici veya sürekli kaldırarak şeytanların girişimine müsaade eder.

(Tevrat'ın Eyub kitabında, zengin, sağlıklı ve salih (104) bir kul olan Eyub'un, tanrı ile şeytan arasındaki bir konuşma sonucu, şeytan tarafından çeşitli belâlara uğratılmasına tanrının müsaade etmesi bölümünü hatırla-

(103) Fr. Andrés de Avendano y Loyola, Relación de las dos entradas que hizo a la conversión de los gentiles Ytzaes y Cahaches, Mérida, 6 Nisan 1696.

(104) Doğru ve iyi yolda bir adam.

yalım.)

O zaman büyücü tamamen serbest hareket eder ve kurbanlarına zarar vermek için mücadele eder. Chorti kara büyücülerinin, Xibalba habercileri olan Tukurlarla olan ilişkileri ve mücadele etmek eylemi, birbiriyle etimolojik olarak ilişkili tukur ve chuku (büyücü ve mücadele etmek) sözcükleriyle ifade edilir.

Chorti büyücülerinin yerin altında yaşayan kötü adamları davet ettiklerini, ayınlarını (rit) tersine gerçekleştirdiklerini söylerler. Bunun için mihrap tersine süslenir, tersine mum yakarlar, (Not: Herhalde mumların sıralanışında bir terslik kastedilmektedir.) tersine giyinirler ve sözleri tersine telâffuz ederler. Böylece iyi ve kötünün zıtlığını belirleyerek hareket tarzlarının rahibinkine karşıt olduğunu ifade etmiş olurlar. Büyücü kötü güçleri temsil etmekteyse de, rahip de iyi güçleri şahıslandırır ve majik formüllerle korunarak rakibinin kötü güçlerine karşı koymak için, ikizlerin yaptığı gibi sonunda zaferi elde etmek üzere harekete geçer. Chortiler iyice inanmaktadırlar ki tanrı kötülüğe, "Buraya kadar, daha fazlası yok." demeyi isteyeceği ana değin müsaade eder. Bu kriz durumlarında dinsel gayret, tanrının lütfunu kazanmak için adaklarla, kendinden fedakârlıklarla ve özel ritlerle iki misline çıkar.

Her ne kadar Xibalbalılar küçük düştüler, derli toplu hareket etmeye karar verdiler, kendilerini uygarlık getirci kahramanca reddedilen bütün kötülük ve günahlarından suçlu kabul ettiler ve hatta af diledilerse de kötülük tabiatlarında olduğundan, bütün bunlardan sonra, kötü olmaktan vazgeçmiş değillerdir.

Chortiler insanların uğradıkları bütün kötülükleri şeytanlara bağlarlar, çünkü özünde iyi olan tanrıya böyle belâları yükleyemezler. Kötülük güçlerinin mevcudiyeti, her şeye kâdir olan tanrısallık anlayışına ilşmeksizin, evren güçlerinin sonu gelmez karşıtlığını açıklar. Yerli tanrıbilimcilerin anlayışına göre tanrısallık, Kaadir-i Mutlak olduğundan kötü güçler onun iradesinin bir aracı-sından ibarettir ve bu anlayışta çift taraflı tanrısallık, yani iyi tanrı, kötü tanrı diye bir karşıtlık yoktur.

Chorti tanrıbilimcilerine göre cehennem varlıkları Cehennem'in kuzey bölümünde yerleşmişlerdir. Bu bölgeye öteki devlet derler. (Not: Bunu Finliler'in Kalevala destanındaki Pohjola -kuzey yönü- ile karşılaştırabiliriz.) Bu terim barbarların, yani Chorti kültürüne sahip olmayan halkların oturduğu herhangi bir yer için de kullanılır. Bu fikir Devler Dramında, astronomik hacin kuzey güney çizgisini işgal eden siyah dörtgen konumunda da görülür.

Sahagün bu konuda şöyle der: İlk rüzgâr yeryüzü cennetinin bulunduğu doğudan gelir, bunun için iyi bir rüzgârdır. İkincisi kuzeyden gelir, orada söylendiğine göre cehennem vardır. Adı "cehennem doğrultusundan gelen rüzgâr" anlamına "mictlampa êhecatl"dir. Bu deli bir rüzgârdır; bu yüzden ondan çok korkulur. Üçüncü rüzgâr Cihuapipiltinler'in oturduğu batındadır ve dördüncü güneyden olup kuzeydeki kadar kötüdür. (105) Yerlilere göre ancak iki tane kozmik yol vardır: Doğudan batıya giden, yani güneşin hareketi doğrultusunda olanı hiçbir zaman kötü kuvvetlerin yolu olamaz.

Önceden açıklanmış nedenlerden insanlığı tehdit eden bütün kötülükler kuzeyden gelenlerdir: Kötü yağmurlar, mısır ürününe zarar veren rüzgârlar, kötü eğilimler v.s. Maya-Kişeler'in kozmolojik anlayışını belirleyen temel zaman-mekân bütünlüğü yüzünden astroloji ve takvim sistemleri, mekânın özelliklerini yansıtır. Diğer bir ifadeyle, zaman periyotları kozmos sektörlerine bağlıdır ve aynı nitelikleri taşır. Evrenin bu iyi ve kötü sektörleri allegorisinin gerisinden, doğdukları yerin iklim ve meteorolojik gerçekleriyle birlikte, tarihsel bir düşünce de yansıtır. Gerçekten de kuzeyden kötü rüzgârlar eser ve barbar kümeleri dalga dalga oradan inerler.

Yerliler hastalıkların seyrir ve sebebini, doğaüstü nedenler ve büyülerle açıklarlar. Genellikle bu büyülerin taşıyıcısı kötü "hava"dır. Etnolojik bakımdan cehennem ruhları ile dolu rüzgârı yakalamaktan ibaret olan entere-san Chorti ritini anmakta yarar vardır. Mabette rahip tarafından yapılan törenin paralelindeki tumbo boğası

(105) Sahagün, Historia de las Cosas de Nueva Espana.

halk dansında, kişiler fantastik bir hayvanı kementle yakalamaya çalışırlar. Sahagün de bize, Tlaloc mabedinde bir bayram sırasında gösterilen rüzgâr yakalama kementinden bahseder. (106)

Böyle seremoniler, şeytanlarla bir sayılan ve aynı muameleye tâbi olarak tutulup bağlanan topluluğun düşmanlarının (kötü düşman) bir lasso (kement) ile yakalanıp bağlanmasını anlamamıza yardım eder. Ne kadar garip görünürse görünsün, bir tanrısallık veya otoriteyi de bir lasso ile bağlamak için aynı yöntem kullanılır. Bununla beraber, aslında, bu törenin sembolizmünde bir değişiklik yoktur. Çünkü lasonun majik ve zamanla ilgili anlamı, her iki hâlde de, toplulukla tutulan arasında geçici bir bağıllık ilişkisini ifade etmektedir.

Cehennemin mevcudiyeti karanlık ruhların, kötülerin, dinsel imana karşı gelenlerin veya ahlâk kanunlarını ağırca zedeleyenlerin olduğu kadar büyücülerin ve cehennemî güç âmillerinin de bulunma yeri olarak zorunludur. Onlar evrenin başka hiçbir bölümünde tutunamazlar.

Kişe olduğu kadar Maya gelenekleri de cehennemin sonradan dolduğu hususunda birbirine uyarlar. Bu konuda Chumayel'in Chilam Balamı şöyle der: "9 Caucuc günü cehennem ilk kez denendi; fakat kötü adamlar oraya 10 Ahau tarihinden evvel gitmediler." (Mediz Bolio) Mayalar ve Chortiler'in şeytanın ismini direkt olarak anmadıklarına iyice dikkat edilsin: Tabudur, çünkü sadece adının anılması bile onu ortaya çıkarır.

Maya halkının erdem duygularını uyarmak ve kötü eylemleri cezalandırmak için cehennem varlıklarının mevcudiyeti zorunlu ise, aralarına şeytana dönüşmüş sahte tanrıların sokulması, Mayalar'ın kendilerine özgü tarihlerindeki bir fikre, tarihsel bir fikre cevap vermektedir.

Devler gibi, Hun Batz ve Hun Chouéen gibi, Xibalba varlıkları da yok olmazlar fakat, en son normların yeni yorumuna uygun olarak kültür bütününde yerlerini almak üzere değişikliğe uğrarlar. Bu şekilde, tarih öncesi-

(106) Sahagün, *Historia de las Cosas de Nueva Espana*.

nin üç dönemini kişileştiren adamlar tarihsel bütünün ürünleri olarak ve aynı zamanda, Maya-Kişe uygarlığının oluşum sürecinin tanıkları olarak varlıklarını sürdürürler.

Şimdi tekrar Popol-Vuh'a dönelim.

İkizlerin savaşımalarının ve üstün başarılarının okuyucunun ilgisini çektiği uzun aralıktan sonra, Hunahpu'nun zaferi sırasında, mısır tanrısı kültünün tören kurallarını başlatmak üzere, büyükanne de mitoloji sahnesinde gözükür.

İkizlerin yokluğu sırasında büyükanne, ikizlerin evin ortasına diktikleri mısır fidelerinin önünde, torunlarını çağırarak ağlıyordu. Fideler filiz verdiler, sonra yeniden kurudular ve bu onları ateşte yaktıkları zaman oluyordu, sonra yeniden filiz vermeye başladılar. O zaman ihtiyarcık ateşi tutuşturdu ve torunları hatırasına fidelelerin önünde copal yaktı. Fideler ikinci defa sürmeye başlayınca yaşlı kadının kalbi sevinçle doldu. O zaman mısır fideleri büyükanne tarafından kutsandı ve tapıldı, ve onlara evin merkezi dedi; onlar da o zaman isimlerini aldılar. "Çıplak toprakta canlı fidanlar"; iç avlunun ortasına büyükannelelerinin kendilerini hatırlaması için Hunahpu ve İxbalamqué tarafından dikilen fidanlara İxmucané'nin verdiği isim bu oldu. (Recinos - Villacorta)

Böylece Maya-Kişe rahiplerinin, evin ortasına dikilmiş mısır fidanlarına benzeterek, mihrabın ortasına yerleştirilmiş put önünde sürekli olarak tekrarladıkları tarım dininin temel bir formülü, model olarak verilmiş oluyor.

Fidanların bir kuruyup bir yeniden yeşermeleri, mihrabın görünüşünde yapılan bir değişiklikte simgelemdir. İkizlerin Xibalba'nın ateşinde yakıldıkları gibi, güneş tarlaları yakıp kavurduğu zaman mihrap kuru yapılarla örtülür. O zaman Chorti ekicisi, ekine olanak verecek yağmurları beklemek üzere tarlasını yakar. Sonra mihrap, taklit büyüü aracılığıyla tarlaları yeşertecek olan yeşil yapraklarla süslenir. İkizlerin yakıldıktan sonra canlanmaları gibi, mısır fidanlarının yeniden yeşermesi gibi. Ve bu da, mısır fidanlarının yeniden yeşerdi-

ğini gördüğü zaman kalbi sevinçle doğan büyükanne gibi bütün topluluk için derin bir sevinç nedenidir.

Mısır tanrının kültü burada başlar. Evvelce tarım tanrısı veya yiyecekler tanrısı (Ahpu) ve özellikle Büyük ana ve mısırın anası biliniyor ve ona tapılıyordu; Amerika'da yetişen bu tahılın özel bir tanrısına değil. Bu teogonik belirti Dördüncü Çağ'ın bir karakteristiğidir ve babaerkil tarımsal organizasyondan ayrılmaz. Kökeni, makro ailenin başı sıfatıyla İxmucané'nin son bir girişimle ikizleri mısır tanrısı olarak kutsamasıdır. Büyük anne hemen işlevlerini teogonik düzeyde kendi yerini alan ikizlere devreder ve onlar da erkekten geçen sırada atalara tapınmayı ilân ederler.

Bu güçlerin devredilme seremonisi, bundan başka, mısırın tarihinde iki önemli aşamayı belirler. İxmucané yaban bitkisini bulur ve bahçeciliği icat ederek onu ehlileştirir. İkizler tarımı yaratarak ekimi geliştirirler. Bu aşamalar av, bahçecilik ve meyve toplama düzeyinden geçen Amerika yerli uygarlıklarının aralarında paylaşılan iki tip kültüre (bahçeci ve tarım) tekabül eder.

Bu arada Huaxtéqueler'in İxmucané'nin yerini tutan İxcuinana'yı mısır ekimini bulan ilk kadın olarak saydıklarını not edelim. (R.Shuller) İki isim de etimoloji bakımından İmix'le (takvimin ilk idarecisi) ilişkilidir ayrıca ana ve mısır kelime köklerini ihtiva ederler. Bu, açıklamasını, mısır tanrısının anası işlevindeki büyükanne mitinde bulan lengüstik bir olaydır. İkizlerin kutsanması sahnesinde İxquic'in mevcut bulunmayışı önemli ve anlamlıdır. İxmucané bu yüzden mısırın anası ve büyükannesi işlevini yüklenir.

Şimdi Hunahpu'nun bildirisini görelim.

"İşte babalarının anısını nasıl yücelttiler." (Recinos) "Sizler, çağırılacaksınız." kalplerine bu duyguları koydıkları zaman çocukları onlara böyle dediler. "Sizler birinciler olarak gözükeceksiniz, saf ve uygar oğullarca birinci olarak tapınılacaklar da. İsimlerimiz unutulmamacak. Böyle olsun." dediler babalarına, ruhlarının dinlenmesi için. "Bizler ölümünüzün, uğradığımız işkencelerin öç alıcılarıyız." Yendiklerine, bütün Xibalba'ya böyle em-

retttiler. Sonra buradan yükseldiler, ışığın içinde; birden gökyüzüne çıktılar. Ve biri güneş, diğeri ay oldu ve gök-kubbeyi, yeryüzünü aydınlattılar. Göklerde otururlar. O zaman (Zipacna'nın öldürdüğü) dört yüz genç de gökyüzüne çıktı. İşte bunlar da göklerde onlara arkadaşlık ettiler ve orada yıldızlar oldular." (Villacorta - Raynaud)

Popol-Vuh'un öğretisine göre ölümler kültürünün kökeni birdir. Her biri Ahpular'ın mezarından hareket eder, Maya-Kişe soyu da böyledir. Bu, tarım kültürü rahipleri meşru temsilcisi oldukları Ahpular'ın soyundan oldukları için doğrudur. Bu kişisiz, gelenekleri muhafaza eden rahipler, kültür verasetini birbirlerine aktarmak suretiyle yüzyıllar boyu aralıksız birbirleri ardı sıra gelmişlerdir; Chorti dinsel kastında bu, bugün de böyle devam etmektedir. Böylece tarihte, sonradan gelenlerde devam eden ve Ahpular'ın doktrinlerini aralıksız tekrarlayan bir tek şahsiyet gibi görünürler. Onların oğulları tarafından öğretilen bu doktrinler günümüz yerlilerine davranış normları hizmeti görürler.

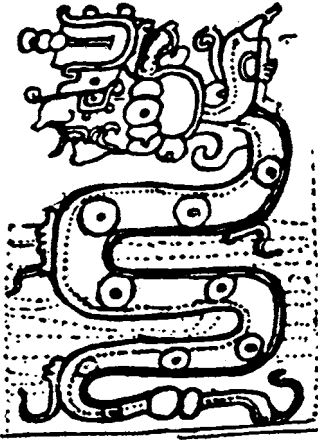
Aile planında tarım tanrısallığı baba tarafından temsil edilir ve o, karısıyla birlikte birbirinde erimiş evrensel-teogonik ikilinin işlevsel bir örneğini teşkil eder. Evrensel-teogonik ağaç imajında veya göğün ve yerin kalbi kişiliğinde olduğu gibi.

Nasıl tanrılar gök ve yerin kalbinin hipostazları ise çocuklar da ana babalarının bir dedublmanı veya alter egosu sayılırlar. Bu yüzden ideal aile altı çocuk sahibi olmalıdır. Onları meydana getiren çiftle birlikte kabalistik Yedi sayısını tamamlarlar. Yedi hipostaza ayrılan Ahpu gibi veya başlangıçta göğün kalbi antitesinin tamamlayıcı bölümleri olarak zikredilen altı tanrı gibi.

Bu açıklama, yerli yaşamının bütün alanlarında mitlerin icra ettikleri derin tesiri aydınlığa çıkarır. Yukarıda işaret edilen bu dinsel buyurunun gerisinde, tarım için gerekli el emeğinin eksik kalmaması için ailelerin çok çocuk edinmelerini zorunlu kılan kanun yatar. Chor-tiler de Kişeler gibi, gerçekten, kısırılığı felâketlerin en berbadı sayarlar. Bu, tarımcı halkların çabuk gelişmesini, işgal ettikleri topraklardaki nüfusun yüksek çoğun-

luğunu açıklar.

Çocuklar da ana babalarıyla ilişkilerinde, örnek ço-

Şekil: 44

Şekil: 45

Şekil: 44 Yılanın başı ve bedeni. Yılanın başı, Ahpu (Tarım Tanrısı) soyundan gelen rahip chortı'nın âyin başlığıdır.

Şekil: 45 Tarım Tanrısı, hiyerogliflerle bezenmiş bir taht üzerine oturmuş. Giydiği büyük şenlik pelerininin püskülleri yağmuru simgeler ve krallık asası yerine geçer (iktidar sembolü). Yılan, totem ve aynı zamanda Mayalar'ın asıl ismidir (Chan).

cuklar olan ikizlerce verilmiş örneklerle uyarlar. Bütün başarıları ana babalarının esirgemedikleri manevî yardımlara bağlıdır. Bu yardım, mitolojik anlatım boyunca çeşitli şekillerde ortaya çıkar. İkizler Camêler'i, her ne

kadar sonradan tam gelişirlerse de, ancak babalarından öğüt aldıktan sonra yenebilirler. Ama, Ahpular'ın anılarının öcünü de alırlar; babalarına yapılan bütün kötülüklerin öç alıcısıdırlar ve babaya dayanan kültü tesis eder, böylece oğulluk görevlerini gösterirler. İkizler onları dünyaya getirenlerin iradelerini yapan kuvvetli kollarıdır. Babalarının öğretisi sayesinde tecrübe ve kişilik kazanırlar. Fakat bu zihni yetenek durumuna erişmedikçe, sorumluluk görevlerini yerine getirmeye yetenekli değildirler ve bir unvana hak kazanmamışlardır; çünkü henüz tam adam değildirler.

Bunu Popol-Vuh şu bölümde anlatır: "Önce ikizler isimlerini belirsiz bir haber tarzında öğrendiler ve onlarla sanki babaları imiş gibi konuştular, çünkü onlara sarbakan atıcıları (güneş tanrıları) ismi, babaları bunu onlara bildirmeden evvel verilmedi. Babalarının orda, Pucbal-Chaj'da kalplerinin bıraktığı yüce duygulara tevarüs etmeleri biçiminde oldu." (Villacorta)

Rahiplerle topluluk arasındaki ilişkiler, aile babalarıyla çocuklarındaki gibidir, çünkü rahipler kendilerini topluluğun bir çeşit babası sayarlar. Bunun içindir ki cemaatlerine "oğullarım" diye hitap ederler. Teokratik tipteki idare (aile ve cemaatinki), teogonik modele göre kurulmuştur. Aile reisinin, rahibin ve temsil ettikleri tanrıların unvanlarının aynı oluşu buradan gelir. Tanrısal, mabede ait veya babadaki otorite, kendi alanlarında mutlaklıktır. Gök tanrısının ikizler üzerindeki otoritesi gibi. Bu aynı zamanda evlâdın babasına ve bireyin üstlerine karşı olan davranış kurallarının bir örneğidir.

İşte Maya-Kişe toplumunun temelleri. Belki de bireyin ancak bir organizmanın üyesi olarak var olduğu bu tanrısal cemaat kadar evren ve tanrılara böylesine bağlı ve onlarla bütünleşmiş başka hiçbir insan topluluğu yoktur. İkinci Çağ'da oluşan bu anlayışlar Dördüncü'de tam anlamıyla gelişmiştir. Çeşitli fırsatlarda mitler farklı dönemlerin sosyal ve aile yapısını belirler ve bu yapı Maya-Kişe toplumunda mükemmelliğe ulaşır. Xibalba halkına oğullar denildiğine de dikkat etmek gerekir; bu hitap, din adamlarıyla cemaat arasındaki ilişkilerin tarih

öncesinden günümüze kadar benzer olduğunu gösterir.

Büyük tarım tanrısının bir güneş tanrısı da ve ast-ral plânda zenit noktasındaki güneşin göz kamaştırıcı i-majı ile kişileşen, doğan güneşin (Hunahpu) babası, ev-rensel-yaşamsal bir tanrı olduğunu gördük. Yerlilerin ya-şamı, göksel-tarımsal teogoninin çok şekilli (polimorf) fakat tutarlı sembolizmlerinin ve insanla evrenin tanrı-sal ritimde tam uyumu fikrinin egemenliği altındadır. Bu yüzden de kadın ve erkeklerin yaşam devirlerinin safha-ları güneş ve ay tanrılarının verdiği modele göre ayar-lanmıştır. Yerlilerin günlük yaşamının bütün önemli ey-lemeleri, kalkış saati olan güneşe sabah selâmından, ye-mek, yatmak, hatta cinsel ilişkiye kadar göksel tanrılar-ca konmuş örneklerle uydurulur.

İncelemesini yaptığımız mitik konunun, Ahpu ve Hunahpu öyküsünden gelen temel öğretilerin şahane bir şekilde sentezini yapan Tro-cortésien el yazmasından al-ınmış şekli sunuyoruz. Önce, Ahpu'nun eşdeğeri olan tarım tanrısını toprağa bir direk dikerken görüyoruz. Ca-

Şekil: 46 Ahpu (Tarım Tanrısı) ilk kozmik çatal-direği diker; fakat Came (Ölüm Tanrısı) gelip Ahpu'nun hayatını mahveder. Sonunda genç Tarım Tanrısı (Hunahpu) gelip bunu onarır.

mé'nin yerini tutan ölüm tanrısı, nasıl yedi Ahpu'nun yaşamını sona erdirip, direği kırıyorsa. Sonra da, genç mısır tanrısı, babasının öğretilerini, Maya anlayışında

geçerli kıldığı gibi, direği yeniden onarıyor.

Şimdi, ikizlerin babalarının hatıralarını ebedî kılacak bir anıtta, onların fizik görünüşlerinin benzerlerini yeniden meydana getirmeyi deneyerek babalarını bu anılarını nasıl yücelttiklerinin hikâyesine geçelim.

Bu, Puchal-chaj'da, yani yedi Ahpu'dan arta kalanların saklandığı höyük şeklindeki mezarda cereyan etmektedir. Fakat Puchal-chaj aynı zamanda hem ilk hayat ağacının yükseldiği tepe, hem de ilk ekilmiş tohumların toprağa gömüldüğü bahçedir.

Puchal-chaj'ın, özellikle bu münasebetle Ahpular'ı bu yere gömdüklerini teyit eden Xibalbalılar'ca olduğu kadar ikizlerce de yeniden anılışı çok anlamlıdır.

Gerçekten de, mihrabın ortasına yerleştirilmiş mısır tanrısının da yerini tutan ikizlerin babalarının mezarı üzerine diktikleri fidanlar Ahpular'ı simgeleyen put ile, tarlada mısır bitkisinin dayanağı olan toprak yığını arasında temel bir yakınlık vardır.

Put gittikçe daha çok insana benzer bir şekil alır.

Mısır tanrısı onuruna özel bir kült tesisine paralel olarak, ikizlerin babalarının çehrelerini biçimlendirdikleri zaman tasarladıkları yeni bir plâstik anlayış, bütün kültür bölümlerinde oluşan genel ilerlemeyle orantılı olarak, mimarlık ve heykelticilik alanında gerçekleştirilen büyük ilerlemeyi belirler. Popol-Vuh ardarda gelen etnik dönemlere tekabül eden estetik kuralları saptayarak Dördüncü Çağ'da gerçekleşen sanat gelişmesini değerlendirmemize olanak veren bir dizi tanıklıkta bulunur.

Örneğin Üçüncü Çağ'ın parmakları ayırt edilemeyen, kolları ve bacakları yapışık kaba tahta bebekleriyle, İkinci Çağ'ı kişileştiren Xibalba insanların korkunç çehreleri ile elleri ve ayakları oynayabilen ikizlerin güzel yüzlerini karşılaştırır. Diğer taraftan İkinci Çağ'ın sanatçıları, basit taş yontucularıdır. Tahta veya taş üzerine kazmak suretiyle çehreler çiziyorlardı. Hun Batz ve Hun Chouén'le belirlenen Üçüncü Çağ'dakilerse ressam ve kabartma heykel (bas-relief) yapımcıları idiler. İkizlerin kişileştirdiği Dördüncü Çağ'dakilerse kusursuz eserler meydana getirebilirler. İxbalamqué, kardeşinin başını ve

çehresinin modelini o kadar büyük bir ustalıkla yapar ki, gerçeğinden ayırt edilmez. Hunahpu, babasının görünüşünü ağz, burun, gözler ve bütün vücut ayrıntıları ile meydana getirir. Heykel artık taştan ayrılmıştır.

İkinci Çağ'da put, Pucbal-chaj'da dikilen bir ağaçtır. Meyveleri Ahpular'ın başlarına benzetilir. Burada belki de, evren ağacının imajı olarak kabaca yontulmuş bir direk kastedilmektedir. Fakat ikizler, ağacı, Ahpular'ın şeklini simgeleyen taş bir heykelle değiştirirler. Ağaç veya tahta direk ile heykel arasında sadece bir şekil değişikliği vardır; ancak sembol değişmemiştir. Bundan şu çıkar ki Ahpular hayat ağacının, besleyici bitkinin, tahta veya taş putun örnek modelleridir. Üçüncü Çağ'ın prototip putu gebe İxquic'dir. O zamandan başlayarak evrensel-tanrısal varlığın dışı yönü belirginleştirilir; Dördüncü Çağ'da erkek yönünün belirginleştirilmesi gibi. Bu da sembolün değiştiğini göstermez; ancak toplumsal anlayışlardaki bir değişikliği gösterir.

Mısır tanrısı olarak kutsandıktan sonra ikizler Dördüncü yaratılışın şafağını aydınlatmak üzere güneş tanrıları (güneş ve ay) olurlar; kendileriyle beraber de, bundan böyle güneş ve ayın değişmez arkadaşları olan Pleyad (Ülker) konstellasyonu hâline gelen dört yüz delikanlıyı götürürler.

Bütün tarım çağında tanrı kahraman mükemmel tarımcının kurallarını verir ve yoldaşı İxbalamqué, mısır tarlasındaki çalışmalarda erkeğin yardımcısı Chorti köylü kadınının (ah chor war işhik) görevlerini gösterir. ikizlerin yakın işbirliği, köy ve aile grubunda hüküm sürmesi gereken tam bağlılığı, zaman ölçümü bakımından da ay güneş birliğine dayalı bir takvimin mevcudiyetini ifade eder.

Yeni güneşin veya yaz döneminin idarecisi olarak Hunahpu, genç kızkardeşiyle birlikte, tarım mevsimindeki gergin iş dönemini takip eden dinlenme, sevinç, bolluk ve evren güçlerinin yenilenmesi mevsimine başkanlık eder. Bu görevde, tarihsel plânda barbarlığı takip eden uygarlık gibi, tropiklerin kış mevsiminin karanlık havalarının zıddına açık ve ışıklı bir dönem olan yaz geldiğinde

doğada meydana gelen köklü değişikliği simgeler. Bu bilgiler, mısır tanrısının güneş tanrısına dönüşümünden başlayarak uygarlığın zaferi ile sonuçlanan, uygarlık getirici kahramanın barbar güçlere (Xibalba) karşı sürdürdüğü korkunç savaşında açıkça görülür. (107)

Bu tanrısal değişim, Maya-Kişe uygarlığının doğduğunu gören ve o zamandan beri tapımanın ve takvimin kurallarını tayin eden, başlangıçta gerçekleştiği koşullar sürdürükçe de tekrarlanacak olan memleketin iklimi gerçeğini yansıtmaktadır.

Bu yüzdendir ki Chorti rahipleri yağmur mevsiminin sonunda tarım kültü dönemini kapatırlar ve güneş tanrı onuruna olan kültün "günü geldiği için" yeni güneş davet ederek yaz dönemini açarlar.

Sonra, uygarlık getirici kahramanın ardından gökyüzüne çıkan dört yüz gencin dirilişleri anısına "Sik'n" adlı büyük ölümler bayramını kutlarlar. Dinsel törenlerin birbirini takip edışı, mitle tesis edilene tam olarak uyar ve yüzyıllardır değişmemiştir. (108)

İkili mevsimi temsil eden güneş ve tarım kültleri, uygarlık getirici kahramanın tesis ettiği gibi, birbirinden bağımsız ve farklı dönemlerde, düzen içinde işler. Bu tören sistemlerinin herbiri kendine özgü özel birer takvim ve özel rahipler sınıfınca yönetilir. Tarım kültü tzolk'in ya da ritüel takvimle saptanır. Hor chan denilen rahipleri, ekonomik plânda art arda iki mısır mahsulünün alınması çabaları dönemine tekabül eden 260 günlük dönemde ayın yaparlar. Yaz kültü törenleri ise güneş kompütüne göre, yani sivil takvim iledir. Güneş kültü rahibine "ah kin" denir; (Kin, güneşin ve onu simgeleyen rahibin adıdır ve dinî olmayan idareye bağlıdır.) bu teokratik rejimde güneş kültü daha laik bir karakterdeyken, tarım kültü daha kutsaldır. Bütün dinsel kutlama ve bütün inançların kökü tarım kültüründen kaynaklanır ve sadece hor chan ta-

(107) Bu yüzden Maya-Kişeler, yağmur mevsimi olan kışı bir harp ve savaşım dönemiyle mukayese ederler.

(108) Bu bilgilerin ışığında ölmek ve yazı geirmek sözcüklerinin eşanlamlılığı kolayca anlaşılır. Güneş tanrısının kendisi ile birlikte yazı geçirmek üzere götürdüğü dört yüz delikanlının öyküsünde tanımlanır. Yani onlar güneşle birlikte (rahiplerin) yaz mevsimini açarlar.

rafından bilinir.

Bu iki rahip sınıfı, her kültün takvimleri ve tanrıların olduğu gibi, kendilerine ait alanlarda işlev görür. Bu sadece iki mevsimli tropik yılının benzeri olan ikiye bölünmüş sistemin birliği ve tutarlılığı, mukabilini tanrısal ikiye bölünmüş birlikte, yani söz konusu kültürün teogonik varlıklarının kutuplaşmasında bulur.

Hunahpu her iki fonksiyonu birden yüklenir: Tarım döneminde mısır tanrısı ve yazın güneş tanrısıdır. Güneş kültürünün törenleri gündüzün halk arasında kutlanır; çünkü güneşin onurudur. Buna karşın tarım tanrısının törenleri geceleyin yapılır. Çünkü tarım tanrıları ancak geceleyin çalışırlar; gizlidirler. Güneş tanrının mabedi aydınlık, tarım tanrısının karanlıktır. Böylece kültür düalizminin imajı olan yaz kış karşıtlığını ifade ederler.

Yerli yaşamının bütün eylemleri, göksel-kozmogonik mitolojinin takvim kanunlarına göre ayarlanır. Tarım kültürü dönemi ile güneş kültürü dönemi arasına çizilen ayırım: Xul (son) ve Yaxkin (yeni güneş) terimleriyle ifade olunur. Yukatan Mayaları'nın arkaik takvimine göre, bunlar tarım kültürünün son ve güneş kültürünün ilk ayıdır.

Ancak ikizlerin dört yüz kişi eşliğinde gökyüzüne çıkışlarıyla ifade edilen müteal (transandantal) davranıştan çıkan sonuçların hepsine daha değinmedik. Yeni güneşle, Pleyadlar (dört yüz genç) arasındaki bu işbirliği temel önemde astronomik bir olayın mitoloji alanına yansımasıdır. Gerçekten de ilkbahar ortasında, bariz bir şekilde güneşin geçtiği bir konstellasyon söz konusudur ve Maya-Kişeler, Meksikalılar gibi, güneşin kanununu belirlemek için bundan referans noktası olarak faydalanırlar.

Gelenekten gelen kurallara uyarak, Chortiler'in astronom rahipleri aynı gözlemleri sürdürürler ve her altı ayda Pleyadlar'ın konum değişikliklerini not ederler. Bundan başka bunların görünüş ve kayboluş saatlerini kaydederler. Hunahpu gökyüzüne çıkmadan önce kendini ateşe atar. Bu, onun güneş tanrısı kategorisine yükselişini belirleyen bir olaydır.

Hunahpu, güneş-tanrı işlevinde olduğu kadar, mısır

tanrısı işlevinde de bir kurtarıcı rolü oynar ve aynı kurtarıcılık doktrininin (Doctrine sotériologique) örneğini verir. İlkinde insanlığı, sihir gücü sayesinde yok ettiği şer (kötülük) güçlerine karşı korur. Bu işleviyle Chortiler ona kurtarıcı oğul adını verirler.

Mısır tanrısı olarak kendine tapanlara kendini yiyecek olarak verir. Ahpular, beşeriyeti beslemek için kendini kurban olarak veren ilklerdi. Ancak uygarlık getirici kahraman, kendini halkı için feda ederek insan kurbanları dönemini kapar. Böylece, bir tanrı olabilmek için insanın yapacağı fedakârlıkların ilk örneğini verir. İkizlerin diriliş ve göğe çıkış gizli doktrini Maya kültürünün, bütün topluluk tanrısallık olgunluğa erişmedikçe, insanın Hunahpu seviyesine yükselmeyeceği yüce idealini ifade eder. Maya-Kişe topluluğu üyelerinin yükseldiğini gördüğümüz bu seviyeye, Hunahpu tarafından gösterilen davranış kurallarına uyarak varılır.

Felsefi ilkeler kapsayan, ahlâk ve hukuktan ayrılmayan teoloji, bu dogmalara dayanarak gelişir.

Bu teoloji, şimdi yazgısını tanıyan yerlinin ruhsal problemlerini çözümler; onun ne olduğunu ve niçin dünyada olduğunu, neden yaşadığını ve nereye gittiğini bildirir. Bu teoloji toplum kanunlarını saptar, insan haklarının tanınmasını ve kurumların sürekliliğini sağlar ve çalışmayı dinsel bir görev düzeyine çıkarır. Dünya hayatında yapılmış fedakârlıkların ödülü olarak öbür dünyada kazanılacak sonsuz mutluluğu öğretir. Çünkü uygarlık getirici kahraman, tanrıyla insanların ilişkilerini sağlam olarak göstermiş ve insanın tanrısallığa gitmesi için kendisi, insan olmuştur. Böylece bu teoloji, doğal mevcudiyetin ve ruhsal faaliyetin gayesinin tanrının yüceltilmesi olduğunu gösterir. Maya-Kişe sanatının her zaman hatırlattığı ideal budur.

İnsanların topluca yaşamlarına ve toplumsal adalet problemlerine mutlu bir çözüm getiren Hunahpu kanunları, taşın abidelerle yontulmuştur ve değişmez doktrinleri de yerlinin bilincinde bir abide gibi durmaktadır.

Öyküsü Popol-Vuh'un sayfalarını dolduran bu dinsel önder, bu tanrı, ölümden sonra tanrılaştırılmış, Maya-

Kişe halkının büyük bir şefi olmalıdır: Yukatan ve Meksika'da Quetzalcoatl, Kuculkan, Xolotl, Camaxtli, Huitzilopochtli; Babil'de Tammuz; Mısır'da Osiris; Fenike'de Adonis; Frikya'da Atis; Eski Yunan'da Persephone, vs. gibi... Bütün bu tanrı-insanlardan, Meksika ve Yukatan'dakiler arasında tarihçe iyi tanınanlar vardır. Ve bunlar tanrı olmadan evvel, büyük halk yöneticileri olmuşlardır. Bu serinin bize en yakın olanlarından, gerçekten de, Quetzalcoatl ve Huitzilopochtli'nin maceralarını biliyoruz. Bu sonuncusu, Tula yakınında, Coatepeque tepesinde yaşadı. Sahagün onun hakkında şöyle diyor: "Bütün yaşamı boyunca çok değerli biri olarak bilindi; ölümünden sonra da tanrı yerine konuldu." (109) Aynı şekilde Yukatan Mayaları Kuculkan'ı yarımadaadan ayrılıŝından sonra tanrılaştırdılar. Bütün bu örneklerden benzeterek çok uzak bir geçmişteki gerçek faaliyetleri bize kadar erişmemiş olan Hunahpu'nun tanrılaşma sürecini de böyle sanıyoruz.

(109) Yeni İspanya'ya Alt Şeylerin Genel Tarihi.

DÖRDÜNCÜ YARATILIŞ

Güneşin yanan ışıklarıyla pırıldayarak, dördüncü ve sonuncu idareci Hunahpu, gerçek Maya-Kişe insanların yaratılış tablosunu aydınlatacaktı. Bunun için bu yaratılış şafaktan önce tamamlanmalıydı.

Bu amaçla, uygar insanlığı tam uygun bir malzeme ile yapmak için, tanrısal kurul toplanır: "Yeryüzündeki insanları tanrısallaştırarak uygar çocuklarımızın dayanağı olacak besinleri belirlemeli." derler. (Villacorta)

"Gelir gelmez toplandılar." (Villacorta) "Gelip toplandılar, karanlıkta ve geceleyin, meşveret kurdular." (110) (Recinos) Yaratıcı tanrıların ancak oy birliğiyle hareket ettiklerine bir kere daha dikkat edelim: "O zaman, gecenin karanlıkları içinde dualarını yükselttiler; dualar dağıldı ve tanrılar çok güzel duygularla doldular."

(Burada çok önemli bir noktaya değinmek zorundayız. Yaratıcı tanrılar adıyla geçen varlıklar, kendiliklerinden bir şey yapamamakta, ancak karar verip dua etmektedirler. Bu dua sonucu güzel duygularla dolmaları, yapmayı tasarladıkları şeyin, doğru, yerinde ve doğayı yöneten kanunlara uygun olduğunu göstermektedir.)

Bu biçimde, oğullarının temizleyici duygularını çıkarıp yayabildiler ve insan bedeninin oluşumuna girecek şeyi buldular (mısır). Tzakol ve Bitol'un bulunduğu yerde, onların önünde güneşin, ayın, yıldızların gözükmesi için bir an yetiştii." (Villacorta)

"Çağırıldıkları gibi, Paxl'den ve Cayala'dan, Or'dan, sarı ve beyaz mısır koçanları geldi. Onlara yiyecekleri tanımayı öğreten hayvanların isimleri şudur: Yak (yaban kedisi), utiu (koyot), quel (papağan), ve hoh (çaylak). (In-

(110) Meşveret kurmak: Birbirine danışmak üzere toplanmak.

sanı meydana getirdiğine inanılmış dört elementi temsil edebilirler.)

Paxil'de bulunan sarı ve beyaz mısır koçanlarının varlığını onlara öğreten hayvanlar dördtü, onlara Paxil' in yolunu gösterdiler. Yaratılacak olan insanların etini oluşturacak elemanları böyle buldular. İnsanların kanı hâline gelen kanlarının suyunu, Alom ve Cajolom, koçanların içine soktular." (Villacorta) "Böylece yiyeceği buldular ve bu yiyecek, yaratılmış insan bedenine girecek olan oldu; -oluşturulmuş veya biçimlendirilmiş insanın-bu, kan oldu; bundan insanın kanı yapıldı. Böylece, meydana getiriciler sayesinde, insanın oluşumuna mısır girdi." (Recinos)

Güzel ve lezzetli şeylerle dolu bu yerleri buldukları için hepsi sevindiler. Orada sarı ve beyaz koçanlar boldu, orada pataxte (theobroma bicolor, bir tür kakao) ve kakaoda boldu. Orada sapotilyeler (111), anoneler (112), elmalar, jocoteler (113), nanceler (114) ve bal vardı. Paxil ve Cayala diye adlandırılan yerler bol sulu (usareli) yiyecekler olan yerlerdi. Küçük ve büyük boyda bitkilerin ürünü, her tür ve her boyda yiyecek vardı ve hayvanlar tanrılara onları taşıyacakları yolu gösterdiler.

O zaman tanrılar sarı ve beyaz koçanları ayıklayıp ezdiler ve Ixmucané dokuz içecek yaptı. Bu elemanlar, insanlara verilmek üzere ayrılmış cevherler arasına girerek onlara yaşam, kuvvet ve güç verdi. Çağırıldıkları gibi, Alom, Cajolom, Tepeu ve Gucumatz'ın yaptıkları buydu.

Sonra, ilk babalarımızı ve ilk analarımızı meydana getirmek için ne yapacaklarını düşünmeye başladılar. Onların bedenlerini, insanın kollarına ve bacaklarına güç verecek sarı ve beyaz koçanların ürününden yaptılar. Bunlar, ilk ana babalarımız oldu. Bedenlerini sadece yiyeceklerle yaptıkları kişiler dördtü. İşte yaptıkları ve ortaya çıkardıkları ilk insanların isimleri: Birinci adam Balam Quitze, ikinci adam Balam Acap, üçüncü Majacutaj ve dördüncüsü İqui Balam oldu. İlk atalarımızın adları (111) Sapotillier (Fr) : Amerikaya özgü, elmaya benzer, yumurta biçiminde, ekşi meyveleri olan bir ağaç.

(112) Anone, Carassolier (Fr) : Meyveleri çok lezzetli tropik bir ağaç.

(113) , (114) Karşılıklarını bulamadığımız meyveler.

bunlardır.

Onlar ancak yapılmış ve ortaya çıkmıştı: Ne anaları, ne babaları vardı. Onlara sadece insanlar (achi) deniliyordu. Onlar bir kadından doğmadılar; ancak Ajtzak ve Ajbit tarafından, Alom ve Cajolom tarafından oluşturulmuş oğullardı.

"Oluşumları ve yaratılmaları sadece Tzakol, Bitol, Alom, Cajolom, Tepeu ve Gucumatz'ın olağanüstü iştydi. Onlara insan biçimi verdiler ve onlar da bu insanlara benzeyişin görünümünü muhafaza ettiler. Sonra, konuşmaya, düşünmeye, görmeye, hissetmeye, yürümeye ve dokunmaya başladılar; yüzleri mükemmel insanlar, görünüşleri güzel kimseler oldular." (Villacorta)

Mit, ayın ve geleneksel âdetler arasındaki ilişki, önce de söylendiği gibi, tarım kültürünün gece törenlerinde ifadesini bulur. Ancak geceleyin gerçekleşen yaratma fiili gibi; çünkü her ikisi de devasa evrensel yaratılış fiilinin bir tekrarıdır. Cinsel birleşme, beslenme gibi, basit bir fizyolojik fiil değil, insanın bu yolla kutsal olana dahil olduğu bir törendir.

Evren gecesinde, mısır, varlıklar ve Maya-Kişe kültürünün yaratılışı aynı anda vuku bulmuştur. İktizlerin güneş ve mısır tanrısı olarak tanrılaşmaları ile uygar insanların ortaya çıkışı birbirleriyle ilişkili olaylardır; her ikisinin de kökeni ve tabiatları birdir. Yaratıcı tanrılar, Dördüncü Çağ insanlarını Hunahpu ve Ixbalamqué ile bir tutarak onların kendi çocukları olduğunu beyan ettiklerinde, bunu açıkça söylerler. Bu ilişkinin tanrısal veya yaratıcı tanrısallığı simgeleyen rahip ile cemaati arasında da var olduğunu ve rahibin onlara "oğullarım" dediğini daha önce de söylemiştik. (115)

Dördüncü yaratılış varlıkları yani uygar insanlar ve ikizler eşcevherlidirler. Başka bir ifade ile Maya-Kişeler ve uygarlık getirici kahraman aynı cevher ve maddeden oluşmuştur; yani tanrısal ruh insan yaşamına girmiş, ruhta bilginin ışığını yakmış, varlığa moral fizyonomisini vermiştir. Böylece, insanın duyguları da saf ve yüksek

(115) Romalılar, Yunanlılar, Çinliler, Japonlar ve diğer Doğu halkı gibi, Maya-Kişeler de tanrıların doğrudan torunları olduklarına inanırlar.

olacaktır. Tanrısallığa iştirak ettiklerini çok iyi bilerek, yaratıcılarını sayacak, ona borçlarını ödeyeceklerdir. "Gerçekte onun hakkını ona vererek" der Chorti rahipleri ve böylece Tanrıya ve onun yeryüzündeki temsilcisi olan rahibe ödenmesi zorunlu verginin kanununu ifade etmiş olurlar.

(Tevrata göre, rahipler sınıfını oluşturan Levililer'in çalışmayıp bu çeşit vergilerle geçindirildiğini unutmayalım.)

Bunun sonucu olarak, yaratıcı tanrıların içleri güzel duygularla dolar; çünkü artık varlıklarını sürdürebilecekler, çünkü varlıkları tarafından beslenip tapılacaklardır. Ama, tanrının ruhta ve bedende belirişi ancak mısırın uygar varlıkları şekillendirmek için kullanılan madde oluşu yüzündendir. O zaman tanrısal tahılın kazandığı büyük önem, mısır, uygar insanlar ve tarım tanrıları arasındaki mistik ilişkide ifadesini bulur. Daha değişik bir ifadeyle, Maya kültürünün ortaya çıkışı ancak mısırın "yiyecek" hâline gelmesiyle mümkün olmuştur. O dönemden günümüze kadar Maya-Kişeler hemen tüm olarak mısırla beslenirler. Steggerda'nın hesapladığına göre (116) Yukatan Mayaları'nın günlük beslenmesine bu tahıl %75-85 oranında girer. Wisdom, Chorti beslenme rejiminin %70 mısır ve %22 fasulyeden oluştuğunu bildirir. (117)

Dördüncü Çağ'ın fizik ve moral güçleri, Üçüncü Dönem'dekilerin sersemlikleriyle taban tabana zıttır. Şimdi insanların mısırdan yapılmış kollar ve bacakları vardır, oysa önceki dönemdekilerin ne el ayak parmakları ne de kanları vardı. Bunun gibi, hislerden yoksundular ve kalpleri yoktu; yani Maya-Kişe ahlâkına henüz erişememişlerdi.

Tanrı, mısırı yeniden yarattığı gibi, insanı da yeniden yaratır. Sarı ve beyaz koçanların geldikleri yer olarak Paxtl ve Cayala'dan söz eden Popol-Vuh gerçekten bize, mısırın yabani mısır olarak ilk defa bulunduğu ve yiyecek olarak faydalanıldığı coğrafi bölgenin konumunu

(116) Informe A la Institucion Carnegie.

(117) The Chorti Indians of Guatemala, Chicago, 1940.

da belirleyerek mısırın ilk kökeni olan merkezden bahseder. Bu hipotez, Popol-Vuh'un anlattığı mitik olayların, aynı bölgede cereyan edişine ve çeşitli yönleriyle tarihsel-kültürel sürecin ardarda gelen safhalarını takip etmemize olanak veren mantıksal ve genetik bir dizi içinde birbirlerine eklenmelerine dayanır. Mısır tanrısının soy olarak ilk meydana gelişi, o zamana kadar topluluğun temel besini olmayan mısırın büyük anası ve bitkilerin ilk ekicisi İxmucané'den hareket eder. Çünkü kökler -Chumayel'in Chilam Balamı onların ezildiklerini söyler- ve Üçüncü Çağ'ın belli başlı besini fasulye mısırdan daha önemliydi. Buğday ve darı Eski Mısır için, pirinç Çin ve Hint için neyse, Maya kültüründe insanların yaşamının sadece bu tahıla bağlı oluşundan itibaren İxmucané tohum ekme çubuğunu ve mısır tanrı kutsanışını Hunahpu'ya bırakır. Bu olayların ardarda gelişi, mısırın bulunuşundan -bugünkü yerlilerde hâlâ devam eden- uzun bir evcilleştirme ve seçme sonucu, tahılın olağanüstü bir önem kazandığı ve bitkinin tanrısallaştırıldığı güne kadar mısırın tarihini oluşturur. İxmucané ve Hunahpu mısırın tarihinin temel safhalarını simgelerler: Bitkinin ilk bulunuşu ve ekimi (bahçecilik), sonra ekim işlerinin mükemmelleştirilişi (tarım). Amerika yerli uygarlıklarının iki büyük dönemini belirleyen safhalar: Akrabalığın anadan geçtiği bahçecilik dönemi ve baba akrabalığının tarımsal dönemi.

Mısırın mevcudiyetini açıklayan hayvanlar öyküsü açıkça o zamana kadar bilinmeyen iki bitki türünün bulunuşunu göstermektedir. Bunların yenilip yenilmeyeceği; sözü geçen hayvanların onların tehlikesizce yenilebileceğini göstermeleriyle ortaya çıkmıştır. Bu, yerli için büyük önem taşımaktaydı, çünkü Torquemada'nın bahsettiği gibi "yerliler çeşitli zararlı tanecikleri yiyerek ölüyorlardı". (118)

Mısırı bulan hayvanların anısı ve onlara karşı duyulan şükran duygusu Maya-Kiçe halklarında bugün hâlâ devam etmektedir.

Sadece iki tür mısırın anılışı Batı Guatemala'daki

(118) Monarquía Indiana, Juan de Torquemada, 1934 baskısı, Mexico.

botanik realiteyi yansıtır görünmektedir. Burada iki tür yabancı mısır vardır: *Tripsacum* ve *teocinte*. Birincisi sarı, ikincisi beyazımsı tanecikler verir.

Dördüncü yaratılışın mitik sahnesi, Chorti takvım ve törenlerinde boyuna tekrarlanır. Bu törenlerin doğal dayanaklarından Tamoanchan'ın yani Paxil ve Cayala'nın coğrafi realiteleri yansır. Burası, Guatemala'nın Pasifik kıyılarını teşkil eden bölgeye tekabül etmektedir. Bu yeryüzü cennetinde, Popol-Vuh'ta zikredilen, Maya-Kişe ekonomisinin temelini oluşturan bütün bitkiler yabancı hâlde ve mitolojik hayvanların bütün türleri bulunur.

Dördüncü Çağ, mutlu belirtilerle açılmıştır. Bu başlayan altın çağ, Maya-Kişeler'in tarihsel çağıdır. Ne bir genel yıkım, ne de daha önceki çağlarda olduğu gibi, insanların hayvanlara dönüşümü vardır.

Tanrı'nın suretinde (Bak:Tekvin) ve benzeyişinde yapılmış dördüncü yaratılış insanların mükemmel varlıklar olduklarını gördük.

Gerçekten, kendi zekâlarının bilincinde idiler. Gördükleri her şeyi anlıyorlar ve gök kubbe altında ne varsa, sonunda öğreniyorlardı. Yürümeye gerek duymaksızın karanlıklarda görüyorlardı. Bilgeliklerini ağaçlara, taşlara (mükemmel sanatçı ve heykeltıraşlar), göllere, denize, dağlara ve kıyılara geçirdiler. Tanrılarla aynı dili konuşuyorlardı (Chortiler'e göre dilleri tanrıların bir vergisidir.) ve birbirleriyle mükemmel anlaşıyorlardı. Sahip oldukları bilgelik büyüktü.

Sonra, dört insan-tanrı: Balam Quitzé, Balam Acab, Mahucutah ve İqui Balam "İki ve üç defa teşekkür ederek" (Villacorta) Yaratıcı'ya şükranlarını bildirirler. Maya-Kişeler'de minnet duygusu temel bir erdeme dönüşmüştür; çünkü bu biçimde, tanrıların özel bir emrine uymaktadırlar. (Önceki yaratılışlar, insanlar tanrıların kendilerine varlık verişine teşekkür etmesini bilmediklerinden, yok edildiler.)

"Sonunda her şeyi bildiler ve yerin ve göğün dört köşesini, dört yönünü incelediler." (Recinos) Tek kelimeyle ilk insan kuşağı tanrılar benzertiydi, çünkü mükemmeldi. Fakat bu Ajtzak ve Ajbit'in hoşuna gitmedi. Çünkü

yaratana yaratılan arasında hiçbir hiyerarşik ayırım kalmıyordu. Bu uygunsuzluğu önlemek için büyük tanrısallık kurul toplandı ve insan-tanrıların gücünü sınırlamak kararını aldı. Öyle ki insanlar, ancak kendilerine yakın olanı görebileceklerdi. Bunun için tanrılar "nefesle bir aynanın yüzünün buğulanması gibi" (Villacorta) insanların gözlerini kararttılar.

(Not: Aynı temaya Kur'an'da, XCV. Tîn suresinde ayet 4-5'de: "Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların en aşağısı kıldık." denilmektedir. Burada varlığın geniş şuuru ve bedenlenmeyle daralan bağılı şuurunu düşünmek yerinde olur.)

Erkekleri yarattıktan sonra Cabahuil "sözü ile" (Villacorta) dört güzel kadın yarattı ve onları ilk dört uygar adama karı olarak verdi. Bu yaratılış erkekler uyurken vuku buldu, (Bak: Tevrat; Havva'nın Âdem derin uyku-dayken yaratılışı) ve onlar uyandıkları zaman her biri kendi karısını yanında bularak çok şaşıldılar ve sevindiler.

"İnsanlar, küçük ve büyük kabilelerin (amak) babaları oldular. Biz, onların torunları olan Kişeler'in menşei budur. Kurban sunucu ve tapınıcı olmak vasfını kazananlar çok oldu. Bunu elde eden, yalnız başlangıcımızdaki dörtler olmadı; ancak bu dörtler bizlerin, Kişe milletinin ataları oldular." (Recinos)

Sonra, Popol-Vuh, Dördüncü Çağ'ın başlangıcında "güneşin doğduğu yer" (Villacorta) olarak tanımlanan vatanında, bu ilk ülkede birlikte yaşayan Maya-Kişe kabilelerinin adlarının sayılmasına geçer.

SON SÖZ

Aşağı yukarı mitik çağ içinde, uygarlığa kavuşmak için savaşım veren bu halkın öyküsünü, bizce çok zor şartlar altında, sizlere aktarmaya çalıştık.

Bu öykü, tarihsel çağ içinde de sürer gider. Ancak insanlığın evrimini tek düze, sade suya, sonu mutlulukla biten (happy end) bir Hollywood filmi gibi düşünemeyiz.

Önce ahlâkî bir bütünlüğe, bulunduğu çevre içinde doğayla tam bir uyuma varan bu halkın evrimi tamamlanmış değildir. Nispeten küçük bir bölgenin tarım işleriyle birlikte bütün toplumsal yaşamı uyum altına alsanız bile, bu denge bozulmaktadır: Çünkü nüfus artmaktadır.

Bu yüzden bu halk, bir kehanet, almış olduğu tanrısal bir bildiri sonucu, kuzeye göç eder. Orada, kendinden geri halklarla karşılaştığı gibi, kendinden daha ileri aşamalarındaki halklarla da karşılaşır. Bu ileri aşamalarındaki halklar, belki toplumsal yapı ve ekonomik ilişkiler bakımından kendilerinden ileridirler ama, beri taraftan insan kurban ederler, hatta yamyamdırlar. Ayrıca onlar, ok ve yay gibi, Maya-Kişe halkının incelerde bilmediği silâhlara da sahiptir.

Onların âdetlerine uyarlar. Ancak bu halkın üstünlüğü, sahip oldukları sistemin sağlamlığındandır. Karşılaştıkları kötülükleri Caméler'den bilirler. Caméler mağlup edilmişlerdi; ama yok olmadılar ki... Onlar şer kuvvetleridir ve görevleri budur. Ve insan da şeytana uyar.

Halk, uzunca bir süre kuzeyde kaldıktan sonra, tekrar ana vatana döner. Elbet değişmişlerdir. Daha da beteri, İspanyollar'ın gelişi ile çeşitli baskılara, kıyımlara uğrarlar. Şeytan işi sayılan kitapları yakılır; aklınıza gelecek her türlü belâyla karşılaşırlar.

Ya günümüzde?

Aztekler yok olduysa, yeni Aztekler vardır; yeni insan kurbanları, yeni çeşit yamyamlıklar vardır. Ok ve yay yerine yeni silâhlar vardır. Ancak, bütün bunlar Caméler'dendir; ve Caméler, geçmiş günlerin bu şeytanları her zaman var olacaktır; onların fonksiyonu budur.

Caméler, şuurlaltımızda yaşayan canavarlardır. Uygarlık getirici kahramanlar da vardır ve savaş sürmektedir...

hik varal quiche vbi.

1. Varal xchicah, bahvi xchicah-
 kquiba vi, ohar hih, vharibah,
 varenah puch ranohol xban,
 pahnamit quiche, tamac goi-
 chevinaxi, arecat xchicacam
 vi vachpaxixic, vcalahobixi-
 xic, vchixixic puch aua xibah
 3o quiribah rumal haral bitol
 alom, gaholom quib' humah-
 pu vuch, hun ahpu vhu, 3o-
 quiximac hixi, hopen quicamixi
 vguv cho, vguv palo, ahra-
 xalar, ah raxahol chugha-
 xic, raxhixic, raxhixic xic
 vq' yom, mamom xpiyaxic,
 xmuane vbi, mahanol chu-
 gaenol camal yim, iamat
 mamom chughaxic paguiche.
2. hik. ha xguv, hah ranohol.
 mq xquiban chie chizagail
 galem, zagail hik vae xchi-
 ca hihah chupan chie vgha-
 bah v'ig pa chixhanoil chie
 xchigacalah rumal mahi-
 bi chie itbatre xapo vuh. il-
 hal jac potenac itaca palo.
 vchixic camuhibat itbat xai-
 galem chughaxic. go nabe
 vuhil, ohar hiham puch xa-
 erat vach itol re, bitol re,
 nim vpoexic, vchixixic puch,
 hik chigv' huk ranohol
 vlen, vcalhuxixic, vcal
 xacuhixic refaxic, vcal
 cheexic, umah ranaxic, vgu-
 camaxic vparah, vpa vten
 cah huc, cah xu cut chugha-
 xic ramal vi haral bitol
 vchuch, vcalom galem vi-
 naguicem, abanol, guxla-
 nel, alay rech, guxinay
 rech zagail amagail, za-
 gail al, zagail gahol, ah-
 bi, ahnash chirech ranohol

antiguas historias aqui en el quiche.
 Aqui es criptograma, y empezamos las
 antiguas historias, suprimiendo, y omien-
 do de todo lo q' sea hecho en el pueblo de
 el quiche, en pueblo de los indios quicheos,
 y de aqui formaremos un ser declarado, y
 mamifestado, y un ser relacionado, la mien-
 da, y la clava dura, puch formador, y vi-
 odiv. madre, y padre q' an' se llaman, han
 ahpu vach. han ahpu vhu zaguiximac hixi-
 lepu. quicamixi. vguv cho. vguv palo. vcon-
 bir, o ahixubas. significan, vchixixic, vchixi-
 axin. vchixixic, vchixixic. blanco p'pale. se-
 fue se culebra. corazon de la laguna co-
 razon de el mar. Olde olde de cagete, ol-
 de la verde. hicaa volla moda. y fante
 monte vchicho, y hablado de aquella cha-
 da, y abuelo q' se llamaban: xpiyaxic, y
 xmuane. nombres propios. ampara do-
 ros, y cubidores de vases abuelo, y de
 vases abuelo se dice en las historias quiche-
 osas. q' comienzan todo con lo q' hixi-
 on despues en el estado de la claridad
 y en la palabra de claridad. q' se comen-
 zamos en la ley de Dios, en la cris-
 tianidad, las acciones por q' ganamos li-
 bre como, original donde v'cho. dela
 ohapach de el mar es vuido donde sea
 vuido, y en dicho susos en vuida en otra
 obscuridad con la vida dura de la clava-
 vida. antigua monte a una libro original.
 q' se comenzo antigua mente, sino q' es-
 ta en condido alq' lo mira, q' lo p'ncipa
 grande en vuida, y un ser en vuida.
 q' se acaba de formar todo el ciclo, y la-
 hora, se se crea diado, un ser en p'ncipio
 en un ser p'ncipio, un ser se ota do, un ser
 en un ser en un ser, un ser en un ser de la
 en un da en el ciclo, y en la hora, q' en di-
 cho de un ser en un ser, y un ser en un ser
 p'ncipio formador, y v'cho. madre. padre. y en
 de la vida y de la creacion. q' da en vuida
 yim, y resuelto, p'ncipio, y en el ciclo, de
 la paz. claridad de los hixos, p'ncipio, y en

POPOL-VUH'A AIT KAYNAK ESERLER

1855. "Ueber die vorcolumbische Geschichte von Guatemala," in *Das Ausland*, No. 27 (July 6). Berlin.
1857. *Las Historias del origen de los Indios*. See Ximenez.
1861. *Popol Vuh*. *Le livre sacré*. See Brasseur de Bourbourg.
1862. "Popol Vuh, Le Livre Sacré," etc., by L. de la Cressonnière, Lausanne, March 31, 1862. In *Nouvelles Annales des Voyages, de la Géographie, de l'Histoire et de l'Archéologie*, Sixth series, eighth year, pp. 87-116. Paris.
- 1872-73. *El Popol Buj. Versión española de la traducción de Brasseur de Bourbourg comparada con la de Ximénez, con notas tomadas de ambos comentadores y concordancias con las Santas Escrituras, por D. Juan Gavarrete. Colección de documentos históricos reunidos en la parte etnográfica del Museo Nacional*. In *La Sociedad Económica de Guatemala*, Vol. III, Nos. 1-27. Guatemala.
- 1894-96. *El Popol Vuh*. A reprint of the 1872-73 translation. In *El Educacionista, Revista de Instrucción Pública*, Nos. 3-24. Guatemala.
1905. *El Popol Vuh o libro sagrado de los antiguos votánides. Documento de capital importancia para el estudio de la historia precolombina de estos países. Precedido de un estudio preliminar por el Dr. Santiago I. Barberena*. 3 vols. San Salvador. It contains Gavarrete's Spanish version of the French translation by Brasseur de Bourbourg.
1905. "The Popol Vuh or Book of the Holy Assembly. The Significance of the Popol Vuh," in *The Word* (October and November). A monthly magazine devoted to philosophy, science, religion, Easter thought, occultism, theosophy, and the brotherhood of humanity. New York.
1905. *The Popol Vuh or Book of the Holy Assembly*. Translated by Kenneth S. Guthrie. In *The Word*, beginning with the December issue. New York.
- 1906-1907. *El Popol Vuh (o libro sagrado de los antiguos votánides)*. A Spanish translation from the French version of Brasseur de Bourbourg. In *Revista del Archivo y Biblioteca Nacional de Honduras*. Tegucigalpa.

1907. "The Story of the Calabash-tree in the Popol Vuh," by C. V. Hartman, in *Journal of American Folk-lore*, Vol. XX, No. 77, pp. 148-50.
1913. *Einleitung in das Popol Vuh*, by Wolfgang Schultze. Leipzig.
1914. "*Le Popol Vuh et l'État de Xibalba*," by Comte H. de Charencey, in *Journal de la Société des Américanistes de Paris*, Vol. XI (n. s.), No. 1, pp. 366-68.
1918. *A Short Work on the Popol Vuh and the Traditional History of the Ancient Americans* by Ixtlilxóchitl. Kansas City, Mo.
- 1919-21. *El Popol Vuh. A reprint from El Educacionista*, 1894-96. In the *Revista Centro-América*, published by the Oficina Internacional Centro-Americana, Vols. XI, XII, and XIII. Guatemala.
1923. "*El Popol Vuh, su importancia y trascendencia*," by Ricardo Mimenza Castillo, in *Tierra*, Nos. 9, 11, and 13. Mexico.
1923. *El Popol Vuh, o Libro Sagrado de los antiguos votánides, etc. Tomado de la edición centroamericana de 1905*. Mérida.
1926. *Popol Vuh, Libro Sagrado del Quiché*. Spanish version from the French translation by Brasseur de Bourbourg. Ed. by the Biblioteca Nacional. San Salvador.
1926. "*El Popol Vuh. El monumento literario de los pueblos maya-quiché*," by Jorge Lardé, in *El Salvadoreño* (July 12). San Salvador.
1927. "*El Popol Buj*," by Antonio Batres Jáuregui, in *Anales Sociedad de Geografía e Historia de Guatemala*, Vol. IV, No. 1 (September), 25-29.
- 1929-31. "*Popol Vuh*." A reprint of the Quiché book. In *El Teósofo*, Nos. 13-17 (July, 1929) and Nos. 22-25 (July, 1931).
1932. "*Traducciones del Popol Vuh*," by J. M. González de Mendoza (*Noticia bibliográfica*), in *El Libro y el Pueblo* (August). Mexico.
1933. "*La Creación del mundo según el Popol Vuh*," by Gabriel Porras Troconis, in *Anales Sociedad de Geografía e Historia de Guatemala*, Vol. X, No. 1 (September), 21-31.
1934. "*Sobre el Popol Vuh*," by Rafael Heliodoro Valle, in *Investigaciones Lingüísticas*, Vol. II, pp. 331-32. Mexico.
1934. "*Leyendo el Popol Vuh*," by David Vela, in *El Imparcial*. Guatemala.

1935. "Popol Vuh," by A. G. J., in *Anales Sociedad de Geografía e Historia de Guatemala*, Vol. XI, No. 4 (June), 459-64.
1940. "El Génesis de los pueblos proto-históricos de América. Primera Sección. La Narración Guatemalteca," by José Imbelloni, in *Boletín de la Academia Argentina de Letras*, Vol. VIII, No. 32 (October-December), 539-628. Printed in book form in Ediciones Coni, Buenos Aires, 1943.
1941. "Pop-ol Vug," by Rafael E. Monroy, in *Anales Sociedad de Geografía e Historia de Guatemala*, Vol. XVII, No. 1, pp. 26-29.
1943. *Estampas del Popol Vuh* (with 10 colored lithographs), by Carlos Mérida. Mexico.
1944. *El Popol Vuh. Advertencia y Selección de Ermilo Abreu Gómez*. Biblioteca Enciclopédica Popular, No. 34. Mexico.
1944. *Popol Vuh o el Libro del Consejo* (modernized edition taken from the translation of Raynaud). With notes by Luis M. Baudizzone. Buenos Aires.
1944. "Popol Vuh," by Rafael E. Monroy, in *Anales Sociedad de Geografía e Historia de Guatemala*, Vol. XIX, No. 2 (December), 418-26.
- 1944-46. "Popol Vuh" (a reprint of the 1905 edition), in *Revista Yikal Maya Than*, Vol. V. to Vol. VIII. Mérida.
1945. "Popol Vuh. A New Translation of the Sacred Book," by S. Linné (a commentary on Schultze Jena's translation), in *Ethnos*, No. 4, pp. 165-81. Ethnographic Museum of Sweden, Stockholm.
1946. "Antigua tradición del pueblo quiché. De cómo al descender el aliento divino se creó un mundo, idea contenida en las dos palabras 'Popol Vuh,'" a lecture by Rafael E. Monroy, in *Anales Sociedad de Geografía e Historia de Guatemala* (June), 419.
1948. "¿Qué significa 'Popol Vuh'? Intitulación y función del manuscrito de Chichicastenango," by José Imbelloni, in *Actes du XXVIII. Congrès International des Américanistes*, pp. 393-405. Paris.
1949. *Problemas etnológicos del Popol Vuh: 1. Procedencia y lenguaje de los Quichés*, by Antonio Goubaud Carrera, in *Antropología e Historia de Guatemala*, Vol. I, No. 1 (January).
See also Girard, Capdevila, Pohorilles, Raynaud, Recinos, Schuller, Schultze Jena, Spence, and Villacorta and Rodas.

Ruh ve Madde

DERGISINE A B O N E O L U N U Z

- *İNSAN BEDEN SAHİBİ ÖLÜMSÜZ RUHTUR*
- *TEKRARDOĞUŞ BİR HAKİKATTIR*
- *ÖLÜM YOK OLMAK DEĞİLDİR. RUH EBEDİDİR*
- *YAŞAMIMIZIN GAYESİ NEDİR? KADER NEDİR?*
- *HER VARLIK TEKÂMÜL EDİYOR*
- *KENDİNİ BİLMEK, DEĞİŞMEK ZORUNDAYIZ*
- *TELKİN VE İPNOZ UYGULAMALARI*
- *GİZLİ GÜÇLERİNİZİ GELİŞTİREBİLİRSİNİZ*
- *EVRENDE YALNIZ DEĞİLİZ*
- *VE BENZERLERİ...*

* **ABONELER TÜM RUH VE MADDE YAYINLARINI
% 20 İNDİRİMLİ ALABİLİRLER VE
DİĞER ÖZEL İMKÂNLARDAN YARARLANABİLİRLER.**

* **ÜCRETSİZ TANITIM SAYIMIZI İSTEYİNİZ...**

*Adres : RUH ve MADDE YAYINLARI
P.K. 9 80072 Beyoğlu/İSTANBUL*

Tel : 143 18 14

Posta Çek No : 168305

METAPSİŞİK TETKİKLER VE İLMİ ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ
Kuruluşu 1950

Popol - Vuh

Maya - Kişeler'in Kutsal Kitabı

Popol - Vuh: Tanrı, Evren ve Gök bilimlerinin tümünü kapsayan bir yapıttır. Bize teolojii, tanrıların, insanların, türlerin ve eşyanın doğuş ve oluşumunu, yani yaradılışı ve onları ifade eden terimlerin teşekkülünü açıklar. Evrenin yaradılışını, insan kişiliğinin dünyadaki durumunu, Tanrı'nın insanlarla ilişkilerini, kişinin ve gurubun ahlâkî görevini, olguların sebep sonuç ilişkilerini, toplumun sağlıklı organizasyonunu anlatır.